

การศึกษาเพื่อเสนอแนวความคิดในการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

นางสาวสิราภรณ์ สีนันทวงศ์

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2543

ISBN 974-346-382-8

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A STUDY FOR CONCEPT IN CONSERVATION OF "SIM" IN THE NORTHEAST OF THAILAND

MISS SIRAPORN SIHANANTAVONG

สถาบันวิทยบริการ

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture in Architecture

Department of Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2000

ISBN 974-346-382-8

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การศึกษาเพื่อเสนอแนวความคิดในการอนุรักษ์ส้มพื้นบ้าน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
โดย	นางสาวสิริภรณ์ สีหนันทวงศ์
ภาควิชา	สถาปัตยกรรม
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชชิตติ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร. วีระ สัจกุล)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชชิตติ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรฒ ศรีสุโร)

..... กรรมการ
(อาจารย์ เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี)

สิริภรณ์ สีหนันทวงศ์ : การศึกษาเพื่อเสนอแนวความคิดในการอนุรักษ์ส้มพื้นบ้าน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (A Study for Concept in Conservation of "Sim" in the northeast of Thailand) อ.ที่ปรึกษา : ผศ. ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐจิติ, อ. ที่ปรึกษาร่วม : รศ. ดร. วิโรฒ ศรีสุโร , 189 หน้า. ISBN 974-346-382-8.

การศึกษาเพื่อเสนอแนวความคิดในการอนุรักษ์ส้มพื้นบ้าน (โปสต์) ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของภาค สภาพสังคม เศรษฐกิจชุมชนและลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรม หลักการและแนวความคิดในการอนุรักษ์โบราณสถาน ประเภทอาคารทางศาสนาที่เป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ทำการวิเคราะห์หาเอกลักษณ์ของส้มพื้นบ้าน และพิจารณาคคุณค่าอาคารทางด้านวัฒนธรรม คุณค่าด้านสุนทรียภาพ คุณค่าด้านวิทยาการและการศึกษา และคุณค่าทางสังคม เพื่อเสนอแนวทางรักษาเอกลักษณ์และส่งเสริมคุณค่าของอาคารเหล่านั้น ศึกษาปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทั้งกายภาพและทางด้านสังคม รวมทั้งศึกษาจากกรณีศึกษาตัวอย่างที่ได้ทำการอนุรักษ์แล้ว เสนอแนวความคิดและวิธีการอนุรักษ์ส้มพื้นบ้าน อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวอีสานที่เหมาะสม

จากการศึกษาและวิเคราะห์ได้เสนอแนวความคิดในการอนุรักษ์ ส้มพื้นบ้าน ทางด้านกายภาพ ออกมาในรูปแบบของงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและบริเวณ ซึ่งสามารถทำได้โดยการอนุรักษ์ รูปแบบวัสดุ เทคนิควิธีการก่อสร้าง ช่างฝีมือ สถานที่ ซึ่งควรต้องประกอบด้วยกระบวนการจัดการ และขั้นตอนการอนุรักษ์ ที่มีองค์มาจากส่วนท้องถิ่น โดยมีองค์จากภาควิชาการและภาครัฐสนับสนุน นอกจากนี้เพื่อส่งเสริมความต่อเนื่องและให้เป็นการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพ ควรจะมีนโยบายและมาตรการในการอนุรักษ์และสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์ โดยทำได้ 6 ลักษณะ คือ 1. การขึ้นทะเบียน 2. ใช้มาตรการด้านการเงิน 3. การยกย่องและให้รางวัล 4. การมีส่วนร่วมของประชาชน 5. การฝึกอบรมช่างฝีมือ และ 6. ส่งเสริมกิจกรรมการอนุรักษ์และให้การศึกษาแก่ชุมชน ซึ่งการอนุรักษ์ส้มพื้นบ้านจะต้องมีการดูแลและดำเนินการซ่อมแซมอย่างต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ

ภาควิชา สถาปัตยกรรมศาสตร์
สาขาวิชา สถาปัตยกรรม
ปีการศึกษา 2543

ลายมือชื่อนิสิต
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

417 41974 25 : MAJOR ARCHITECTURE

KEY WORD: ARCHITECTURE / CONSERVATION / BUDDHIST / NORTHEAST

SIRAPORN SIHANANTAVONG: A STUDY FOR CONCEPT IN CONSERVATION OF "SIM" IN THE NORTHEAST OF THAILAND. THESIS ADVISOR: ASSIST.PINRAJ KHANJANUSTHITI,PH.D., THESIS CO-ADVISOR : ASSOC.WIROT SRISURO,PH.D., 189 pp. ISBN 974-346-382-8.

A study for concept in conservation of "Sim" (Ubosot), the community vernacular architecture in the northeast of Thailand, starting from the study of the people, society, and economic of communities. The study of principles and concepts in conservation of historic buildings focusing on religious building which is a community-vernacular built form. The background study leads to the find out of the identity of Sim and the understanding of the culture, esthetic, education, and society values. These background studies and the study of the problems related to the conservation both in physical and in social issues will be used as a basis for conservation of unique architectural characteristic and values of the buildings. The study includes the surveying and gathering data from the case studies, which had been conserved in order to propose a concept and guidelines in conservation of Sim, the cultural heritage of E-sarn people.

The proposed guidelines consists of, firstly, the conservation guidelines for the architectural elements of sim, its style, material, technique, and craftsmen as well as the surrounding landscape. Secondly, the successful preservation of vernacular architecture should be handled by local organizations with the participation of academic and governmental bodies. Thirdly, to encourage and to support the conservation procedure carried out in six ways namely; listing, financial instruments, recognition and awarding, local participation, training, and promotion and public education. Finally, Sim needs to be looked after and be maintained continuously.

Department Architecture

Field of study Architecture

Academic year 2000

Student's signature

Advisor's signature

Co-advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งของ ผศ. ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนิช จิตติ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้ชี้แนะ ให้คำปรึกษาและข้อคิดเห็นในการทำงาน และ รศ. ดร. วิโรฒ ศรีสุโร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ซึ่งได้ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็น ตลอดจนเอื้อเฟื้อข้อมูลบางส่วนในการทำงานวิจัย ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณท่านทั้งสองไว้ ณ.ที่นี้

นอกจากนี้ ในการวิจัยครั้งนี้ยังได้รับความช่วยเหลือในการเดินทางสำรวจเก็บข้อมูลและเอื้อเฟื้อให้ข้อคิดเห็นจาก ผศ.ดร. ธาดา สุทธิธรรม ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณท่านไว้ ณ.ที่นี้ด้วย

ในการศึกษาครั้งนี้ ส่วนหนึ่งผู้วิจัยได้รับทุนการศึกษาจาก ทบวงมหาวิทยาลัย ในการสนับสนุนการศึกษาและค่าใช้จ่ายในการวิจัย และได้รับความกรุณาในหาข้อมูลจากบุคคลหลายท่าน แต่ไม่สามารถเอ่ยนามได้หมดในที่นี้ จึงขอขอบพระคุณทุกท่านมา ณ.ที่นี้ด้วย

ผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอบพระคุณ บิดา มารดา พี่สาวและน้องสาว ที่ช่วยเป็นกำลังใจตลอดการทำงาน ตลอดจน เพื่อนๆ ที่คอยรับฟังปัญหาและเป็นกำลังใจ

ท้ายสุดนี้ หากบุญกุศลใดอันเกิดจากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้เขียนขออุทิศผลแห่งบุญกุศลนี้ แต่

อาจารย์ พณวรรธ พุ่มพวง

อาจารย์ ดร. สุกัญญา นุตาลัย

ผู้เป็นพี่ชายและพี่สาว ที่รักและเคารพยิ่ง เป็นเพื่อนร่วมเดินทางครั้งยิ่งใหญ่ ที่สอนให้ผู้เขียนเรียนรู้ประสบการณ์และสัจจะธรรมอันสำคัญของชีวิต รวมทั้งเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้เขียนสามารถฝ่าฟันอุปสรรคให้ผ่านพ้นไปด้วยดี ผู้เขียนขอระลึกถึงท่านทั้งสองไว้ ณ.ที่นี้ ด้วยความรักและอาลัย

ผู้วิจัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฏ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	2
1.3 ขอบเขตที่ทำการศึกษา.....	2
1.4 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการ.....	3
1.5 นิยามคำศัพท์.....	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
บทที่ 2 การศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	5
2.1 หลักการและทฤษฎีการอนุรักษ์.....	5
2.1.1 ความหมายของการอนุรักษ์.....	5
2.1.2 หลักการทั่วไปของการอนุรักษ์.....	7
2.2 แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น.....	8
2.2.1 ความหมายและลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น.....	8
2.2.2 แนวความคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น.....	9
2.2.3 ขั้นตอนการอนุรักษ์.....	14
2.3 แนวความคิดการพัฒนาและการอนุรักษ์อาคารทางศาสนา.....	16
2.3.1 การพัฒนาและอนุรักษ์อาคารทางศาสนา.....	16
2.3.2 บทบาทของพระสงฆ์.....	17
2.4 องค์กรและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์.....	18
2.4.1 องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์.....	18
- ภาครัฐบาล.....	18
- ภาควิชาการ.....	20
- ภาคเอกชน.....	20
2.4.2 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์.....	21
บทที่ 3 พระพุทธศาสนาและสถาปัตยกรรมในภาคอีสาน.....	22
3.1 สภาพทางภูมิศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ.....	22
3.1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์.....	23
3.1.2 กลุ่มชนและเผ่าพันธุ์.....	23

3.1.3 สภาพสังคม เศรษฐกิจ.....	24
3.2 อิทธิพลวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องในงานสถาปัตยกรรมอีสาน.....	24
3.2.1 แบบประเพณีนิยมต้นรากวัฒนธรรมอินเดีย.....	25
3.2.2 แบบประเพณีพื้นเมืองดั้งเดิม.....	26
3.3 ประเพณี ฮิตลีสองที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับวัดและความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในภาคอีสาน.....	27
3.4 อาคารทางพุทธศาสนา : สิมพื้นบ้าน.....	31
3.4.1 ประเภทของศาสนาคาร ในวัดอีสาน	31
3.4.2 คติความเชื่อเกี่ยวกับการวางอาคารในพุทธศาสนา.....	32
3.4.3 ลักษณะเฉพาะของสถานที่ (Spirit of Place).....	34
3.4.4 รูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของสิมพื้นบ้าน.....	37
3.4.5 วัสดุและโครงสร้างของอาคาร.....	67
บทที่ 4 สภาพทั่วไป และปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิม.....	71
4.1 ที่ตั้งและสภาพทางกายภาพ.....	71
4.2 ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์.....	73
4.2.1 ปัญหาทางกายภาพ ของอาคารและบริเวณโดยรอบ.....	73
- ปัญหาทางกายภาพ ของอาคาร	
▪ การเสื่อมสภาพของอาคาร.....	73
▪ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคาร.....	79
▪ ขนาดอาคาร ไม่พอกับการใช้งาน + วิถีชีวิตเปลี่ยน.....	81
▪ ปัญหาและลักษณะทางภูมิสถาปัตยกรรม.....	82
▪ ปัญหาการทำลายที่เกิดจากกระทำของมนุษย์.....	83
- ปัญหาทางด้านสังคม และเศรษฐกิจ.....	84
▪ หน้าที่การดูแลจัดการ และปัญหาที่เกิดขึ้น.....	84
▪ ทศนคติเกี่ยวกับการอนุรักษ์.....	86
▪ ปัญหาค่านิยมที่เปลี่ยนไป.....	86
▪ ปัญหางบประมาณ และเศรษฐกิจ.....	87
▪ ความรู้ ผู้เชี่ยวชาญด้านงานอนุรักษ์.....	87
▪ ช่างฝีมือท้องถิ่น.....	88
▪ วัสดุ.....	88
▪ ปัญหาจากการพัฒนาเมือง	88
▪ ขาดความเอาใจใส่จากเจ้าหน้าที่รัฐ.....	89
4.3 คุณค่าของโบราณสถาน และคุณค่าของสิมพื้นบ้าน.....	90

บทที่	หน้า
บทที่ 5 สํารวจ และวิเคราะห์กรณีศึกษา.....	99
5.1 กรณีศึกษาการอนุรักษ์ สิมอีสาน ที่ผ่านมา.....	99
5.1.1 สิมวัดเสมาท่าค้อ บ้านแจ้ง อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด.....	100
5.1.2 สิมวัดจักรวาลภูมิพิณีจ บ้านหนองหมื่นถ่าน อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด.....	106
5.1.3 สิมวัดกลางโคกค้อ บ้านโคกค้อ อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์.....	111
5.1.4 สิมวัดราษฎร์ไศล บ้านฟ้าล้อม อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด.....	115
5.1.5 สิมวัดสระทอง บ้านบัว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น.....	119
5.2 วิเคราะห์กรณีศึกษา	123
5.2.1 การดำเนินโครงการ.....	123
5.2.2 บุคลากร.....	125
5.2.3 งบประมาณ.....	127
5.2.4 การติดตามบำรุงรักษาและประเมินผล.....	128
5.2.5 การแก้ปัญหาทางกายภาพ.....	130
บทที่ 6 แนวทาง และวิธีการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน.....	138
6.1 แนวความคิดในการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน.....	138
6.2 เสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน.....	139
6.3.1 งานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและบริเวณ.....	140
▪ การอนุรักษ์ รูปแบบ.....	141
▪ การอนุรักษ์ วัสดุ.....	143
▪ การอนุรักษ์ เทคนิควิธีการก่อสร้าง.....	144
▪ การอนุรักษ์ ช่างฝีมือ.....	145
▪ การอนุรักษ์ สถานที่.....	146
6.3.2 แนวทางของกระบวนการจัดการ และขั้นตอนการอนุรักษ์.....	148
▪ จัดตั้งองค์กรดูแลในท้องถิ่น.....	148
▪ การดำเนินการและองค์กรที่เกี่ยวข้อง.....	150
▪ การดำเนินการขั้นตอนการอนุรักษ์.....	154
6.3.3 มาตรการในการอนุรักษ์และการสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์.....	158
▪ การขึ้นทะเบียน.....	158
▪ การพัฒนากฎหมายท้องถิ่น.....	159
▪ มาตรการด้านการเงิน.....	160
▪ การยกย่องและให้รางวัล.....	161
▪ การมีส่วนร่วมของประชาชน.....	162
▪ การฝึกอบรม ช่าง.....	162
▪ ส่งเสริมกิจกรรมการอนุรักษ์และให้การศึกษาแก่ชุมชน.....	163

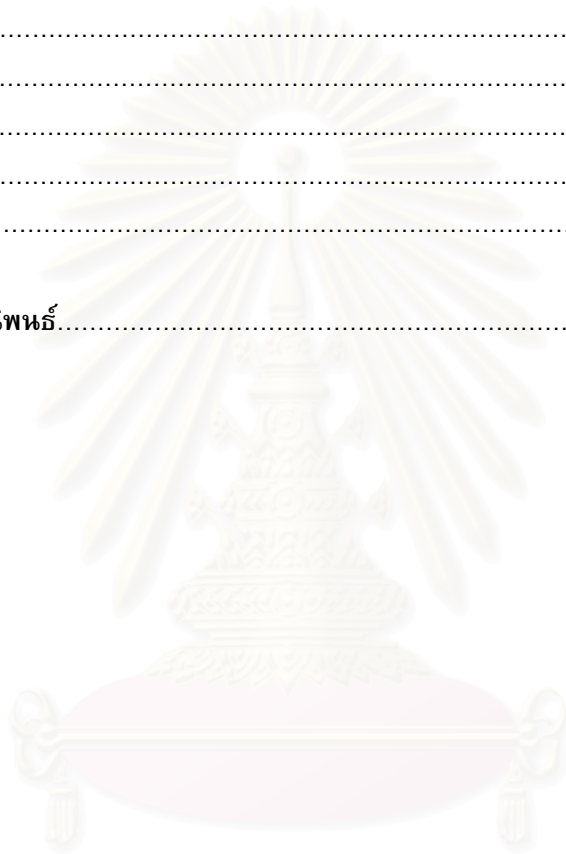
สารบัญ (ต่อ)

ญ

บทที่

หน้า

บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	164
บรรณานุกรม.....	165
ภาคผนวก.....	169
ภาคผนวก ก.....	170
ภาคผนวก ข.....	179
ภาคผนวก ค.....	181
ภาคผนวก ง.....	187
ประวัติผู้ทำวิทยานิพนธ์.....	189

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ 3.1 แสดงการใช้พื้นที่ของงานบุญประเพณี 12 เดือน (ฮีตสิบสอง) ของชาวอีสาน	29
ตารางที่ 3.2 แสดงรายชื่อสิมโปรง อายุและปีที่สร้าง สิมโปรงพื้นบ้านบริสุทธ์ แบบมี และไม่มี เสารับปีกนก	49
ตารางที่ 3.3 แสดงรายชื่อสิมทึบพื้นบ้านที่สร้างด้วยไม้ อายุและปีที่สร้าง	50
ตารางที่ 3.4 แสดงรายชื่อสิมทึบพื้นบ้านก่ออิฐถือปูน แบบไม่มีเสารับปีกนก อายุและปีที่สร้าง	51
ตารางที่ 3.5 แสดงรายชื่อสิมทึบพื้นบ้านก่ออิฐถือปูน แบบไม่มีเสารับปีกนก อายุและปีที่สร้าง (ต่อ)	52
ตารางที่ 3.6 แสดงรายชื่อสิมทึบพื้นบ้านก่ออิฐถือปูน แบบมีเสารับปีกนก อายุและปีที่สร้าง	53

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 1.1 แผนที่แสดงบริเวณศึกษาของกรณีศึกษาใน จังหวัดขอนแก่น ภาพสีนู้และ ร้อยเอ็ด	3
ภาพที่ 3.1 ลักษณะผังหมู่บ้าน และตำแหน่งวัดของบ้านแดงน้อย อ.เมือง จ.ขอนแก่น	32
ภาพที่ 3.2 ผัง ในการวางตำแหน่งอาคารตามคติความเชื่อ	33
ภาพที่ 3.3 แสดงสิมโปรงลักษณะและพื้นที่การใช้สอยของสิมโปรง	38
ภาพที่ 3.4 สิมวัดศรีชัยราช บ.โนนผึ่ง อ.กันทรารมณ จ.ศรีสะเกษ	39
ภาพที่ 3.5 สิมวัดโพธิ์พัฒนาราม บ.สูงเนิน อ.คำม่วง จ.ภาพสีนู้	39
ภาพที่ 3.6 สิมวัดกลางโคกค้อ บ.โคกค้อ อ.ยางตลาด จ.ภาพสีนู้	40
ภาพที่ 3.7 ภาพด้านข้าง สิมวัดกลางโคกค้อ	40
ภาพที่ 3.8 แสดงสิมที่บพื้นบ้าน ลักษณะและพื้นที่การใช้สอยของสิมที่บ	41
ภาพที่ 3.9 สิมที่บ วัดศรีชมชื่น บ้านแดงน้อย จ.ขอนแก่น	42
ภาพที่ 3.10 สิมวัดศรีชมชื่น หลังจากอนุรักษ์	42
ภาพที่ 3.11 สิมวัดดำนม่วงคำ บ้านดำนม่วงคำ อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร	42
ภาพที่ 3.12 สิมวัดโพธิ์หิมวันต์ บ.บะ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	43
ภาพที่ 3.13 สิมวัดโพธิ์ราษฎร์สามัคคี บ.ตะบัล อ.เมืองจ.สุรินทร์	43
ภาพที่ 3.14 สิมวัดศรีฐาน บ้านนาต อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด	44
ภาพที่ 3.15 สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ บ้านหนองหมื่นถ่าน อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด	44
ภาพที่ 3.16 สิมวัดแจ้ง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	45
ภาพที่ 3.17 สิมวัดราษฎร์ไศล บ้านฟ้าล้อม อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด	45
ภาพที่ 3.18 สิมวัดสระทอง บ.บัว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น	46
ภาพที่ 3.19 การตกแต่งผนังภายนอกอาคาร ของสิมวัดสระทอง	46
ภาพที่ 3.20 สิมวัดบึงแก้ว อ.ชนบท จ.ขอนแก่น (ภาพเก่า)	46
ภาพที่ 3.21 สิมวัดบึงแก้ว อ.ชนบท จ.ขอนแก่น (ปัจจุบัน)	47
ภาพที่ 3.22 ลักษณะการตกแต่งผนังภายนอก สิม วัดบึงแก้ว	47
ภาพที่ 3.23 หน้าบันสิมเก่า วัดโพธิ์ศรี	47
ภาพที่ 3.24 สิมหลังเก่า วัดโพธิ์ศรี บ้านศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น	47
ภาพที่ 3.25 แสดงการกระจายตัวของสิมโปรงและสิมที่บในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	48
ภาพที่ 3.26 ลักษณะกำแพงแก้ว วัดราษฎร์ไศล อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด	54
ภาพที่ 3.27 ลักษณะกำแพงแก้ว วัดจักรวาลภูมิพินิจ	54
ภาพที่ 3.28 รูป Drawing กำแพงแก้ว วัดจักรวาลภูมิพินิจ	54
ภาพที่ 3.29 ฐานสิมวัดกลางโคกค้อ อ.ยางตลาด จ.ภาพสีนู้	55
ภาพที่ 3.30 ฐานสิมวัดราษฎร์ไศล อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด	55
ภาพที่ 3.31 ฐานสิมวัดศรีฐาน อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด	55

สารบัญภาพ (ต่อ)

ฎ

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 3.32 ปูนปั้นรูปสัตว์ประดับบันได วัดราชโอรสาราม จ.ร้อยเอ็ด	56
ภาพที่ 3.33 รูปปั้นช้างปูนปั้นบันไดนาค ที่วัดเสมาท่าค้อ จ.ร้อยเอ็ด	56
ภาพที่ 3.34 รูปปั้นหน้าปูนปั้นบันไดนาค ที่วัดเสมาท่าค้อ จ.ร้อยเอ็ด	56
ภาพที่ 3.35 รูปปั้นสัตว์ประดับบันได วัดกลางโกสุม จ.มหาสารคาม	56
ภาพที่ 3.36 ฐานแป้น หรือจิตรกรรมฝาผนังด้านนอก วัดสระแก้ว อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น	57
ภาพที่ 3.37 สิมวัดสระแก้ว อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น	57
ภาพที่ 3.38 งานจิตรกรรมอีสาณ วัดสระบัวแก้ว อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น	57
ภาพที่ 3.39 ภาพหน้าบัน วัดบึงแก้ว อ.ชนบท จ.ขอนแก่น	58
ภาพที่ 3.40 ปูนปั้น รูปควาย ที่สิมวัดบึงแก้ว	58
ภาพที่ 3.41 ปูนปั้น รูปวัว ที่สิมวัดบึงแก้ว	58
ภาพที่ 3.42 ลักษณะการตกแต่งลวดลายปูนปั้น ที่วัดสระทอง อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น	58
ภาพที่ 3.43 ภายใน สิมวัดราชโอรสาราม จ.ร้อยเอ็ด	59
ภาพที่ 3.44 ภาพการเขียนรูปแป้นภายใน สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ จ.ร้อยเอ็ด	59
ภาพที่ 3.45 พระประธานและการตกแต่งผนังด้านหลัง ภายใน สิม วัดกลางโกสุม จ.มหาสารคาม	59
ภาพที่ 3.46 ลักษณะช่องเปิด สิมวัดเสมาท่าค้อ	60
ภาพที่ 3.47 ลักษณะช่องเปิดสี่เหลี่ยม สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ	60
ภาพที่ 3.48 ช่องเปิดแบบชั้นบันได ที่สิมวัดกลางโคกค้อ อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์	60
ภาพที่ 3.49 ลักษณะช่องเปิด สิมวัดศรีฐาน จ.ร้อยเอ็ด	61
ภาพที่ 3.50 ลักษณะช่องระบายอากาศ ที่สิมวัดบึงแก้ว จ.ขอนแก่น	61
ภาพที่ 3.51 ตัวอย่างลักษณะคันทวยแบบทวยแฝง	61
ภาพที่ 3.52 คันทวยนาค ที่ สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ	62
ภาพที่ 3.53 คันทวยนาค ที่ สิมวัดราชโอรสาราม	62
ภาพที่ 3.54 คันทวยนาค ที่ สิมวัดศรีฐาน	62
ภาพที่ 3.55 ลักษณะของทวยนาคหางพัน	62
ภาพที่ 3.56 ลักษณะของทวยเทพนม	63
ภาพที่ 3.57 ลักษณะของทวยแขนนาง	63
ภาพที่ 3.58 อังคิณที่ สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ จ.ร้อยเอ็ด	64
ภาพที่ 3.59 อังคิณที่ สิมวัดศรีฐาน จ.ร้อยเอ็ด	64
ภาพที่ 3.60 อังคิณแบบ 3 ช่วงเสา ที่มุขด้านหน้าทางขึ้น ที่ สิมวัดกลางโกสุม อ.เมือง จ.มหาสารคาม	64
ภาพที่ 3.61 สิม วัดสิมวัดโพธิ์พัฒนาธรรม จ.กาฬสินธุ์	65
ภาพที่ 3.62 หลังจากการซ่อมครั้งสุดท้าย ก็มีการนำเอาสังกะสีมาปูแทนวัสดุเดิม ที่สิม วัดโพธิ์ศรี จ.ขอนแก่น	65
ภาพที่ 3.63 หลังคาสิม วัดกลางโคกค้อ จ.กาฬสินธุ์	65

สารบัญภาพ (ต่อ)

ฐ

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 3.64 ซ่อฟ้า สิม วัดจักรวาลภูมิพินิจ จ.ร้อยเอ็ด	66
ภาพที่ 3.65 ซ่อฟ้า สิมวัดเสมท่าค้อ จ.ร้อยเอ็ด	66
ภาพที่ 3.66 โห่ง สิม วัดจักรวาลภูมิพินิจ จ.ร้อยเอ็ด	66
ภาพที่ 3.67 รูปตัดสิมโปร่ง แสดงส่วนประกอบและโครงสร้างของอาคาร	69
ภาพที่ 3.68 รูปตัดสิมทึบ แสดงส่วนประกอบและโครงสร้างของอาคาร	70
ภาพที่ 4.1 ด้านซ้ายฝั่งของหมู่บ้านศิลา จ.ขอนแก่น ด้านขวาฝั่งของหมู่บ้านแดงน้อย จ.ขอนแก่น	71
ภาพที่ 4.2 ฝั่งของวัดโพธิ์ศรี บ้านศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น	72
ภาพที่ 4.3 ฝั่งของวัดศรีชมชื่น บ้านแดงน้อย อ.เมือง จ.ขอนแก่น	72
ภาพที่ 4.4 ลักษณะการใช้ไม้เป็นองค์ประกอบอาคาร ในส่วนหลังคา	73
ภาพที่ 4.5 การนำสังกะสีมามุงแทน วัสดุเดิมคือ แป้นเกล็ดไม้ที่เสื่อมสภาพไป ส่วนปีกนก ไม่ได้ซ่อมแซม คงเหลือแต่โครงไม้	74
ภาพที่ 4.6 ความเสียหายที่ส่วนล่างของเสาไม้	74
ภาพที่ 4.7 ความเสียหายจากการรั่วซึมของน้ำฝนที่ส่วนฝ้าเพดานตรงมุขด้านหน้าอาคาร	74
ภาพที่ 4.8 ส่วนฐานของวัดสระทอง เห็นลักษณะของการเสื่อมสภาพของอิฐและปูนฉาบ อิฐ ที่ใช้ก่อมีการเผาไม่สม่ำเสมอ	75
ภาพที่ 4.9 มีการหลุดตัวของอิฐส่วนฐานบันไดทางขึ้นของ สิมวัดศรีฐาน	75
ภาพที่ 4.10 รอยแตกที่ผนังด้านนอก สิม ซึ่งเกิดจากการหลุดตัวของอาคาร	75
ภาพที่ 4.11 สภาพตัวอาคารของสิมวัดชมชื่น ซึ่งปูนฉาบเดิมหลุดร่วงเนื่องจากเสื่อมสภาพ	76
ภาพที่ 4.12 ส่วนฐานสิมวัดเสมท่าค้อ	76
ภาพที่ 4.13 ผนังภายนอกอาคารซึ่งมักจะมีคราบฝุ่นดินเกาะ ซึ่งมีสีแดงดินเป็นดินแดง	77
ภาพที่ 4.14 สภาพสิมเก่า วัดห้วยนารีที่ จ.ร้อยเอ็ด มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมอาคาร	79
ภาพที่ 4.15 ภาพถ่ายเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๓๐	79
ภาพที่ 4.16 ภาพถ่ายเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๔๒	79
ภาพที่ 4.17 ส่วนฐานที่มีการแก้ไข จากเดิมเป็นแบบบัวคว่ำบัวหงาย เป็นฐานปัทม์ซ้อนกัน 3 ชั้นแทน	80
ภาพที่ 4.18 การเปลี่ยนแปลงการใช้งานของพื้นที่รอบอาคาร ของสิมวัดกลางโกสุม จ.มหาสารคาม	81
ภาพที่ 4.19 สิมพื้นบ้านทางด้านขวา เมื่อเทียบขนาดกับโบสถ์หลังใหม่ทางซ้าย	81
ภาพที่ 4.20 สิมพื้นบ้าน วัดสระทอง ที่ส่วนด้านหน้าทางขึ้น ถูกเบียดบังด้วยรั้วของเขตพันธสีมา ของโบสถ์หลังใหม่	82
ภาพที่ 4.21 สิมวัดบึงแก้ว ทางวัดแก้ปัญหาหน้าท่วมด้วยการถมดิน	83
ภาพที่ 4.22 สิมวัดพระเหลานิมิตร เมื่อมีการเปลี่ยนการใช้วัสดุอย่างไม่คำนึงถึงลักษณะท้องถิ่นเดิม	83
ภาพที่ 4.23 การติดเหล็กตัดที่สิมวัดกลางโคกค้อเพื่อกันขโมย	84
ภาพที่ 4.24 โบสถ์ใหม่ วัดบึงแก้ว ลักษณะแบบเดียวกับโบสถ์ที่พบเห็นทั่วไป ขาดเอกลักษณ์ท้องถิ่น	87
ภาพที่ 4.25 สิมวัดศรีฐาน บ้านหนอง อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด	92

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 4.26 สิมวัดแจ้ง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	93
ภาพที่ 4.27 สิมวัดศรีชัยราช บ้านโนนผึ่ง อ.กันทรารมณี จ.ศรีสะเกษ	93
ภาพที่ 4.28 สิมวัดโพธิ์พัฒนาราม บ้านสูงเนิน อ.คำม่วง จ.กาฬสินธุ์	94
ภาพที่ 4.29 ชาวบ้านมาช่วยกันทาสี กระเบื้องหลังคาในการซ่อมสิมเก่าวัดสระทอง ที่บ้านบัว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น	95
ภาพที่ 4.30 ลักษณะบริเวณด้านหน้าของสิม วัดโพธิ์ศรี บ้านศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น	96
ภาพที่ 5.1 แผนที่แสดงที่ตั้งของกรณีศึกษาที่เลือกมา	99
ภาพที่ 5.2 สภาพก่อนการอนุรักษ์	100
ภาพที่ 5.3 ภาพถ่ายหลังการอนุรักษ์แล้ว	100
ภาพที่ 5.4 ลวดลายแกะสลักฮ้าง	100
ภาพที่ 5.5 แปลนสิมวัดเสมาท่าค้อ แสดงพื้นที่ใช้สอยภายในและระเบียบด้านหน้า	101
ภาพที่ 5.6 ภาพ drawing ด้านหน้าอาคาร หันหน้าทางทิศตะวันออก	101
ภาพที่ 5.7 ภาพถ่ายรูปด้านอาคารหลังจากบูรณะแสดงอาคารทั้งหลังและบริเวณที่ขุดดินออก	101
ภาพที่ 5.8 ซ่อฟ้าก่อนการอนุรักษ์ มีลักษณะเอียงโยจนเกือบหลุดลงมา	103
ภาพที่ 5.9 ซ่อฟ้า สิมวัดเสมาท่าค้อ หลังจากอนุรักษ์แล้ว	103
ภาพที่ 5.10 งานอนุรักษ์ผนังภายในอาคาร	103
ภาพที่ 5.11 ลักษณะการซ่อมและอนุรักษ์พื้นรอบอาคาร แสดงความแตกต่างของการใช้วัสดุ พื้นเก่า – ใหม่	104
ภาพที่ 5.12 ลักษณะพื้นทางเดินด้านหน้าทางขึ้นสิมและการใช้วัสดุสมัยใหม่ที่พยายามให้กลมกลืน กับลักษณะเดิม	104
ภาพที่ 5.13 ลักษณะการซ่อมงานไม้ ของฮ้าง มีการใช้ไม้เสียบเชื่อมไม้สองชั้นไว้ด้วยกันตามวิธี การดั้งเดิม	104
ภาพที่ 5.14 ภาพระหว่างดำเนินการบูรณะ	105
ภาพที่ 5.15 ภาพถ่ายเก่าก่อนการบูรณะ	106
ภาพที่ 5.16 ภาพถ่ายหลังการอนุรักษ์แล้ว	106
ภาพที่ 5.17 แปลนแสดงพื้นที่ใช้สอยภายในและเขตพันธสีมา	107
ภาพที่ 5.18 รูปด้านหน้าทางทิศตะวันออก	107
ภาพที่ 5.19 ภาพถ่ายด้านข้างอาคารทางทิศเหนือ	107
ภาพที่ 5.20 ภาพหลังการบูรณะ กำแพงแก้ว	108
ภาพที่ 5.21 ภาพถ่ายภายในอาคาร แสดงให้เห็นลักษณะการบูรณะผนังภายใน	109
ภาพที่ 5.22 ภาพลายเส้น รวงฮ้าง ซึ่งเป็นงานแกะสลักชิ้นเยี่ยมของสิมหลังนี้	110
ภาพที่ 5.23 สภาพฮ้างหลังการอนุรักษ์ ยังมีความสมบูรณ์อยู่มาก	110
ภาพที่ 5.24 สภาพอาคารก่อนการอนุรักษ์	111
ภาพที่ 5.25 ภาพถ่ายอาคารหลังได้รับการอนุรักษ์แล้ว	111

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 5.26 แพลนลิมโปรง วัดกลางโคกค้อ แสดงพื้นที่ใช้งานภายในและพื้นที่รอบอาคาร	111
ภาพที่ 5.27 รูปด้านทิศตะวันตก	112
ภาพที่ 5.28 ภาพถ่ายด้านข้าง ทิศใต้	112
ภาพที่ 5.29 ลักษณะเชิงชาย ที่ทำด้วยไฟเบอร์กลาส	114
ภาพที่ 5.30 ซ่อฟ้าใหม่ที่ทำด้วยไฟเบอร์กลาส ทำใหม่ทดแทนของเดิมที่ขาดหายไป	114
ภาพที่ 5.31 สภาพก่อนการอนุรักษ์	115
ภาพที่ 5.32 ภาพถ่ายหลังดำเนินการอนุรักษ์	115
ภาพที่ 5.33 แพลนลิมวัดราษฎร์ไศล แสดงพื้นที่ใช้สอยภายในและเขตพันธสีมา	115
ภาพที่ 5.34 ด้านหน้าทางทิศตะวันออก	116
ภาพที่ 5.35 รูปด้านข้างทางทิศใต้	116
ภาพที่ 5.36 บริเวณรอบๆอาคาร มีการเทคอนกรีตและปรับระดับพื้น	117
ภาพที่ 5.37 รูปปั้นที่ทางขึ้นบันได บันใหม่โดยชาวค่าย ด้วยการสนับสนุนของหลักฐานที่มีอยู่	118
ภาพที่ 5.38 ลักษณะภายในอาคารหลังอนุรักษ์ มีการทาสีขาวให้ดูสะอาดตา	118
ภาพที่ 5.39 ภาพเก่า ปี พ.ศ.๒๕๑๔	119
ภาพที่ 5.40 สภาพก่อนบูรณะ	119
ภาพที่ 5.41 สภาพอาคารขณะดำเนินการบูรณะ	119
ภาพที่ 5.42 ภาพถ่ายก่อนการบูรณะ แสดงให้เห็นปัญหาทางกายภาพที่เกิดจากความเสื่อมสภาพของวัสดุ ปูนฉาบที่หลุดร่วงจนเผยให้เห็นอิฐก่อด้านใน	120
ภาพที่ 5.43 แพลน ลิมวัดสระทอง แสดงพื้นที่ใช้สอยภายใน	121
ภาพที่ 5.44 รูปด้านหน้าทางเข้าทางทิศเหนือ	121
ภาพที่ 5.45 รูปด้านข้างทางทิศตะวันออก	121
ภาพที่ 5.46 ชาวบ้านที่มาช่วยกันทำงาน ผู้หญิงและแม่ใหญ่ ก็มาช่วยทาสีกระเบื้องหลังคาคนละมือละไม้ ตามกำลังของตน	122
ภาพที่ 5.47 ส่วนไม้บันลุ่ม ที่ทำจากไฟเบอร์กลาสที่ ลิมวัดกลางโคกค้อ	128
ภาพที่ 5.48 ชาวบ้านมานั่งพักผ่อนยามเช้า อาศัยร่วมจากชายคาของลิม	129
ภาพที่ 5.49 ภายในลิมวัดราษฎร์ไศล ถ่ายเมื่อเมษายน พ.ศ.๒๕๔๓	129
ภาพที่ 5.50 การซ่อมบูรณะภายในลิมพื้นบ้าน ด้านซ้ายเป็นภายในลิมวัดจักรวาลภูมิพิณีจ ด้านขวาเป็นภายในของวัดราษฎร์ไศล	130
ภาพที่ 5.51 รูปแต้มผนังด้านนอก ลิมวัดสระบัวแก้ว เล่าเรื่องพระรามชาดก	132
ภาพที่ 5.52 จิตรกรรมผนังด้านนอก ที่มีความสวยงามและแสดงศิลปะของชาวอีสาน	132
ภาพที่ 5.53 หลังคาที่ทางเจ้าอาวาสและวัดได้ทำขึ้นใหม่	133
ภาพที่ 5.54 หลังคาใหม่ ไม่มีส่วนยื่นของหลังคาที่จะป้องกันความเสียหายของภาพจิตรกรรมด้านนอก	133
ภาพที่ 5.55 รูปแบบหลังคา ของลิมพื้นบ้านวัดสระบัวแก้ว ที่ได้รับการอนุรักษ์จากสยามสมาคม	133
ภาพที่ 5.56 เทคนิคการยึดแผ่นไม้ส่วนฮังผึ่ง ที่วัดเสมาทำค้อ	135
ภาพที่ 5.57 ลักษณะคันทวยอันเก่าที่เสียหาย	136

สารบัญภาพ (ต่อ)

ณ

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 5.58 ลักษณะคันทวยที่ช่างจากเมืองศรีสัชนาลัยแกะสลักขึ้นมาใหม่	136
ภาพที่ 5.59 สิมเก่า กับ โบสถ์ใหม่วัดสระทอง	137
ภาพที่ 6.1 ภาพปัจจุบันและภาพเก่าวัดสระทอง	142
ภาพที่ 6.2 ตัวอย่างการทำรูปปั้นสัตว์ตรงทางขึ้นบันไดวัดราษีไศลที่มีการทำขึ้นมาใหม่	142
ภาพที่ 6.3 การอนุรักษ์ที่ลิมวัดการโคกค้อ เป็นวิธีที่ผสมผสานการใช้วัสดุทั้งแบบดั้งเดิมและเปลี่ยนใหม่	144
ภาพที่ 6.4 ตัวอย่างการกำหนดเขตก่อสร้างอาคารหลังใหม่ ที่กระทบต่อลิมพื้นบ้าน	147
ภาพที่ 6.5 แสดงความสัมพันธ์และองค์การอนุรักษ์ในระดับท้องถิ่น	149
ภาพที่ 6.6 องค์กรในส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้าน	153

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่เราเรียกว่า "อีสาน" นั้น มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมหลากหลายตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และมีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนต่าง ๆ มาเป็นเวลานานหลายเชื้อชาติ ปรากฏร่องรอยทางอารยธรรม ทั้งคติความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมต่าง ๆ เช่น ศิลปกรรมบนใบเสมาอันตกทอดมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ปราสาทหินอันใหญ่โตวิจิตรอันได้รับอิทธิพลขอม ซึ่งล้วนแต่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ มั่งคั่งและศรัทธาของผู้คนบนผืนแผ่นดินนี้ในอดีต

นอกจากนี้ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่มีคุณค่า เป็นมรดกของชาวอีสานโดยตรงและตกทอดมาจากบรรพบุรุษ แต่มักถูกมองข้ามจากคนส่วนใหญ่ และบ่อยครั้งที่ดูเหมือนประหนึ่งว่าไม่มีความสำคัญคือ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชาวอีสาน ที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งมักถูกมองว่าขาดความงาม ด้อยสุนทรียภาพเมื่อเทียบกับศิลปกรรมของช่างหลวง ที่มีรูปแบบ ความงดงามตามระเบียบแบบแผน แต่กระนั้นงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของชาวอีสานก็มีความงดงามตามแบบฉบับของตนเอง ตามลักษณะของศิลปะพื้นบ้าน (Folk arts) ซึ่งไม่อาจนำมาเปรียบเทียบกับกัน ได้ ด้วยคุณค่าคนละแบบกัน

ศิลปสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นในภาคอีสาน อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับพักอาศัย และสถาปัตยกรรมตามความเชื่อทางศาสนา ซึ่งสถาปัตยกรรมทางศาสนาก็หมายถึงอาคารภายในวัดนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โบสถ์ หรือที่ชาวอีสานเรียกกันว่า ลิม นับว่าเป็นอาคารที่สำคัญที่สุดภายในวัด รองลงมาจากพระธาตุ จะเห็นได้ว่า แต่ละชุมชนได้ร่วมแรงร่วมใจรวบรวมกำลังศรัทธาและทุนทรัพย์ สร้างสรรค์ไว้อย่างงดงาม มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและแบบอย่างที่เป็นเอกลักษณ์ ลักษณะอาคารทางกายภาพที่สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอย อีกทั้งความสำคัญและคุณค่าทางด้านจิตใจ ความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชนกับวัด การคงอยู่ในสภาพแวดล้อม ความเหมาะสมกลมกลืนด้วยธรรมชาติที่สวยงาม และสันโดษตามลักษณะทางพุทธศาสนา

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ในปัจจุบันนี้ ลิม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นับวันจะเหลือน้อยลงทุกที บางแห่งถูกทิ้งร้าง รื้อทิ้งไป บางแห่งก็พังทลาย หักโค่น ซึ่งเกิดเนื่องจากสาเหตุหลายประการ ทั้งจากตัวสถาปัตยกรรมเองที่ผู้พึงไปตามสภาพและเวลาที่ล่วงไปตามอายุ สภาพดินฟ้าอากาศ ภัยธรรมชาติต่างๆ อีกทั้งขาดความเอาใจใส่และการทำลายด้วยน้ำมือของมนุษย์ทั้งที่ทำโดยตั้งใจและไม่ถึงการณ์ แม้บางแห่งชาวบ้านอยากทำการอนุรักษ์ ซ่อมแซม บางครั้งก็ขาดความรู้ความเข้าใจหรือขาดงบประมาณในการสนับสนุน จึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะต้องรีบทำการศึกษาค้นคว้าและหาแนวทางอนุรักษ์เอาไว้ เพื่อนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้ต่อไป และเป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาหาความรู้ เป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม และด้านอื่นๆ ให้แก่คนรุ่นลูกหลานได้เรียนรู้ความเป็นมาของผืนแผ่นดินนี้ ทราบซึ่งถึงคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษในอดีต

จากความสำคัญและความเป็นมาข้างต้น จึงได้เลือกที่จะทำการศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ลิมพื้นบ้าน ซึ่งประกอบไปด้วยการศึกษาภาพรวมของลิมพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ องค์กรประกอบทางกายภาพ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมต่างๆ ที่เป็นการสืบทอดศิลปช่างพื้นถิ่น และปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งทางด้านกายภาพและสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อที่หาแนวทางการแก้ไข เสนอแนะความ

คิด และแนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสม รวมไปถึงข้อเสนอแนะให้เกิดความเป็นไปได้ในด้านการจัดการ เช่น นโยบาย วิธีการและเทคนิคที่สามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติงานจริง

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาหลักการ แนวความคิดและทฤษฎีการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน
2. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของภาค สภาพชุมชน ความเป็นมาและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ของสิมพื้นบ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
3. เพื่อศึกษาปัญหาสภาพทางกายภาพของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สิมพื้นบ้าน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครอบคลุมปัญหาทางด้านสถาปัตยกรรม และบริเวณโดยรอบ
4. เพื่อศึกษาปัญหาทางสังคมและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ครอบคลุมปัญหาทางด้านแนวความคิด ค่านิยม และนโยบายการบริหารเพื่อการอนุรักษ์
5. เพื่อศึกษากรณีศึกษาที่ได้รับการอนุรักษ์แล้ว ในด้านแนวความคิดในการอนุรักษ์ วิธีการดำเนินการ และการจัดการโครงการ
6. เพื่อหาแนวทางและเสนอแนะการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สิมพื้นบ้าน ในเรื่องแนวความคิดและวิธีการจัดการการอนุรักษ์ทางด้านกายภาพและทางด้านสังคม

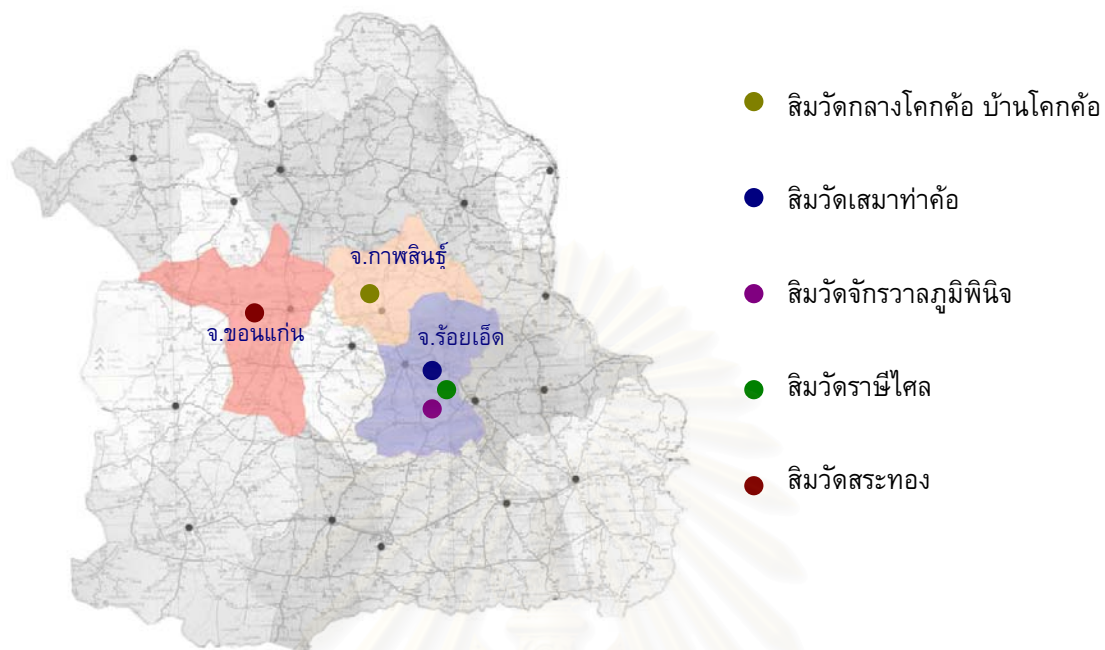
1.3 ขอบเขตที่ทำการศึกษา

ในขอบเขตของการศึกษาโครงการนี้ เน้นการศึกษาเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสิมพื้นบ้าน โดยศึกษาด้านกายภาพของ สิมในภาพรวมเบื้องต้นจากการค้นคว้าทางเอกสารในเรื่องลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม, คุณสมบัติและลักษณะการใช้งานของวัสดุ และออกสำรวจภาคสนามถึงปัญหาที่เกิดขึ้นที่มีผลต่อการอนุรักษ์ ทั้งด้านกายภาพและสังคมชุมชน โดยเน้นการศึกษาในเรื่องแนวความคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยมีขอบเขตดังนี้

พื้นที่ศึกษา	ศึกษาข้อมูลของสิมพื้นบ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยรวมทั้งภูมิภาคจากการศึกษาข้อมูลทางเอกสารและสำรวจบางแห่งเพื่อให้เห็นสภาพทั่วไปและเห็นภาพรวมของลักษณะสิมพื้นบ้าน และเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นในการศึกษาศึกษาและสำรวจลงไปในรายละเอียดของกรณีศึกษาที่เลือกมา 5 แห่ง เพื่อศึกษาปัญหา วิเคราะห์วิธีการดำเนินการและหาแนวทางการอนุรักษ์
ขอบเขตเนื้อหา	ศึกษาสิมพื้นบ้าน ที่มีอายุการก่อสร้างมากกว่า 100 ปี และถือเป็นโบราณสถานตามคำนิยามของกรมศิลปากร ศึกษาลักษณะทางกายภาพและสังคมโดยรวม
กรณีศึกษา	ในการศึกษา สิมพื้นบ้าน จะเลือกศึกษาและสำรวจตัวอย่างจาก วัดที่มีสิมพื้นบ้านที่เป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีความโดดเด่นและมีคุณค่าสามารถเป็นตัวแทนของปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านกายภาพและสังคม และเป็นอาคารที่ได้รับการอนุรักษ์แล้วในแนวทางและวิธีการต่างๆ กัน คือ <ol style="list-style-type: none"> 1. สิมวัดกลางโคกค้อ บ้านโคกค้อ อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์ 2. สิมวัดเสมาท่าค้อ บ้านแจ้ง อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด 3. สิมวัดจักรวาลภูมิพิณีจ บ้านหนองหมื่นถ่าน อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด

4. สิมวัดราษฎร์ไศล บ้านฟ้าล้อม อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด

5. สิมวัดสระทอง บ้านบัว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น

ภาพที่ 1.1 แผนที่แสดงบริเวณศึกษาของกรณีศึกษาใน จังหวัดขอนแก่น กภาพสินธุ์และร้อยเอ็ด

1.4 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการ

1. ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ

1.1 ศึกษาข้อมูลทางเอกสารและหนังสือต่างๆ ในเรื่องด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมอีสาน แนวความคิดในการอนุรักษ์ กรณีศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถาน และเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ยกตัวอย่าง เช่น หนังสือ *ประวัติศาสตร์อีสาน* ของ เดิม วิภาคย์พจนกิจ , *สิมอีสาน* ของ วิโรฒ ศรีสุโร, *เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน* ของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ เป็นต้น

1.2 ศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมา ในเรื่อง การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน, เทคนิคและวิธีการอนุรักษ์, สถาปัตยกรรมในภาคอีสาน และรายงานการวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้อง ยกตัวอย่าง เช่น การวิจัย *การศึกษาและสำรวจลักษณะและรูปแบบอาคารศาสนาในภาคอีสาน เฉพาะจังหวัดร้อยเอ็ด* ของ วิโรฒ ศรีสุโร, *การศึกษาลักษณะและรูปแบบลวดลายประดับสถาปัตยกรรม ทางศาสนาในภาคอีสาน* ของ ชานาญ เล็กบรรจง, *คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด เล่มที่ 3:วัดในภาคอีสาน* ของ ศิลปากร มหาวิทยาลัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ เป็นต้น

1.3 ศึกษาทฤษฎี แนวความคิดและหลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับระดับความสำคัญในการอนุรักษ์ แนวทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และวิธีการอนุรักษ์ทางกายภาพเมื่อเกิดการเสื่อมสภาพ ทั้งตัวสถาปัตยกรรมและบริเวณโดยรอบ เช่น *Encyclopedia of Vernacular Architecture* ของ Paul Oliver ซึ่งเขียนเกี่ยวกับ principle ของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเอาไว้

1.4 ศึกษาข้อมูลเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ภาพถ่าย แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ แบบแปลนรูปตัด รูปตัด เป็นต้น

2. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ จากการออกสำรวจ ถ่ายรูปและเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งตัวอย่างในพื้นที่และโบราณสถานอื่นๆที่มีความเหมือนกันในบางเรื่องร่วมกันอยู่ เพื่อศึกษาปัญหาทางกายภาพของอาคารและบริเวณ และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับกิจกรรมที่มีการใช้งานเกี่ยวกับวัด และสิม โดยการสำรวจ สังเกตการณ์ และสัมภาษณ์ ในพื้นที่และวัดที่เลือกทำการศึกษา เน้นการศึกษารณีศึกษาดังได้กล่าวข้างต้นในรายละเอียดของขอบเขตของการศึกษา

3. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา สำรวจและสัมภาษณ์ ประกอบกับการศึกษาทางด้านข้อมูลเอกสาร สรุปแนวทางการอนุรักษ์ที่ได้ทำมาแล้ว รวมทั้งปัญหาต่างๆของอาคารที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ เพื่อมาเสนอแนะเป็นแนวทางและวิธีการดำเนินการจัดการ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สิมพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

4. เขียนรายงาน สรุปผลการศึกษาและเสนอแนะความคิดเห็น

1.5 นิยามคำศัพท์

1. **สิม** คำที่ใช้เรียก พระอุโบสถ หรือ โบสถ์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. **สิมพื้นบ้าน** สิมพื้นบ้านในการศึกษาคั้งนี้ หมายถึงสิมพื้นบ้านบริสุทธิ์ ที่เป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่มีลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
3. **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น** สิ่งก่อสร้างหรืออาคารที่สร้างโดยคนในท้องถิ่น ทั้งในลักษณะการสร้างด้วยตัวเอง (Self-Built) และสร้างด้วยชุมชน (Community-Built) และมีลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นซึ่งแตกต่างกันไปตามลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกัน

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ข้อมูลพื้นฐานทางวิชาการเกี่ยวกับ สิมพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และคุณค่าของอาคารที่ควรแก่การอนุรักษ์
2. ข้อเสนอแนะ ที่จะสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติและทำการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สิมพื้นบ้าน ในเรื่องของแนวความคิดและแนวทางการอนุรักษ์ทางด้านกายภาพและทางด้านสังคม
3. ข้อเสนอแนะนโยบายในการนำไปใช้จัดการปฏิบัติ เพื่อวางแนวทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ชัดเจนต่อไป รวมถึงข้อมูลพื้นฐานที่สามารถนำไปใช้ในการวิจัยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องต่อไป

บทที่ 2

การศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ลิมพินบ้าน ในเบื้องต้นจะต้องมีความเข้าใจในเรื่องของแนวความคิด หลักการอนุรักษ์ องค์กรและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ในการนำไปวิเคราะห์ต่อไป

2.1 หลักการและทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถาน

2.1.1 ความหมายของการอนุรักษ์โบราณสถาน

2.1.2 หลักการทั่วไปของการอนุรักษ์

2.2 แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2.2.1 ความหมายและลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2.2.2 แนวความคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2.2.3 ขั้นตอนการอนุรักษ์

2.3 แนวความคิดการพัฒนาและการอนุรักษ์อาคารทางศาสนา

2.3.1 การพัฒนาและอนุรักษ์อาคารทางศาสนา

2.3.2 บทบาทของพระสงฆ์

2.4 องค์กรและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

2.4.1 องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

ภาครัฐบาล

ภาควิชาการ

ภาคเอกชน

2.4.2 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

2.1 หลักการและทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถาน

2.1.1 ความหมายของการอนุรักษ์โบราณสถาน

ในการศึกษาการอนุรักษ์ ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของการอนุรักษ์เสียก่อน ซึ่งมีผู้นิยามความหมายของคำนี้ไว้ต่างๆ มากมาย และเพื่อให้เห็นภาพโดยรวม จะขอยกตัวอย่างพอเป็นสังเขป เช่น การอนุรักษ์ ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ หมายถึง รักษาให้คงเดิม การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ก็คือ การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้ได้นานที่สุด เกิดประโยชน์มากที่สุด และสูญเสียน้อยที่สุด การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม ก็คือ การรู้จักรักษาไว้มิให้สูญสิ้นไปหรือให้อยู่ในสภาพคงเดิม¹

¹ ไชแสง สุชะวันนะ, การอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ใน เอกสารประกอบ การสัมมนาทางวิชาการ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน, 2540.

ในขณะที่ตามระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.๒๕๒๘ ได้ให้ความหมายและกล่าวถึง การอนุรักษ์ ไว้ว่า หมายถึง การดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึง การป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย โดย

การสงวนรักษา หมายความว่า การดูแลรักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

การปฏิสังขรณ์ หมายความว่า การทำให้กลับคืนสู่สภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่

การบูรณะ หมายความว่า การซ่อมแซม และปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิม และสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

ซึ่งระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.๒๕๒๘ ดังกล่าว ได้ยึดถือหลักการสากลว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน แห่งเมือง เวนิช ปี 1964 (Venich Charter) เป็นหลักการหนึ่งในการร่างเนื้อหาสาระ และให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจสังคมประเพณี วัฒนธรรมของประเทศไทย

การอนุรักษ์ (Conservation) ตามในความหมายของ Bernald M. Feilden หมายความว่า การกระทำการใดใดเพื่อป้องกันการเสื่อมลงและรวมถึงการยืดอายุของมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงต่อผู้คนถึงความมหัสจรรย์ในงานศิลปะและสืบทอดอารยธรรมของมนุษย์ที่มีอยู่ในที่เหล่านั้น²

ส่วนคำว่า โบราณสถาน ตาม พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๓๕) ให้คำนิยามของคำว่าโบราณสถานว่า หมายความว่า ถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์และมีคุณค่าในทางศิลป ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

โบราณสถาน โดย อนุวิทย์ เจริญศุกกุล หมายความว่า บรรดางานสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมที่ชุมชนสมัยต่างๆ ในประวัติศาสตร์ได้สร้างทำขึ้น เพื่อการดำรงอยู่ทั้งในภาวะกายภาพและการดำรงเอกลักษณ์ทางจิตใจตามกรณีแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมและความจรรโลงใจที่มีอยู่ในขณะนั้น³ โบราณสถานในที่นี้จึงเริ่มตั้งแต่อาคารโดดๆอาคารเดี่ยว กลุ่มผังอาคาร ระบบโครงสร้างทางวิศวกรรม จนถึงระดับเมืองทั้งเมือง

โบราณสถานนับเป็นมรดกทางสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นหนึ่งในมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษย์ที่สืบทอดต่อกันมา ซึ่ง อ.สุนนท์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา ได้ให้ความหมายคำว่า มรดกทางสถาปัตยกรรม ว่า หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้นมา และมีคุณค่าทางวัฒนธรรมทั้งในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ และเทคโนโลยี ตลอดจนหมายถึงกลุ่มอาคารและ/หรือบริเวณพื้นที่ซึ่งมีหลักฐานสิ่งก่อสร้างอันมีคุณค่าทางวัฒนธรรมอันควรแก่การอนุรักษ์⁴

จากคำนิยามและความหมายดังกล่าว สามารถกล่าวได้ว่า สิมพินบ้าน นับเป็นโบราณสถานและมรดกทางสถาปัตยกรรมที่สืบทอดต่อกันมา ซึ่งควรแก่การอนุรักษ์ด้วยมีคุณค่าทางวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ทั้งโดยอายุและลักษณะทางสถาปัตยกรรม เป็นประโยชน์และมีคุณค่าทางศิลปะ ประวัติศาสตร์และสังคม ต่ออนุชนรุ่นหลังต่อไป

² Bernald M. Feilden, *Conservation of Historic Buildings*, 1982

³ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย ใน *เมืองโบราณ*, 2528

⁴ สุนนท์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา, Venice Charter ใน *อาษา*, 2541.

2.1.2 หลักการทั่วไปของการอนุรักษ์

การอนุรักษ์เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีการพัฒนาแนวความคิดและข้อปฏิบัติแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย มีข้อถกเถียงและโต้แย้งกันหลากหลายความคิดจากสถาปนิกในชาติต่างๆ ทางตะวันตกรวมทั้งนักวิชาการจากสาขาต่างๆ จนในที่สุด ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการจัดตั้งองค์กรในการอนุรักษ์โบราณสถาน ที่สำคัญ คือ องค์กรสหประชาชาติ ซึ่งจัดตั้งขึ้นในปี 1945 และได้มีกิจกรรมสำคัญอันหนึ่งเกี่ยวกับการส่งเสริมการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อความเข้าใจอันดีระหว่างชาติต่างๆ องค์กรที่รับผิดชอบงานนี้ก็คือ UNESCO นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งสภานานาชาติว่าด้วยการพิพิธภัณฑสถาน (ICOM: International Council on Museums) ขึ้นในปี 1946 ต่อมา มีการจัดตั้งศูนย์ศึกษานานาชาติว่าด้วยการสงวนรักษาและบูรณะมรดกวัฒนธรรม (ICCROM: International Centre for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property) ในปี 1959

หัวใจของการอนุรักษ์โบราณสถานยังคงอยู่ที่คุณค่าหลักสองประการ คือ ประวัติศาสตร์ และศิลปะ ซึ่งในการประชุมนานาชาติของสถาปนิกและเทคนิคเขียนครั้งที่ 2 ที่เวนิซในปี 1964 ก็สรุปให้ความสำคัญคุณค่าทั้งสองนี้ มีน้ำหนักเท่ากัน ในการประชุมนี้ยังได้จัดตั้งสภานานาชาติว่าด้วยอนุสรณ์สถานและที่ตั้ง (ICOMOS: International Council of Monuments and Sites) ด้วย ผลสำเร็จประการสำคัญในการประชุมที่เวนิซ คือ การประกาศหลักเกณฑ์สากลว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน หัวใจของเวนิซชาร์เตอร์ส่วนใหญ่พัฒนามาจากเอเธนส์ชาร์เตอร์ (1931) และอิตาเลียนชาร์เตอร์ (1932) นั้นเอง โดยมีสาระสำคัญ⁵ ได้แก่

1. ความหมายของอนุสรณ์สถาน และแหล่งประวัติศาสตร์นั้น มิได้ครอบคลุมแต่เฉพาะงานก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังหมายถึงสถานที่ตั้งของเมืองหรือชนบท
2. จุดมุ่งหมายของการสงวนรักษาและบูรณะอนุสรณ์สถาน ก็เพื่อการรักษาทั้งฐานะที่เป็นงานศิลปะ และเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์
3. การสงวนรักษาเพื่อจุดประสงค์ที่จะให้เป็นประโยชน์ทางด้านสังคมบางประการ หากจำเป็นจะต้องดัดแปลงเพราะมีการเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยก็น่าจะอนุญาตให้ทำได้
4. การสร้างแทนส่วนที่ขาดหายไปนั้นจะต้องครบบริบูรณ์ กลมกลืนเข้ากับส่วนใหญ่อันทั้งหมด แต่ในขณะเดียวกันจะต้องมองเห็นได้ชัดเจนว่าต่างจากของเดิม
5. จุดประสงค์ในการบูรณะ เพื่อสงวนรักษาและแสดงให้เห็นคุณค่าทางสุนทรียภาพและทางประวัติศาสตร์ของอนุสรณ์สถาน โดยยึดถือวัตถุตั้งเดิมและเอกสารอันเชื่อถือได้เป็นหลัก การบูรณะนั้นจะต้องยุติลง ณ จุดที่จะต้องเริ่มใช้การคาดเดา
6. ให้เคารพในประวัติศาสตร์ข้อมูลทุกยุคของโบราณสถาน การประเมินค่าของส่วนประกอบที่เกี่ยวข้องและการตัดสินใจว่าสิ่งใดจะต้องถูกเอาออกไปนั้นจะมอบให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งรับผิดชอบแต่ผู้เดียวไม่ได้
7. การบูรณะทุกครั้งจะต้องมีการค้นคว้าทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ก่อนและตามหลังจากการปฏิบัติงาน และมีรายงานทางเอกสารระหว่างปฏิบัติงานด้วย

เวนิซชาร์เตอร์นี้เอง เป็นต้นแบบของหลักเกณฑ์ในการบูรณะโบราณสถานในประเทศต่างๆ ทั่วโลก ซึ่งอาจแตกต่างกันในรายละเอียด แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันในหลักการส่วนใหญ่

⁵ ศิลปากร กรม, แนวทางการจัดการโบราณในบัญชีมรดกทางวัฒนธรรมของโลก, 2538

หลักการทั่วไปในการคุ้มครองอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี มีมาตรการขั้นพื้นฐานในการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งมักจะกำหนดวิธีการหลักไว้ 3 ประการ⁶ คือ

1. การป้องกัน เป็นการกำหนดแนวทางและวิธีปฏิบัติมิให้อนุสรณ์สถานสาขาต่างๆ ถูกทำลาย
2. มาตรการในการปราบปราม เป็นการลงโทษผู้กระทำความผิดทำลายโบราณสถาน
3. มาตรการในการอนุรักษ์ คือ การใช้กลไกทางการบริหารเข้าคุ้มครองมิให้มีการแก้ไข หรือทำลายหลักฐานนั้นๆ

ในมาตรการของการอนุรักษ์นั้น สามารถแบ่งระดับการอนุรักษ์ ตามระดับความมากน้อยของการเข้าไปดำเนินการ สามารถแบ่งเป็น 7 ระดับ ดังต่อไปนี้

1. Prevention of deterioration
2. Preservation of existing state
3. Consolidation of the fabric
4. Restoration
5. Rehabilitation
6. Reproduction
7. Reconstruction

ปัจจุบันแนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนี้ มิได้จำกัดอยู่เพียงโบราณสถานและศิลปกรรมเท่านั้น ยังรวมไปถึงพื้นที่ชุมชนเมืองและชนบทด้วย ซึ่งมีความสำคัญต่อโครงสร้างและประวัติศาสตร์ของสังคม ดังจะเห็นได้ว่า ภายหลังได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการ CIAV (ย่อมาจาก *Comite' Internationale d' Architecture Vernaculaire* หรือแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า *an International Committee on Vernacular Architecture*) ขึ้นซึ่งตั้งขึ้นภายใต้หน่วยงานของ ICOMOS ซึ่งเป็นหน่วยงานนี้มีบทบาทในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2.2 แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2.2.1 ความหมายและลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะเป็นเครื่องหมายของท้องถิ่นด้วยรูปแบบเฉพาะถิ่น โดยมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วยความหมายที่เกี่ยวข้องทางวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและภูมิอากาศท้องถิ่น⁷

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถแบ่งคร่าวๆ ได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

1. สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับ **ที่พักอาศัย** ซึ่งจะมีลักษณะเป็นการสร้างด้วยตัวเอง (Self-built) คือ มีลักษณะเป็นการสร้างเอง อยู่เองโดยเจ้าของ

⁶ ศิลปากร กรม, หนังสือทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี, 2533.

⁷ The recognition of local and regional building forms, especially of domestic buildings, altering with the cultures, the environments and the climates of the areas concerned, by Paul Oliver, *Shelter and Society*, 1969.

2. สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับ **ความเชื่อทางศาสนา** ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นการสร้างด้วยชุมชน (Community-built) เป็นศูนย์กลางของชุมชน สร้างด้วยศรัทธาร่วมกัน เช่น การสร้างโบสถ์ในภาคอีสาน ร่วมมือกันก่อสร้างจนเสร็จรวมเวลานับเป็นปีๆ มีช่างผู้ออกแบบรูปทรงของโบสถ์ ปูนปั้น และลวดลายต่างๆ ซึ่งก็คือชาวบ้านนั่นเอง⁸ โดยที่แรงงานนั้น ก็มาจากคนในหมู่บ้านท้องถิ่นนั้นๆ

ลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั้งสองประเภท จะมีความแตกต่างทางกายภาพ ความเชื่อทางศาสนาและความหมายบางอย่างที่แฝงอยู่ไว้กับคุณค่าทางสังคม แต่ก็มีลักษณะร่วมกันของความเป็นพื้นถิ่นในแง่การแสดงออกของวิถีชีวิต ความเรียบง่าย ฝีมือและศิลปะของช่างพื้นถิ่น รวมทั้งลักษณะการใช้งานของวัสดุต่างๆ ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะลิมพื้นบ้าน ซึ่งจัดเป็นอาคารทางศาสนา จึงจะขอทำความเข้าใจถึงการใช้อาคารสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในการศึกษานี้ ซึ่งจะหมายความถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา ซึ่งมีลักษณะเป็น Community-built เป็นหลัก และจะขอกล่าวถึงรายละเอียดเฉพาะในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว

2.2.2 แนวความคิดในการอนุรักษ์ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และลิมพื้นบ้าน

จากหลักการทั่วไปในการคุ้มครองอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี ซึ่งมีมาตรการหลักขั้นพื้นฐานในการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม 3 ประการ คือ การป้องกัน มาตรการในการปราบปราม และมาตรการในการอนุรักษ์นั้น ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ จะกล่าวถึงเฉพาะมาตรการในการป้องกันและอนุรักษ์ เท่านั้น

แนวความคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กล่าวโดยรวมแล้วมีหลักการคล้ายคลึงกับแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทั่วไป ซึ่งในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมจำเป็นต้องมีการดูแลทั้งตัวอาคารและแหล่งที่ตั้ง ซึ่งรวมทั้งสภาพแวดล้อม เพราะหากสถาปัตยกรรมได้รับการอนุรักษ์ถูกต้องตามกระบวนการทางวิชาการ แต่ไม่ใส่ใจกับสภาพแวดล้อม เก็บรักษาในรูปแบบลักษณะของโบราณวัตถุเท่านั้น ก็เปรียบเสมือนเก็บรักษา ก้อนอิฐ หิน ไว้ในพิพิธภัณฑ์ กลายเป็นสถาปัตยกรรมที่เป็นเพียงซาก⁹

แต่กระนั้นที่กล่าวมาก็เป็นแนวคิดของการอนุรักษ์ลักษณะทางกายภาพ การอนุรักษ์นั้นนอกจากอนุรักษ์เพื่อเตือนความทรงจำเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาติและเนื่องจากเป็นของโบราณที่มีค่าแล้ว การอนุรักษ์ยังจะต้องคำนึงถึงชุมชนและเมืองโดยรวม มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่อยู่อาศัยในชุมชนนั้นกับสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น¹⁰ ซึ่งในทางสังคม คนในท้องถิ่นทั้งในอดีตและปัจจุบันเป็นคนสร้างคุณค่า ความหมายและความสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ดังนั้นในการรักษาคุณค่าในส่วนนี้ซึ่งเป็นคุณค่าของวัฒนธรรมทางสังคม จึงควรมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นเช่นกัน ประชาชนควรจะต้องตระหนักในคุณค่าของอาคารที่ตนครอบครองอยู่ และมีความจริงใจที่จะให้คงอยู่ มิใช่เก็บรักษาไว้ตามกฎเกณฑ์ หรือกระแสความคิดใดๆ ที่ภาครัฐเสนอแนะโดยที่ตนไม่เห็นด้วยหรือไม่เป็นไปตามวิถีทางดำเนินชีวิตจริง¹¹

⁸ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, พรพิไล เลิศวิชา, วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย, 2537.

⁹ อรศิริ ปาณินท์, การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม ใน หน้าจั่ว, 2528.

¹⁰ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนันท์, แนวความคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน, 2540

¹¹ อรศิริ ปาณินท์, เรือนพื้นถิ่นละแวกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา, 2541.

จากการศึกษาหลักการและแนวความคิดในการอนุรักษ์โบราณสถาน และแนวความคิดเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น พอจะสามารถสรุปแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน เป็นประเด็นหลัก ๆ ได้ 4 ประการ คือ

1. การป้องกัน อาคารและสถานที่ตั้งจากความเปลี่ยนแปลงจากภัยอันตรายต่างๆ
2. การซ่อมบูรณะ โดยคงความเป็นแบบดั้งเดิมมากที่สุดเท่าที่เป็นไปได้
3. ความต่อเนื่องของการวิถีชีวิตและการใช้งาน
4. กระบวนการจัดการทางสังคมที่มี ส่วนร่วมของท้องถิ่น

การป้องกัน อาคารและสถานที่ตั้งจากความเปลี่ยนแปลงจากภัยอันตรายต่างๆ

การป้องกัน (Protection) คือการกระทำ หรือการใช้มาตรการต่างๆ ที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดผลในการป้องกันหรือคุ้มครองสภาพทางกายภาพของสถานที่ ให้พ้นจากการเสื่อมสภาพหรือผุพัง การสูญหาย หรือการถูกทำอันตราย¹²

แนวทางปฏิบัติในการป้องกัน ในกรณีที่เป็นอาคารและโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม เช่น สิมพื้นบ้าน โดยทั่วไปจะเป็นการกระทำที่ไม่ถาวร ให้ผลเพียงชั่วคราว โดยมีการสร้างสิ่งครอบคลุม เช่น หลังคาคลุมอาคาร เพื่อกันให้พ้นจากอันตรายและการถูกทำอันตรายต่างๆ ซึ่งจะป้องกันเอาไว้เพื่อหาวิธีการปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์ต่อไปในอนาคต

การป้องกันในที่นี้ รวมไปถึงการป้องกันความเสื่อมถอยของชุมชนด้วยการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมและการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง ไม่ว่าจะเป็นด้านการท่องเที่ยว การทำเหมือง การทำป่าไม้ และการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการ¹³ ซึ่งเป็นนโยบายระดับภูมิภาคที่ฝ่ายบริหารทางภาครัฐต้องเข้ามามีบทบาทช่วยในส่วนนี้ด้วย ส่วนนี้สามารถเริ่มต้นการป้องกันได้จากหน่วยงานภาครัฐที่เล็กที่สุด ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งสามารถช่วยในการดูแลป้องกัน เป็นคณะกรรมการที่มาจากคนท้องถิ่นและใกล้ชิดกับชาวบ้านมากที่สุด

การซ่อมบูรณะ โดยคงความเป็นแบบดั้งเดิมมากที่สุดเท่าที่เป็นไปได้

การซ่อมแซมรักษาหรือการบูรณะปฏิสังขรณ์อาคารเป็นขั้นตอนหนึ่งในการดำเนินการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในการเลือกใช้ระดับของการบูรณะปฏิสังขรณ์ ขึ้นอยู่กับความสำคัญ คุณค่าของอาคารรวมทั้งปัจจัยอื่นๆ ที่มาเกี่ยวข้อง เช่น งบประมาณ หรือสภาพปัญหาที่พบ

สิมพื้นบ้านของอีสาน มีความหลากหลายทั้งในด้านความสำคัญและรูปแบบลักษณะสถาปัตยกรรม ปัจจุบันความเสียหายที่เกิดขึ้นทางกายภาพก็มีหลายระดับแตกต่างกันไป แต่ส่วนมากเกิดจากขาดการเอาใจใส่และถูกทิ้งไว้เป็นเวลานาน การพิจารณาเพื่อดำเนินการอนุรักษ์สิมพื้นบ้านทางกายภาพนั้น สามารถกระทำได้ในหลายระดับ ระดับของการซ่อมแซมรักษาที่สามารถที่จะนำมาเลือกใช้กับการอนุรักษ์สิมพื้นบ้านมีดังต่อไปนี้

1. Preservation การสงวนรักษา คือการกระทำ หรือการใช้มาตรการต่างๆ ที่เหมาะสม เพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งรูปทรงของอาคาร บูรณภาพ(integrity) และวัสดุก่อสร้างของมัน รวมถึงลักษณะและชนิดของพันธุ์

¹² ศิลปากร กรม, หนังสือทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี, 2533.

¹³ ธาดา สุทธิธรรม, การประชุมวิชาการนานาชาติ เรื่อง การอนุรักษ์และฟื้นฟูสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและการประชุมสมัชชาสามัญ ICOMOS-CIAV ใน อาษา, 2540.

ไม้บันที่ตั้ง ให้คงอยู่ตามที่ปรากฏในปัจจุบันต่อไป วิธีการปฏิบัติแบบการอนุรักษ์นี้ จึงอาจมีการเสริมสร้างความมั่นคงเป็นขั้นบันในส่วนของที่จำเป็น เช่นเดียวกับการบำรุงรักษา ซึ่งได้กระทำอยู่โดยตลอด¹⁴

การสงวนรักษา เป็นวิธีที่เหมาะสมที่สามารถนำมาเลือกใช้กับการอนุรักษ์สิ่งมรดกทางวัฒนธรรม โดยกระทำให้สอดคล้องกับหลักการของการอนุรักษ์โบราณสถาน ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

2. Rehabilitation การฟื้นฟูสภาพ คือการกระทำ หรือกระบวนการในการนำเอาสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์กลับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ร่วมสมัย เท่าที่จะเป็นไปได้หรือวิธีการซ่อมแซม หรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม ทั้งนี้ส่วนสำคัญทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของสถานที่ตั้งนั้น ต้องถูกอนุรักษ์ไว้¹⁵

การฟื้นฟูสภาพ ส่วนมากจะถูกมองในแง่ที่เป็นงานสถาปัตยกรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับรูปแบบและลักษณะทางกายภาพ แต่ขณะเดียวกันในภาพที่กว้างกว่านั้น เราสามารถนำมาใช้เพื่ออนุรักษ์สิ่งมรดกทางวัฒนธรรมได้ทั้งในด้านกายภาพและสังคม ซึ่งควรมีการฟื้นฟูการใช้สอยอาคารให้กลับมาใช้ประโยชน์ แม้อาจจะไม่ใช้ในรูปแบบเดิมอย่างเต็มที่ก็ตาม รวมทั้งควรมีการฟื้นฟูวิธีการก่อสร้างหรือเทคนิคของงานพื้นถิ่น รวมทั้งสืบทอดประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา โดยพยายามให้มีการฟื้นฟูวิถีชีวิตสถาปัตยกรรม และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ในเวลาเดียวกันประชาชนควรได้รับการจัดหาเรื่องสาธารณูปโภคและสาธารณูปการสมัยใหม่ และมีมาตรฐานด้านสุขภาพ การศึกษา ร่วมกับโอกาสด้านเศรษฐกิจด้วย¹⁶ ซึ่งหมายถึงกิจกรรมที่ต่อเนื่องในอนาคต

3. Restoration การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การกระทำหรือกระบวนการในการทำให้รูปทรงหรือรายละเอียดต่างๆ ของสถานที่นั้น รวมทั้งสภาพที่ตั้งของมัน ปรากฏกลับมาเห็นเช่นดังที่เคยเป็นในอดีตสมัยของมัน วิธีการปฏิบัตินี้อาจเป็นการเอาส่วนต่อเติมที่สร้างขึ้นภายหลังออก หรือเป็นการเสริมทดแทนส่วนที่เป็นดั้งเดิมที่ขาดหายไป¹⁷

การปฏิสังขรณ์ เรียกว่าวิธีการที่เหมาะสมกับการอนุรักษ์สิ่งมรดกทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีการใช้งานอยู่ โดยกระทำให้สอดคล้องกับหลักการของการสงวนรักษา เนื่องจากการอนุรักษ์เพื่อประโยชน์ใช้สอยจำเป็นต้องมีการซ่อมแซมหรือ ปฏิสังขรณ์ให้สามารถใช้งานได้ แต่ทั้งนี้การจะเข้าไปกระทำมากนักยิ่งไปก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นๆประกอบด้วย

4. Reconstruction หมายถึง การกระทำหรือกระบวนการในการสร้างสิ่งก่อสร้างเลียนแบบขึ้นมาใหม่ โดยให้รูปทรงและรายละเอียดต่างๆ เหมือนกับอาคาร สิ่งก่อสร้าง หรือวัตถุที่เคยมีมาในอดีต แต่ได้สูญหายไปแล้ว หนึ่งวิธีการปฏิบัตินี้ รวมถึงการสร้างเลียนแบบแม้เพียงบางส่วนของสิ่งเหล่านั้นด้วย¹⁸

การดำเนินการอนุรักษ์ด้วยวิธีการนี้ ถึงแม้จะมีผู้คัดค้านจากกลุ่มนักวิชาการและนักอนุรักษ์สถาปัตยกรรม เนื่องจากอาคารที่เสื่อมสลายไปโดยสิ้นเชิงแล้ว ไม่ควรสร้างขึ้นใหม่เหมือนเดิมเพราะเป็นการ

¹⁴ ศิลปากร กรม, หนังสือทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและแหล่งโบราณคดี, 2533.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน

¹⁶ ธาดา สุทธิธรรม, การประชุมวิชาการนานาชาติ เรื่อง การอนุรักษ์และฟื้นฟูสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและการประชุมสมัยสามัญ ICOMOS-CIAV ใน อาษา, 2540.

¹⁷ ศิลปากร กรม, หนังสือทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและแหล่งโบราณคดี, 2533.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน

ก่อสร้างที่ผิดกาลเวลา¹⁹ แต่หากเป็นการก่อสร้างที่มีการค้นคว้า และมีหลักฐานเอกสารที่แน่ชัด ก็นับว่ามีประโยชน์ต่อการศึกษาลักษณะทางกายภาพของคนรุ่นหลัง

แต่สำหรับการอนุรักษ์สิ่งมรดกที่มีคุณค่าและความหมายมากกว่าแค่ลักษณะทางกายภาพ ประกอบกับงานศิลปกรรมของช่างพื้นถิ่นไม่ได้มีรูปแบบที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับจินตนาการและฝีมือช่างท้องถิ่น ซึ่งคุณค่าอาคารที่ควรอนุรักษ์ได้แอบแฝงไว้กับงานฝีมือเหล่านี้ อีกทั้งประเพณีที่สัมพันธ์กับการใช้อาคารที่สืบเนื่องต่อกันมา หากมีการอนุรักษ์สิ่งมรดกพื้นบ้านด้วยการสร้างขึ้นใหม่จากการลอกเลียนแบบของเดิมทั้งหมดเหมือนเดิมแต่ไม่มีชีวิต ก็ไม่เหมาะสมที่จะกระทำ แต่สามารถยอมรับได้หากมีการเลียนแบบองค์ประกอบเป็นเพียงบางส่วน เพื่อใช้ในการซ่อมแซมหรือซ่อมเสริมคุณค่าอาคารเก่า เช่น ชุมประตู่ กำแพงแก้ว บ้านใต้ทางขึ้น เป็นต้น

จากที่กล่าวมา อาจใช้หลักเกณฑ์ต่างๆ ที่นักอนุรักษ์ใช้ในการปฏิบัติการอนุรักษ์ ก็คือ การรักษาให้คงสภาพเดิมจะดีกว่าการเปลี่ยนแปลงแปลงซ่อมแซม แต่การเปลี่ยนแปลงหรือซ่อมแซมนั้นก็ยิ่งดีกว่าการบูรณะขึ้นมาใหม่ และอย่างไรก็ตาม การบูรณะขึ้นมาใหม่ก็ยิ่งดีกว่าการที่จะสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมด หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การที่อาคารถูกรบกวนน้อยที่สุดจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุด²⁰ โดยที่การอนุรักษ์ซ่อมแซมงานสถาปัตยกรรมนั้น จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาและค้นหารูปแบบดั้งเดิมที่แท้จริงรวบรวมและเก็บข้อมูลเป็นหลักฐาน ตรวจสอบและทำบันทึกทรัพยากรมรดกทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการอนุรักษ์ในอนาคต และเพื่อให้เกิดการบันทึกถาวรของอาคารและชุมชน ซึ่งในอนาคตอาจถูกทำลายหรือเสื่อมสลายไปได้²¹

ความต่อเนื่องของการวิถีชีวิตและการใช้งาน

วิธีการอนุรักษ์ที่จะทำให้สถาปัตยกรรมและแหล่งที่ตั้ง หรือสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าต่อการอนุรักษ์ โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้คงอยู่อย่างมีชีวิตชีวา นอกจากการสงวนรักษา และซ่อมบำรุงตามหลักการวิชาการแล้ว ยังรวมถึงการใช้งานอาคารอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง พร้อมทั้งปรับการใช้งานให้ผู้คนในยุคปัจจุบันสามารถใช้สอย และสัมผัสกับบรรยากาศแบบดั้งเดิมได้ เนื่องจากเมื่อสถาปัตยกรรมและแหล่งที่ตั้งนั้น มีการใช้งาน การบำรุงรักษาย่อมมีโอกาสกระทำได้สม่ำเสมอ ทั้งยังสนองประโยชน์ใช้สอยกับสภาพสังคมปัจจุบันในขอบเขตของการอนุรักษ์อีกด้วย²² ซึ่งนับเป็นวิธีการที่ดีที่สุดสำหรับงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ยิ่งโดยเฉพาะอาคารที่ยังคงมีประโยชน์ใช้สอยอยู่ เช่นสิ่งมรดกพื้นบ้านของชาวอีสาน การคงความต่อเนื่องของวิถีชีวิตและการใช้งานเป็นการรักษาอาคารได้เป็นอย่างดี

¹⁹ อรศิริ ปาณินท์, การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม ใน หน้าจั่ว, 2528.

²⁰ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐริติ, แนวความคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน, 2540

²¹ ธาดา สุทธิธรรม, การประชุมวิชาการนานาชาติ เรื่อง การอนุรักษ์และฟื้นฟูสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและการประชุมสมัชชาสามัญ ICOMOS-CIAV ใน อาษา, 2540.

²² อรศิริ ปาณินท์, การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม ใน หน้าจั่ว, 2528.

การอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดีปัจจุบัน โดยเฉพาะโบราณสถานที่ยังใช้สอยอยู่ (Living monument or historic building) มีแนวทางปฏิบัติ²³ ดังนี้

- การบูรณะอาศัยความมั่นคงแข็งแรง การใช้สอย และความสวยงามเป็นหลักการบูรณะ ไม่ควรตัดต่อเติมส่วนใดส่วนหนึ่งของอาคารซึ่งมองเห็นได้จากภายนอก
- การปรับปรุงภายในอาคารนั้น ให้กระทำได้ หากมีความจำเป็น แต่จะต้องไม่ทำให้องค์ประกอบภายในอาคารนั้นเสียหาย เช่น การปรับปรุงผนัง การทาสี หรืออื่นๆ
- วัสดุอุปกรณ์ส่วนประกอบของอาคาร เช่น บานพับ กรอบประตู ฯลฯ หากจำเป็นจะต้องเปลี่ยน พยายามหาวัสดุรุ่นเดียวกันมาใช้ หากหาไม่ได้ก็พยายามหาวัสดุที่กลมกลืนกันให้มากที่สุดมาทดแทน

นอกจากความต่อเนื่องของการใช้สอยแล้ว ยังควรต้องมีความต่อเนื่องและสืบทอดของช่างฝีมือท้องถิ่นอีกด้วย ซึ่งรวมอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชน มีการสนับสนุนและจัดให้มีการฝึกอบรมช่างฝีมือ ในด้านการก่อสร้าง ซ่อมบำรุงและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยจัดให้มีการจ้างแรงงานอย่างเป็นระบบ การอนุรักษ์ช่างฝีมือ (Conservation of craftsmanship) โดยมากมักจะถูกมองข้ามไป โครงการของการอนุรักษ์ช่างฝีมือโดยทั่วไปยังไม่น่าพอใจเพราะขาดการควบคุมที่ดี โดยเฉพาะช่างปูนและช่างไม้ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่สุด การควบคุมฝีมือช่างรวมไปถึงเรื่องการเลือกอุปกรณ์ก่อสร้างด้วยซึ่งการเลือกเครื่องมือแบบเก่าจะสามารถสร้างอาคารให้มีลักษณะ (effects) เดิม

แนวทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยอนุรักษ์ช่างฝีมือ สามารถทำให้ประสบความสำเร็จได้ได้โดยการฝึกอบรมช่างให้มีความช่างสังเกตและมีทักษะเพียงพอที่จะทำงานด้วยเทคนิคแบบดั้งเดิมอย่างช่างในอดีต การฝึกอบรมและการแข่งขันในเทคนิคโบราณควรจัดให้อย่างต่อเนื่อง เพื่อช่างจะได้มีความพยายามที่จะพัฒนาฝีมือและค่อยๆ ซึมซาบความภาคภูมิใจในงานของตัวเอง²⁴

แนวความคิดของการอนุรักษ์ช่างฝีมืออย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับการอนุรักษ์วัสดุ การอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมบางครั้งขาดการเอาใจใส่ต่อการเลือกใช้วัสดุ หลายครั้งที่มีการวัสดุใหม่เข้าไปใช้แทนที่วัสดุเก่าและเกิดผลกระทบเสียหาย เช่น ขาดความกลมกลืนในรูปแบบ สี หรือคุณภาพของวัสดุใหม่ทำลายของเก่า หรือเร่งให้เกิดความเสียหายแก่ของเก่า ดังนั้นในการอนุรักษ์จึงควรพิจารณาอย่างระมัดระวังในทุกๆ ส่วนเพื่อที่จะสามารถเก็บรักษาคุณค่าของสถาปัตยกรรมไว้ เช่น ส่วนวัสดุมุงหลังคา ผนัง พื้น โครงสร้าง และวัสดุส่วนเชื่อมต่อต่างๆ เช่น ปูนฉาบ ปูนสอ กาว ในหลายๆ ครั้งที่ส่วนผสมของปูนซีเมนต์สำหรับฉาบและ ปูนสอ ก่อให้เกิดความเสียหายต่อจิตรกรรมฝาผนัง เนื่องจากปูนซีเมนต์สมัยใหม่ไม่สามารถระบายอากาศ และมีคุณสมบัติเหมือนของเดิม

แนวความคิดการสงวนรักษาวัสดุพื้นถิ่นนั้น ตรงกับมาตรการหนึ่งในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทยที่ทางคณะกรรมการ CIAV ได้เสนอแนะไว้ โดยให้มีการอนุรักษ์การผลิตวัสดุพื้นถิ่น เช่น ไม้ไผ่ ไม้สัก หญ้าคา รวมไปถึงการสนับสนุนการพัฒนาการผลิตวัสดุเพื่อนำมาใช้ในงานอนุรักษ์ หากพิจารณาปัจจัยด้านการตลาด วัสดุแบบดั้งเดิมอาจมีโอกาสนในการขายน้อยลง ดังนั้นรัฐบาลควรมีส่วนช่วยสนับสนุนการศึกษา พัฒนาผลผลิตเหล่านี้ เพื่อนำไปใช้ในการซ่อมบำรุงและการบูรณะปฏิสังขรณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ตัวอย่างของประเทศญี่ปุ่น จะมีการอนุรักษ์ไม้ ผลิตไม้ด้วยการปลูกลงไม้ขึ้นทดแทนอยู่อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าประเทศญี่ปุ่นจะมีไม้ใช้ในงานสถาปัตยกรรมตลอดเวลา มีการพัฒนาวิธี

²³ ศิลปากร กรม, หนังสือทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี, 2533.

²⁴ Prasong Eiam-anant, Guidelines on Conservation of Northern Vernacular Houses ใน Conservation and Revitalization of Vernacular Architecture and ICOMOS-CIAV Annual Meeting 1997, 1997.

การก่อสร้างด้วยไม้และ ระบบโครงสร้างไม้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะส่งผลย้อนกลับมาให้มีช่างฝีมือ และงานไม้ให้ทำอยู่ตลอดเวลา มีการสร้างงานอย่างเป็นระบบ

กระบวนการจัดการทางสังคมที่มี ส่วนร่วมของท้องถิ่น

การอนุรักษ์ดั้งที่ได้กล่าวมา จะประสบความสำเร็จมิได้ หากขาดกระบวนการจัดการ ซึ่งในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สามารถจัดการได้ในหลายรูปแบบ เช่นการดำเนินการจากภาครัฐบาลโดยตรงหรือจากมูลนิธิ สมาคมที่มีเงินทุน แต่การจัดการดังกล่าว ควรที่จะมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเนื่องจากเป็นผลงานที่เกิดจากคนในท้องถิ่นและก็ต้องอาศัยคนในท้องถิ่นที่จะต้องดูแลรักษากันไป แนวความคิดในการอนุรักษ์นอกจากคำนึงถึงความถูกต้องตามหลักการแล้ว ควรพิจารณาความคิดเห็น คติความเชื่อจากชุมชนด้วย เพราะสำหรับชุมชนทางภาคอีสาน การมีวัดของชาวบ้าน หมายถึง ความอบอุ่นทางจิตใจ การมีชีวิตอยู่อย่างมีศรัทธา และมีความหวังในความดีของโลกนี้และโลกหน้า²⁵ ดังนั้นการอนุรักษ์จึงเกี่ยวพันไปถึงความเชื่อ ศรัทธาและผลบุญ การอนุรักษ์จึงควรต้องเป็นการประสานความคิดของหลักการทางวิชาการกับความเชื่อทางความเชื่อของท้องถิ่น ดังนั้นกระบวนการจัดการที่เกิดขึ้น จึงควรเป็นการทำงานประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐ สถาบันการศึกษาหรือภาคเอกชนร่วมกับคนในท้องถิ่น

วิธีการหนึ่งที่น่าสนใจสนับสนุนการอนุรักษ์ในระยะยาว สามารถที่จะทำได้โดยผ่านกระบวนการศึกษา คือ การให้ความรู้ ความเข้าใจอย่างชัดเจนแก่ประชาชนถึงคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งสามารถนำไปสู่การปรับตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไปของแนวทางการดำเนินชีวิต ที่จะประสานกลมกลืนกับวิถีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม

2.2.3 ขั้นตอนการอนุรักษ์

ในการดำเนินงานอนุรักษ์ จะประกอบด้วยขั้นตอนหลักๆ 3 ส่วนคือ ขั้นตอนก่อนการปฏิบัติงาน ช่อมบูรณะ ขณะดำเนินการช่อมบูรณะ และหลังการปฏิบัติงาน ซึ่งในแต่ละส่วนก็จะมีรายละเอียดการทำงานต่างกัน จากการศึกษาขั้นตอนของการอนุรักษ์โบราณสถานโดยทั่วไป สามารถสรุปแนวทางขั้นตอนสำหรับงานอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน ซึ่งควรจะประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

ขั้นตอนก่อนการปฏิบัติงานช่อมบูรณะ

1. สำรวจและรวบรวมข้อมูล

- สำรวจสภาพอาคารโดยทั่วไปและลักษณะการใช้งานในปัจจุบัน ทั้งลักษณะโครงสร้างอาคาร วัสดุที่ใช้ รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ตรวจสอบสภาพความชำรุด เสียหายและปัญหาอื่น ๆ ในการอนุรักษ์ เพื่อประเมินสภาพเบื้องต้น
- ศึกษาสำรวจความต้องการของชุมชน ความคิดเห็นและความต้องการ ทำประชาพิจารณ์เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมกับชุมชน
- ศึกษาความเป็นไปได้ ด้านกฎหมาย, เศรษฐกิจ, เทคนิคการสงวนรักษา และอื่นๆ
- ค้นคว้า เก็บข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรม ประวัติอาคาร ภาพถ่ายสมัยก่อน หลักฐานการก่อสร้าง ข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งผู้คนที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งข้อมูลต่างๆ รวมทั้งการสัมภาษณ์เจ้าอาวาส ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยเห็นหรือรู้เรื่องราวเกี่ยวกับสิม
- จัดทำข้อมูลทางเอกสาร รายการต่างๆ บันทึกสภาพด้วยการถ่ายรูป และภาพร่าง

²⁵ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา พรพิไล เลิศวิชา, วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย, 2537.

- รวบรวมงานที่จำเป็นต้องทำให้ครบถ้วน เพื่อนำมาวิเคราะห์และวางแผนต่อไป

2. การศึกษาวิเคราะห์ และแยกประเภทข้อมูล

- นำข้อมูลที่ได้มาจัดประเภท แยก เรียงลำดับก่อนหลัง
- คำนวณหาปริมาณงาน และกำลัง
- พิจารณาความสามารถที่มี ประกอบเวลาที่กำหนด
- วิเคราะห์คุณค่าในด้านต่างๆ พิจารณาลำดับความสำคัญเพื่อหาแนวทางอนุรักษ์ที่เหมาะสม
- วิเคราะห์ลักษณะปัญหา วิธีการแก้ไข วัสดุต่างๆสำหรับการอนุรักษ์
- จัดทำรายงานขั้นต้น รวบรวมข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร ตลอดจนภาพถ่าย ภาพร่างและข้อมูลอื่นๆ

3. การเตรียมการ และพิจารณาข้อจำกัดด้านต่างๆ

- เตรียมการ เรื่อง งบประมาณ (Money)
- เตรียมการ เรื่อง บุคลากร (Man)
- เตรียมการ เรื่อง เครื่องมือ (Mechanic)
- เตรียมการ เรื่อง วัสดุ อุปกรณ์ (Material)

4. จัดทำแผนงานต่างๆ

- จัดประชุมผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพื่อปรึกษาหารือ พิจารณากำหนดแผนงาน
- ทำผัง และรูปแบบการบูรณะโบราณสถาน วิธีการและเทคนิคการอนุรักษ์ที่เลือกใช้
- กำหนดขั้นตอนการบูรณะ พิจารณาส่วนต่างๆ ว่าควรทำอะไรก่อนหลัง ส่วนไหนที่ไต่บ้าง และอย่างไร

ขณะดำเนินการซ่อมบูรณะ

5. ดำเนินการอนุรักษ์

- คณะกรรมการและผู้จัดการโครงการ แบ่งงานและอธิบายหน้าที่ของแต่ละคนที่ต้องปฏิบัติ อธิบายขั้นตอนปฏิบัติก่อนหลัง และข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง
- ลงมือปฏิบัติงาน โดยอยู่ในความดูแลของหัวหน้าช่าง โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆให้คำปรึกษา
- ระหว่างปฏิบัติงาน ควรจะต้องมีการบันทึกหลักฐานการอนุรักษ์เกี่ยวกับสภาพวัตถุ วิธีการปฏิบัติงาน และวัสดุที่ใช้ในระหว่างการอนุรักษ์ทั้งหมด ด้วยเอกสาร รายงาน ภาพถ่าย หรือใช้ภาพเขียนลายเส้น

ขั้นตอนหลังการปฏิบัติงาน

6. ติดตามผล บำรุงรักษา และประเมินผล

- ทำการบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมไว้ให้ครบถ้วน
- จัดทำเอกสารทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เก็บไว้เป็นรายงานการบูรณะเพื่อใช้อ้างอิงและเป็นประโยชน์ต่อไปในการซ่อมแซมในอนาคต
- จัดทำแผนการการดูแล บำรุงรักษาต่อไปในอนาคต

2.3 แนวความคิดการพัฒนาและอนุรักษ์อาคารทางศาสนา

2.3.1 การพัฒนาและอนุรักษ์อาคารทางศาสนา

ความรู้เรื่องทางศาสนาและงานศิลปกรรมที่ปรากฏในวัด สะท้อนออกมาจากชุมชน ให้เห็นวิถีชีวิตที่เคยเป็นมา ตลอดจนความสัมพันธ์ที่ยืดเหนียวของคนในสังคมที่เชื่อมโยง และโอบอุ้มไว้ด้วยระบบเครือญาติ ระบบความเชื่อ และประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งแม้สิ่งเหล่านี้จะเป็นนามธรรม แต่ก็สามารถสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมได้จากงานสถาปัตยกรรม วัดวาอารามศาสนสถานต่างๆ ที่มีการอุทิศสร้างสรรค์กันอย่างสุดฝีมือของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่า ความคิดคำนึงของสังคมที่มีต่อวัดและอาคารทางศาสนา มีความต้องการที่จะทำนุบำรุง สร้างด้วยความศรัทธาและทุ่มกำลังให้มีความยิ่งใหญ่ สวยงามที่สุดในชุมชน

อาคารทางศาสนาแต่ละแห่งล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในด้านศาสนศิลป์ ด้วยเป็นศิลปกรรมที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดประโยชน์สำหรับประชาชน ชาวบ้านและพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวบ้านก็มีความผูกพันและต้องการจะพัฒนาวัด เพื่อใช้ประโยชน์ตามหน้าที่ใช้สอย อาจมีความจำเป็นต้องเพิ่มขนาดอาคารหรือจำนวน หรือเพิ่มกิจกรรมที่จำเป็นและคล้อยตามสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไป จึงอาจจะเกิดปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขาดการพิจารณาอย่างเหมาะสมตามสภาพความเป็นจริง และสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น

ผลกระทบที่ตามมา ทั้งกายภาพและความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับวัดทั้งทางตรงและทางอ้อม การใช้ที่ดินบางส่วนไม่เหมาะสม สิ่งก่อสร้างใหม่ๆ ไม่เข้ากับสภาพแวดล้อมของเดิมที่มีอยู่เดิม หรือละเลยโบราณสถานอันมีค่าให้ทรุดโทรมไปตามกาลเวลา การก่อสร้างวัดในสมัยเริ่มแรก มีความคิดคำนึงถึงทุกๆ ด้านที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สภาพเศรษฐกิจสังคมในยุคสมัยนั้น มีความพอดีระหว่างความต้องการพื้นที่ใช้สอยและความงามที่ลงตัวกับสภาพของท้องถิ่น เมื่อปัจจุบันสภาพเหล่านั้นเปลี่ยนไป ค่านิยมแบบใหม่และเทคโนโลยีที่นำเอาสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ เข้ามา การพัฒนาเริ่มสวนทางกับการอนุรักษ์ ดังนั้นหากจะพิจารณาการอนุรักษ์อาจแบ่งเป็น 2 ด้านใหญ่ๆ คือ ด้านของทางกายภาพ และด้านความสัมพันธ์ของวัดและชุมชน

ทางด้านกายภาพ ต้องอาศัยความรู้ทางด้านการอนุรักษ์โบราณสถานเข้ามาช่วย การปฏิเสธการเข้ามาใหม่ของเทคโนโลยีและวัสดุใหม่ๆ ที่มามีบทบาทต่อการก่อสร้างเริ่มหลีกเลี่ยงได้ยาก การอนุรักษ์อาคารบางครั้งไม่สามารถใช้วัสดุเดิมได้ เนื่องจากหาได้ยากและมีราคาแพง ไม่อาจสามารถทำได้เพียงลำพังโดยชุมชนซึ่งนับได้ว่าสภาพเศรษฐกิจไม่ได้มีขั้วร่ำรวยนัก ซึ่งไม่คุ้มค่าในเชิงเศรษฐกิจ ดังนั้นแนวความคิดตรงนี้ จึงสามารถยอมรับวัสดุใหม่มาใช้ได้ แต่ควรมีการออกแบบประยุกต์ให้มีความกลมกลืนเข้ากับของเดิมมากที่สุด เพื่อรักษาบรรยากาศและความรู้สึกแบบเก่าเอาไว้

นอกจากทางกายภาพดังกล่าวแล้ว กิจกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนก็ควรพิจารณาควบคู่กันไปด้วย กิจกรรมหลักที่แท้จริงของวัด คือเป็นสถาบันทางศาสนา เป็นที่รวมของผู้มีจิตศรัทธา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงเกิดกิจกรรมต่างๆ ทางศาสนาขึ้นที่นี้ การดูแลและสืบต่อของกิจกรรมเป็นส่วนช่วยดูแลและอนุรักษ์อาคารทั้งหลายภายในวัดให้มีการใช้งานอย่างต่อเนื่อง เป็นการบำรุงรักษาและอนุรักษ์อาคารเหล่านั้นให้มีชีวิตยืนยาวได้ดีที่สุด การจัดกิจกรรมอย่างเหมาะสม ก็จะนำความพอเหมาะพอดีในการใช้งาน การใช้ประโยชน์พื้นที่ตามมา จึงควรมีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ทั้งกิจกรรมที่สืบต่อประเพณี วัฒนธรรม กิจกรรมที่เน้นเรื่องการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม หรืองานพัฒนาชุมชน การให้ความรู้ จัดอบรมหัวหน้าหมู่บ้าน และเจ้าอาวาสเพื่อเผยแพร่ต่อไปยังประชาชน

2.3.2 บทบาทของพระสงฆ์

ในอดีต วัดและพระสงฆ์มีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทุกระยะแห่งชีวิตของสังคมไทยมาตลอดเป็นเวลาหลายร้อยปี แต่ละหมู่บ้านต้องมีวัดประจำหมู่บ้านของตนเป็นศูนย์กลาง ต่างรู้สึกว่าเป็นสมบัติส่วนหนึ่งของส่วนรวมและเป็นศูนย์กลางหลายอย่างและบริการต่างๆ ของสังคมในหมู่บ้านดังนี้

1. เป็นสถานที่อบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน รวมทั้งให้บริการด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องของทุกคนในระยะเวลาต่างๆ ของชีวิต
2. เป็นสถานศึกษาเล่าเรียนศิลปะวิชาต่างๆ ของคนในหมู่บ้าน
3. เป็นศูนย์กลาง รวบรวมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และประจำชาติ
4. เป็นสถานพยาบาลบำบัดรักษาโรคภัย และช่วยคลายทุกข์โรคทางใจ
5. เป็นศูนย์กลางการนัดพบระหว่างผู้ปกครองกับลูกบ้าน จะมาพบปะงานราชการหรือเกี่ยวกับในหมู่บ้าน
6. เป็นสถานที่ปรึกษา ที่ไกลเกลี่ยข้อพิพาทปัญหาต่างๆ
7. เป็นสโมสรและสถานบันเทิง ที่ชาวบ้านมาชุมนุมพบปะสังสรรค์ และเป็นที่ยังงานประจำปีที่เกี่ยวข้องประเพณีและศาสนา (พระราชมุนี, 2527 : 205-206)

ปัญหาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมควรมีขอบเขตอย่างไร ในหมู่พระภิกษุ มีทรรศนะแบ่งออกเป็น 3 ฝ่าย (บรรพต วีระสัยและคณะ, 2523 : 28-29) คือ

ทรรศนะที่ หนึ่ง เห็นว่าพระสงฆ์ควรมุ่งปฏิบัติเพื่ออโงกธรรม คือ ความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับชาวโลกเกินกว่าความจำเป็น

ทรรศนะที่ สอง เห็นว่าพระสงฆ์ควรปฏิบัติภารกิจบางประการ ซึ่งก่อให้เกิดสาธารณประโยชน์ แต่ให้เหมาะสมกับสมณเพศ และเป็นกิจของสงฆ์ที่ไม่ก้าวฝ้ายอาณาจักร

ทรรศนะที่ สาม เห็นว่าพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อสังคมมีความจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือ พระสงฆ์จึงควรมีบทบาทอย่างเต็มที่ในกิจการต่างๆ รวมทั้งกิจการบ้านเมือง

จากรายงานการวิจัย เรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสังคมชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าทรรศนะของผู้นำท้องถิ่นต่อบทบาทของพระสงฆ์ ส่วนใหญ่มีความ **เห็นด้วยในการที่พระสงฆ์** มามีบทบาทในการพัฒนา ในด้านรูปแบบการพัฒนาโครงการของพระสงฆ์นั้น ผู้นำท้องถิ่นมีทรรศนะว่า รูปแบบที่ต้องการคือ **ควรทำเป็นรูปกรรมการ** โดยมีประชาชนเข้าร่วม ปรึกษาให้ความคิดเห็นได้ โดยมีพระสงฆ์ซึ่งเป็นจุดร่วมและเคารพนับถืออยู่ในฐานะที่ปรึกษา

ในขณะที่ ตามระเบียบของกรมศาสนา มีข้อกำหนดสำหรับ **เจ้าอาวาส** ไว้ให้มีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

1. บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรม และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
2. ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่มณฑลนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
3. เป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์
4. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523 : 28-32)

ดังนั้น คงปฏิเสธไม่ได้ การดูแลรักษาโบราณสถานภายในวัด จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากพระสงฆ์ ทั้งยังต้องการความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนี้ เนื่องจากพระสงฆ์ นับว่ามีบทบาทและเป็นกำลังสำคัญต่อการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน ต่อไป

2.4 องค์กรและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

2.4.1 องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

ในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงจากภาครัฐบาล ผ่านหน่วยงานที่รับผิดชอบและสถาบันการศึกษาต่างๆ ขณะเดียวกัน ก็มีความร่วมมือจากภาคเอกชน ในรูปขององค์กรต่างๆ

ภาครัฐบาล

ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการอนุรักษ์โบราณสถาน และสิมพื้นบ้านในภาคอีสาน คือ กรมศิลปากร เป็นหน่วยงานในสังกัดของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่ทำงานรับผิดชอบงานศิลปวัฒนธรรมของชาติ โดยในหน่วยงานของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ซึ่งมี 12 หน่วยเป็นหน่วยงานที่มีภารกิจเกี่ยวกับอนุรักษ์โบราณสถานโดยตรง รับผิดชอบในการบริหารและจัดการกิจกรรมด้านโบราณคดี การอนุรักษ์โบราณสถาน การอนุรักษ์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ การอนุรักษ์งานด้านศิลปกรรม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและอุทยานประวัติศาสตร์ทั่วประเทศ ศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย โบราณวัตถุ สืบสวน ขุดค้นขึ้นทะเบียน ทั้งรวมถึงการให้การศึกษ เผยแพร่และจัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุอีกด้วย

โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีหน่วยงานย่อยครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ ไทย โดยหน่วยที่เกี่ยวข้องกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี 3 หน่วย คือ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หน่วยที่ 7 จ.ขอนแก่น ซึ่งมีสำนักงานตั้งอยู่ในจังหวัดขอนแก่น สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หน่วยที่ 8 จ.อุบลราชธานี มีสำนักงานตั้งอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี และสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หน่วยที่ 9 จ.นครราชสีมา มีสำนักงานตั้งอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา มีหน้าที่ในการจัดการศิลปวัฒนธรรม สืบสวน ขุดค้นขึ้นทะเบียน ตรวจสอบตรา รวมทั้งควบคุมมาตรฐานในการทำงาน

กรมการศาสนา²⁶ มีหน้าที่โดยตรงในการดูแลวัดและทรัพย์สินสมบัติของวัด กรมการศาสนา มีต้นสังกัดเดียวกับกรมศิลปากรคือ กระทรวงศึกษาธิการ และมหาเถรสมาคม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลโบราณสถานภายในวัด คือ กองพุทธศาสนสถาน ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินงานเกี่ยวกับการสร้าง ตั้ง รวม ย้าย ยุบเลิกวัด การส่งเสริมฐานะวัด และการจัดประวัติของวัด, สนับสนุนการบูรณะ และพัฒนาวัด ตลอดจนส่งเสริมกิจกรรมของวัด, ประสานและดำเนินการเกี่ยวกับการออกแบบก่อสร้างอาคารศาสนสถาน และอาคารศาสนสมบัติ รวมทั้งดำเนินการเกี่ยวกับการสำรวจรังวัดที่ดินและการขอออกหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินวัดร้างและที่ดินศาสนสมบัติกลาง

นอกจากอำนาจหน้าที่โดยตรงแล้ว ในปัจจุบันทางกรมศาสนา ก็ให้ความสนใจในการอนุรักษ์โบราณสถานภายในวัด โดยได้มีการจัดตั้งโครงการต่างๆ เพื่อสนับสนุนการบูรณะปฏิสังขรณ์วัด ซึ่งมีโครงการที่เกี่ยวข้อง ตัวอย่างเช่น

²⁶ ข้อมูลอ้างอิงจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ <http://www.moe.go.th>

โครงการบูรณะปฏิสังขรณ์วัด เพื่อให้คำปรึกษาแก่วัดในกรณีที่จะปฏิสังขรณ์เสนาสนะต่างๆ ของวัด พิจารณางบประมาณอุดหนุนแก่วัด เพื่อบูรณะหรือสมทบในการก่อสร้างเสนาสนะให้วัด โดยเน้นการบูรณะเสนาสนะโดยรักษารูปแบบเดิม หรือ ศิลปกรรมที่ควรอนุรักษ์ไว้เผยแพร่ความรู้ทางด้านการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดได้อย่างถูกต้องและประหยัด

โครงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนและอุทยานการศึกษาในวัด เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนโดยส่งเสริมให้วัดจัดกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์แก่ประชาชน และพัฒนาวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา เป็นศูนย์รวมทางการศึกษา แหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม โบราณคดี เพื่อเผยแพร่ความรู้ให้คำปรึกษา และถวายคำแนะนำแก่เจ้าอาวาส ให้มีการพัฒนาวัดอย่างถูกต้อง ตามหลักวิชา เพื่อให้วัดมีสภาพมั่นคง สะอาดร่มรื่น สวยงามเป็นระเบียบน่าเลื่อมใสเหมาะสมเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง

ราชการส่วนท้องถิ่น²⁷ หมายถึง หน่วยงานที่รัฐบาลกระจายอำนาจให้คนในท้องถิ่นบริหารงานเพื่อแก้ไขปัญหา พัฒนาและให้บริการแก่คนในท้องถิ่นเอง มี 5 รูปแบบ ได้แก่ อบต. เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) คือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.๒๕๓๗ มีฐานะเป็นนิติบุคคล มีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนในท้องถิ่นมีโอกาสพัฒนาและแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นเอง ได้ตรงตามความต้องการของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายกำหนดหลายประการที่บ่งบอกชัดเจนเกี่ยวกับหน้าที่ในการดูแลรักษาศิลปะ วัฒนธรรมท้องถิ่น ดังต่อไปนี้

1. จัดให้มีและบำรุงทางน้ำและทางบก
2. การรักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดินและที่สาธารณะ รวมทั้งการกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล
3. ป้องกันโรคและระงับโรคติดต่อ
4. ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย
5. ส่งเสริมการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
6. ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็กและเยาวชน ผู้สูงอายุและพิการ
7. คุ้มครอง ดูแลและบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
8. บำรุง รักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น
9. ปฏิบัติตามหน้าที่อื่นตามราชการมอบหมาย

นอกจากนี้ หน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและมีนโยบายระดับประเทศและท้องถิ่นหลายหน่วยงานที่ให้ความสนใจ และมีนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ เช่น

สำนักนโยบายและวางแผนสิ่งแวดล้อม ซึ่งอยู่ในรูปของคณะกรรมการ โดยที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์จะเป็น คณะอนุกรรมการทางศิลปกรรม โดยมี พ.ร.บ.สิ่งแวดล้อม ใช้ควบคุมดูแลอยู่

สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) โดยการตั้งสภาวัฒนธรรมจังหวัดซึ่งเป็นหน่วยงานเครือข่ายทางวัฒนธรรม มีหน้าที่ในการมีหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการติดต่อประสานงาน และร่วมปฏิบัติกิจกรรมทางวัฒนธรรม

²⁷ ข้อมูลอ้างอิงจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ [http:// www.siamlocal.th.org](http://www.siamlocal.th.org)

ภาควิชาการ

ภาควิชาการที่เกี่ยวข้องในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสิมพื้นบ้าน ที่เห็นได้ชัดก็คือ สถาบันการศึกษาต่างๆ เช่น คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ของรัฐและเอกชน คณะศิลปกรรมและจิตรกรรม ซึ่งศึกษางานของช่างฝีมือพื้นถิ่นเหล่านี้ อีกทั้งสถาบันราชภัฏ วิทยาลัยครูในแต่ละจังหวัดที่กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ที่ทำการศึกษาค้นคว้า วิจัย ทำแผนแม่บทต่างๆ ร่วมในงานวิชาการกับท้องถิ่น ซึ่งงานหลักจะเป็นการให้ความรู้ และค้นคว้า วิจัย ซึ่งสถาบันเหล่านี้จะเป็นกำลังสำคัญต่อการศึกษามีส่วนช่วยเหลือในการอนุรักษ์ได้เป็นอย่างดี

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ประจำจังหวัด ซึ่งตามปกติจะตั้งอยู่ที่สถาบันการศึกษาสูงสุดของจังหวัด ส่วนมากจะอยู่ตามสถาบันราชภัฏ หรือมหาวิทยาลัยของรัฐ ในจังหวัดนั้นๆ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม เป็นแหล่งรวบรวมและเผยแพร่ข้อมูล สามารถเป็นศูนย์กลางในการให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์แก่ประชาชนทั่วไปได้

ภาคเอกชน

องค์กรเอกชนที่สำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับงานอนุรักษ์ เช่น สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมาคมสถาปนิกสยาม ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๖ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ช่วยส่งเสริมวิชาสถาปัตยกรรมให้เจริญ และเป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป ทั้งเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ในระหว่างสมาชิกด้วยกัน ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๑๑ ทางสมาคมสถาปนิกฯ ได้จัดตั้ง คณะกรรมการ ฝ่ายอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม ขึ้น อันนับเป็นการเริ่มต้นกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์ ทั้งสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์อาคารเก่าที่มีคุณค่า เช่น การให้รางวัลการอนุรักษ์ การจัดงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าตามที่ตั้งๆ หรือจัดอบรมสัมมนาเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมี คณะกรรมการสถาปนิกอีสาน ซึ่งนับเป็นเรี่ยวแรงหลักในการส่งเสริมการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในภาคอีสาน โดยเฉพาะสิมพื้นบ้าน ทั้งการถวายความรู้แก่พระภิกษุสงฆ์ และให้ความรู้ความเข้าใจแก่ชาวบ้านทั่วไป

สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม เริ่มจัดตั้งขึ้นเป็นสมาคมในปี พ.ศ.๒๕๑๔ โดยกลุ่มคนที่มีความสนใจ และเจตนาที่ว่าจะผดุงรักษาศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมของชาติ ส่งเสริมสนับสนุนการก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ในคุณค่าของศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม

สยามสมาคม เป็นอีกสมาคมหนึ่งที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ ที่เห็นได้ชัดคือ การรวบรวมเก็บข้อมูลไว้เป็นหลักฐานการศึกษาในอนาคต ขณะเดียวกันก็นับเป็นองค์กรที่มีแหล่งเงินทุนในการดำเนินการอนุรักษ์ ยกตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิมทางภาคอีสาน คือ การอนุรักษ์สิมพื้นบ้านและจิตรกรรมฝาผนังที่วัดสระแก้ว จ.ขอนแก่น

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย²⁸ (Thailand Environment Institute: TEI) ซึ่งตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๖ มีเป้าหมายในการจัดการสิ่งแวดล้อมของไทยโดยไม่ต้องการผลกำไร และต้องการมีส่วนร่วมในการประสานงานระหว่างภาครัฐและเอกชน (NGOs) ให้ความรู้ ประชาสัมพันธ์แก่ประชาชน

²⁸ ข้อมูลอ้างอิงจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ <http://www.tei.or.th>

หน่วยงานสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น ในจังหวัดต่างๆ ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันเอง เพื่อรวบรวมแหล่งศิลปกรรมที่มีคุณค่า และมีเป้าหมายในการเผยแพร่ความสำคัญและคุณค่าในผลงานมรดกทางวัฒนธรรมพื้นถิ่น เหล่านี้ให้เป็นที่รู้จัก เช่น หน่วยงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดร้อยเอ็ด ที่เริ่มมีบทบาทต่อการรณรงค์ให้อนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน ในท้องถิ่น

2.4.2 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

กฎหมายหลักที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน ก็คือ พ.ร.บ. โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕) ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการควบคุมบำรุงรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุต่างๆ อำนาจหน้าที่ของกรมศิลปากรและอธิบดี การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน หน้าที่ของผู้ครอบครองที่จะต้องปฏิบัติตามทั้งบทลงโทษหากมีการปฏิบัติละเมิด บุกรุกโบราณสถาน นอกจากนี้ยังมี ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวกับหลักการ วิธีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในเรื่องของการป้องกันรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะ

ในการศึกษาเกี่ยวกับ สิมพื้นบ้านซึ่งเป็นอาคารทางศาสนาและอยู่ในขอบเขตของวัด ก็มีกฎหมาย พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ / ๒๕๓๔ ซึ่งกล่าวถึงอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสในการดูแลรักษาความเรียบร้อยของวัด และข้อกำหนดเกี่ยวกับศาสนสมบัติกลางและของวัด และประกาศกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. ๒๕๓๕ ประกาศคณะสงฆ์ เรื่อง ระเบียบควบคุมโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุภายในวัด โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับข้อปฏิบัติในการเจาะ ขุด หรือ ปูชนียสถาน ตลอดจนซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของเก่าอื่นๆ ต้องมีการรายงานขออนุญาตต่อคณะกรรมการสงฆ์โดยประกาศฉบับนี้ให้ใช้บังคับเฉพาะวัดที่ได้ขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานแห่งชาติ²⁹

บทสรุป

การศึกษาหลักการ แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานโดยทั่วไป ทำให้ทราบแนวทางการปฏิบัติสากลที่ได้รับการยอมรับและมีการนำมาใช้อยู่ในปัจจุบัน และยังสามารถนำมาเป็นแนวทางที่จะเอามาเลือกพิจารณาใช้กับการอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน ในขณะที่เดียวกันการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จะทำให้ได้เข้าใจถึงลักษณะเฉพาะของงานพื้นบ้านที่มีความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและชุมชน และการศึกษาองค์กรในส่วนต่างๆ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน จะเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่จะนำไปพิจารณาร่วมกับการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านสภาพสังคม เศรษฐกิจชุมชนและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของสิมพื้นบ้านในบทที่ 3 เพื่อวิเคราะห์หาคคุณค่า เอกลักษณะเฉพาะและแนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสมต่อไป

²⁹ รายละเอียด กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ดูในภาคผนวก ก

บทที่ 3

พระพุทธศาสนา และสถาปัตยกรรมในภาคอีสาน

การศึกษาในบทที่ 3 เป็นการศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมา สภาพทั่วไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ลักษณะทางสังคมและพระพุทธศาสนา ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจและเห็นภาพรวมของภาคอีสาน รวมทั้งการศึกษาลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของสิมพื้นบ้าน เพื่อความเข้าใจในลักษณะงานพื้นถิ่นของอีสาน โดยมีหัวข้อการศึกษาดังนี้

3.1 สภาพทางภูมิศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ

3.1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์

3.1.2 กลุ่มชนและเผ่าพันธุ์

3.1.3 สภาพสังคม เศรษฐกิจ

3.2 อิทธิพลวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องในงานสถาปัตยกรรมอีสาน

3.2.1 แบบประเพณีนิยมต้นรากวัฒนธรรมอินเดีย

3.2.2 แบบประเพณีพื้นเมืองดั้งเดิม

3.3 ประเพณี อิตลิบสองที่เกี่ยวข้องกับวัด และความรุ่งเรืองของพุทธศาสนา ในภาค

อีสาน

3.4 อาคารทางพุทธศาสนา : สิมพื้นบ้าน

3.4.1 ประเภทของศาสนาคาร ในวัดอีสาน

3.4.2 คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างอาคารในพุทธศาสนา

3.4.3 ลักษณะเฉพาะสถานที่ (Spirit of Place)

3.4.4 รูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของสิมพื้นบ้าน

3.4.5 วัสดุและโครงสร้างของอาคาร

3.1 สภาพทางภูมิศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ

ดินแดนที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ ที่รู้จักกันดีว่า อีสาน นั้น มีประวัติการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มายาวนาน พบหลักฐานการตั้งชุมชนที่อยู่อาศัยสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อหลายพันปีก่อนมาแล้ว ดังหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดพบ อาทิเช่น ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์บ้านเชียง จ.อุดรธานี, บ้านธารปารสาท จ.นครราชสีมา และได้มีการค้นพบหลักฐานแสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทวาราวดี เช่น ชุมชนบริเวณเมืองฟ้าแดดสงยาง จ.กาฬสินธุ์ นอกจากชุมชนเมืองร่วมวัฒนธรรมทวาราวดีแล้ว ยังมีหลักฐานของชุมชนร่วมวัฒนธรรมเขมรที่แผ่ขยายอิทธิพลมาจากบริเวณประเทศกัมพูชา ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๘ ดังปรากฏโบราณสถานปราสาทแบบเขมร และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณอยู่หลายแห่ง เช่น ชุมชนบริเวณปราสาทเมืองต่ำ อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์, ชุมชนบริเวณเมืองพิมาย จ.นครราชสีมา, ชุมชนเมืองละโว้ จ.ลพบุรี เป็นต้น

ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรได้ค่อยๆเสื่อมสลายลง ดินแดนอีสานก็ร้างโรยไปเป็นเวลานาน ร่องรอยอารยธรรมบริเวณนี้เกิดช่องว่างขาดช่วงไป จนเมื่ออาณาจักรล้านช้างทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้น ปรากฏกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไต-ลาว ซึ่งได้อพยพเคลื่อนย้ายจากบริเวณฝั่งซ้าย

แม่น้ำโขง แผ่กระจายตั้งชุมชนปะปนกับคนท้องถิ่นเดิมทั่วบริเวณ กลุ่มคนเหล่านี้ได้ผสมกลมกลืน แลกเปลี่ยน และถ่ายทอดอารยธรรมขึ้นบนแผ่นดินอีสาน สืบต่อลูกหลานกันมาจนถึงทุกวันนี้ จนเป็นชาวไทยอีสานในปัจจุบัน

3.1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์

ดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ประมาณ 170,226 ตารางกิโลเมตร อาณาเขตของอีสานทางทิศเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือติดต่อประเทศลาว ทางทิศใต้ติดกับภาคกลางของไทยและประเทศกัมพูชาซึ่งมีเทือกเขาพนมดงรักและทิวเขาชันกำแพงเป็นเส้นกั้นพรมแดน ส่วนทางทิศตะวันตกติดกับภาคกลางของประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศทั่วไป มีลักษณะเป็นที่ราบสูงประกอบด้วยที่ราบลุ่มๆ ดอนๆ เอียงลาดสู่พื้นที่ลุ่มแม่น้ำ ซึ่งมีแม่น้ำหลักสายสำคัญ 2 สาย คือ แม่น้ำชีและมูล แนวที่ราบมีเทือกเขากั้นปิดไว้เป็นเขตเงาฝน อากาศร้อนจัด มีบริเวณที่ลุ่มอุดมสมบูรณ์บริเวณที่ลุ่มแม่น้ำตามทิศเหนือเฉียงลงมาทางตะวันออกเฉียงใต้จากจังหวัดสกลนคร ผ่านจังหวัดกาฬสินธุ์ลงสู่อุบลราชธานี มีเทือกเขาภูพานทอดตัวเป็นสันแบ่งภาคอีสานออกเป็น 2 แอ่ง คือ

1. แอ่งโคราช ครอบคลุมอาณาบริเวณตอนกลางและตอนล่างของภาค
2. แอ่งสกลนคร ครอบคลุมอาณาบริเวณเรียวยาวตอนบนก่อนลงทางตะวันออกเฉียงของภาค

สภาพดินในภาคอีสานส่วนใหญ่มีลักษณะดินปนทราย ทำให้ฝนตกลงมาถูกระบายอย่างรวดเร็ว และเกิดภาวะน้ำท่วมในบางพื้นที่ในฤดูฝน เนื่องจากสภาพดินไม่สามารถเก็บน้ำหรือดูดซับน้ำได้ พื้นดินจึงแห้งแล้งกันดารน้ำมากในฤดูแล้ง ฤดูฝนเริ่มจากเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน ฤดูหนาวอยู่ในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคม และฤดูร้อนอยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน

3.1.2 กลุ่มชนและเผ่าพันธุ์

ทุกวันนี้มีผู้คนที่พูดภาษาในตระกูลไท-ลาว ตั้งถิ่นฐานอยู่บนแผ่นดินใหญ่ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากมายหลายกลุ่มด้วยกัน ซึ่งมีทั้งที่รวมกันเป็นกลุ่มย่อยๆ และกลุ่มใหญ่ๆ ที่มีกกระจัดกระจายอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำสำคัญๆ ซึ่ง สัจจิตต์ วงศ์เทศ ได้จำแนกผู้คนที่ตระกูลไท-ลาว ตามความแตกต่างทางสภาพภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ คือ

1. กลุ่มแม่น้ำโขง เป็นเสมือนเส้นแกนกลางที่ทอดยาวลงมาตั้งแต่ดินแดนสิบสองปันนา (มณฑลยูนนาน) ในจีน ผ่านลงมาถึงตอนเหนือของพม่า ตอนเหนือของลาว รวมทั้ง ดินแดนภาคเหนือและภาคอีสานของประเทศไทย
2. กลุ่มแม่น้ำสาละวิน ส่วนมากจะอยู่ตอนเหนือของพม่า ต่อมาภายหลังจึงมีผู้คนบางกลุ่มเคลื่อนย้ายเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในลุ่มน้ำพรหมบุตร (แคว้นอัสสัม) ของอินเดีย
3. กลุ่มแม่น้ำดำ และแม่น้ำแดง กระจุกกระจายอยู่เป็นบริเวณกว้าง ตั้งแต่ภาคเหนือของเวียดนามแล้วต่อเนื่องเข้าไปในดินแดนบางส่วนของจีน
4. กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา หมายถึงบริเวณที่เป็นประเทศไทยทุกวันนี้

ชุมชนที่เคลื่อนย้ายกันเข้ามาตั้งรกรากในอีสาน โดยตั้งถิ่นฐานตามภูมิประเทศดังกล่าวแล้วนั้น ได้นำรูปแบบการดำเนินชีวิต มาพร้อมกับศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ซึ่งสัจจิตต์ วงศ์เทศ ได้กล่าวถึงกลุ่มชนนี้อีกว่า มีรายละเอียดปลีกย่อยทางสังคมและวัฒนธรรมแตกต่างออกไป แต่ในความแตก

ดังนั้น หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบ ลักษณะร่วม ทางวัฒนธรรมที่คอยเชื่อมโยงอยู่ด้วยกันอย่างน้อย 3 ประการสำคัญ คือ

- การพูด (ภาษาและวรรณกรรม) ซึ่งก็หมายถึงพูดภาษาตระกูลไท-ลาว
 - การกิน (โภชนาการ) คือการปลูกและบริโภคข้าวเหนียว
 - การอยู่ (สถาปัตยกรรม) คือลักษณะของเรือนยกเสาสูง
- ตลอดจนความเชื่อ (ศาสนาและจารีต) ต่าง ๆ

3.1.3 สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ

ในอดีตชาวไทยอยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้านโดยไม่มีนามสกุลใช้ คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกัน หรือไม่ก็เกี่ยวดองกัน ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงระบบครอบครัวไทยที่ส่วนมากยอมรับการเป็นญาติทั้งทางพ่อและทางแม่ โดยปกติแล้ว ครอบครัวชาวอีสานจะมีลักษณะเป็นครอบครัวผสม และในขณะเดียวกันก็เป็นลักษณะโครงสร้างสังคมเครือญาติแบบครอบครัวขยายด้วย¹ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญอันก่อให้เกิดความร่วมมือในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันเป็นหลัก

สภาพสังคมของชาวอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรม ประกอบอาชีพหลัก คือ การเพาะปลูก ทำนา ทำไร่ ซึ่งแต่ดั้งเดิมการทำเกษตรกรรมเพาะปลูกโดยเฉพาะข้าว เป็นไปเพียงเพื่อยังชีพเท่านั้น ต่อมาในระยะหลังจึงเริ่มมีการส่งออกจำหน่าย แต่จากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการส่งเสริมการผลิต จึงเป็นปัญหาสำหรับการเกษตร การพัฒนา และเศรษฐกิจของชาวอีสาน ทำให้ชาวอีสานยังมีรายได้อยู่ในเกณฑ์ต่ำบางปีที่ประสบกับภัยทางธรรมชาติ ยิ่งทำให้ผลผลิตเสียหายกระทบต่อรายได้ ด้วยเหตุที่รายได้และเศรษฐกิจของชาวอีสานมีได้มั่งคั่ง ร่ำรวย ถึงแม้จะมีกำลังศรัทธาทางพุทธศาสนาอย่างมาก เต็มที่อย่างไรก็ไม่ทำให้อาการทางพุทธศาสนาใหญ่โตเกินกว่าเหตุ ด้วยยังอึดคัดทางเศรษฐกิจ รูปแบบและการตกแต่งจึงมีไม่มากนัก เป็นการบ่งบอกของความเรียบง่าย สมถะ²

3.2 อิทธิพลวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องในงานสถาปัตยกรรมอีสาน

สถาปัตยกรรมอีสาน สะท้อนให้เห็นเรื่องราวลักษณะเฉพาะในการดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมหนึ่งๆ ซึ่งปรากฏแบบแผนแบบประเพณีนิยม 2 แบบใหญ่ๆ³ คือ

- 3.2.1 แบบประเพณีนิยมต้นรากวัฒนธรรมอินเดีย
- 3.2.2 แบบประเพณีพื้นเมืองดั้งเดิม

3.2.1 แบบประเพณีนิยมต้นรากวัฒนธรรมอินเดีย

เป็นงานสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมที่ประณีต ทั้งทางด้านความคิด สติปัญญาและมีฝีมือของชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากแหล่งอารยธรรมในอินโดจีน และที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนการเข้ามาของวัฒนธรรมและเทคนิควิทยาการจากโลกตะวันตก ซึ่งมีอิทธิพลจาก ๓ สายสกุลช่างที่สำคัญในช่วงประมาณตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔ คือ

¹ สุนทร ตูลยะสุข, วิถีชีวิตประชาชนชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ(ลุ่มแม่น้ำชี), 2537

² วิโรฒ ศรีสุโร, ลุ่มอีสาน, 2536.

³ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, จุดเด่นในงานสถาปัตยกรรมอีสาน, 2531.

- ก. สายสกุลช่างแบบอารยธรรมทวาราวดี
- ข. สายสกุลช่างแบบอารยธรรมเขมร
- ค. สายสกุลช่างแบบไท-อีสาน

สายสกุลช่างแบบอารยธรรมทวาราวดี

วัฒนธรรมทวาราวดีแพร่เข้ามาสู่ภูมิภาคนี้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ พร้อมกับอิทธิพลของพุทธศาสนา และเริ่มอ่อนตัวลงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖

สถาปัตยกรรมสายสกุลช่างทวาราวดี เป็นรูปแบบชีวิตของชุมชนในคติพุทธศาสนาหินยานในแถบลุ่มน้ำชี แต่งานบางส่วนก็กระจุกกระจายอยู่ทั่วไปในอีสานงานสถาปัตยกรรมในสกุลช่างจะเป็นโบสถ์และโบสถ์ที่เป็นรูปอาคาร

ตามการศึกษาของนักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ศิลป์พบว่า โบสถ์หินทรายที่มีขนาดต่างๆ กันเหล่านี้มีหน้าที่ใช้สอยในลักษณะใหญ่ๆ คือ ถ้าเป็นโบสถ์ขนาดใหญ่ (ตั้งแต่ประมาณ 2.00 เมตรขึ้นไป) ตัวโบสถ์เองจะทำหน้าที่เป็นเจดีย์ มีการสลักชาดกต่างๆ ตลอดจนพุทธประวัติ ซึ่งอาจจะเป็นโบสถ์ที่มีรูปทรงเป็นกลีบบัว ตั้งอยู่บนฐานบัวทรงตามธรรมชาติ มีรูปเจดีย์ยอดเป็นปียาวตั้งอยู่บนฐานหม้อน้ำศักดิ์สิทธิ์กลางสันหน้าโบสถ์ เช่นที่พบ ณ บ้านตาดทอง จ.ยโสธร

หน้าที่อีกอย่างหนึ่งของโบสถ์ คือ จะใช้ล้อมที่วางศักดิ์สิทธิ์ เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และโบสถ์ประเภทที่เป็นเสาหลัก ใช้เป็นหลักเสมา เพื่อสร้างเสมาผนังของโบสถ์ในพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ที่เมืองฟ้าแดดสงยาง เป็นต้น

โบสถ์ทางภาคอีสานนั้น เป็นคติเฉพาะภูมิภาคที่ยังไม่พบในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคกลาง มีแต่บางส่วนในดินแดนกันชนระหว่างภูมิภาคทั้งสอง เช่นที่เมืองศรีเทพ เข้าใจกันว่าคติโบสถ์นี้ สืบทอดมาจากคติหินตั้งของชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งคงพัฒนาอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑, ๑๒-๑๕, ๑๖

ส่วนงานสถาปัตยกรรมที่เป็นรูปอาคารนั้น พบที่เมืองฟ้าแดดสงยาง จ.กาฬสินธุ์และที่อุ้มฉุย เมืองคันธารวิสัย จ.มหาสารคาม

สายสกุลช่างแบบอารยธรรมเขมร

วัฒนธรรมขอมโบราณได้แพร่เข้ามา ตั้งแต่สมัยมหานครวัดมณฑลนคร⁴ ตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ วัฒนธรรมขอมรุ่งเรืองในภูมิภาคราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑, พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ กษัตริย์ทั้งสามพระองค์ได้ส่งอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดศาสนสถานขอมตามลัทธิพราหมณ์และพุทธศาสนาลัทธิมหายานอย่างมากมาย

ลักษณะสถาปัตยกรรม เป็นงานสถาปัตยกรรมในสายวัฒนธรรมฮินดู พุทธศาสนา ส่วนใหญ่เป็นปราสาทแบบเขมร ที่ใช้วัสดุอิฐ หินและศิลาแลงเป็นวัสดุหลัก มีคติการออกแบบที่เนื่องมาแต่คติจักรวาลของวัฒนธรรมทั้งสอง รวมทั้งเทคนิควิทยาการก่อสร้างที่ถ่ายทอดมาจากเขมรอินโดจีนโดยตรง อย่างไรก็ตาม การออกแบบของสายสกุลช่างเขมรอีสานก็มีต้นคิดของตนเอง โดยใช้ต้นแบบจากเขมรอินโดจีนเป็นกรอบโครงการสร้างสรรค์เบื้องต้นเท่านั้น มิได้ลอกเลียนแบบมาทั้งหมด ตัวอย่างเช่น ปราสาทภูมิโพน จ.สุรินทร์, ปราสาทหินพิมาย จ.นครราชสีมา, ปราสาทเมืองต่ำ จ.บุรีรัมย์

⁴ ชลิต ชัยครุชิต, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ใน คู่มือแผนที่ประวัติศาสตร์อีสาน, 2531.

สายสกุลช่างแบบไท-อีสาน

สถาปัตยกรรมแบบสกุลช่างไท-อีสาน ได้พัฒนาขึ้นหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เมื่อโลกจักรวาลของวัฒนธรรมเขมรได้สลายตัวไปจากภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แล้วพัฒนาต่อมาจนถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ในรูปแบบหัวเมืองของศูนย์กลางอำนาจส่วนกลางจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และสัมพันธ์กับศูนย์กลางอำนาจทางล้านช้าง ทั้งในแง่ศิลปวัฒนธรรม การเมืองอย่างใกล้ชิด อย่างไรก็ตามการพัฒนาการในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐, ๒๑ ก็มีช่องว่างที่เป็นปัญหาทั้งในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพราะปรากฏว่าภายหลังจากการสลายตัวของวัฒนธรรมแบบเขมรไปแล้ว ก็ยังมีการพัฒนาการอยู่ในชุมชนบางส่วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตนครราชสีมา และชัยภูมิ หลังจากนั้นก็ดูราวกับว่าวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหยุดชะงักไปเฉยๆ ปรากฏเมื่อล่วงเข้ามาในสมัยอยุธยาตอนกลางแล้ว จึงมีงานที่เป็นถาวรวัตถุขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง งานสถาปัตยกรรมช่วงนี้จะเป็นแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากศูนย์กลางอำนาจจากอยุธยา กับล้านช้าง และต้นคิดประดิษฐ์ของสกุลท้องถิ่นเอง

3.2.2 แบบประเพณีพื้นเมืองดั้งเดิม

สถาปัตยกรรมแบบพื้นเมืองอีสาน เป็นรูปชีวิตในเขตวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งในส่วนที่เป็นชุมชนเมืองกับชนบทในพื้นที่สำคัญอยู่สองแห่ง คือ แอ่งสกลนคร และแอ่งโคราช ฉะนั้นสถาปัตยกรรมพื้นเมืองอีสาน จึงมีทั้งส่วนที่เป็นส่วนร่วมกันตามโครงสร้างใหญ่ของภูมิภาคตามสภาพการณ์ทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมและการเมือง ทั้งยังมีเอกลักษณ์เฉพาะในกรอบใหญ่ของแอ่งทั้งสองดังกล่าว อย่างไรก็ตามก็ยังมีกลุ่มเฉพาะที่เกิดขึ้นจากสภาพการณ์ของวัฒนธรรมชุมชนเป็นกรณีไป

สถาปัตยกรรมพื้นเมืองอีสานจะมีอยู่ ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. เรือนพักอาศัย
2. เรือนร้านค้า
3. อาคารทางศาสนา

เรือนพักอาศัย

ส่วนใหญ่เป็นงานสถาปัตยกรรมพื้นเมืองในหมู่บ้านชนบท มีทั้งแบบเรือนเครื่องผูกและเรือนไม้จริง เรือนอีสานแบบดั้งเดิมนั้น นิยมก่อสร้างเรือนยกพื้นสูงด้วยเสาไม้ มีใต้ถุน ตัวเรือนมีลักษณะเป็นเรือนหลังเดี่ยว หรือหลายหลังโดยเชื่อมต่อกันด้วยชาน ตามพื้นที่ใช้สอยที่เพิ่มขึ้น แต่เดิมจะพบว่าเป็นเรือนที่ไม่มีห้องสุขา การขับถ่ายจะไปทุ่ง ปัสสาวะผ่านร่องกระดานบริเวณนอกชาน

เรือนร้านค้า

ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นอาคารกึ่งร้านค้ากึ่งเรือนอาศัยตามชุมชนแบบเมือง เมื่อมีทางรถไฟ ทางหลวงอันเป็นข่ายการขนส่งสัญจรหลัก ระบบโครงข่ายนี้เองได้นำเอาวัฒนธรรมและเทคนิควิทยาการใหม่ รวมทั้งวัสดุก่อสร้างบางประเภทเข้ามาด้วย เกิดขึ้นเป็นเรือนร้านค้าไม้ ด้านหน้าร้านเป็นประตูบานพับเต็มหน้าถึง

นอกจากเรือนร้านค้าไม้ ก็ยังพบเรือนค้าที่เป็นอาคารทรงตึกที่ได้รับเทคนิคความรู้และวัฒนธรรมจากภายนอก ซึ่งเป็นอิทธิพลในช่วงมหาอำนาจ อาณานิคมปกครองอินโดจีนแบบเดียวกันอาคารศาสนา ซึ่งเกิดในบริเวณชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง และตึกดิน ในแถบอีสานส่วนกลางจนถึงชุมชนตอนใต้ ซึ่งเป็นอิทธิพลของวัฒนธรรมจีนที่พ่อค้าชาวจีนนำเข้ามาสู่อีสาน

อาคารทางศาสนา

อาคารทางศาสนาที่เป็นงานสถาปัตยกรรมพื้นเมือง หรือพื้นบ้านนี้ จะมีรูปแบบหลากหลาย ยกตัวอย่าง เช่น กลุ่มแรกเป็นโบสถ์ดินดิบ วัดโพธิ์ชัยเสมาราม เมืองฟ้าแดด จ.กาฬสินธุ์(ซึ่งเป็นลิมโปรงพื้นบ้านรื้อแล้ว เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๐) โบสถ์วัดบ้านเมืองจันทร์ กิ่งอำเภอบ้านเมืองจันทร์ จ.ศรีสะเกษ และโบสถ์วัดสระแก้ว อำเภอนงสองห้อง จ.ขอนแก่น

อาคารทางศาสนาของทางภาคอีสาน บางหลังมีการเน้นระนาบภายนอกด้วยการเขียนภาพจิตรกรรม หรือการตกแต่งแบบช่างฝีมือพื้นบ้าน อันเป็นระเบียบที่กลับกันกับของภูมิภาคอื่น ๆ ในประเทศไทย เข้าใจว่าเกิดจากประเพณีการใช้ลานวัดในภาคอีสาน⁵

อาคารทางคติความเชื่อที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งในชีวิตวัฒนธรรมของชาวอีสาน คงจะเป็นศาลปู่ตาตามหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นอาคารทางคติความเชื่ออย่างประเพณีพื้นบ้านแท้ ๆ ส่วนใหญ่จะสร้างเป็นศาลขนาดเล็กใกล้ หรือใต้ต้นไม้ใหญ่ อยู่บริเวณป่าปูตารอบขอบของหมู่บ้าน เจียบสงบ ให้ความรู้สึกศักดิ์สิทธิ์น่าเกรงขาม

3.3 ประเพณี ฮิตสิบสองที่เกี่ยวข้องกับวัด และความรุ่งเรืองของพุทธศาสนา ในภาคอีสาน

โดยปกติแล้วลักษณะชนบประเพณีต่างๆของไทย ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือ ภาคกลางภาคใต้ หรือภาคอีสานจะคล้ายคลึงกัน เนื่องจากพื้นฐานดั้งเดิมมาจากสังคมเกษตรกรรมเช่นเดียวกัน จะแตกต่างกันในส่วนปลีกย่อยตามสภาพแวดล้อมเท่านั้น แต่สำหรับชาวอีสานนั้น ได้ชื่อว่าเป็นภาคที่ร่ำรวยไปด้วยวัฒนธรรมและประเพณีโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวัดมากกว่าภาคใด ๆ ของไทย⁶ ทั้งนี้เพราะคนอีสานมีลักษณะที่เน้นความเชื่อในทางพุทธศาสนาและประเพณีพื้นบ้านอันเป็นประเพณีที่ทำให้ชาวบ้านในชุมชนเดียวกันได้มาทำบุญร่วมกันที่วัดกันเป็นประจำ ทุก ๆ เดือนของปี ซึ่งทำให้ผู้คนได้ใกล้ชิดกับวัดมากขึ้น มีโอกาสได้ฟังเทศน์ฟังธรรมและมีโอกาสได้พบปะคุ้นเคยกัน ทั้งยังเป็นประเพณีที่ทำให้ทุกคนเสียสละทำงานร่วมกันเมื่อว่างจากการทำงานอาชีพของตน⁷

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้าน นอกจากจะอนุรักษ์ลักษณะทางกายภาพแล้ว จำเป็นต้องมีความต่อเนื่องของวิถีชีวิตและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัด เพื่อที่จะสามารถสืบทอดวัฒนธรรมอันดีของศรัทธาของพุทธศาสนาต่อไป รวมทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ ดูแลศาสนสถานอย่างต่อเนื่องอีกด้วย เนื่องจากประเพณีดังกล่าวมีการใช้สถานที่ส่วนต่างๆ ของวัดในการประกอบพิธีหรือกิจกรรม ซึ่งในการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้าน ก็จำเป็นต้องเก็บรักษาพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมเหล่านี้ เพื่อสืบทอดวิถีชีวิตและประเพณีเหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไป ประเพณีดังกล่าวของชาวอีสาน มีอยู่ตลอดทั้ง 12 เดือน กล่าวโดยสังเขปดังนี้

⁵ ตามความเห็นของ ผศ.สน สีมাত্রัง, มหาวิทยาลัยศิลปากร อ่างใน อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, จุดเด่นในงานสถาปัตยกรรมอีสาน, 2531.

⁶ ศิลปกร มหาวิทยาลัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ คู่มือ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด เล่มที่ ๓ วัดในภาคอีสาน, 2535

⁷ เรื่องเดียวกัน

ประเพณี และกิจกรรมอื่นๆ ใน 12 เดือน ประกอบด้วย ⁸

เดือนอ้าย (เดือนธันวาคม) หรือเดือนเจียง เป็นงานบุญเข้ากรรม พื้นที่ในวัดที่ใช้กับพิธีเข้ากรรมนี้ นอกจากใช้ในโบสถ์แล้ว บางแห่ง เช่นที่จังหวัดเลยนิยมสร้างกุฏิเล็กๆ ชั่วคราวให้พระสงฆ์ทำการปลงอาบัติรอบๆ โบสถ์

เดือนยี่ (เดือนมกราคม) ทำบุญคุณลาน ในกรณีทำบุญที่วัด พื้นที่ที่ใช้ คือ โบสถ์ และลานวัด

เดือนสาม (เดือนกุมภาพันธ์) ทำบุญข้าวจี พื้นที่ที่ใช้ในการทำบุญข้าวจี ก็คือ โบสถ์ และลานวัด

เดือนสี่ (เดือนมีนาคม) เป็นงานบุญใหญ่ของชาวอีสาน ลักษณะเดียวกับงานปอยหลวงของทางภาคเหนือ งานบุญเดือนสี่ของชาวอีสาน เรียกว่า งานบุญพระเวส (พระเวศ) หรือ งานบุญคบงัน พื้นที่ในการใช้เพื่องานนี้ จะใช้ถนนเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านและวัด ลานวัดในการรวมผู้คนและโบสถ์ในการฟังเทศน์

เดือนห้า (เดือนเมษายน) งานบุญสงกรานต์ คือ งานสงกรานต์นั่นเอง พื้นที่ที่ใช้ในการทำบุญสงกรานต์นี้ ลานวัดจะเป็นส่วนสำคัญของงาน เพราะใช้เป็นพื้นที่สร้างผาม ๒ ผาม และก่อพระเจดีย์ทราย นอกจากนี้ ก็ใช้โบสถ์ หรือวิหาร หรือศาลาการเปรียญตามแต่สะดวกเพื่อการฟังเทศน์

เดือนหก (เดือนพฤษภาคม) งานบุญวิสาขบูชา มีการฟังเทศน์และเวียนเทียนรอบโบสถ์หรือเจดีย์ ดังนั้น พื้นที่ที่ใช้ในงานวิสาขบูชาคือลานรอบโบสถ์หรือเจดีย์เพื่อเวียนเทียน และโบสถ์หรือวิหารเพื่อการฟังเทศน์

นอกจากงานบุญวิสาขบูชาแล้ว ในเดือนหกยังมีงานบุญที่น่าสนใจ คือบุญสัจจะหรือบุญบั้งไฟ พื้นที่ในงานบุญบั้งไฟนี้ ใช้ลานวัด เพราะต้องการใช้พื้นที่รวมคนจำนวนมาก และต้องการพื้นที่ลานขนาดใหญ่เพื่อการยิงบั้งไฟที่มีหลายขนาด และมีประเพณีเกี่ยวเนื่อง คือแข่งและเถิดเทิงเป็นหมู่ๆด้วย

เดือนเจ็ด (เดือนมิถุนายน) งานบุญซำฮะ พื้นที่ใช้โบสถ์วิหารในการทำบุญและฟังเทศน์

เดือนแปด (เดือนกรกฎาคม) งานบุญเข้าพรรษา พื้นที่ที่ใช้ในงานบุญเข้าพรรษาจะใช้ถนนต่างๆ ในหมู่บ้านเป็นการทำขบวนแห่มาถึงวัด และใช้บริเวณลานวัดและโบสถ์วิหารเพื่อทำพิธีสมโภชและพิธีสงฆ์

เดือนเก้า (เดือนสิงหาคม) บุญข้าวประดับดิน พื้นที่ที่ใช้ในงานบุญนี้ ใช้ลานวัดและบริเวณทั่วไปในวัดเพื่อเซ่นวิญญาณ และใช้โบสถ์วิหารในการทำบุญและฟังเทศน์

เดือนสิบ (เดือนกันยายน) งานบุญข้าวสาก พื้นที่ที่ใช้ในงานบุญนี้ ใช้ลานวัดและโบสถ์วิหาร

⁸สายสุณีย์ สุขนคร , ฮีตสิบสอง, ฮีสานของเรา, 2528, อ่างใน ศิลปากร มหาวิทยาลัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ คู่มือ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด เล่มที่ ๓ วัดในภาคอีสาน, 2535 รายละเอียดเพิ่มเติมของประเพณี สิบสองเดือน หรือฮีตสิบสอง ในภาคผนวก

เดือนสิบเอ็ด (เดือนตุลาคม) งานบุญออกพรรษา พื้นที่ที่ใช้ในงานบุญออกพรรษานี้ ใช้พื้นที่มากมายตั้งแต่ถนนเพื่อการแห่แหน ลานวัดเพื่อเป็นที่รวมคนในหมู่บ้าน โบสถ์ในการฟังเทศน์ วิหารหรือศาลาการเปรียญในการทำบุญ เลี้ยงพระ รวมทั้งการใช้พื้นที่รอบอุโบสถในการเวียนเทียน

เดือนสิบสอง (เดือนพฤศจิกายน) งานบุญกฐิน พื้นที่ที่ใช้ ใช้ลานวัดและโบสถ์ วิหารในการทำบุญ เลี้ยงพระและฟังเทศน์

ประเพณีทั้ง ๑๒ เดือนที่กล่าวมา เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่หลักของวัด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นของประเพณีและวัดของทางภาคอีสาน ซึ่งมีอยู่ตลอดปี เป็นการทำบุญที่วัดมากกว่าภาคอื่นๆ ของไทย

การใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมตามประเพณี 12 เดือน (ฮีดสิบสอง)

เดือน	ชื่องานบุญ	สิม	ลานรอบๆ สิม	ลานวัด	ศาลาการเปรียญ หรือวิหาร	ถนนภายในหมู่บ้าน	กลุ่มผู้ใช้งาน
เดือนอ้าย (ธันวาคม)	บุญข้าวกรรม	●		●			ชาวบ้านในหมู่บ้าน
เดือนยี่ (มกราคม)	บุญคุณลาน	●		●	●		ชาวบ้านในหมู่บ้าน
เดือนสาม (กุมภาพันธ์)	บุญข้าวจี่	●		●			ชาวบ้านในหมู่บ้าน
เดือนสี่ (มีนาคม)	บุญพระเวส	●		●		●	ชาวบ้านจากหลายหมู่บ้าน
เดือนห้า (เมษายน)	บุญสงน้ำ	●		●	●		ชาวบ้านในหมู่บ้าน
เดือนหก (พฤษภาคม)	บุญวิสาขบูชา	●	●	●			ชาวบ้านจากหลายหมู่บ้าน
เดือนเจ็ด (มิถุนายน)	บุญซำชะ	●		●	●		ชาวบ้านในหมู่บ้าน
เดือนแปด (กรกฎาคม)	บุญเข้าพรรษา	●		●	●	●	ชาวบ้านจากหลายหมู่บ้าน
เดือนเก้า (สิงหาคม)	บุญประดับดิน	●		●			ชาวบ้านในหมู่บ้าน
เดือนสิบ (กันยายน)	บุญข้าวสาก	●		●			ชาวบ้านในหมู่บ้าน
เดือนสิบเอ็ด (ตุลาคม)	บุญออกพรรษา	●	●	●	●	●	ชาวบ้านจากหลายหมู่บ้าน
เดือนสิบสอง (พฤศจิกายน)	บุญกฐิน	●		●	●		ชาวบ้านทั่วไป

ตารางที่ 3.1 แสดงการใช้พื้นที่ของงานบุญประเพณี 12 เดือน (ฮีดสิบสอง) ของชาวอีสาน

จะเห็นได้ว่า พื้นที่ที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับงานประเพณีทุกเดือนของชาวอีสาน ก็คือ สิม หรือโบสถ์นั่นเอง ในขณะที่พื้นที่ลานวัดก็เป็นอีกส่วนที่มีความสำคัญมากเช่นกัน ในการใช้ประกอบกิจกรรมต่างๆ โดยที่มีการใช้หอแจกและพื้นที่ถนนภายในหมู่บ้านในงานบุญที่ค่อนข้างใหญ่ มีชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นๆ มาร่วมงานด้วย ซึ่งนับเป็นการเฉลิมฉลองที่ใหญ่ มีจำนวนคนมาก ต้องใช้พื้นที่และบริเวณมาก

ประเพณีเหล่านี้ สะท้อนสภาพวิถีชีวิตและความเชื่อของชาวบ้านในภาคอีสานได้เป็นอย่างดีชัดเจน ซึ่งยังคงมีความเชื่อในเรื่องของการนับถือทั้งผี และพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้จากการสร้างบ็อบ้าน นับถือผีปู่ตา มีพิธีการบูชาเทพอารักษ์ ซึ่งเป็นเสมือนที่พึ่งทางใจที่นับถือกันมาเนิ่นนาน ในขณะที่พุทธศาสนาก็ได้เข้ามาสู่ภูมิภาคนี้มานานแล้ว จากหลักฐานทางโบราณคดีต่างๆ ที่พบในภาคอีสาน ทั้งศิลปวัตถุและโบราณสถาน พบว่าพระพุทธศาสนาได้มีการเผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนแถบนี้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่า อิทธิพลของ **พระพุทธศาสนา ลัทธิเถรวาท** เข้ามาสู่อีสานตั้งแต่สมัย **ทวารวดี** ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๕ ซึ่งพบหลักฐานทางศิลปวัตถุ เช่น เสาหินทราย ที่ใช้เป็นขอบเขตพัทธสีมาของศาสนาคาร สถูปโบราณ สันนิษฐานว่าเป็นศิลปสมัยทวารวดี เพราะพบเสาหินทรายสลักอักษรปาลวะล้อมรอบ เป็นต้น

พร้อมกันนี้ อิทธิพลทางศาสนาพราหมณ์กระจายเข้ามาสู่อีสานจากทางแหลมอินโดจีน โดยวัฒนธรรมขอมโบราณได้แพร่เข้ามาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ ซึ่งมีการเข้ามาปราบปรามชนพื้นเมืองและสถาปนาศิวิลิสต์ขึ้นตามลัทธิพราหมณ์ ในช่วงปลายสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ ในสมัยอาณาจักรขอมเรืองอำนาจ พบหลักฐานโบราณคดีทางศิลปวัตถุ รูปแบบสมัยต้นศิลปขอม อิทธิพลอาณาจักรเจนละ และสิ่งก่อสร้างด้วยหินทรายและหินแลงในรูปแบบของปราสาทและปราสาท (ในภาคอีสานเรียกว่า กู่ หรือ ชาติ) ตัวอย่างเช่น ปราสาทหินพิมาย จ.นครราชสีมา, ปราสาทเมืองต่ำ และปราสาทพนมรุ้ง จ.บุรีรัมย์ เป็นต้น มีการก่อโยอิฐและหิน อิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมขอม ซึ่งเกี่ยวเนื่องถึงศาสนาพราหมณ์ มีทั้ง **ไวษณพนิกาย** นับถือพระวิษณุ และ **ไศวนิกาย** นับถือพระอิศวร ในสมัยนั้น ส่วนมากการนับถือศาสนาพราหมณ์จะอยู่ในชนชั้นปกครอง ส่วนการนับถือศาสนาพุทธ อยู่ในชนชั้นสามัญซึ่งยังคงกระทำสืบเนื่องมาจากสมัยทวารวดีตามหมู่บ้าน และชาวบ้านทั่วไป

พร้อมกันนี้ **พระพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน** ได้เข้ามาในช่วงนี้ด้วย โดยแทรกมากับศาสนาพราหมณ์จากทางอีสานใต้ เห็นได้จากรูปสัญลักษณ์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

ในขณะที่**พระพุทธศาสนา ลัทธิหินยาน แบบลังกาวงศ์** ได้แพร่เข้ามาในสมัยอาณาจักรล้านช้างราวศตวรรษที่ ๒๐-๒๓ มีการอพยพผู้คนในสายวัฒนธรรมไต-ลาว จากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาตั้งหลักแหล่งในภาคอีสาน ดังปรากฏซากโบราณสถานในรูปแบบสกุลช่างล้านช้างหลายแห่ง

ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๕ สมัยอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ รุ่งเรืองอำนาจการปกครองแผ่กระจายไปทั่วตลอดทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง มีการเผยแผ่และยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาสืบต่อตามรูปแบบ**อิทธิพลสยามวงศ์**^๙ แห่งกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี มีการยกทัพไปปราบหัวเมืองทางฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขงรวมทั้งได้กวาดต้อนผู้คนมายังดินแดนแถบนี้ ทำให้ยิ่งมีการผสมผสานของวัฒนธรรมจากทั้งสองฝั่ง โดยเฉพาะต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ โดยมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ เมืองอุบล ซึ่งเป็นมณฑลใหญ่

^๙ พุทธศาสนา ลัทธิเถรวาทในประเทศไทย แบ่งออกเป็นนิกายย่อยๆ 3 นิกาย คือ สยามวงศ์(นิกายสยาม) รามัญวงศ์(นิกายมอญ) มรรมะวงศ์(นิกายพม่า) อ้างอิงจาก พระญาณวโรดม, ศาสนาต่างๆ, 2532.

มณฑลหนึ่งที่ถูกแยกออกมาจากมณฑลอีสาน ซึ่งมีรูปแบบของพระพุทธรูปในสายลัทธิหินยาน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 นิกาย คือ **มหานิกาย** และ**ธรรมยุติกนิกาย** ซึ่งรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาขึ้น

พุทธศาสนาในภาคอีสานมีความรุ่งเรืองอย่างสูงสุด เรียกได้ว่าเป็นยุคทองของพุทธศาสนาในสมัยพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต, พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล, พระอาจารย์สิงห์ ขันตยาโคโม 3 แม่ทัพธรรม ได้สร้างความเลื่อมใสศรัทธาปสาทะให้แก่ชาวอีสาน ซึ่งทำให้ความเชื่อเรื่องผีลดน้อยลงหันมาเลื่อมใสในพระพุทธรูปมากขึ้น จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน

3.4 อาคารทางพุทธศาสนา : สิมพื้นบ้าน

3.4.1 ประเภทของศาสนคารในวัดอีสาน

อาคารทางศาสนาภายในวัดอีสาน อาจสามารถแบ่งเป็น 5 ประเภทใหญ่ๆ ได้ดังนี้¹⁰

เจดีย์ หรือ พระธาตุ

สร้างเป็นองค์ประธานของวัด มักเป็นเจดีย์ธาตุ คือ ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ภาคอีสานนิยมสร้าง พระธาตุ ให้โดดเด่นเป็นเอกเทศห่างจากสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เช่น พระธาตุพนม อ.ธาตุพนม จ.นครพนม, พระธาตุขามแก่น อ. น้ำพอง จ.ขอนแก่น เป็นต้น

สิม หรือ พระอุโบสถ

เป็นอาคารที่มีความสำคัญรองมาจากพระธาตุ ใช้เป็นที่ประกอบสังฆกรรมของสงฆ์ และใช้ในการบรรพชาอุปสมบทกุลบุตร มีการผูกพัทธสีมาเป็นเขตกำหนดตามพระวินัยบัญญัติ มีองค์พระประธานอยู่ภายใน

วิหาร

เป็นอาคารใช้สอยเพื่อประกอบพิธีกรรมในงานนักขัตฤกษ์ต่างๆ มีการเทศนาสั่งสอนอุบาสก-อุบาสิกา มีพื้นที่ใช้สอยใหญ่โตกว้างขวาง เช่นวัดในภาคเหนือ แต่ทางภาคอีสานไม่นิยมสร้างวิหารนัก มักใช้พื้นที่ในหอแจก หรือศาลาการเปรียญแทน

หอแจก หรือ ศาลาการเปรียญ

นิยมสร้างเป็นอาคารโถงค่อนข้างกว้างขวาง เพราะต้องใช้พื้นที่รองรับการใช้สอยของสงฆ์และฆราวาส เช่น ในงานนักขัตฤกษ์ หรืองานบุญประจำเดือน 12 เดือนที่เรียกว่า ฮีตสิบสองของชาวอีสาน เป็นต้น

หอร่มมิ่ง หรือ หอกลอง

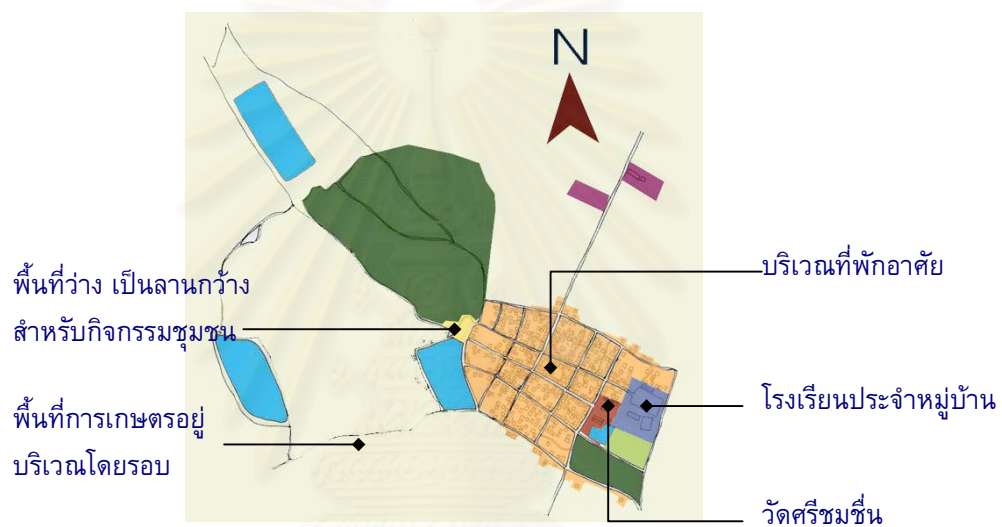
บางวัดทำเป็นหอร่มมิ่ง 3 ชั้น ชั้นล่างจะแขวนโปงเอาไว้ ชั้นที่ 2 เป็นกลอง ส่วนชั้นบนจะเป็นระฆัง บางแห่งเป็นอาคารสูง 2 ชั้นแบบภาคกลางมีแค่กลองกับระฆังเท่านั้น

¹⁰ วิโรฒ ศรีสุโร, การศึกษาและสำรวจลักษณะและรูปแบบอาคารศาสนาในภาคอีสาน เฉพาะจังหวัดร้อยเอ็ด, 2535.

3.4.2 คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างอาคารในพุทธศาสนา

หมู่บ้านใดก็ตามในพื้นที่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อขยายจำนวนหลังคาเรือนมากพอที่จะสร้างวัดอันเป็นสถานที่สำคัญต่อจิตใจชาวบ้าน เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาโดยมีพระสงฆ์พำนักอยู่ประจำ ในการศึกษาเรื่องนี้ส่วนใหญ่ได้รวบรวมข้อมูลเรื่องการวางตำแหน่งดังกล่าว ได้มาจากการบอกกล่าวจากพระภิกษุ และชาวบ้านสูงอายุที่มีความรู้เรื่องนี้ โดยมี คติความเชื่อของการวางตำแหน่งวัดว่า

ห้ามสร้างวัดที่มั่ว¹¹กับหมู่บ้าน จะทำให้เกิดความวิบัติแก่วัด เช่น วัดอาจจะร้างไม่มีสงฆ์ หรือเจ้าอาวาสอาจจะเกิดความวิบัติ จากการสำรวจวัดที่ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ หรือทิศตะวันออกของหมู่บ้านเกือบทุกแห่ง¹²

ภาพที่ 3.1 ลักษณะผังหมู่บ้าน และตำแหน่งวัดของบ้านแดงน้อย อ.เมือง จ.ขอนแก่น

คติความเชื่อในการวางตำแหน่งโบสถ์

โบสถ์ หรือ สิม เป็นสถานที่สำคัญที่สุดในบริเวณวัด โดยถือว่าเป็นเขตพุทธาวาส คนโบราณได้คติความเชื่อเกี่ยวกับการวางตำแหน่งไว้ดังนี้

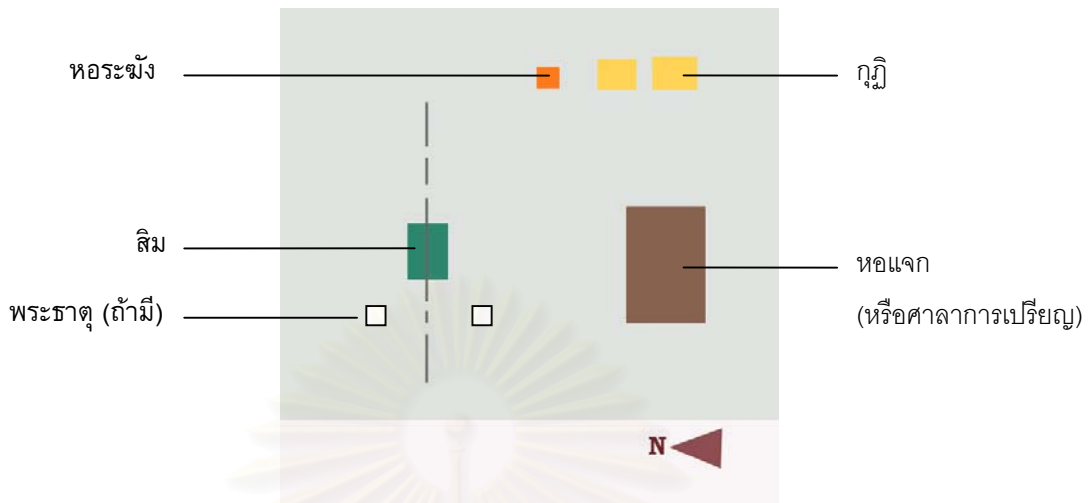
- ไม่วางอาคารอื่นในวัดอยู่แนวตรงกันกับตัวโบสถ์
- ห้ามสร้างกุฏิอยู่หน้าโบสถ์
- เงามของโบสถ์ไม่ให้ทับสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่อยู่ในบริเวณวัด

จากการศึกษามักพบว่าโบสถ์จะตั้งอยู่ทิศตะวันออก หรือตะวันออกเฉียงเหนือของฝั่งวัด โดยมีการวางเรียงด้านทิศตะวันตกลงสู่ทิศใต้ เช่น ศาลากุฏิ ตามลำดับ เมื่อมาพิจารณาถึงการวางตำแหน่ง

¹¹ มั่ว หมายถึง อยู่ในแนวตรงกันระหว่างทิศเหนือ-ใต้

¹² สุวิทย์ จิระมณี, ประเพณี คติความเชื่อ ที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรม พื้นถิ่นอีสาน ใน สถาปัตยกรรมอีสาน,

และตั้งวัด อาคาร ที่มีความสำคัญจะถือทิศที่มีความหมายเป็นมงคลแห่งทิศ อันได้แก่ ทิศตะวันออก ทิศเหนือ หรือในแนวทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเกณฑ์ในการวางตำแหน่ง

ภาพที่ 3.2 ผัง ในการวางตำแหน่งอาคารตามคติความเชื่อ

การหาฤกษ์ยามในการปลูกสร้างอาคารที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนายังยึดหลักคติความเชื่อเดียวกันกับการปลูกสร้างอาคารที่เกี่ยวข้องกับที่พักอาศัย อันได้แก่บ้านเรือน

สุวิทย์ จิระมณี ให้ความเห็นเรื่องตำแหน่งการวางผังในวัด คติและผลการสำรวจได้สรุปตำแหน่งที่วางพอสั่งเขปไว้ดังนี้

- โบสถ์ เป็นอาคารสำคัญของวัดวางไว้ด้านทิศตะวันออก และทิศเหนือ
- ศาลา ตำแหน่งจะอยู่บริเวณตอนกลางระหว่างโบสถ์และหมู่กุฎิ
- กุฎิ จะอยู่ในตำแหน่งด้านริมทิศใต้ หรือทิศตะวันตก
- พระธาตุ ที่สำคัญ จะอยู่ใกล้โบสถ์ด้านหลัง หรือด้านหน้า
- หอรขม้ง ตำแหน่งมักอยู่ใกล้กุฎิ

จากการศึกษาและสัมภาษณ์ รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร ท่านได้ให้ความเห็นในเรื่องการวางผังอาคารในวัด ไว้ว่า การวางผังของวัดและสิมพื้นบ้านในภาคอีสาน ไม่มีกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนที่ตายตัว เนื่องจากสิมพื้นบ้านเป็นงานพื้นบ้านที่ทำตอบสนองประโยชน์ใช้สอย มากกว่าเป็นการตั้งกฎเกณฑ์วางอาคารตามคติความเชื่อ ซึ่งจากการพิจารณาความสัมพันธ์ของการวางอาคารตามความเห็นของ สุวิทย์ จิระมณีจะพบว่าการวางอาคารตามผังดังกล่าวเป็นการวางตำแหน่งที่ตอบสนองประโยชน์ใช้สอย อาคารที่มีการใช้งานบ่อยและมีความสัมพันธ์กัน เช่น หอรขม้งและกุฎิ มักจะพบบ่อยใกล้กัน สิมพื้นบ้านมักตั้งอยู่เป็นอาคารเดี่ยวที่มีพื้นที่โล่งกว้างโดยรอบอาคาร ตอบสนองการใช้งานพิธีกรรมและกิจกรรมงานบุญต่างๆ เป็นต้น

3.4.3 ลักษณะเฉพาะสถานที่ (Spirit of Place)

Spirit of Place เป็นลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นกับสถานที่แต่ละแห่ง ซึ่งแตกต่างกันไปตามลักษณะองค์ประกอบที่พบ ส่วนประกอบที่สำคัญต่อความรู้สึกและการรับรู้เรื่องราวของสถานที่อันหนึ่งก็คือสถาปัตยกรรม ซึ่งจะมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ในแต่ละท้องถิ่น ปัจจัยที่ทำให้เกิดเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์และภูมิประเทศ, ปัจจัยทางความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรม, ปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเมือง, วัสดุ กรรมวิธีและฝีมือช่าง¹³ ซึ่งปัจจัยดังกล่าวจะส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรม ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องรูปทรงและสัดส่วน แบบแผน ลีลา ลวดลาย และจังหวะขององค์ประกอบ¹⁴

ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของภาคอีสาน ก็พบลักษณะดังกล่าวที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาคารทางศาสนาที่รวมเอาคติความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีประสานเข้าด้วยกัน เกิดเป็น Spirit of Place ที่ไม่เหมือนใคร ดังนั้นในการศึกษาเพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์ สัมพันธ์บ้านทางภาคอีสาน จึงจำเป็นต้องค้นหาหัวใจของสิ่งที่ต้องการอนุรักษ์ เพื่อที่จะรักษาคุณค่าของโบราณสถานให้คงอยู่ไว้ให้มากที่สุด

องค์ประกอบที่สำคัญและเป็นสิ่งสนับสนุนให้เกิด Spirit of Place ทั้งในแง่ของสิ่งที่จับต้องได้ทางกาย และสิ่งที่จับต้องไม่ได้ โดยสามารถแบ่งเป็น 3 ประการหลัก¹⁵ ดังนี้

1. ลักษณะทางกายภาพ (Physical Features and Appearance)
2. กิจกรรมและการใช้สอย (Observable Activities and Functions)
3. ความหมายและสัญลักษณ์ (Meanings or Symbols)

ลักษณะทางกายภาพ (Physical Features and Appearance)

ลักษณะทางกายภาพเป็นสิ่งที่สามารถรับรู้และสัมผัสได้ชัดเจนที่สุด เริ่มตั้งแต่โครงสร้าง รูปแบบทางสถาปัตยกรรม สัดส่วน รูปร่าง การใช้สี แสง วัสดุ จนถึงบริเวณแวดล้อมรอบๆ ต้นไม้ ลานโล่ง ความสัมพันธ์ของที่ว่างและอาคาร ลักษณะของภูมิประเทศรวมทั้งอากาศและบรรยากาศด้วย

ลักษณะทางกายภาพที่สำคัญที่พบในสัมพันธ์บ้าน ทางภาคอีสานเป็นลักษณะเฉพาะและก่อให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งควรศึกษาและนำมาพิจารณาในการอนุรักษ์ มีดังนี้

รูปแบบของสถาปัตยกรรม

ลักษณะสถาปัตยกรรมอีสานเน้นถึงการใช้งาน คนพื้นถิ่นอีสานสร้างอาคารโดยความต้องการทางประโยชน์ใช้สอย ดังนั้นขนาดอาคารจึงเป็นขนาดสัดส่วนของมนุษย์ มีขนาดเล็ก สัมผัสได้ถึงความอ่อนน้อมถ่อมตน (Small, humble and polite)¹⁶

¹³ ธาดา สุทธิธรรม, สถาปัตยกรรมไทย, 2541

¹⁴ เรื่องเดียวกัน

¹⁵ Harry Launce Garnham, Maintaining the Spirit of Place: a Process for the Preservation of Town Character, 1985.

¹⁶ Thada Sutthitham, Vernacular Architecture: Indigenous Architecture for the environment, Conservation and Revitalization of Vernacular Architecture and ICOMOS-CIAV Annual Meeting 1997, 1997.

ลักษณะการตกแต่งอาคาร ได้สร้างสรรค์ศิลปะอย่างเรียบง่ายพอเหมาะ แต่แสดงถึงความงามอย่างพื้นถิ่น การตกแต่งเหล่านี้ มีการสร้างสรรค์หลากหลายลักษณะ ไม่จำเป็นต้องตามแบบอย่างของบรรพบุรุษ และไม่ได้มีแบบแผนชัดเจน ขึ้นอยู่กับฝีมือช่างพื้นถิ่นแต่ละหมู่บ้าน ดังนั้นเอกลักษณ์ความแปลกและการออกแบบลวดลายในแต่ละหลังจะมีเพียงขึ้นเดียว มีลักษณะ (Character) พิเศษของตัวเอง ฝีมือช่างของชาวอีสานทำให้สถาปัตยกรรมมีบุคลิกและรูปแบบบริสุทธิ์ ซื่อและจริงใจ

การใช้วัสดุในท้องถิ่น สร้างเอกลักษณ์และมีการใช้ประโยชน์ได้อย่างสูงสุด ทั้งการใช้ไม้โครงสร้าง แป้นเกล็ดไม้มุงหลังคา การก่ออิฐและฉาบปูน ลักษณะพื้นผิวอาคารและการฉาบปูนที่เรียบเนียน มีความรู้สึกถึงสัมผัสของพื้นผิว บางแห่งมีการตกแต่งด้วยปูนปั้นแบบนูนต่ำด้วยลวดลายตามแบบวิถีชาวบ้าน แสดงวัฒนธรรมประเพณี งานบุญต่างๆ บ้างก็เป็นเรื่องราวพุทธประวัติ การใช้สีของวัสดุมีความตรงไปตรงมา ไม่บิดเบือน ล้วนสร้างเสน่ห์ให้กับอาคารแบบไม่เหมือนใคร เอกลักษณ์เฉพาะของสถาปัตยกรรม สิมพื้นบ้านนี้อาจให้คำจำกัดได้ว่าเป็น ลักษณะที่ เรียบง่าย มีพลัง สมถะ และมีสัจจะในการออกแบบ¹⁷

ความสัมพันธ์ของที่ว่างกับอาคาร

ลักษณะทางกายภาพที่สำคัญและสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมจนเกิด Spirit of Place ของสิมพื้นบ้านอีสานอีกประการหนึ่งคือ ความสัมพันธ์ของที่ว่าง (Space) กับอาคาร การวางตัวและตำแหน่งอาคาร เกิดที่ว่างโอบล้อมที่ทำให้เกิดศูนย์กลางและจุดโฟกัส มีการเปิด Space ออกสู่ด้านข้างและแนวตั้ง (Horizontal และ Vertical) ด้วยขนาด (Scale) ของอาคารที่ตั้งอยู่ท่ามกลาง Space ที่เปิดโล่งตามคติความเชื่อ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว และด้วยองค์ประกอบทางธรรมชาติ ต้นไม้ ท้องฟ้า และผืนแผ่นดินที่อยู่ร่วมกัน สร้างบรรยากาศที่เรียบง่าย ร่มเย็น ตั้งความร่มเย็นของพระพุทธศาสนา

ภูมิประเทศและอากาศ

เป็นที่รู้จักกันดีว่า ลักษณะภูมิประเทศในแถบอีสาน เป็นดินแดนแห่งที่ราบสูง มีความแห้งแล้งเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะดินที่พบในวัดส่วนมากจึงมีลักษณะเป็นดินสีแดง ร่วนเป็นทรายละเอียด พบเห็นส่วนที่เป็นพื้นปูนน้อยมาก นอกจากนี้ แหล่งน้ำก็เป็นส่วนสำคัญที่มักพบบริเวณใกล้วัด สังเกตได้ว่าชื่อของวัดนั้นมักเกี่ยวข้องกับสถานที่ตั้ง จึงพบอยู่บ่อยครั้งที่ชื่อวัดที่เกี่ยวกับแหล่งน้ำ เช่น วัดสระทอง วัดบึงแก้ว วัดสระบัวแก้ว เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวทั้งผืนดินและแหล่งน้ำช่วยลดทอนความแข็งกระด้างและแสงกระชอนจากสถาปัตยกรรมทำให้เกิดความรู้สึกสบายตา นามอง

ทางภาคอีสาน แม้จะมีอากาศร้อน แต่การตั้งวัดในที่เปิดโล่ง มีลมเย็นพัดผ่านและมีร่มเงาของต้นไม้และอาคาร ประกอบกับการออกแบบอาคารที่เข้าใจลักษณะของภูมิอากาศ ทำให้มีการถ่ายเทอากาศเป็นอย่างดี จึงเกิดความรู้สึกพักผ่อน บรรยากาศแบบสบายๆ

กิจกรรมและการใช้สอย (Observable Activities and Functions)

การประกอบกิจกรรมและมีการใช้สอยอาคารในวาระต่างๆ อยู่เสมอ ทำให้อาคารมีชีวิตชีวา และยังเป็น การดูแลรักษาอาคารไปด้วยในตัว กิจกรรมของคนในท้องถิ่นสะท้อนความเชื่อและวัฒนธรรมพื้นถิ่นออกมา ไม่ว่าจะเป็นกิจวัตรประจำวัน หรือเทศกาลต่างๆ ประเพณีและกิจกรรมของชาวอีสาน เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่สะท้อนวิถีชีวิต และพื้นฐานทางด้านจิตใจของชาวอีสาน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจโอบอ้อมอารี ที่มักพบได้ในงานบุญต่างๆ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

¹⁷ วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน, 2536.

พื้นที่ที่ใช้สอย เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกิจกรรมและการเกิดส่วนร่วม กล่าวได้ว่าการใช้สอยพื้นที่ในกิจกรรมต่างๆ เป็นส่วนสำคัญอีกอย่างที่ทำให้เกิดการรับรู้และ Spirit of Place ไปโดยไม่รู้ตัว พื้นที่ที่ชาวอีสานมักใช้ในงานบุญที่สำคัญได้แก่ โบสถ์และลานวัด งานใดก็ตามที่มีการรวมคนเป็นจำนวนมาก ลานวัดจะเป็นสิ่งสำคัญและขาดไม่ได้ ดังนั้นลานวัดนับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากต่อการประกอบกิจกรรม และควรรักษาไว้

ความหมายและสัญลักษณ์ (Meanings or Symbols)

สัญลักษณ์ที่เด่นชัดและเป็นเครื่องแสดงความหมายของพุทธศาสนา คือ พระพุทธรูป เป็นทั้งสัญลักษณ์และความหมายของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเป็นเครื่องหมายของความดี ศูนย์รวมใจและศรัทธา เป็นหนทางที่พึ่งพาแห่งความสงบที่สัมผัสได้ทางจิต ลึกเข้าไปในกายและใจ

จากกิจกรรมตามประเพณีที่เกิดขึ้น สร้างความผูกพันทางใจให้กับชุมชน ทั้งความสัมพันธ์ที่เพิ่มขึ้นระหว่างคนในชุมชน และความผูกพันกับอาคารและพระพุทธรูปศาสนาอย่างแยกไม่ออก นอกจากการเข้าวัด ทำบุญส่วนตัวแล้ว จะเห็นว่ามีการประเพณีที่รวมคนอย่างต่อเนื่องกันมีให้เห็นกันอยู่เสมอๆ ตลอด 12 เดือนตั้งแต่ครั้งอดีต วัดเป็นเครื่องหมายของความดี ที่คนนับถือ ศรัทธา และตั้งใจช่วยกันทำนุบำรุงรักษาด้วยความเชื่อที่ว่าจะได้ดี ได้บุญ และสบายในชาติหน้า วัดกลายเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ เป็นที่พึ่งยามเกิดทุกข์ เป็นที่หวังถึงความสงบ ความสบายของจิตใจ กลายเป็นศูนย์รวมทางใจของชุมชน ดังนั้นความเชื่อและความศรัทธาต่างๆ เหล่านี้ ทำให้คนอีสานมีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับวัดและพระพุทธรูปศาสนา สิ่งก่อสร้างและโบราณสถาน que พบภายในวัด เป็นสิ่งสะท้อนถึงการร่วมแรงร่วมใจ รวมกำลังทุนทรัพย์และศรัทธาของชาวบ้านได้เป็นอย่างดีตั้งแต่ครั้งโบราณ

ความสัมพันธ์ที่เกิดภายในชุมชน เป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้แต่สัมผัสได้ด้วยความรู้สึก ความผูกพันทางใจเหล่านี้ อาศัยระยะเวลาอันยาวนานในการก่อตัว สร้างสมศรัทธาและความเชื่อ จนกลายเป็นเครื่องสะท้อนวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวอีสาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.4.4 รูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของสิมพื้นบ้าน

สิม เป็นรูปของเสียงที่กร่อนมาจากคำว่า "สิมา" ซึ่งหมายถึงขอบเขตหรืออาณาเขตที่กำหนดขึ้น เพื่อใช้ในกิจกรรมของสงฆ์ในพุทธศาสนา¹⁸

สิมพื้นบ้าน ทางภาคอีสานในสมัยก่อนส่วนใหญ่นิยมสร้างอาคารขนาดเล็กกระทัดรัด ส่วนมากไม่เกิน 3 ช่วงเสา บางแห่งก็มีมุขด้านหน้า เนื่องจากเป็นสิมที่ใช้ประกอบพิธีกรรมในชุมชนที่ไม่ใหญ่นัก แต่ละวัดมีจำนวนพระสงฆ์ไม่มาก มักสร้างให้เพียงพอแก่พระสงฆ์ในการประกอบสังฆกรรมได้สัก 21 รูป ตามบรมพุทธานุญาต โดยมีขนาดหนึ่งหัตถบาตรเรียงลำดับห่างกันองค์หนึ่งๆ หนึ่งคอก ประกอบกับเศรษฐกิจฐานะของชาวบ้านไม่มั่งคั่งขนาดที่จะสร้างขนาดใหญ่โตได้ และอาจเป็นด้วยว่า ชาวบ้านไม่มีใครจะได้เข้าร่วมในพิธีสังฆกรรมที่ทำการในสิม เพราะถือว่าสิมเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และบริสุทธิ์ บางแห่งห้ามผู้หญิงเข้าตามคติความเชื่อครั้งโบราณ (คล้ายกับความเชื่อของโบสถ์กลางน้ำในภาคเหนือ) ส่วนมากชาวบ้านมักจะใช้ หอแจก (ศาลาการเปรียญ) ในการประกอบกิจกรรมต่างๆแทน หรือหากชาวบ้านจะร่วมพิธีกรรม ก็จะนั่งบริเวณมุขโถง ซึ่งยื่นออกมาสำหรับให้อุบาสกอุบาสิกานั่งฟังเทศน์ฟังธรรมกันได้

คติการสร้าง สิม ของอีสาน จะแตกต่างจากภาคกลางอยู่บ้าง พบว่าด้านหลังของสิมอาจจะมีเจดีย์หรือไม่มีก็ได้ ไม่เป็นหลักตายตัว การวางตำแหน่งไม่ได้มีหลักเกณฑ์เฉพาะตายตัว ส่วนใหญ่สิมทางอีสานจะหันหน้าทางทิศใต้ หรือบางแห่งหันไปทางทิศเหนือก็มี ทิศตะวันตกก็มี ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์และแตกต่างจากภาคอื่นๆ อีกประการหนึ่ง ก็คือ หากสิมใดมีการตกแต่งด้วยจิตรกรรมฝาผนัง มักจะพบว่ามีการเขียนอยู่บนผนังด้านนอกตัวอาคาร ตำแหน่งที่พบว่านิยมเขียนไว้มากที่สุดคือ ผนังด้านหน้าทั้งหมด เรื่องราวที่เขียนนั้น จะเขียนกันทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี นิทาน ตำนานพื้นบ้าน ตลอดจนเหตุการณ์ต่างๆ และจินตนาการของช่างเขียนเอง เช่น พุทธประวัติ ไตรภูมิพระร่วง การส่งคนไปร่วมรบในสงครามปราบฮ่อสมัยรัชกาลที่ ๕ การละเล่นของเด็กๆ บางแห่งเป็นภาพทหารหรือนักมวย หรืออาจเป็นภาพในชีวิตประจำวันอื่นๆที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาเลยก็ได้ บางแห่งพบเป็นปั้นปูนภาพสัตว์และลวดลายต่างๆ

ในการแบ่งรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ขอยกตัวอย่างจากหนังสือ สิมอีสาน ของ รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร ซึ่งมีกรรวบรวบและแบ่งประเภทตามลักษณะทางสถาปัตยกรรมของสิมไว้ ๔ ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

- สิม พื้นบ้านบริสุทธิ์
- สิม พื้นบ้านประยุกต์ โดยช่างพื้นบ้าน (รุ่นหลัง)
- สิม พื้นบ้านผสมเมืองหลวง
- สิม ที่ลอกเลียนเมืองหลวง

ในที่นี้ จะกล่าวถึงเฉพาะ สิมพื้นบ้านบริสุทธิ์ โดยจะขอเรียกสั้นๆว่า สิมพื้นบ้าน ซึ่งเป็นใจความสำคัญของการศึกษาคั้งนี้

สิมพื้นบ้าน พอจะสรุปลักษณะคร่าวๆ ถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการถ่ายทอดออกมาทางอารมณ์ได้ว่า เป็นรูปแบบที่ได้คลี่คลายแล้ว จากการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพท้องถิ่นทางด้านกายภาพและทางด้านสังคมความเชื่อ มีเอกลักษณ์ความเป็นตัวเอง ถึงแม้ว่าจะมีอิทธิพลสืบต่อเนื่องมาจากศิลปวัฒนธรรมสายสกุลช่างไต-ลาว แต่เมื่อได้อพยพเข้ามาสู่แผ่นดินใหญ่นี้ ได้ถูกสภาพแวดล้อมหล่อหลอมทั้งวิถีชีวิต

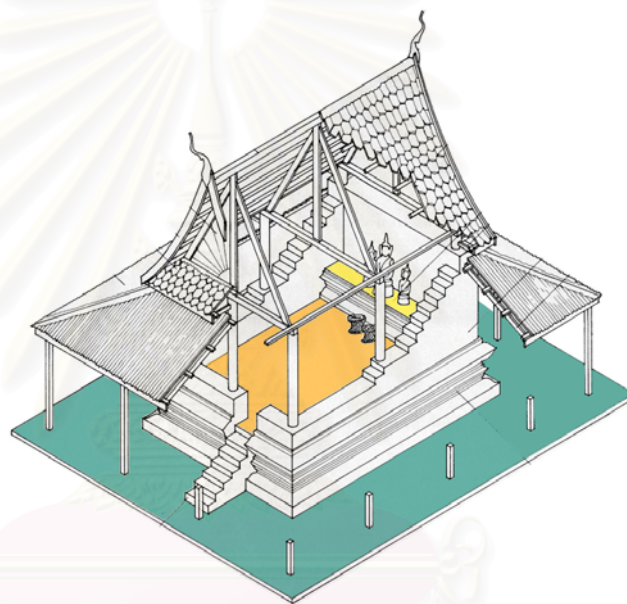
¹⁸ วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน, 2536.

และจิตใจ สร้างสรรค์ผลงานของตนเอง เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ กอปรด้วยความไม่รู้ไม่เห็นมาก จึงก่อให้เกิด ความบริสุทธิ์ปราศจากการลอกเลียนแบบ คนอีสานมักไม่นิยมสร้างข้อกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อบีบบังคับความคิด และการแสดงออกของตัวเอง เส้นหน้ของอีสานจึงอยู่ที่ ความเรียบง่าย ไม่ยุ่งยาก ซับซ้อน เป็นความงามที่เรียบง่าย และบริสุทธิ์ใจในการแสดงออก¹⁹

ลิมอีสาน สามารถแบ่ง **รูปแบบทางสถาปัตยกรรม** เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ ที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด คือ

- ลิมโปร่ง
- ลิมทึบ

ลิมโปร่ง

ภาพที่ 3.3 แสดงลิมโปร่งพื้นบ้าน ลักษณะและพื้นที่การใช้สอยของลิมโปร่ง

ภาพต้นฉบับจาก: หนังสือลิมอีสาน, รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

หมายถึง ลิมที่มีผนังด้านหน้าและด้านข้างนิยมก่อสูงแค่เป็นพนักระเบียง ด้านบนของผนังจึงโล่งโปร่ง จะมีเพียงผนังด้านหลังที่ก่อทึบตัน²⁰ มีขนาดเล็ก เป็นอาคารที่แสดงถึงการตอบสนองประโยชน์ใช้สอยในสมัยก่อนที่เป็นวัดของชุมชนขนาดเล็ก และตอบสนองลักษณะตามภูมิอากาศของอีสาน มีความโปร่งและระบายอากาศร้อนแห้งของภาคอีสาน

หลังคาชั้นเดียวและมักทำปีกนกยื่นโดยรอบทั้ง ๔ ด้าน มุงด้วยแป้นเกล็ด (กระเบื้องไม้) แต่ในปัจจุบันส่วนมากชำรุดและถูกมุงใหม่ด้วยสังกะสีเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีฝ้าเพดาน มีบันไดขึ้นด้านหน้าด้านเดียว แอวชันก่ออิฐฉาบปูนด้วย **ชะทาย** คือ ไซ้หินปูนมาเผาแล้วทำให้ละเอียดเป็นปูนขาว เอามาผสมกับทรายยาง

¹⁹ สมชาย นิลอาธิ, ข้อสังเกตเกี่ยวกับจิตรกรรมลิมอีสาน ใน ศิลปวัฒนธรรม, 2526.

²⁰ ธาดา สุทธิธรรม, การอนุรักษ์ลิม(โบสถ์) รุ่นเก่าที่สุดในภาคอีสาน, 2541.

บง หนึ่งควายต้ม น้ำอ้อย เพื่อให้เม็ดมะค่าแต่ที่บดละเอียด แล้วผสมกันให้ดี เอามาโบกฉาบแผ่นอิฐที่เอามา ก่อสิม งานปูนพื้นเมืองจึงหยาบ ขรุขระไม่เรียบ²¹

สิมโปรง พื้นบ้าน ในภาคอีสานปัจจุบัน เหลืออยู่จำนวนมาคน้อย ไม่กี่แห่ง นับว่าเป็นงาน สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่หายาก มีคุณค่าอย่างประเมินมิได้ สิมโปรง แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ แบบที่ไม่มีเสารับปีกนก และแบบที่มีเสารับปีกนก

แบบไม่มีเสารับปีกนก ปัจจุบันเหลืออยู่เพียง 4 แห่ง ตัวอย่างเช่น ที่วัดศรีชัยราช บ้านโนนผึ้ง อ. กันทรารมณณ์ จ.ศรีสะเกษ ซึ่งสร้างในปี พ.ศ.๒๓๖๐ เดิมหลังคามุงด้วยแป้นเกล็ดไม้ทั้งหมด ภายหลังชำรุดจึง เปลี่ยนมาเป็นสังกะสีในส่วนปีกนก สภาพอาคารยังแข็งแรง นับเป็นตัวอย่างสิมโปรง พื้นบ้านที่มีความ บริสุทธิ์และสวยงามมากหลังหนึ่ง

ภาพที่ 3.4 สิมวัดศรีชัยราช บ.โนนผึ้ง อ.กันทรารมณณ์ จ.ศรีสะเกษ (ถ่ายพ.ศ.๒๕๒๙)

ที่มาของภาพ: หนังสือสิมอีสาน, รศ.ดร. วิโรฒ ศรีสุโร

ภาพที่ 3.5 สิมวัดโพธิ์พัฒนาราม บ.สูงเนิน อ.คำม่วง จ.กาฬสินธุ์ (ถ่ายพ.ศ.๒๕๓๐)

ที่มาของภาพ: หนังสือสิมอีสาน, รศ.ดร. วิโรฒ ศรีสุโร

²¹ ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ, สถาปัตยกรรมอุบลราชธานี, 2541.

สิมพื้นบ้านหลังนี้ สร้างราว พ.ศ.๒๔๒๐ ปัจจุบันเจ้าอาวาส พระครูโสภณปัญญารณณ์ ซึ่งเข้าใจถึงคุณค่างานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ได้ทำการอนุรักษ์สิมหลังนี้ไว้ โดยเมื่อหลังคาชำรุดเสียหาย ก็ได้ขอ บิณฑบาตแป้นเกล็ดไม้จากผู้มีจิตศรัทธามารุงซ่อมแซม เพื่อรักษารูปแบบและวัสดุให้เหมือนเดิม

แบบมีเสารับปีกนก เป็นรูปแบบที่ลักษณะสิมโปร่งเหมือนกันกับแบบแรก จะต่างกันเพียงมีเสานางเรียงรับหลังคาปีกนกที่ยื่นออกมาตลอดแนวอาคาร สิมโปร่งชนิดนี้ที่ยังคงเหลืออยู่ มีจำนวนน้อยมาก เช่นกัน ลักษณะตัวอย่างของสิมโปร่งแบบนี้ เช่น ที่วัดกลางโคกค้อ บ้านโคกค้อ อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์ สร้างราว พ.ศ.๒๔๐๒ มีอายุกว่า 140 ปี ปัจจุบันสิมหลังนี้ได้รับการอนุรักษ์แล้ว จากการความร่วมมือของชาวบ้าน ทางวัดและการออกค่ายอนุรักษ์ของนักศึกษาและอาจารย์จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.ขอนแก่น

ภาพที่ 3.6 สิมวัดกลางโคกค้อ บ.โคกค้อ อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์ ถ่ายหลังจากการบูรณะเมื่อ ปี

พ.ศ.๒๕๔๑

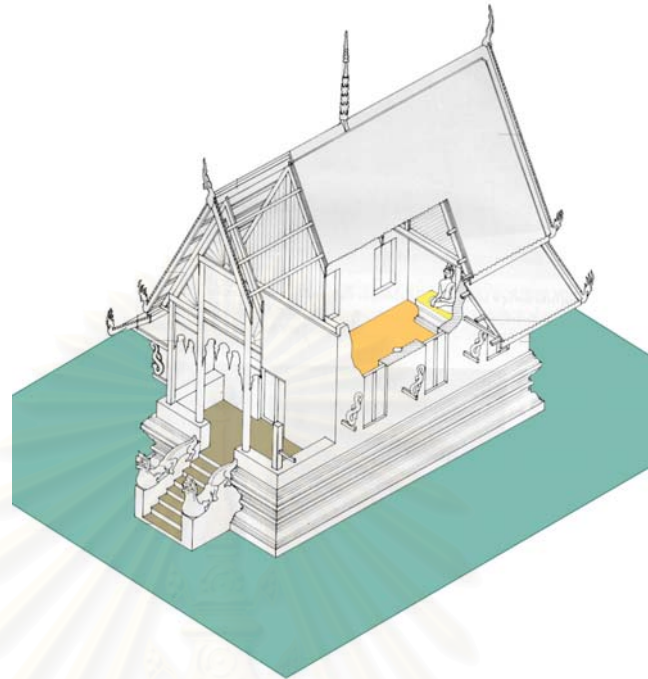
ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์, พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

ภาพที่ 3.7 ภาพด้านข้าง สิมวัดกลางโคกค้อ

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์, พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

ลิมทึบ

ภาพที่ 3.8 แสดงลิมทึบพื้นบ้าน ลักษณะและพื้นที่การใช้สอยของลิมทึบ

ภาพต้นฉบับจาก: หนังสือลิมอีสาน, รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

หมายถึง ลิมที่มีการก่อผนังทึบทั้ง ๔ ด้านของลิมที่มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า การนำแสงเข้าภายในอาคารจะใช้วิธีเจาะช่องหน้าต่างบนผนังด้านข้าง²² ไม่ว่าจะสร้างด้วยไม้ หรือปูนก็ถือเป็นลิมทึบทั้งสิ้น มีประตูเข้าเฉพาะด้านหน้า

หลังคามีตั้งแต่ตับเดียวถึงสามตับ บางหลังมีการยื่นปีกนกโดยรอบ มักมุงหลังคาด้วยวัสดุเดียวกับลิมโปรง คือ แป้นเกล็ด ลิมประเภทนี้อาจใส่คันทวย เป็นส่วนประกอบพิเศษ นอกจากโถง ซ่อฟ้า หางหงส์ และฮังฝิ่ง ลิมทึบ ในระยะแรกมีขนาดไม่ใหญ่โตนัก เช่นเดียวกับขนาดของลิมโปรง

ลิมทึบ พื้นบ้าน ในระยะแรกจะมีขนาดเล็กไม่ใหญ่โต มีขนาดใกล้เคียงกับลิมโปรง เพียงพอสำหรับกิจกรรมพิธีสังฆกรรม ตัวอย่างเช่น ลิมที่วัดศรีชมชื่น บ้านแดงน้อย อ.เมือง จ.ขอนแก่น ซึ่งมีขนาดเล็ก กะทัดรัด และมีอายุเก่าแก่มาก หน้าบันมีรูปแต้มของช่างฝีมือชาวบ้านที่งามแบบพื้นถิ่นบริสุทธ์ ปัจจุบันชาวบ้านได้ช่วยกันซ่อมแซม และมีการต่อเติมศาลาข้างนอกเพิ่มเติมเพื่อใช้งาน รวมทั้งมีการกั้นรั้วเหล็กรอบอาคาร นัยว่าเพื่อป้องกันพระไม้และของมีค่าที่อยู่ภายใน ซึ่งการกั้นรั้วทำในระยะกระชั้นชิดเกินไป ทำให้อาคารแลดูอึดอัด ไม่มีพื้นที่ที่สามารถเดินรอบรอบอาคารได้

²² เรื่องเดียวกัน

ภาพที่ 3.9 สิมทึบ วัดศรีชมชื่น บ้านแดงน้อย จ.ขอนแก่น สภาพอาคารก่อนการอนุรักษ์ ถ่ายในปี พ.ศ.๒๕๒๖ หลังจากการซ่อมบูรณะหลังคาใหม่

ที่มาของภาพ: หนังสือสิมอีสาน, รศ.วิโรฒ ศรีสุโร

ภ

ภาพที่ 3.10 สิมวัดศรีชมชื่น หลังจากอนุรักษ์

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์, มีนาคม พ.ศ.๒๕๔๑

สิมทึบพื้นบ้านสามารถแบ่งด้วยลักษณะการก่อสร้างและวัสดุออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ สิมทึบที่สร้างด้วยไม้ และสิมทึบที่สร้างด้วยการก่ออิฐฉาบปูน **สิมทึบ สร้างด้วยไม้** มีเหลืออยู่ไม่กี่แห่ง เนื่องจากตัววัสดุ คือไม้ มีความจำกัดของอายุและมีการเสื่อมสภาพได้ง่ายกว่าการก่ออิฐฉาบปูน ทำให้ สิมไม้ หาดูได้ยากกว่าสิมก่ออิฐฉาบปูน สิมไม้นิยมก่อฐานแฉวงขึ้นด้วยอิฐขึ้นรับผนังไม้ ซึ่งใช้เสาไม้เหลี่ยมหน้า 6-8 นิ้ว เป็นส่วนใหญ่ ทั้งคร่าฝาและผนังเป็นไม้ทั้งหมด โดยตีไม้กระดานทางนอนทับแนว โครงสร้างหลังคาเป็นโครงสร้างไม้ทั้งหมด รวมทั้งแต่เดิมก็มุงด้วยแป้นเกล็ดไม้²³ สิมพื้นบ้านประเภทนี้ มักจะพบอยู่ทางอีสานตอนล่าง

ตัวอย่างเช่น

ภาพที่ 3.11 สิมวัดดำนม่วงคำ บ้านดำนม่วงคำ อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร

ที่มาของภาพ: หนังสือสิมอีสาน, รศ.วิโรฒ ศรีสุโร

²³ วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน, 2536.

สิมหลังนี้ ผูกพัทธสีมาเมื่อพ.ศ.๒๔๔๓ บ้านด่านม่วงคำตั้งเมื่อ พ.ศ.๒๔๒๗ เป็นเฝ้าผู้ไทกะตะอพยพมาจากประเทศลาว โครงสร้างไม้ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของผนังและเสาไม้ถูกปลวกกัดกินจนผุอย่างเห็นได้ชัด คุณค่าของสิมหลังนี้ คือ เป็นสิมทึบที่เป็นไม้ ซึ่งหาดูได้ยากและเหลือน้อยเต็มที

ภาพที่ 3.12 สิมวัดโพธิ์หิมวันต์ บ.ปะ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ (ถ่าย พ.ศ. ๒๕๒๗)

ภาพที่ 3.13 สิมวัดโพธิ์ราษฎร์สามัคคี บ.ตะบัล อ.เมืองจ.สุรินทร์(ถ่าย พ.ศ.๒๕๒๗ ปัจจุบัน รื้อแล้ว)

ที่มาของภาพที่ 3.12 และ 3.13 : หนังสือสิมอีสาน, รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

สิมทึบ ก่ออิฐถือปูน สามารถแบ่งตามลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมได้ 2 ประเภท คือ แบบไม่มีเสารับปีกนก และแบบมีเสารับปีกนกเช่นเดียวกับสิมโปร่ง แต่แบบไม่มีเสารับปีกนก สามารถแบ่งย่อยลงไปได้อีก คือแบบไม่มีมุขหน้าและแบบมีมุขหน้า สิมทึบ พื้นบ้านประเภทนี้ มักจะก่อฐานอาคารสูงเมตรเศษ มีบันไดทางขึ้นหลายชั้น แบบที่ไม่มีเสารับปีกนก มักพบว่าไม่มีรูปแต้ม (หรือ จิตรกรรมฝาผนัง) ภายนอกอาคาร สืบเนื่องจากรูปแบบอาคารไม่มีการกันแดดกันฝนให้กับผนังภายนอก จึงไม่เหมาะที่จะเขียนรูปไว้ด้านนอก

สิมทึบนี้ มักจะมีการประดับอาคารด้วยส่วนตกแต่งต่างๆ เช่น คันทวย ฮังฝี่ง สีหน้า(หน้าบัน) โหง่หางหงส์ เป็นต้น มากกว่าสิมโปร่ง หรือสิมทึบที่สร้างด้วยไม้ เพราะฉะนั้น เราจะเห็นผลงานฝีมือช่างท้องถิ่นจากสิมทึบประเภทนี้มากกว่า เช่น ลวดลายการแกะสลักไม้ การเขียนรูปแต้ม เป็นภาพเล่าเรื่องราวต่างๆ ภายนอกอาคาร หรือการทำลวดลายปูนปั้น

ตัวอย่าง สิมทีบ ก่ออิฐถือปูน แบบไม่มีเสารับปีกนก และไม่มีมุขหน้า เช่น

สิมทีบพื้นบ้านอีกหลังหนึ่งที่น่าว่าเป็นงานช่างพื้นถิ่น ที่แสดงความงามแบบพื้นถิ่น มีความพอดีในสัดส่วนและความพอเหมาะในการตกแต่ง คือ สิมวัดศรีฐาน บ้านหนาด อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งได้วิบูลย์ศรีมา พ.ศ.๒๓๙๙ ส่วนสิมสร้างปีใดไม่ปรากฏ หลังคาแบบเดิมเป็นแป้นเกล็ดไม้ ปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นสังกะสี การตกแต่งที่ถือว่าเป็นสุดยอดของสิมหลังนี้คือ อังผึ้ง(หรือรังผึ้ง) ซึ่งเป็นการแกะจากไม้แผ่นเดียวยาวเท่าความกว้างของสิม สิมหลังนี้มีคุณค่ามหาศาลในแง่ความงามแบบพื้นถิ่นอีสาน

ภาพที่ 3.14 สิมวัดศรีฐาน บ้านหนาด อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีหนันทวงศ์, พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

ตัวอย่าง สิมทีบ ก่ออิฐถือปูน แบบไม่มีเสารับปีกนก และมีมุขหน้า เช่น

ภาพที่ 3.15 สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ บ้านหนองหมื่นถ่าน อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีหนันทวงศ์, พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ เป็นวัดที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๓๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ต่อมาได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ สิมหลังนี้ก็เพิ่งได้รับการอนุรักษ์เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๒ นี้เอง โดยหน่วยงาน สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หนวยที่ 8 อุบลราชธานี ซึ่งเป็นหน่วยงานของกรมศิลปากร

ภาพที่ 3.16 สิมวัดแจ่ง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี (ถ่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙)
ที่มาของภาพ: หนังสือสิมอีสาน, รศ.วิโรฒ ศรีสุโร

สิมวัดแจ่ง หลังนี้สร้างตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๕๕ สิมหลังนี้มีการบูรณะถึงสามครั้งเมื่อพ.ศ. ๒๔๙๕ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ และสุดท้ายได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและได้รับการอนุรักษ์ โดยกรมศิลปากร ในปีพ.ศ. ๒๕๒๗ ซึ่งได้อนุรักษ์สภาพเก่าของสิมไว้ให้มากที่สุด

ภาพที่ 3.17 สิมวัดราษฎร์ไศล บ้านฟ้าเลื่อม อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด (ถ่าย พ.ศ. ๒๕๓๔)

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์, พศ.๒๕๔๒

สิมที่บ่ออีกแห่งที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ คือ สิมวัดราษฎร์ไศล เป็นสิมพื้นบ้านที่ยังคงมีการใช้งานอยู่อย่างต่อเนื่อง มีองค์ประกอบ ส่วนตกแต่งอาคารที่ค่อนข้างสมบูรณ์ วัดแห่งนี้สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๑

ส่วนสิมหลังนี้คาดว่าน่าจะสร้างหลังจากนั้นไม่นาน ปัจจุบันสิมหลังนี้ได้รับการอนุรักษ์แล้ว ด้วยความร่วมมือของชาวบ้าน วัดและการออกค่ายอนุรักษ์ของนักศึกษาและคณาจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.ขอนแก่น

สิมทึบ ก่ออิฐถือปูน แบบมีเสารับปีกนก สิมประเภทนี้ ลักษณะโดยทั่วไปก็คล้ายคลึงกับสิมทึบแบบไม่มีเสารับปีกนก แต่จะมีแนวความคิดที่ใช้ปีกนกในการป้องกันแดดกันฝน ที่จะมาทำความเสียหายให้กับรูปแต้ม หรือเครื่องตกแต่งภายนอกอาคาร ซึ่งมักจะพบในสิมประเภทนี้ ตัวอย่าง เช่น

ภาพที่ 3.18 สิมวัดสระทอง บ.บัว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น²⁴

ภาพที่ 3.19 การตกแต่งผนังภายนอกอาคารของสิมวัดสระทอง ด้วยการปั้นปูน หนุนต่ำ แสดงฝีมือช่างพื้นถิ่นของชาวบ้านบัว

ที่มาของภาพ 3.18: ภาพเก่าบนหอแจก ที่วัดสระทอง ๒๕๔๒

3.19: สิริภรณ์ สีนันทวงศ์, ตุลาคม พ.ศ.

สิมวัดสระทอง สร้างราวปี พ.ศ.๒๓๗๕ เป็นสิมทึบก่ออิฐฉาบปูนที่แสดงเอกลักษณ์ของฝีมือช่างพื้นบ้านไท-อีสาน ด้วยการตกแต่งผนังด้วยปั้นปูน ลวดลายแบบง่าย ๆ โดยช่างท้องถิ่น ซึ่งมีลักษณะหลายประการ คล้ายคลึงกับ **ภาพที่ 3.20** สิมวัดบึงแก้ว อ.ชนบท จ.ขอนแก่น

ที่มาของภาพ: หนังสือ แหล่งท่องเที่ยวอีสานบน, กรมศิลปากร

²⁴ สิมวัดสระทอง จ.ขอนแก่นนี้ รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโรได้จัดไว้ในรูปแบบของสิมทึบ ก่ออิฐถือปูน แบบที่ไม่มีเสารับปีกนก แต่เนื่องจากผู้เขียนบังเอิญได้พบหลักฐานเป็นภาพเก่าของสิมหลังนี้ ถ่ายเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๔ ทำให้ทราบว่าแต่เดิมนั้นเป็นสิม แบบที่มีปีกนก 2 ชั้นและมีเสารับปีกนกอยู่ แต่ได้เสียหายและพังไป จึงได้นำมารวมไว้เป็นสิมประเภท สิมทึบ ก่ออิฐถือปูน แบบที่มีเสารับปีกนก

ภาพที่ 3.21 สิมวัดบึงแก้ว อ.ชนบท จ.ขอนแก่น

ภาพที่ 3.22 ลักษณะการตกแต่งผนังภายนอก สิม วัดบึงแก้ว เป็นลายปูนปั้นเล่าเรื่องราววิถีชีวิตในสมัยนั้น เช่นภาพช้าง ม้า วัว ควาย การชกมวย ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับที่วัดสระทอง อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น ซึ่งเป็นอำเภอที่อยู่ติดกัน สันนิษฐานว่าอาจเป็นผลงานของช่างพื้นถิ่นคนเดียวกัน

ที่มาของภาพ 3.21 และ 3.22 : สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์, ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๒

สิมหลังนี้ ถูกถล่มดินโดยทางวัดเพื่อกันน้ำท่วม จนส่วนฐานของอาคารซึ่งมีบันไดอยู่หลายชั้นหายไป หลังคามุงสังกะสีใหม่ มีร่องรอยแสดงว่าเดิมน่าจะมุงด้วยแป้นเกล็ดไม้ ปัจจุบันจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ในวัด ทางวัดเองก็ต้องการที่จะซ่อมสิมหลังนี้ และอยู่ในระหว่างการเตรียมการทางด้านการงบประมาณ

ภาพที่ 3.23 หน้าบันสิมเก่า วัดโพธิ์ศรี ซึ่งเป็นงานแกะสลักไม้ที่มีคุณค่ายิ่ง หาไม่ได้อีกแล้ว

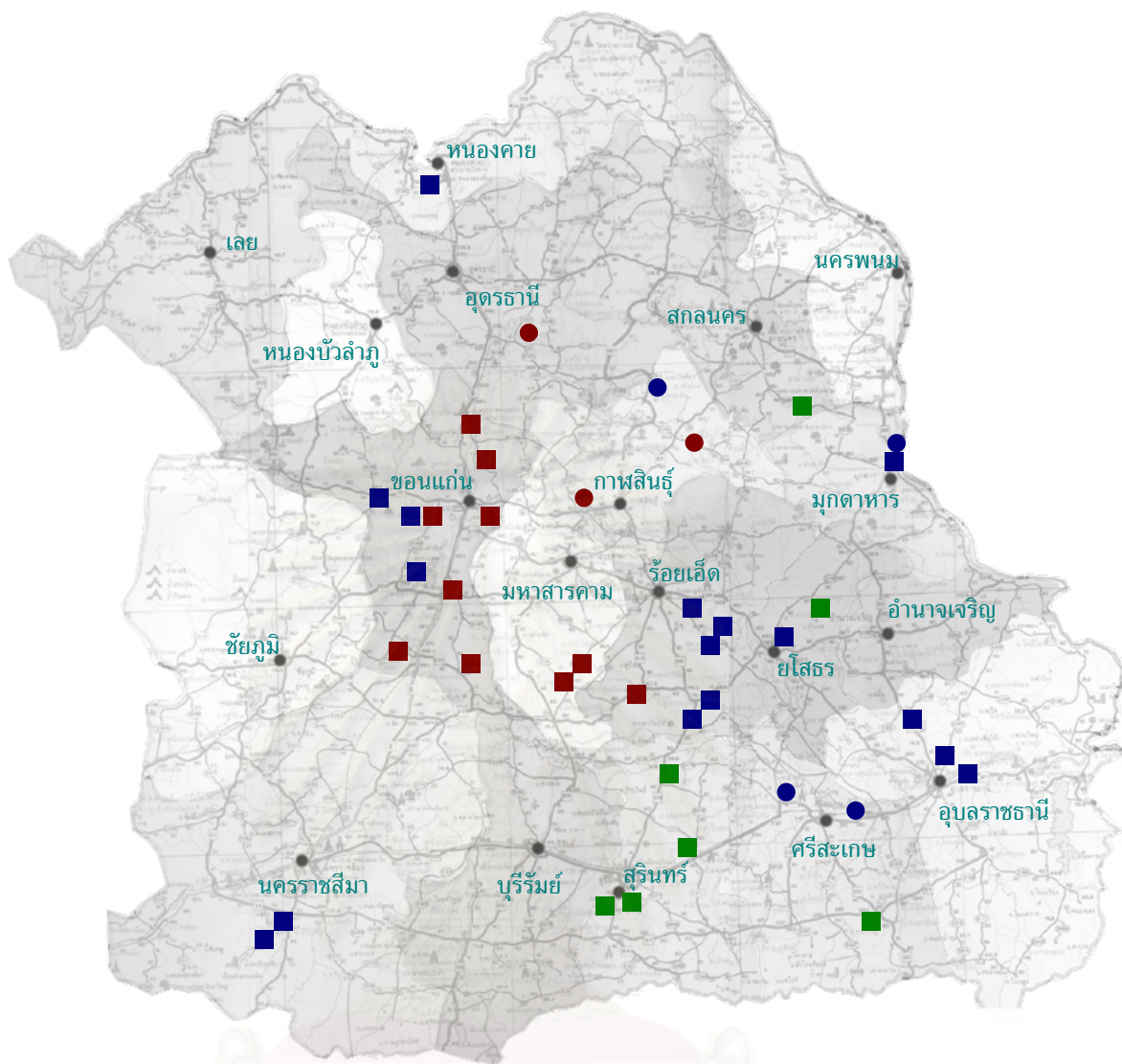
ที่มาของภาพ: หนังสือสิมอีสาน, รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

สิมหลังนี้สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๙ และได้รับการซ่อมบูรณะเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๖ จากทางวัด โดยมีการเปลี่ยนวัสดุของเดิมที่มุงแป้นเกล็ดไม้มาเป็นสังกะสี ปัจจุบันทางวัดก็ยังคงเก็บอนุรักษ์สิมหลังนี้ไว้ แม้ไม่ได้มีการบูรณะไม่แต่อย่างใด ให้พระเณรใช้สอยภายในเพื่อการพักผ่อนอ่านหนังสือในเวลากลางวัน

ภาพที่ 3.24 สิมหลังเก่า วัดโพธิ์ศรี บ้านศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น

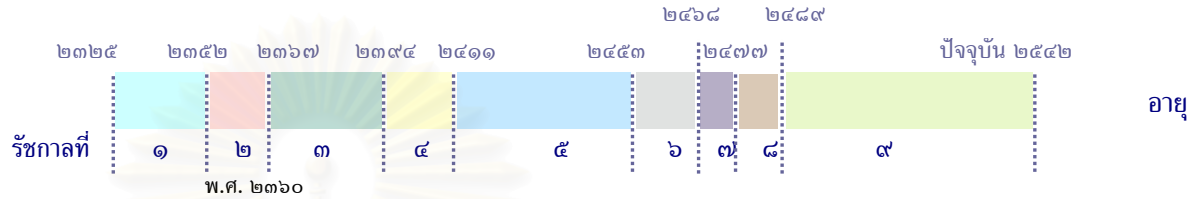
ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์, มีนาคม พ.ศ.๒๕๕๒

- สิมโปรง แบบไม่มีเสารับปีกนก
- สิมโปรง แบบมีเสารับปีกนก
- สิมทึบ ไม้
- สิมทึบ ก่ออิฐฉาบปูน แบบไม่มีเสารับปีกนก
- สิมทึบ ก่ออิฐฉาบปูน แบบมีเสารับปีกนก

ภาพที่ 3.25 แสดงการกระจายตัวของสิมโปรงและสิมทึบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ลิมโปรงพื้นบ้านบริสุทธิ์
แบบไม่มีเสารับปีกนก

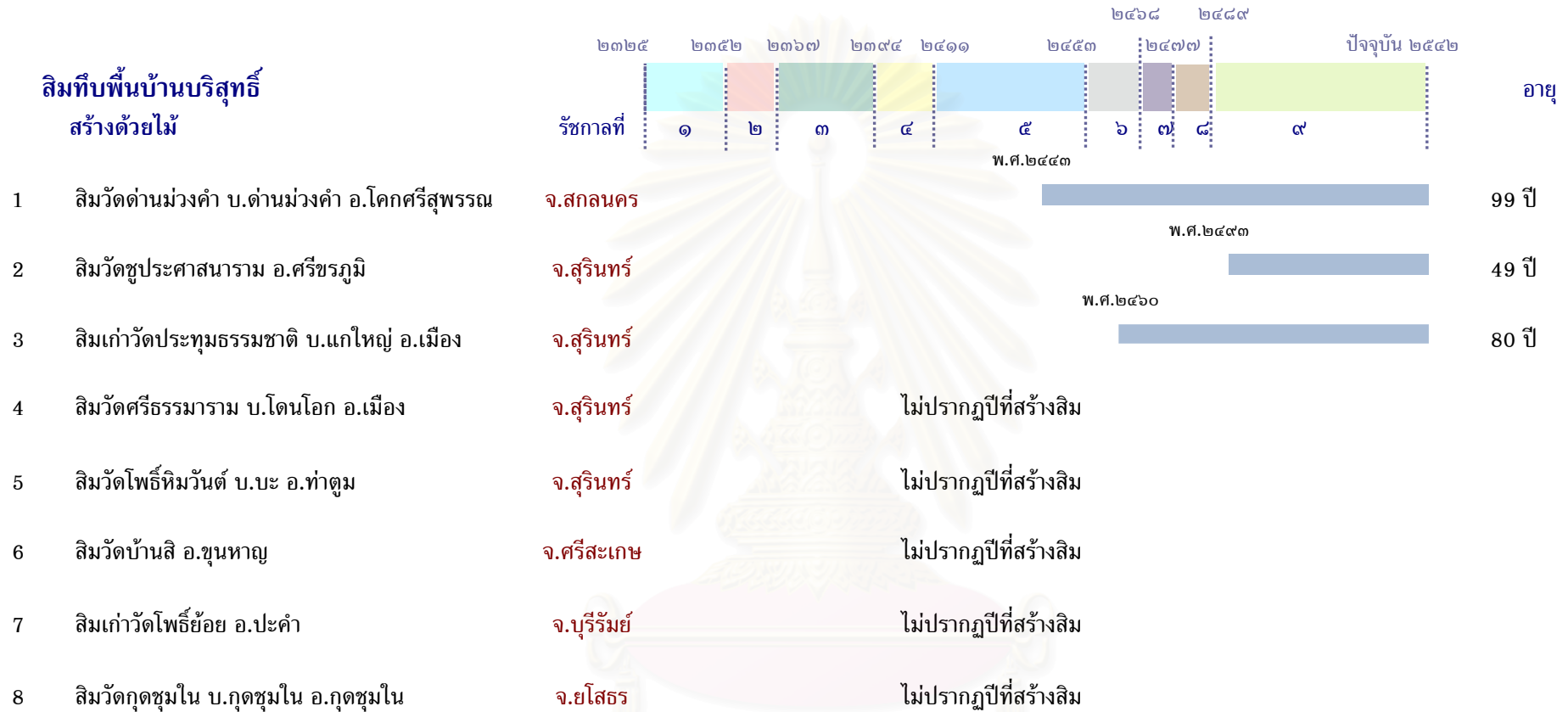
ลำดับ	ชื่อลิมโปรง	ช่าง	ปีที่สร้าง	อายุ
1	ลิมวัดศรีชัยราช บ.โนนผึ้ง อ.กันทรารมณ์	จ.ศรีสะเกษ	พ.ศ. ๒๔๒๐	182 ปี
2	ลิมวัดโพธิ์พัฒนาราม บ.สูงเนิน อ.คำม่วง**	จ.กาฬสินธุ์	ประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๘	122 ปี
3	ลิมวัดลัญจิกวัน บ.เชโนด อ.ห้วยใหญ่	จ.มุกดาหาร	พ.ศ. ๒๔๖๘	84 ปี
4	ลิมวัดบ้านส้มป่อย บ.ส้มป่อย อ.อุทุมพรพิสัย	จ.ศรีสะเกษ	ไม่ปรากฏปีที่สร้าง	

แบบมีเสารับปีกนก

1	ลิมวัดโพธิ์ชัย บ.โพน อ.คำม่วง**	จ.กาฬสินธุ์	ไม่ปรากฏปีที่สร้างลิม แต่วัดตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐	82 ปี
2	ลิมวัดโพธิ์ชัย บ.นาทัน อ.สมเด็จ	จ.กาฬสินธุ์	ประมาณหลังจาก ปีพ.ศ. ๒๓๖๓ ไม่นาน	ราว 179 ปี
3	ลิมวัดกลางโคกค้อ บ.โคกค้อ อ.ยางตลาด **	จ.กาฬสินธุ์	๒๔๑๓	140 ปี
4	ลิมวัดห้วยสนุก บ.เปือย อ.ธวัชบุรี	จ.ร้อยเอ็ด	๒๔๗๕	129 ปี
5	ลิมแก้ววัดทุ่งสว่างปะโค บ.ปะโค อ.กุมภวาปี	จ.อุดรธานี	๒๔๗๕	67 ปี

ตารางที่ 3.2 แสดงรายชื่อลิมโปรงพื้นบ้าน แบบมีและไม่มีเสารับปีกนก อายุและปีที่สร้าง

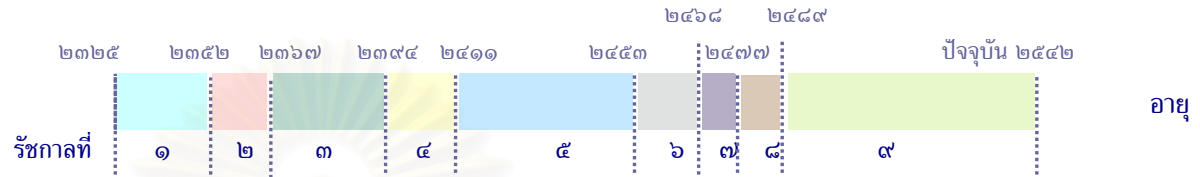
ลิมทึบพื้นบ้านบริสุทธิ์ สร้างด้วยไม้

ตารางที่ 3.3 แสดงรายชื่อลิมทึบพื้นบ้าน สร้างด้วยไม้ อายุและปีที่สร้าง

ลิมทึบพื้นบ้านบริสุทธ
สร้างก่ออิฐถือปูน

แบบไม่มีเสารับปีกนก และไม่มีมุขหน้า

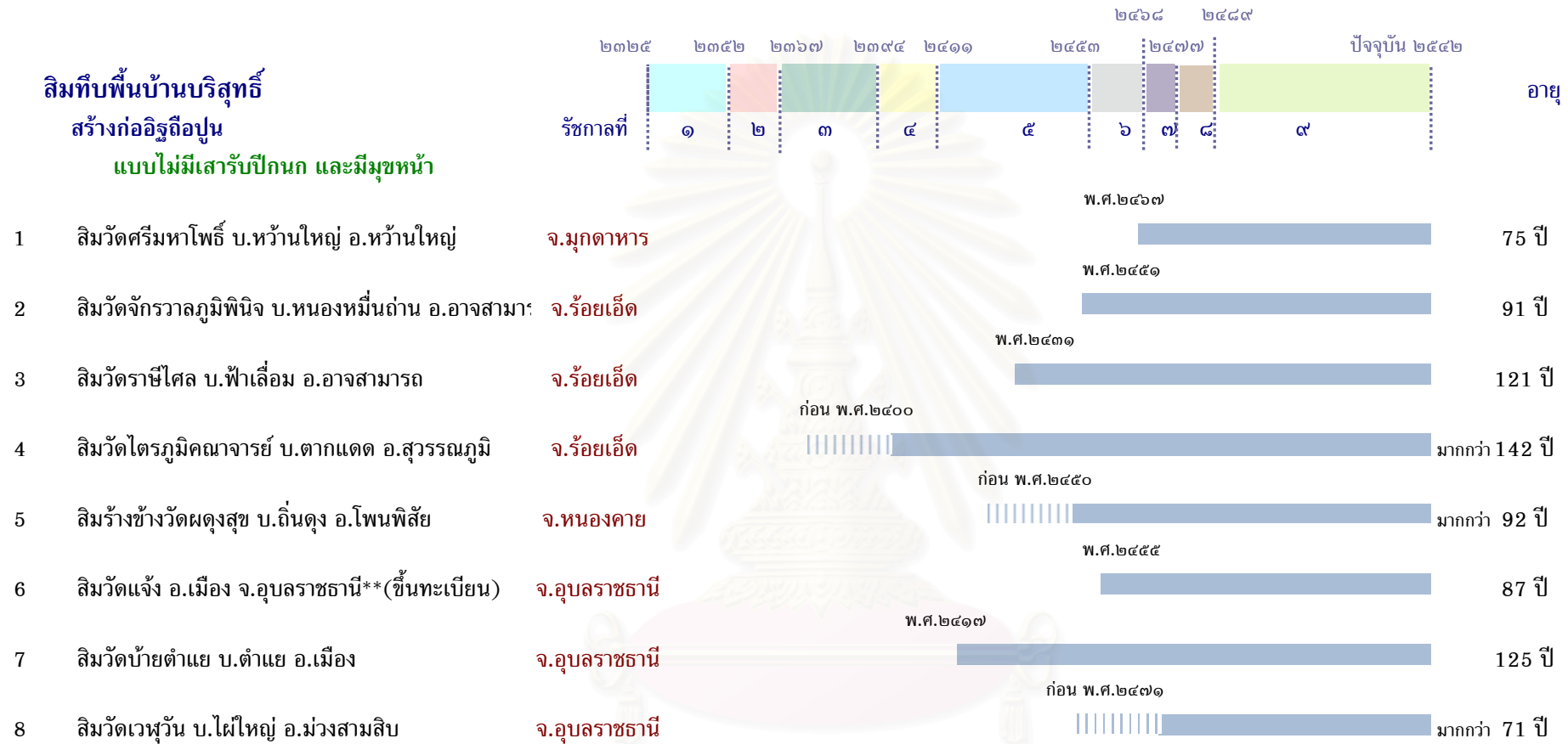

1	ลิมวัดใหญ่ บ.ปะโค อ.เมือง	จ.หนองคาย	พ.ศ. ๒๔๑๐	132 ปี
2	ลิมวัดศรีฐาน บ.หนาด อ.ธวัชบุรี	จ.ร้อยเอ็ด	ไม่ปรากฏปีที่สร้างลิม แต่ตั้งวัดเมื่อพ.ศ. ๒๓๖๙	ราว 173 ปี
3	ลิมวัดพุทธสีมา บ.เปือยน้อย อ.สุวรรณภูมิ **	จ.ร้อยเอ็ด	พ.ศ. ๒๔๗๑	71 ปี
4	ลิมวัดหนองนางตุ้ม บ.หนองอีตุ้ม อ.เมือง	จ.ยโสธร	พ.ศ. ๒๔๗๒	70 ปี
5	ลิมวัดศรีชมชื่น บ.แดงน้อย อ.เมือง	จ.ขอนแก่น	พ.ศ. ๒๔๕๐	92 ปี
6	ลิมวัดสระทอง บ.บัว อ.มัญจาคีรี	จ.ขอนแก่น	ไม่ปรากฏปีที่สร้างลิม แต่ตั้งวัดเมื่อราวพ.ศ. ๒๓๗๕	ราว 167 ปี
7	ลิมวัดสว่างอารมณ์ บ.โนนทัน อ.หนองเรือ	จ.ขอนแก่น	ไม่ปรากฏปีที่สร้างลิม	
8	ลิมวัดโคกศรีสะเกษ บ.โคก อ.ปักธงชัย	จ.นครราชสีมา	ไม่ปรากฏปีที่สร้างลิม	
9	ลิมวัดปทุมคงคา บ.นกออก อ.ปักธงชัย	จ.นครราชสีมา	ไม่ปรากฏปีที่สร้างลิม	

ตารางที่ 3.4 แสดงรายชื่อลิมทึบพื้นบ้าน ก่ออิฐฉาบปูน แบบไม่มีเสารับปีกนก อายุและปีที่สร้าง

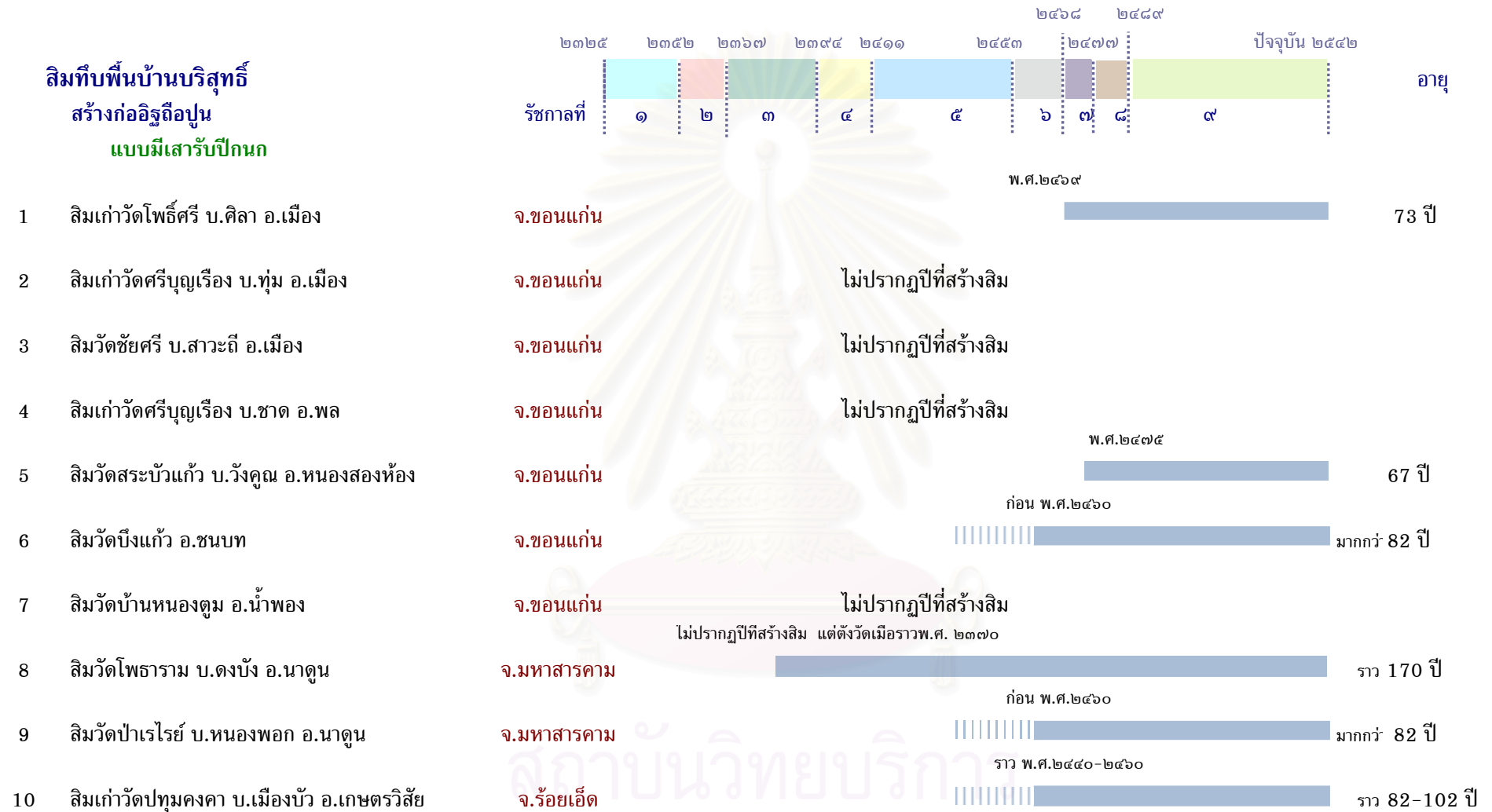
ลิมทึบพื้นบ้านบริสุทธิ์
สร้างก่ออิฐถือปูน

แบบไม่มีเสารับปีกนก และมีมุขหน้า

ตารางที่ 3.5 แสดงรายชื่อลิมทึบพื้นบ้าน ก่ออิฐฉาบปูน แบบไม่มีเสารับปีกนก อายุและปีที่สร้าง (ต่อ)

ลิมทีบพื้นบ้านบริสุทธ
สร้างก่ออิฐถือปูน
แบบมีเสารับปีกนก

หมายเหตุ ลิมเก่าวัดศรีบุญเรือง บ.หุ่ม อ.เมือง, ลิมวัดชัยศรี, ลิมเก่าวัดศรีบุญเรือง บ.ชาด อ.พล

ไม่ทราบปีที่สร้าง แต่สันนิษฐานได้ว่า สร้างในช่วงเวลาที่ไม่ต่างกับ ลิมเก่าวัดโพธิ์ศรี , ลิมวัดสระบัวแก้ว เนื่องจากลักษณะคล้ายกันและอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน

ตารางที่ 3.6 แสดงรายชื่อลิมทีบพื้นบ้าน ก่ออิฐฉาบปูน แบบมีเสารับปีกนก อายุและปีที่สร้าง

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ของ สิมพื้นบ้าน

ประกอบไปด้วย 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ

- ส่วนฐาน
- ส่วนตัวอาคาร
- ส่วนหลังคา

ส่วนฐาน

กำแพงแก้ว

ใช้กำหนดขอบเขตของพัทธสีมา กำแพงแก้วของสิมทางอีสาน ที่พบโดยมากมักเป็น กำแพงก่ออิฐฉาบปูนเตี้ยๆ มีใบเสมาปักอยู่บนพื้นระหว่างสิมกับกำแพง บางแห่งก็ปักตามมุม กำแพง บางแห่งไม่ปรากฏกำแพงแก้วที่ใช้กำหนดขอบเขตอย่างเด่นชัด แต่แสดงอาณาบริเวณด้วย พื้นเปิดโล่งโดยรอบอาคาร ซึ่งมักจะมีขนาดใหญ่ใช้เป็นลานวัดและใช้ประกอบกิจกรรมต่างๆ ด้วย

ตัวอย่าง กำแพงแก้วแบบสมัยก่อน ที่มักพบ

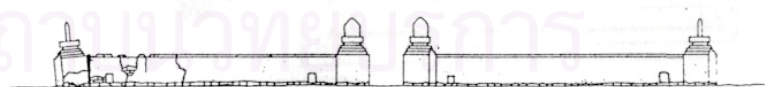
ภาพที่ 3.26 ลักษณะกำแพงแก้ว วัดราษีไศล อ.อาจสามารถ

จ.ร้อยเอ็ด

ที่มาของภาพ: หนังสือสิมอีสาน, รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

ภาพที่ 3.27 ลักษณะกำแพงแก้ว วัดจักรวาลภูมิพินิจ ลักษณะกำแพงเตี้ย มีใบเสมาตั้งอยู่ทั้ง สี่มุม มีช่องทางระบายน้ำรูปสี่เหลี่ยม ดังรูป

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สิ้นหน้ทวงศ์, พศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๒

ภาพที่ 3.28 รูป Drawing กำแพงแก้ว วัดจักรวาลภูมิพินิจ

ที่มาของภาพ: รายงานการบูรณะสิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ, กรมศิลปากร

ฐานอาคาร

ลักษณะฐานรากเป็นแบบฐานรากแผ่ มีการบดอัดดินบริเวณที่จะสร้างให้แน่น และทำการ ก่อสร้างอาคารเป็นผนังรับน้ำหนักโดยที่ไม่มีคอกเชื่อม ส่วนลักษณะฐานอาคาร มีความเรียบง่าย บางแห่งเป็นลักษณะฐานปัทม์ ตั้งซ้อนกัน 3 ชั้น แต่ส่วนมากมีการนำเอารูปแบบลักษณะ ของฐานสถาปัตยกรรมไทยมาใช้ คือ บัวคว่ำ บัวหงาย แต่ในรูปแบบที่ไม่เป็นพิธีรีตองมากนัก ไม่มี

กฎเกณฑ์ตายตัว ส่วนมากมีการยกพื้น บางแห่งสูงถึง 1-2 เมตร เป็นฐานแบบก่ออิฐฉาบปูนโดยใช้ปูนหมัก เรียบไม่มีลวดลาย

ส่วนฐานของสิม เรียกว่า เอาขัน หรือ แอขัน²⁵ (ตามเสียงภาษาพื้นถิ่นอีสาน) หากแปลตามความหมาย เอาขันจะหมายถึง ส่วนกลางของชั้นหมาก ซึ่งมีลักษณะคอดกึ่งเว้าไป มักได้สัดส่วนกันระหว่างด้านบน กับด้านล่าง เมื่อนำไปใช้ในงานก่อสร้างที่มีรูปร่างคล้ายดังนั้น ช่างจะเรียกว่า เอาขัน ซึ่งส่วนประกอบ มีดังนี้²⁶

- โบกคว่ำ (บัวคว่ำ)
- โบกหงาย (บัวหงาย)
- ท้องไม้ (ส่วนกลางของเอาขัน)
- ลวดบัว (ส่วนย่อหยักเป็นส่วนขนาน)

ภาพที่ 3.29

ภาพที่ 3.30

ภาพที่ 3.31

ภาพที่ 3.29 ฐานสิมวัดกลางโคกค้อ อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์

ภาพที่ 3.30 ฐานสิมวัดราษฎร์ไศล อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 3.31 ฐานสิมวัดศรีฐาน อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีหนันทวงศ์,
พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๒

ปูนปั้นรูปสัตว์ประดับบันได

อาคารทางศาสนาโดยทั่วไปของไทยมักมีการประดับส่วนที่เป็นราวบันไดด้วยรูปสัตว์ชนิดต่างๆ ในทางอีสานนั้นก็เช่นกัน มีประดับด้วยสัตว์ต่างๆ ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา หรือเป็นสัตว์ในวรรณคดี เช่น พญานาค สิงห์ คชสีห์ เข้(จระเข้) เป็นต้น บางตัวเกิดจากการผสมจากสัตว์หลายชนิดจนยากที่จะเดาได้ว่าเป็นตัวอะไร ลวดลายเหล่านี้มีความหลากหลายในสถาปัตยกรรมอีสาน ไม่มีแบบแผน เป็นงานฝีมือช่างพื้นบ้านที่บริสุทธิ์ และมีความพอดีในการตกแต่ง โดยจะยกตัวอย่างปูนปั้นรูปสัตว์ประดับบันไดสถาปัตยกรรมอีสาน เป็นประเภทดังนี้²⁷

²⁵ ใช้เรียกองค์ประกอบบางส่วนของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เช่นฐานสิม ฐานพระพุทธรูป หรือฐานรองรับยอดธาตุ ซึ่งตรงกับคำว่า “บัลลังก์” ในศัพท์ช่างภาคกลาง (- วิโรฒ ศรีสุโร, 2540)

²⁶ วิโรฒ ศรีสุโร, เอาขัน ใน หลากหลายภูมิธรรม นกมิตกรรมอีสาน, 2540.

²⁷ ธนสิทธิ์ จันทร์ระวี, ปูนปั้นรูปสัตว์ประดับบันได ใน หลากภูมิธรรม นกมิตกรรมอีสาน, 2540.

1. พญานาค หรืองูใหญ่
2. แขน่ หรือ จระเข้ หรือมกร
3. แขน่คานาค
4. สัตว์หิมพานต์และสัตว์อื่น ๆ
5. สัตว์ที่มีรูปร่างประหลาด

ภาพที่ 3.32 ปูนปั้นรูปสัตว์ประดับบันได วัด
ราชโศภน จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งปั้นใหม่เมื่อซ่อมแซมครั้งล่าสุด
เนื่องจากของเดิมพังหมดโดยปั้นขึ้นจากคำบอกเล่า
ของชาวบ้าน และเทียบเคียงกับรูปปั้นที่วัดจักรวาลภูมิ
พินิจ จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 3.33 รูปปั้นข้างปูนปั้นบันไดนาค ที่วัดเสมาค้อ จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 3.34 รูปปั้นหน้าปูนปั้นบันไดนาค ที่วัดเสมาค้อ จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นนาคที่มีลักษณะเรียบง่าย ไม่มีรายละเอียดทูลุทรา งามแบบศิลปะพื้นถิ่น จากภาพด้านล่างจะเห็นว่าช่างได้ออกแบบให้หัวนาคเปิดออกเสมือนให้ต้อนรับแจกผู้มาเยือน

ที่มาของภาพที่ 3.32, 3.33 และ 3.34 : สิริภรณ์ สีหนันทวงศ์, พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๒

ภาพที่ 3.35 รูปปั้นสัตว์ประดับบันได วัดกลางโกสุม
จ.มหาสารคาม ซึ่งมีรูปร่างประหลาด ไม่สามารถ
บอกได้ว่าเป็นสัตว์อะไร

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีหนันทวงศ์, เมษายน พ.ศ.๒๕๕๓

ส่วนตัวอาคาร

ผนัง

มีการตกแต่งผนังอาคารในหลากหลายลักษณะ เฉพาะในลิมพื้นบ้านที่เป็นลิมทึบแบบกออิฐฉาบปูน ซึ่งมีการก่อผนังด้วยอิฐดินดิบแบบพื้นบ้านที่ทำขึ้นเอง ฉาบด้วยปูนชะทายพื้นเมือง²⁸ ก็พอจะแบ่งออกเป็นลักษณะต่างๆ ได้ดังนี้

1. **ผนังเรียบ** เป็นการฉาบเรียบ ไม่มีลวดลายปูนปั้น หรือฉาบแต้ม (จิตรกรรม) แต่อย่างไรก็ตาม ลิมประเภทนี้ มีความพอดีในสัดส่วนและขนาด มีความพอเหมาะในการตกแต่งด้วยส่วนประดับอื่นๆ ที่มีความงามแบบพื้นบ้านอยู่แล้ว ดังนั้นส่วนมากผนังอาคารจึงเรียบ เพื่อเป็นการเน้นส่วนประดับอื่นๆ เช่น ฮ้างผึ้ง คันทวย เป็นต้น
2. **ตกแต่งด้วยฉาบแต้ม หรือจิตรกรรม** เป็นเอกลักษณ์ที่พบในลิมของอีสาน เป็นการตกแต่งด้านนอกอาคารด้วยเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา บางครั้งก็พบเป็นเรื่องราวใกล้ตัว ประเพณี เหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

ภาพที่ 3.36 ฉาบแต้ม หรือจิตรกรรมฝาผนังด้านนอก วัดสระแก้ว อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น

ภาพที่ 3.37 ลิมวัดสระแก้ว อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น

ที่มาของภาพที่ 3.36, 3.37: สิริภรณ์ สิ้นหนทางค์, เมษายน พ.ศ.๒๕๔๓

ลิมวัดสระแก้วนี้ เป็นลิมที่มีภาพเขียนอยู่รวมตัวอาคารด้านนอกที่มีชื่อเสียงของจังหวัดขอนแก่น นอกจากนี้ยังมีจิตรกรรมที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่ง คือ ที่วัดสระบัวแก้ว อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่นเช่นกัน

ภาพที่ 3.38 งานจิตรกรรมอีสาน วัดสระบัวแก้ว อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น

ที่มาของภาพ: รศ.ดร. วิโรฒ ศรีสุโร , 2543

²⁸ เป็นส่วนผสมของปูนขาว ผสมยางบงและน้ำหน้

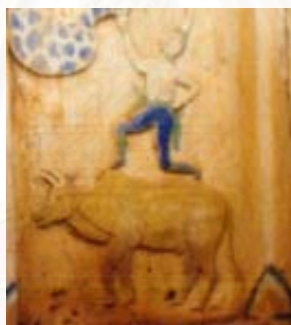
3. **ผนังตกแต่งด้วยลายปูนปั้น** พบหลายแห่งโดยเฉพาะในจังหวัดขอนแก่น นอกจากปูนปั้นแล้ว ยังมีการประดับด้วยกระเบื้องและกระจกเงากลม ลวดลายต่างๆ ที่ใช้ในการตกแต่งมาจากชีวิตประจำวันบ้าง คติความเชื่อบ้าง บางแห่งก็แสดงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต เช่น การทำประมง งานบุญต่างๆ ที่มักปรากฏตามหน้าบ้านเป็นส่วนใหญ่ การเข้ามาของฝรั่งสังเกตจากลักษณะการแต่งกายและเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นต้น

ภาพที่ 3.39 ภาพหน้าบ้าน วัดบึงแก้ว อ.ชนบท จ.ขอนแก่น แสดงลวดลายปูนปั้นของงานประเพณี บุญพระเวด ซึ่งเป็นงานบุญใหญ่เดือนสาม ของชาวอีสาน นอกจากนี้ยังมีการประดับตกแต่งด้วยการติดจานเคลือบและกระจกเงากลม ที่เรียกว่า แว่นแก้วด้วย

ภาพที่ 3.40

ภาพที่ 3.41

ภาพที่ 3.42

ภาพที่ 3.40 ปูนปั้น รูปควาย ที่สิมวัดบึงแก้ว

ภาพที่ 3.41 ปูนปั้น รูปวัว ที่สิมวัดบึงแก้ว

ภาพที่ 3.42 ลักษณะการตกแต่งลวดลายปูนปั้น ที่วัดสระทอง อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น

ที่มาของภาพที่ 3.40, 3.41 และ 3.42 : สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์, ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๒

นอกจากการตกแต่งผนังภายนอกดังกล่าวแล้ว ภายในอาคารบางแห่ง ก็มีการตกแต่งเช่นเดียวกับภายนอก แต่ไม่หรูหราวิจิตรนัก ส่วนมากเป็นฉาบปูนผนังเรียบ บางแห่งก็มีการเขียนรูปแต้มเล่าเรื่องราวพื้นบ้าน หรือเป็นการตกแต่งบริเวณฉากหลังองค์พระประธาน โดยมีฐานรองรับพระประธานยื่นออกมาจากผนังตั้งรูป

ภาพที่ 3.43 ภายใน สิมวัดราษฎร์ไศล จ.ร้อยเอ็ด

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์, เมษายน
พ.ศ.๒๕๕๓

ผนังภายในไม่มีการตกแต่งเป็นการฉาบปูนเรียบธรรมดา มีเพียงฐานพระประธานที่ยื่นออกมาจากผนังด้านหลัง ซึ่งเป็นลักษณะที่พบโดยมากในสิมทางภาคอีสาน ภาพนี้เป็นภาพที่ถ่ายหลังจากการอนุรักษ์ซ่อมแซมครั้งล่าสุด

ภาพที่ 3.44 ภาพการเขียนรูปแต้มภายใน สิมวัดจักรวาฬภูมิพิณิจ จ.ร้อยเอ็ด

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์, พฤศจิกายน
พ.ศ.๒๕๕๒

สิมหลังนี้ มีการเขียนรูปแต้มตกแต่งทั้งภายนอกด้านหน้ามุขทางขึ้นและภายใน ภาพนี้เป็นภาพที่ถ่ายหลังจากการอนุรักษ์แล้ว โดยกรมศิลปากร ซึ่งได้ทำการซ่อมแซมรอยแตกร้าวด้วยปูนหมัก ดังรูป จะเห็นความแตกต่างของส่วนที่เป็นขอกเก่าและของใหม่อย่างเด่นชัด

ภาพที่ 3.45 พระประธานและการตกแต่งผนังด้านหลัง ภายใน สิม วัดกลางโกสุม จ.มหาสารคาม

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์, เมษายน
พ.ศ.๒๕๕๓

ผนังด้านหลังพระประธานของสิมวัดกลางโกสุม มีการตกแต่งที่แปลกไปจากที่อื่น คือมีการเจาะผนัง เป็นซุ้มสามเหลี่ยมจำนวน 3 แถวและใส่พระพุทธรูปไม้เล็กๆ ไว้ภายใน มีลวดลายปั้นปูนนูนต่ำด้านล่าง คล้ายรูปดาวเป็นหลายแฉกตรงพอดีกับเศียรของพระประธาน

ช่องเปิด ประตู หน้าต่าง

ช่องเปิด ประตู หน้าต่าง เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของอาคาร นอกจากจะมีประโยชน์ทางด้านการใช้สอยแล้ว ยังแสดงออกถึงลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้น มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองของแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากลักษณะการเจาะช่องเปิดต่างๆของช่างโบราณนั้น สัมพันธ์กับวิธีการก่อสร้าง ความรู้ และวิทยาการของช่างสมัยต่างๆ สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศ ลักษณะการให้แสงสว่าง และความต่อเนื่องสัมพันธ์กันระหว่างที่ว่างภายนอกอาคารและที่ว่างภายในอาคาร ซึ่งก็จะต่างกันไปตามขนาด สัดส่วน ตำแหน่งของช่องเปิด และสุนทรียภาพทางด้านความงามที่ต้องการ

การเจาะช่องเปิดของอาคารทางศาสนา มักได้รับการออกแบบเป็นพิเศษ เป็นเอกลักษณ์ รูปแบบช่องเปิดสำหรับประตู หน้าต่างที่ปรากฏ มีดังนี้²⁹

1. **ช่องสี่เหลี่ยม** เป็นแบบลักษณะพื้นฐาน ที่พบเห็นโดยทั่วไป

ภาพที่ 3.46 ลักษณะช่องเปิด สิมวัดเสมาท่าค้อ

ภาพที่ 3.47 ลักษณะช่องเปิดสี่เหลี่ยม สิมวัดจักรวาฬภูมิพินิจ

ที่มาของภาพ: สिरาภรณ์ สีहनันทวงศ์, พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

2. **ช่องแบบขั้นบันได** เป็นลักษณะช่องเปิดที่เกิดขึ้นตามลักษณะการก่อผนังให้มีการปิดบังเป็นบางส่วน โดยมักพบกับสิมก่ออิฐฉาบปูนแบบโบราณ ที่ไม่มีหน้าต่าง (สิมโปร่ง)

ภาพที่ 3.48 ช่องเปิดแบบขั้นบันได ที่ สิมวัดกลางโคกค้อ อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์

ที่มาของภาพ: สिरาภรณ์ สีहनันทวงศ์, พฤศจิกายน, พ.ศ.๒๕๔๒

3. **ช่องโค้ง** เกิดจากช่องเปิดสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่ดัดแปลงให้ส่วนบนช่องเปิดเป็นวงโค้งครึ่งวงกลม หรือรูปสามเหลี่ยม ได้รับอิทธิพลมาจากฝั่งลาวซึ่งเป็นอิทธิพลจากฝรั่งเศสครั้งลาวเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส

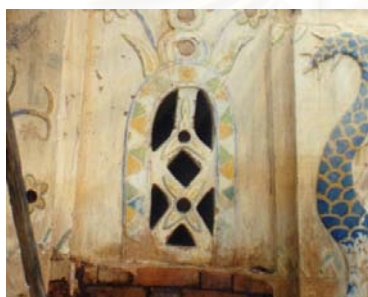
²⁹ ธาดา สุทธิธรรม, ช่องเปิดและซุ้มประตู-หน้าต่าง ใน หลากภูมิธรรม นฤมิตรกรรมอีสาน, 2540.

4. **ช่องลูกกรง** เพื่อเป็นการลดความโล่งของช่องเปิดแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า และเพื่อความปลอดภัย มีการนำลูกกรงติดตายมาใส่ไว้ในอดีตนิยมสร้างขึ้นด้วยไม้สี่เหลี่ยม ปัจจุบันกลายเป็นเหล็กดัด
5. **ช่องแสงแบบต่างๆ** เป็นการเจาะช่องแสงบนผนังก่ออิฐฉาบปูน หรือช่องแสงเหนือช่องประตู หรือช่องฉลุด้วยไม้ หรือปูนปั้น

ภาพที่ 3.49 ลักษณะช่องเปิด สิมวัดศรีฐาน
จ.ร้อยเอ็ด

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์,
พฤศจิกายน, พ.ศ.๒๕๔๒

ภาพที่ 3.50 ลักษณะช่องระบายอากาศ ที่สิมวัดบึง
แก้ว จ.ขอนแก่น

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์,
ตุลาคม, พ.ศ.๒๕๔๒

คันทวย

คันทวย หรือเรียกว่า ไม้ค้ำยัน ตามลักษณะการใช้งานของมัน คือ เป็นส่วนของโครงสร้างที่ยื่นออกไปค้ำยันส่วนเชิงชายรับหลังคา เป็นส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมของอีสานที่นับว่ามีลักษณะพิเศษ มีความหลากหลายรูปแบบและให้รสชาติที่ต่างอารมณ์กันออกไปสามารถแบ่งโดยสังเขปได้ดังนี้³⁰

1. **ทวยแฝง** เป็นรูปลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของส่วนประกอบสถาปัตยกรรมอีสานได้อย่างเต็มเปี่ยม ลักษณะเป็นแผ่นไม้ค่อนข้างหนา ส่วนใหญ่ช่างไม้นิยมแกะลวดลายพญานาค นิยมใช้ลายก้านดอก(ก้านขด) ประกอบลายวันแฉ่นแบบพื้นเมือง ปัจจุบันหาดูได้ยากเพราะขาดการสืบต่อของช่างพื้นบ้าน ไม่ได้มีการนำมาประยุกต์ใช้

ภาพที่ 3.51 ตัวอย่างลักษณะคันทวยแบบ
ทวยแฝง

ที่มาของภาพ: หนังสือหลากหลายภูมิธรรม
นฤมิตรกรรมอีสาน, รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

³⁰ วิโรฒ ศรีสุโร, คันทวย ใน หลากภูมิธรรม นฤมิตรกรรมอีสาน, 2540.

2. **ทวยนาค** คือทวยที่ช่างสลักเป็นรูปพญานาค หรืองูใหญ่มีหงอน หรือเงือก (ภาษาพื้นถิ่นอีสาน ไข่เรียกนาค) เป็นคติเดียวกับทางภาคกลางและทางเหนือ มักฉลุโปร่ง ไม้หนาที่บอบอย่างแบบแรก ตัวนาคมักห้อยหัวลงด้านล่างเอาหางขึ้นบน มีหลากหลายรูปแบบ จะขอกล่าวเฉพาะแบบที่เป็นลักษณะของพื้นบ้านอีสานบริสุทธ์และมีคุณค่าทางศิลปกรรมพื้นถิ่นอีสานซึ่งจะทำด้วยไม้ แบ่งคร่าวๆ ได้ 2 แบบ คือ แบบหางนาคพัน และ แบบหางนาคปล่อย (ดังรูปตัวอย่าง)

ภาพที่ 3.52

ภาพที่ 3.53

ภาพที่ 3.54

ภาพที่ 3.52 คันทวยนาค ที่ สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ

ภาพที่ 3.53 คันทวยนาค ที่ สิมวัดราษฎร์ไศล

ภาพที่ 3.54 คันทวยนาค ที่ สิมวัดศรีฐาน

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์, ตุลาคม, พ.ศ.๒๕๔๒

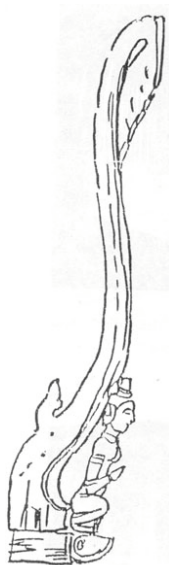
ลักษณะคันทวยทั้งสามภาพนี้เป็น แบบทวยนาคหางปล่อย เป็นงานแกะสลักไม้ ที่มีลักษณะของพื้นบ้านบริสุทธ์ ด้วยฝีมือช่างพื้นถิ่นอีสาน เป็นซึ่งเอกลักษณ์ของสิมพื้นบ้าน

ภาพที่ 3.55 ลักษณะของทวยนาคหางพัน

ที่มาของภาพ: หลากภูมิธรรม นฤมิตรมอีสาน, รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

3. **ทวยเทพพนม** ทวยประเภทนี้ ได้รับอิทธิพลมาจากทางบางกอก ซึ่งปรากฏตามเมืองใหญ่ในสมัยต้นรัชกาลที่ ๔
4. **ทวยแขนนาง** มีขนาดเล็กกว่าทุกรูปแบบ บ้างก็เป็นรูปขนาดตัวผอมๆ บ้างก็ทำเป็นลวดลายอย่างเดียว มีความอ่อนช้อย ผอมบางคล้ายแขนผู้หญิง ปรากฏอยู่ไม่มากนัก
5. **ทวยอื่นๆ** มีลักษณะพิเศษแตกต่างกันไปตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ช่างพื้นถิ่นประดิษฐ์ขึ้นเอง มิได้ลอกเลียนแบบ มักมีอิทธิพลทางความเชื่อพื้นบ้าน

ภาพที่ 3.56 ลักษณะของทวยเทพพนม

ที่มาของภาพ: หนังสือหลากหลายภูมิธรรม นฤมิตรมอีสาน,
รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

ภาพที่ 3.57 ลักษณะของทวยแขนนาง

ที่มาของภาพ: หนังสือหลากหลายภูมิธรรม นฤมิตรม
อีสาน,
รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

ฮังผิ้ง³¹

ฮังผิ้ง หรือรวงผิ้งนี้ เป็นส่วนประกอบอีกชิ้นหนึ่งของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่แสดงศิลปกรรมของช่างฝีมืออีสาน เป็นส่วนประดับที่อยู่ด้านหน้า หรือมุขหน้า ติดอยู่ระหว่างเสาซึ่งมักจะทำเป็น 3 ตอน ตอนกลางกว้าง ด้านข้างทั้งสองแคบกว่า มีการแกะสลักลวดลายบนเนื้อไม้ บางแห่งมีการประดับแผ่นแก้วหรือกระจกอย่างสวยงาม ช่างจะทำให้ความสูงพื้นศีรษะของผู้คนไม่มากนักเพราะศาสนาคารของอีสานแต่โบราณมักจะไม่ทำสูงใหญ่

เราสามารถแยกออกเป็น 2 ชนิด คือ

1. ฮังผิ้งชนิด 1 ช่วงเสา
2. ฮังผิ้งชนิด 3 ช่วงเสา

(ดังรูป)

ภาพที่ 3.58 ฮังผิ้งที่ สิมวัดจักรวาลภูมิพิณิจ จ.ร้อยเอ็ด

เป็นแบบชนิด 1 ช่วงเสา ซึ่งฮังผิ้งของสิมหลังนี้เป็นงานแกะสลักที่สวยงามมากที่สุดแห่งหนึ่งของอีสาน

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์,
พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๒

ภาพที่ 3.59 ฮังผิ้งที่ สิมวัดศรีฐาน จ.ร้อยเอ็ด

ฮังผิ้งที่สิมหลังนี้เป็นงานที่แสดงถึงลักษณะศิลปะพื้นบ้านอย่างชัดเจน แกะสลักจากไม้ทั้งชิ้น

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์,
พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๒

ภาพที่ 3.60 ฮังผิ้งแบบ 3 ช่วงเสา ที่มุขด้านหน้าทางขึ้น ที่ สิมวัดกลางโกสุม อ.เมือง จ.มหาสารคาม

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์,
เมษายน พ.ศ.๒๕๕๓

³¹ วิโรฒ ศรีสุโร, ฮังผิ้ง ใน อาชีพ, 2539.

ส่วนหลังคา

หลังคา

วัสดุมุงหลังคาแต่โบราณส่วนมากจะเป็นแป้นเกล็ดไม้ บางแห่งได้มีการซ่อมเปลี่ยนเป็นกระเบื้องซีเมนต์หรือกระเบื้องดินเผา ตั้งแต่สมัยก่อน จนในปัจจุบัน เมื่อหลังคาเก่าชำรุดเสียหาย ก็มีการนำสังกะสีมุงเป็นส่วนใหญ่

ภาพที่ 3.61 สิม วัดสิมวัดโพธิ์พัฒนาธรรม
จ.กาฬสินธุ์ วัสดุมุงหลังคายังคงใช้เป็นแป้นเกล็ดไม้อยู่

ที่มาของภาพ: หนังสือสิมอีสาน,
รศ.ดร. วิโรฒ ศรีสุโร

ภาพที่ 3.62 หลังจากการซ่อมครั้งสุดท้าย ก็มีการนำเอาสังกะสีมุงแทนวัสดุเดิม ที่ สิมวัดโพธิ์ศรี จ.ขอนแก่น

ที่มาของภาพ: สिरากรณ์ สีหนันทวงศ์
มีนาคม พ.ศ.๒๕๔๑

ภาพที่ 3.63 หลังคาสิม วัดกลางโคกค้อ จ.กาฬสินธุ์ ส่วนบนเป็นวัสดุแต่ดั้งเดิมคือกระเบื้องดินขอ ส่วนปีกนกเป็นวัสดุแบบเดิมแต่เป็นของใหม่ที่นำมาใช้ซ่อมเมื่อครั้งบูรณะครั้งสุดท้าย

ที่มาของภาพ: สिरากรณ์ สีหนันทวงศ์
พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

เครื่องประดับส่วนยอด ป่าหลม ช่อฟ้า หางหงษ์

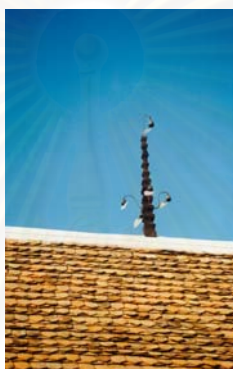
โครงสร้างส่วนหลังคา รวมทั้งส่วนประดับจะเป็นไม้ทั้งหมด มีโหง่ หรือที่ภาคกลางเรียกว่า ช่อฟ้า อยู่ตรงกลางของสามเหลี่ยมหน้าจั่ว มีหางหงษ์ทั้งสองข้าง สิมพื้นบ้านมักมีช่อฟ้า³² ที่กลางสันของหลังคา ซึ่งมีลักษณะต่างๆ กันไปตามช่างฝีมือของท้องถิ่นแต่ละหมู่บ้าน

ส่วนไม้ป่าหลมจะเป็นไม้แกะสลัก บางแห่งมีลักษณะเรียบง่าย บางแห่งมีลวดลายแกะสลักสวยงาม เช่นที่วัดโพธิ์ศรี จ.ขอนแก่น (ภาพที่ 3.21) มีลักษณะเป็นนาคเลื้อยพันกันอย่างสวยงาม นับเป็นงานชิ้นที่มีคุณค่าอย่างมากมีอาจประเมินได้

ตัวอย่าง ลักษณะช่อฟ้า และโหง่แบบต่างๆ

ภาพที่ 3.64

ภาพที่ 3.65

ภาพที่ 3.66

ภาพที่ 3.64 ช่อฟ้า สิม วัดจักรวาลภูมิพิณี จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 3.65 ช่อฟ้า สิมวัดเสมท่าค้อ จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 3.66 โหง่ สิม วัดจักรวาลภูมิพิณี จ.ร้อยเอ็ด

ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์
พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³² ช่อฟ้า หรือ เรียกว่า ปราสาท ซึ่งหมายถึงเครื่องประดับที่อยู่กลางสันหลังคา

3.4.5 วัสดุและโครงสร้างของอาคาร

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง สิมพื้นบ้าน ในสมัยก่อนเป็นวัสดุที่สามารถได้ง่ายในท้องถิ่น ซึ่งใช้สร้างทั้งอาคารบ้านเรือน ที่พักอาศัยและอาคารทางศาสนา โดยสามารถหาได้ตามป่าในละแวกนั้น ส่วนมากเป็นวัสดุจากธรรมชาติ วัสดุที่เรียกได้ว่าถูกใช้งานเป็นหลัก คือ ไม้ ใช้ตั้งแต่เป็นกระเบื้องมุงหลังคาโดยทำเป็นลักษณะของแป้นเกล็ดไม้ ไม้ที่นิยมใช้เป็นวัสดุมุงหลังคา ก็คือ ไม้แคน³³ (ตะเคียน) หรือรองลงมาก็คือ ไม้ชาด ไม้กุง เป็นต้น ซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็งและมีความคงทน นำมาสับให้ออกมาเป็นแผ่นที่ละแผ่น ถากให้บางซึ่งจะให้น้ำไม่รั่วและนำมามุงหลังคา นอกจากนี้ก็นำไม้มาใช้ในส่วนโครงสร้าง เสาไม้ สิมบางหลังก็ใช้เป็นไม้ทั้งหลัง ผนังก็เป็นไม้ ในการใช้ไม้เป็นเสาไม้ มักใช้ไม้เต็งรัง ส่วนโครงสร้างใช้ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ ไม้มะค่า³⁴ ซึ่งเป็นไม้ที่หาได้ในท้องถิ่น

อิฐ เป็นวัสดุอีกอย่างที่เป็นส่วนประกอบหลักของอาคาร ซึ่งเป็นอิฐที่ทำจากดินเหนียวในพื้นที่นั่นเอง มีส่วนประกอบของดินเหนียว ทราย และซิลิกาตามธรรมชาติ นำมาคลุกน้ำ เหยียบย่ำให้เข้ากัน อาจผสมขี้เถ้าหรือแกลบเพื่อป้องกันการบิดตัวเมื่อเผา อิฐทางภาคอีสานแบ่งได้ 2 ชนิด³⁵ คือ

อิฐดิบ คือใช้ดินผสมดินดิบกับแกลบ หรือทรายตากแห้งโดยไม่ต้องเผา เมื่อนำไปก่อสร้างด้วยสแลนแล้วไล่หรือฉาบด้วย ปูนชะทาย³⁶ ทับอีกชั้นหนึ่งเพื่อป้องกันน้ำฝนซัดสาด ช่างนิมมเอามาก่อทำฐานแอมวชันของสิมพื้นบ้าน เป็นส่วนใหญ่

อิฐสุก คือ ใช้อิฐดิบที่แห้งสนิทแล้ว มาเผาไฟโดยใช้แกลบเป็นเชื้อเพลิง ใช้เตาเผาแบบก่อเรียงกลางแจ้ง เผาสุกนานพอควรประมาณ 1 สัปดาห์³⁷ จากนั้นก็นำไปใช้งานโดยมีปูนฉาบทับอีกที่เช่นกัน ซึ่งนิยมนำมาก่อสร้างมากกว่าอิฐชนิดแรก เพราะมีความแข็งแรงทนทานกว่า

นอกจากนี้ ยังมีการใช้ดินเผาเป็นวัสดุมุงหลังคา โดยทำเป็นกระเบื้องดินขอ โดยนิยมทำกันมากแถบอีสานตอนเหนือ ในสมัยต่อมา ชาวบ้านได้หันมาใช้กระเบื้องซีเมนต์ หางว่าวและกระเบื้องวิบูลย์ศรีแทน ซึ่งนับว่ามีอิทธิพลมากในสมัยหลัง ในสมัยต่อ ๆ มา เมื่อมีวัสดุใหม่เข้ามา เช่น สังกะสี กระเบื้องลอนคู่ ก็ทำให้ชาวบ้านนำมาใช้ซ่อมแซม เปลี่ยนวัสดุอาคารเก่า ซึ่งส่วนมากยังคงรักษารูปแบบเดิมเอาไว้

ปูนฉาบ ของสิมพื้นบ้านในภาคอีสาน เนื่องจากในสมัยนั้นยังไม่มีปูนซีเมนต์ ชาวบ้านได้ใช้หินปูนมาเผาแล้วตำให้ละเอียดเป็นปูนขาว เอามาผสมกับทรายยางบง หนึ่งควายตัม น้ำอ้อย เพื่อให้เม็ดมะค่าแต่ที่บดละเอียด แล้วผสมกันให้ดี เอามาโบกฉาบแผ่นอิฐที่เอามาก่อสิม ซึ่งชาวบ้านเรียกวิธีการทำปูนนี้ว่า ชะทายงานปูนพื้นเมืองจึงหยาบ ขรุขระไม่เรียบ

วัสดุที่เป็นส่วนผสมสำคัญของปูนตำ มีส่วนประกอบสำคัญอยู่ 4 อย่าง ได้แก่

1 ปูนขาว (LIME)

³³ วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน, 2536

³⁴ เรื่องเดียวกัน

³⁵ เรื่องเดียวกัน

³⁶ มีส่วนประกอบคือ ปูนขาวผสมทราย ยางบงและน้ำหนั ซึ่งในภาคอีสานนิยมใช้กาวจากหนังสัตว์ ยางหรือน้ำมันจากพืช เช่น ยางรัก ยางบง น้ำมันยาง น้ำมันแก้ว น้ำมันทั้งอ้ว น้ำมันตาลจากต้นอ้อย(ตังเม) ข้าวเหนียวเปียก(ข้าวเหนียวต้มกับน้ำจนเปื่อย) และยางหรือน้ำมันจากพืชบางชนิด การที่จะนำส่วนผสมขึ้นอยู่กับความสะดวกและสามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่นนั้นๆ

³⁷ วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน, 2536

- 2 ทราย (SAND)
- 3 เส้นใย (FIBER)
- 4 กาวหรือตัวยึด (GUM)

ปูนขาว เป็นวัสดุหลักอย่างหนึ่งของปูนดำ มีหน้าที่ทำให้ก้อนปูนมีความแข็งแรงด้วยแรงยึดของแคลเซียม ในการทำปูนดำจะต้องเลือกเอาปูนขาวบริสุทธิ์ที่ไม่ปนเปื้อนหรือคุณภาพต่ำมาใช้งานมีความละเอียดผ่านตะแกรงตาที่เป็นฝุ่นแป้ง

ทราย ทรายเป็นอีกวัสดุหนึ่งที่สามารถหาได้ตามแต่ละพื้นที่ของประเทศ มีหน้าที่ทำให้แน่น แข็งและทรงตัว ทรายที่จะนำมาใช้ควรเป็นทรายจากแม่น้ำลำธารที่เป็นน้ำจืด ทรายควรเป็นทรายละเอียดผ่านตะแกรงตาถี่ๆ มาแล้ว และจะต้องสะอาดไม่ปนเปื้อนดินโคลนหรือละอองฝุ่น หรือเศษวัสดุอื่นใด ทรายนั้นจะต้องไม่ใช่ทรายที่เกิดจากหินผุ

เส้นใย มีหน้าที่เหนียวรั้งประสานในก้อนปูน เส้นใยจะช่วยโยงยึดกลุ่มปูนไว้ด้วยกัน แต่มีอายุไม่นานก็จะสลายไป จากนั้นปูนจะยึดกันเอง การเลือกเส้นใยที่ใช้ในปูนดำจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องที่ ซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติที่ต่างกัน ซึ่งทางภาคอีสาน มีต้นปอ ต้นข่อยและเถาวัลย์เหนียวบางชนิดมาก จึงนิยมใช้เส้นใยของปอ เปลือกข่อยมาผสมในปูนดำ เพราะหาได้ง่ายในท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ นอกนั้นเป็นวัสดุอื่นที่นำมาผสม จากการศึกษาในท้องถิ่นภาคอีสานพบว่า ปูนดำผสมวัสดุเส้นใยจำพวกเปลือกปอ เปลือกข่อย ขนสัตว์ ฟางข้าว เส้นไหม เส้นด้าย ต้นกก เชือกกล้วย กระดาษ ไข่ เปลือกเถาวัลย์บางชนิด และเปลือกไม้บางชนิดที่มีเส้นใย ในท้องถิ่นจะใช้วัสดุใดก็สุดแต่จะหาได้³⁸

กาว กาวหรือตัวยึดเป็นวัสดุที่มีบทบาทสำคัญในปูนดำ เนื่องจากมีหน้าที่เป็นตัวยึดระหว่างอนุเล็กๆ ให้เข้าเป็นเนื้อเดียวกัน แต่จะทำหน้าที่เป็นตัวยึดในระยะสั้นๆ พอนานไปก็จะสลายตัวปล่อยให้ทำหน้าที่ของปูนยึดกันเองต่อไป การใช้กาวในปูนดำมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภาค ส่วนภาคอีสานนั้น นิยมใช้กาวจากหนังสัตว์ ยางหรือน้ำมันจากพืช เช่น ยางรัก ยางบง น้ำมันยาง น้ำมันแก้ว น้ำมันทั้งฮั่ว น้ำตาลจากต้นอ้อย(ตั้งเม) ข้าวเหนียวเปียก(ข้าวเหนียวต้มกับน้ำจั้นเปียก) และยางหรือน้ำมันจากพืชบางชนิด การที่จะนำส่วนใดไปผสมขึ้นอยู่กับความสะดวกและสามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่นนั้นๆ³⁹

(อาจารย์เนบ บังคม อธิบายไว้ว่า ปูนดำภาคอีสานนั้น นิยมใช้เส้นใยจากพืช เปลือกปอ และเปลือกป่านเป็นหลัก รองมาเป็นเปลือกต้นข่อย ฟางข้าวและต้นกก ส่วนกาวหรือตัวยึดนั้นนิยมใช้กาวหนัง ข้าวเหนียวผสมใส่ในปูนดำ⁴⁰)

โครงสร้าง

โครงสร้างของสิมพื้นบ้าน มีลักษณะง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน โดยโครงสร้างหลังคาจะเป็นลักษณะสามเหลี่ยม โดยมีแปวางบนจันทัน ตั้ง และซื่อรับน้ำหนักหลังคา ถ้ายน้ำหนักลงบนคานซึ่งวางอยู่บนเสาและ

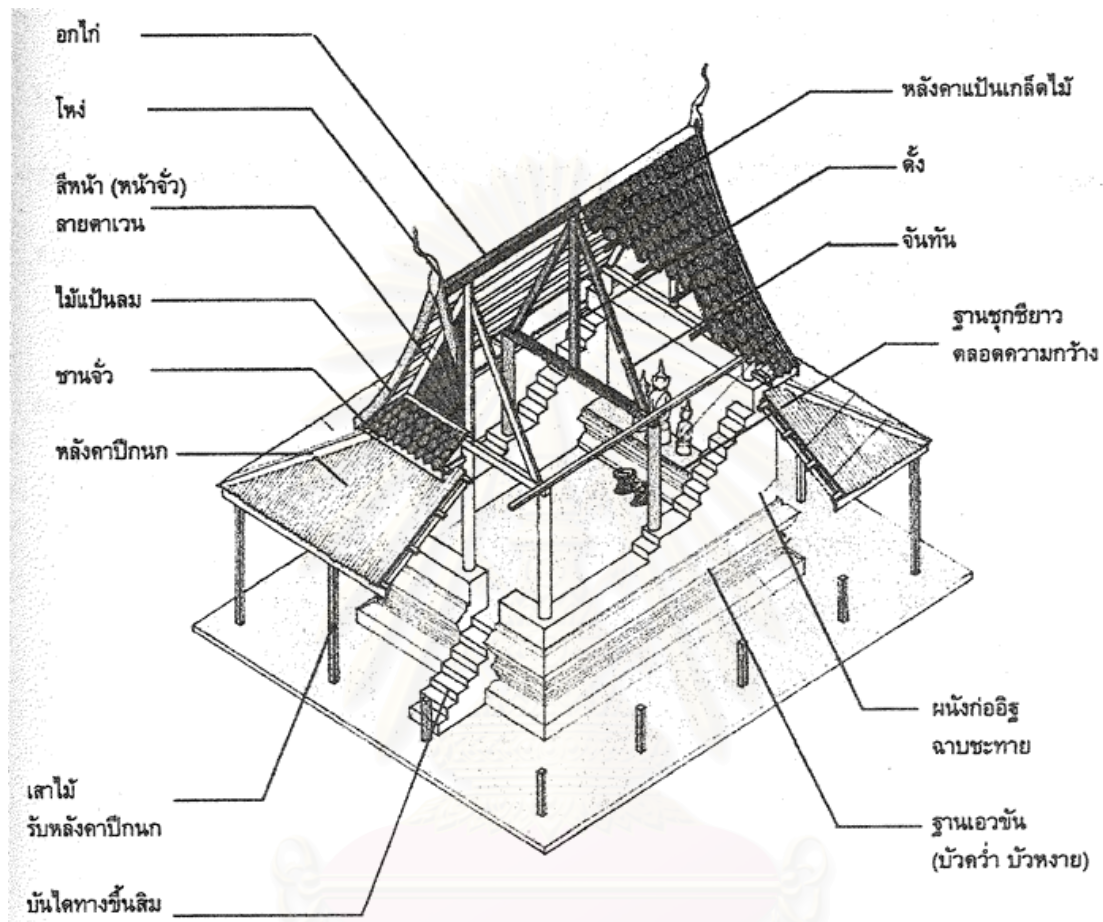
³⁸ ศิลปากร กรม, ลายปูนปั้น งานช่างประณีตศิลป์ของไทย, 2540.

³⁹ เรื่องเดียวกัน

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน

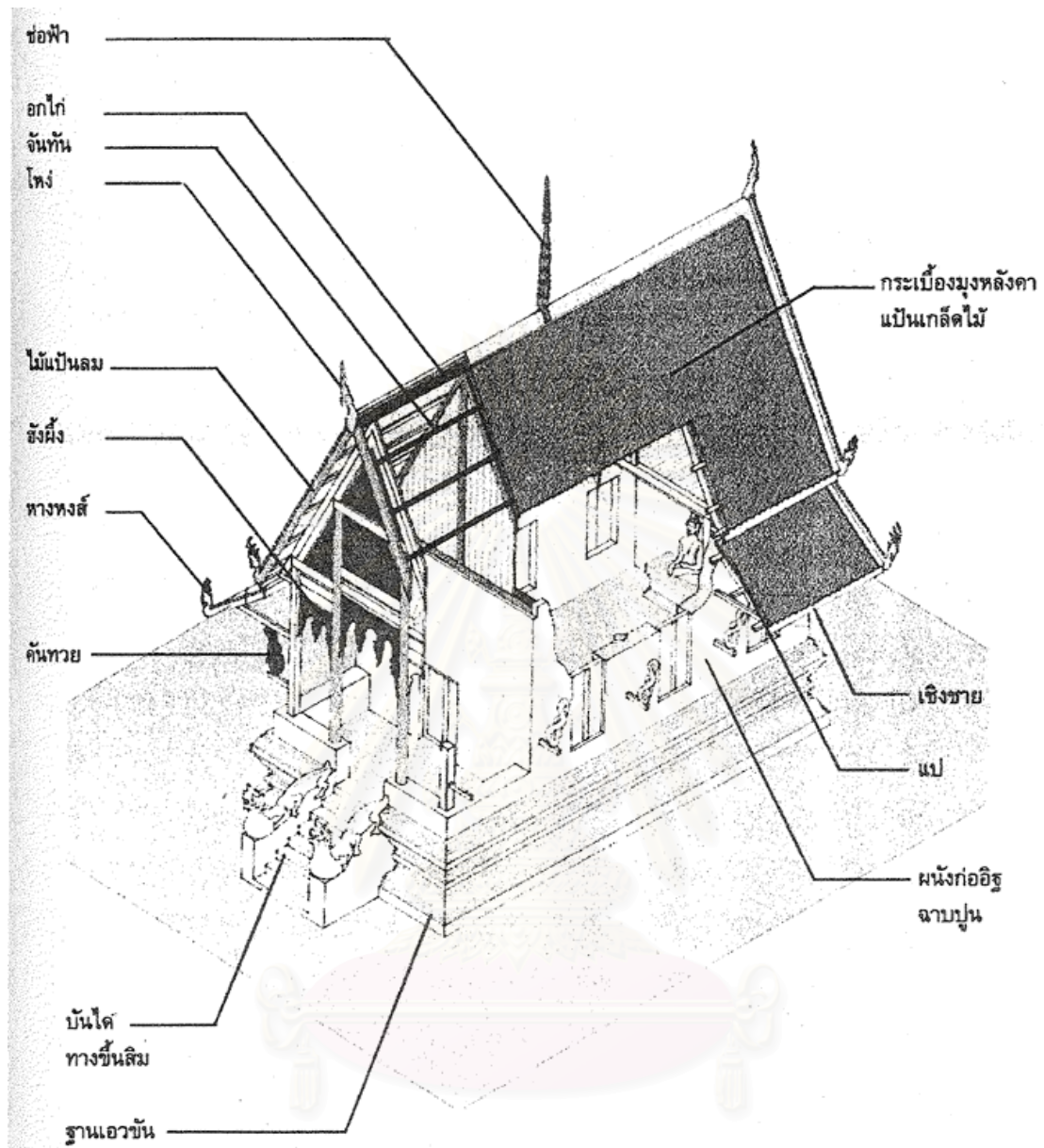
ผนังรับน้ำหนัก ถ่ายน้ำหนักลงสู่ฐานอาคาร ซึ่งลักษณะของฐานรากของสิมพื้นบ้านจะเป็นแบบฐานรากแผ่วางบนดินอัดแน่น ไม่มีการตอกเสาเข็ม

สิมพื้นบ้านแบ่งออกเป็น 2 ประเภทตั้งได้กล่าวมาแล้ว คือ สิมโปรง และ สิมทึบ ซึ่งมีการใช้วัสดุและโครงสร้างคล้ายกัน ดังรูป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3.67 รูปตัดสิมโปรง แสดงส่วนประกอบและโครงสร้างของอาคาร
ที่มาของภาพต้นฉบับ : สิมอีสาน, รศ. วิโรฒ ศรีสุโร 2536

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3.68 รูปตัดลิ้มทึบ แสดงส่วนประกอบและโครงสร้างของอาคาร

ที่มาของภาพต้นฉบับ : ลิ้มอีสาน, รศ.วิโรฒ ศรีสุโร 2536

สภาพทั่วไป และปัญหาที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ลิมพินบ้าน

เมื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานในบทที่ 3 ทางด้านสภาพสังคม เศรษฐกิจ และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม แล้ว ต้องมีการศึกษาสภาพทั่วไปของลิมพินบ้าน เพื่อเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์ต่อไป โดยมีการศึกษาในเรื่องของ

- 4.1 ที่ตั้งและสภาพทางกายภาพ
- 4.2 ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์
 - 4.2.1 ปัญหาทางกายภาพ ของอาคารและบริเวณโดยรอบ
 - 4.2.2 ปัญหาทางด้านสังคม และเศรษฐกิจ
- 4.3 คุณค่าของโบราณสถาน และคุณค่าของลิมพินบ้าน

4.1 ที่ตั้งและสภาพทางกายภาพ

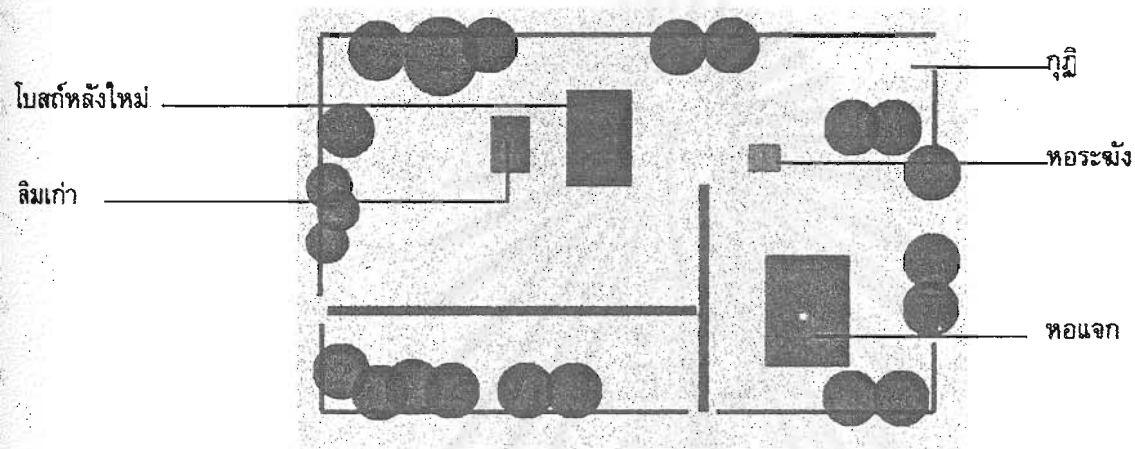
ตำแหน่งในการตั้งวัดในชนบทภาคอีสาน มักเลือกสถานที่สงบอยู่ห่างออกไปบริเวณขอบหมู่บ้านที่ไม่ใช่ป่าช้า หรือดอนปู่ตา มักจะมีหนองน้ำหรือสระที่สามารถเก็บน้ำได้ตลอดปีอยู่ใกล้วัด บางแห่งอาจมีการตั้งโรงเรียนอยู่ในบริเวณใกล้เคียง

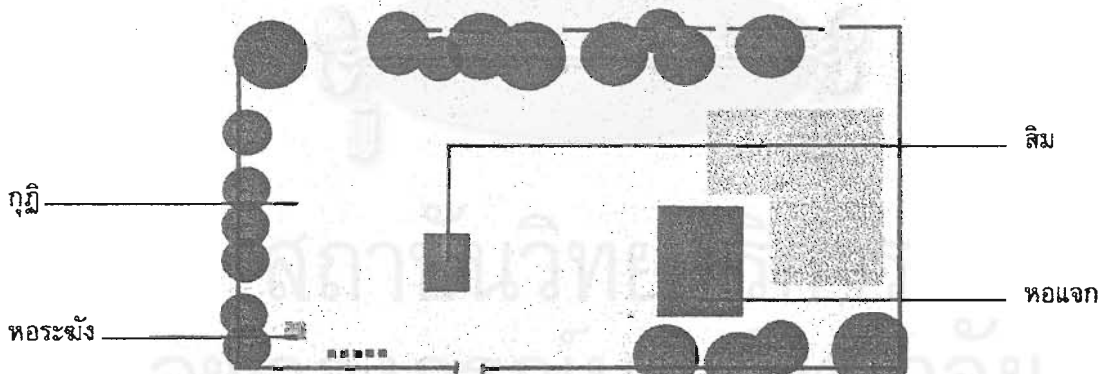
ภาพที่ 4.1 ด้านซ้าย ผังของหมู่บ้านศิลา จ.ขอนแก่น ด้านขวา ผังของหมู่บ้านแดงน้อย จ.ขอนแก่น
ที่มาของภาพ: สัราภรณ์ สิทธิกันตกุล

พื้นที่สีแดง แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัด จะเห็นได้ว่าที่ตั้งของวัดจะอยู่ขอบของหมู่บ้าน มิได้ตั้งอยู่กลางหมู่บ้านซึ่งเป็นเพราะว่าต้องการความเงียบสงบ ส่วนที่สีม่วงเป็นตำแหน่งของโรงเรียน จะเห็นได้ว่าอยู่ใกล้หรือติดกันซึ่งวัดเองก็เป็นโรงเรียนมาตั้งแต่สมัยก่อนและเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ในหลายๆ ด้านจนมาถึงปัจจุบัน มีการตั้งโรงเรียนเป็นสัดส่วน จึงมักอยู่ใกล้กับบริเวณวัด

วัดส่วนใหญ่ที่อยู่ในชนบทมักล้อมรอบด้วยสภาพแวดล้อมแบบธรรมชาติ มีลานวัดสำหรับประกอบพิธีกรรม ศาสนาคารภายในวัดมีหลายประเภท แต่ศาสนาคารที่สำคัญและเป็นศูนย์กลางก็เห็นจะได้แก่ สิม ซึ่งส่วนใหญ่จะแยกตัวออกจากอาคารหลังอื่นในเขตพุทธาวาส มีพื้นที่กว้างด้านหน้า หากวัดที่มี พระธาตุ เป็นประธานของวัดก็มักจะสร้างสิมไว้ด้านหลัง อาคารภายในวัดมีไม่มากนัก เนื่องจากฐานะของชุมชนที่ไม่ร่ำรวยนักจึงมีการสร้างแต่ที่จำเป็นและส่วนมากมักไม่มีวิหาร แต่มีการใช้หอแจกเป็นที่ทำกิจกรรมต่างๆ แต่ในปัจจุบันวัดมีการก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมมากขึ้น อาจเนื่องจากชุมชนที่ขยายตัวมากขึ้น มีความต้องการพื้นที่ใช้สอยมากขึ้น บางครั้งการสร้างสิมใหม่ก็ขัดเบียดติดกับของเก่า ทำให้ลักษณะที่ว่างต่างๆ ภายในบริเวณวัดเปลี่ยนไป

ภาพที่ 4.2 มังของวัดโพธิ์ศรี บ้านศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น
ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ สิहनันทวงศ์

ภาพที่ 4.3 มังของวัดศรีชมชื่น บ้านแดงน้อย อ.เมือง จ.ขอนแก่น
ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ สิहनันทวงศ์

จากตัวอย่างวัดโพธิ์ศรี และวัดศรีชมชื่น มังและการวางตำแหน่งของสิมพื้นบ้านและอาคารอื่นๆ ภายในวัด จะเห็นได้ว่าเป็นการวางผังที่สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอย เช่น กุฏิมักจะอยู่ใกล้กับหอระฆังซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับการใช้งานของหอระฆัง ส่วนบริเวณโดยรอบก็มักจะพบพื้นที่โดยรอบอาคารที่มีระยะเว้นห่างจากอาคารหลังอื่นๆ ซึ่งตอบสนองกับประโยชน์ใช้สอยในการเวียนเทียน หรือกิจกรรมงานบุญอื่นๆ

4.2 ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

ในการดำเนินการอนุรักษ์ จำเป็นต้องมีการศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อวิเคราะห์หาแนวทางการแก้ไขที่เหมาะสม จากการศึกษาและออกสำรวจ ลิมพื้นบ้าน พบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ อาจแยกได้ 2 ประเด็นหลักๆ คือ ปัญหาทางกายภาพของอาคารและบริเวณโดยรอบ และปัญหาทางด้านสังคม เศรษฐกิจของชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.2.1 ปัญหาทางกายภาพ ของอาคารและบริเวณโดยรอบ แบ่งได้เป็น

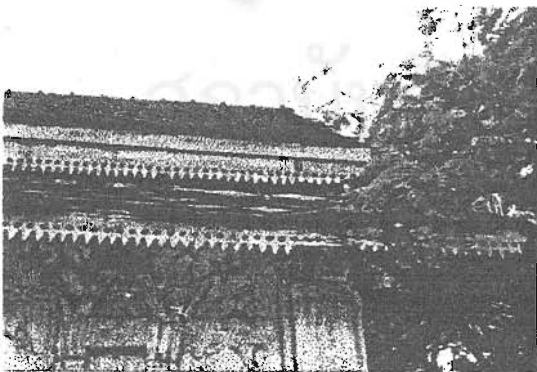
1. ปัญหาทางกายภาพ ของอาคาร

■ การเสื่อมสภาพของอาคาร

ปัญหาทางกายภาพส่วนใหญ่ที่พบกับโบราณสถานโดยทั่วไป รวมทั้งลิมพื้นบ้านของภาคอีสาน ก็คือ ปัญหาเรื่องความทรุดโทรมและการเสื่อมสภาพของอาคารและองค์ประกอบต่างๆ ทางสถาปัตยกรรม อันเนื่องมาจากวัสดุที่เป็นส่วนประกอบอาคาร ซึ่งมีการก่อสร้างมาเป็นระยะเวลายาวนาน บางหลังมีอายุร่วมร้อยกว่าปี ย่อมมีการเสื่อมสภาพไปตามอายุ และนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญในการอนุรักษ์ ลิมพื้นบ้าน

ปัญหาความทรุดโทรมและเสื่อมสภาพอาคาร ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากวัสดุที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นวัสดุที่หาได้จากธรรมชาติและมีข้อจำกัดของอายุการใช้งาน คุณสมบัติของวัสดุและวิธีการก่อสร้างก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อการเสื่อมสภาพ วัสดุหลักที่มักใช้ในการก่อสร้างลิมพื้นบ้าน ในภาคอีสาน ประกอบด้วย

ไม้ เป็นส่วนประกอบสำคัญของการก่อสร้างลิมในสมัยก่อน เป็นวัสดุที่หาได้ง่ายที่สุดและมีมากในท้องถิ่นชนบทสมัยก่อน ซึ่งลักษณะไม้เนื้อแข็งที่นำมาใช้พบว่ามีคุณสมบัติแข็งแรงและทนทาน เนื่องจากลักษณะทางภูมิอากาศของภาคอีสาน ทำให้ไม้ที่ขึ้นทางพื้นที่แถบนี้จะมีลักษณะเนื้อไม้ที่แน่นและแกร่ง ไม้เนื้อแข็งของอีสานที่นิยมนำมาใช้ในงานสถาปัตยกรรม เช่น ไม้กุง ในลิมพื้นบ้านอีสานทุกหลังจะมีชิ้นส่วนประกอบอาคารเป็นไม้แทบทั้งนั้น เช่น โครงหลังคาทั้งหมดมีไม้เป็นโครงหลักและใช้แป้นเกล็ดไม้เป็นกระเบื้องมุงหลังคา รวมทั้งเครื่องยอดทั้งหมดก็เป็นไม้เช่นกัน หรือการใช้ไม้เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างและประดับอาคารในส่วนคันทวย และยังมีผนังตรงมุขด้านหน้าทางเข้าอาคาร นอกจากในส่วนต่างๆ ดังกล่าว ลิมบางหลังก็ใช้ไม้เป็นผนังอาคารทั้งหลังเลยทีเดียว

ภาพที่ 4.4 ลักษณะการใช้ไม้เป็นองค์ประกอบอาคาร ในส่วนหลังคา

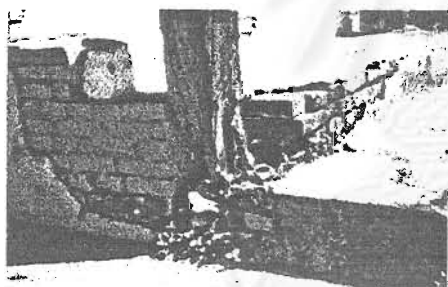
ในงานลิมพื้นบ้าน ส่วนมากมีการใช้วัสดุไม้มากในส่วนของหลังคาที่สุด เมื่อมีการเสื่อมสภาพของส่วนประกอบโครงสร้าง ผุพัง ทำให้วัสดุมุงร่วงหล่น จนบางครั้งมากจนหลังคาไม่สามารถกันแดด

กันฝนได้ ก็จะทำให้เกิดความเสียหายต่อเนื่องไปยังส่วนตัวอาคาร ทั้งภายนอกและภายในเมื่อมีการรั่วซึมของน้ำฝนเข้าไปในอาคาร

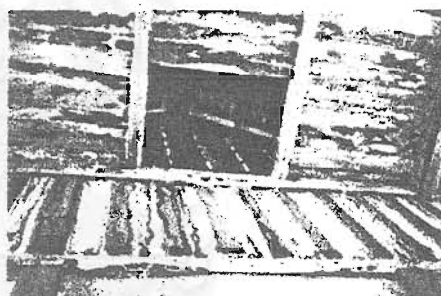

ภาพที่ 4.5 การนำสังกะสีมามุงแทน วัสดุเดิมคือ แป้นเกล็ดไม้ที่เสื่อมสภาพไป ส่วนปีกนกไม้ได้ซ่อมแซม
คงเหลือแต่โครงไม้
ที่มาของภาพที่ 4.3, 4.4: ลิราภรณ์ สิทธิันทวงศ์, ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๒

ถึงแม้ว่าไม้จะเป็นวัสดุที่มีความแข็งแรง ทนทาน แต่ก็มีคุณสมบัติเสื่อมสภาพไปตามอายุและกาลเวลา นอกจากนั้น ปลวกก็ยังเป็นศัตรูตัวสำคัญในการทำลายกัดกินเนื้อไม้ ทำความเสียหายกับโครงสร้างอาคาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส่วนที่เป็นไม้เนื้ออ่อน เช่น ระแนง กลอน ฝ้าเพดาน เป็นส่วนที่มักพบความเสียหายอย่างรุนแรง ทั้งอุณหภูมิและความชื้นต่างก็ส่งผลให้เกิดการเสื่อมสภาพของไม้เร็วขึ้น

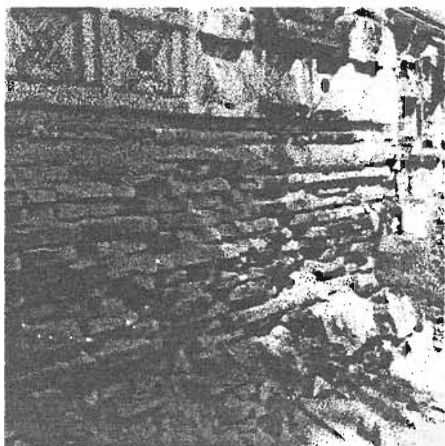
ภาพที่ 4.6 ความเสียหายที่ส่วนล่างของเสาไม้
ที่

ภาพที่ 4.7 ความเสียหายจากการรั่วซึมของน้ำฝน
ส่วนฝ้าเพดานตรงมุขด้านหน้าอาคาร

ที่มาของภาพที่ 4.6, 4.7: ลิราภรณ์ สิทธิันทวงศ์, มีนาคม พ.ศ.๒๕๔๑

อิฐ เป็นวัสดุสำคัญที่เป็นส่วนประกอบอีกอย่างหนึ่งของลิม ใช้ทั้งการก่อฐานและผนังอาคาร การเสื่อมสภาพของอิฐส่วนหนึ่งก็เป็นไปตามอายุขัย อีกส่วนอาจเนื่องมาจากอิฐที่ใช้มีคุณภาพต่ำ ซึ่งอิฐที่นำมาใช้ในการก่อสร้างลิมของทางอีสาน นำมาจากดินดิบ ซึ่งมักจะมีสิ่งเจือปนมาก หรือเผาที่อุณหภูมิสูงไม่พอ ทำให้อิฐแต่ละก้อน มีความแข็งแรงไม่เท่ากัน การเผาที่ไม่สม่ำเสมอ ทำให้อิฐสุกไม่ทั่วก้อน ส่วนผสมไม่เหมือนกัน เป็นสาเหตุทำให้การกระจายแรงบนโครงสร้างไม่สม่ำเสมอ เกิดการทรุดตัวพังได้ ปัญหาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากอิฐ มักพบในส่วนฐานของลิม เกิดการทรุดเอียงของตัวอาคาร มีรอยแยกออกจากกันของส่วนผนัง

ภาพที่ 4.8 ส่วนฐานของวัดสระทอง เห็นลักษณะของการเสื่อมสภาพของอิฐและปูนฉาบ อิฐที่ใช้ก่อมีการเผาไม่สม่ำเสมอ

ที่มาของภาพ: ลิขารณ สิทนันทวงศ์, ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๖
เมื่อปูนฉาบหลุดกะเทาะออกมา ในขณะที่ตัวอิฐดินดิบเผาและวัสดุยึดหมุดแรงยึดเกาะระหว่างกัน ทำให้อิฐร่วงหลุดลงมา ทำความเสียหายกับฐานอาคาร

ภาพที่ 4.9 มีการทรุดตัวของอิฐส่วนฐานบันไดทางขึ้นของ สิมวัดศรีฐาน

ที่มาของภาพ: ลิขารณ สิทนันทวงศ์, พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๖

ภาพที่ 4.10 รอยแตกที่ผนังด้านนอก สิม ซึ่งเกิดจากการทรุดตัวของอาคาร

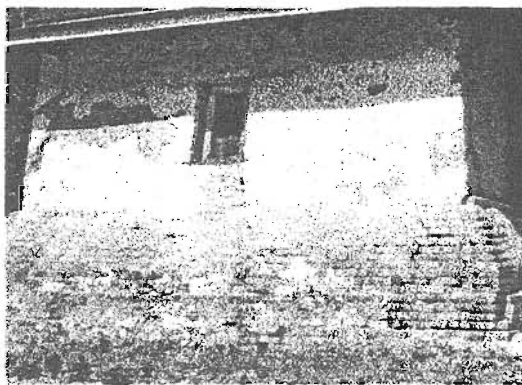
ที่มาของภาพ: ลิขารณ สิทนันทวงศ์, ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๖

จากการศึกษาและสำรวจพบว่า รอยแยกมิได้เกิดการทรุดตัวของพื้นดินในบริเวณนั้น ซึ่งเป็นดินที่ค่อนข้างแข็ง ดังนั้นอาจสันนิษฐานได้ว่า เกิดจากการทรุดตัวของอิฐและวัสดุยึดที่ใช้ก่อสร้างอาคาร ซึ่งอาจไม่มีคุณภาพดีพอ แต่ชาวบ้านก็พยายามซ่อมโดยเอาปูนซีเมนต์ฉาบเข้าไป ซึ่งเป็นวิธีที่ไม่ถูกต้องและทำให้เกิดความไม่สวยงามอีกด้วย

ปูนฉาบ ของสิมในภาคอีสาน เนื่องจากในสมัยนั้นยังไม่มีปูนซีเมนต์ ชาวบ้านได้ใช้หินปูนมาเผาแล้วตำให้ละเอียดเป็นปูนขาว เอามาผสมกับทรายบาง หางคยาต้ม น้ำอ้อย เพื่อให้มีตะกั่วแต่ที่บดละเอียด แล้วผสมกันให้ดี เอามาโปกฉาบแผ่นอิฐที่เอามาก่อสิม ชาวบ้านเรียกวิธีการทำปูนนี้ว่า ชะทาย งานปูนพื้นเมืองจึงหายาบ ขรุขระไม่เรียบ¹

¹ ปิยะฉัตร ปิตะวารณ, สถาปัตยกรรมมอญลพบุรี, 2541.

ภาพที่ 4.11 สภาพตัวอาคารของลิมวัดชมชื่น ซึ่งปูนฉาบเดิมหลุดร่วงเนื่องจากเสื่อมสภาพ
ที่มาของภาพ: หนังสือลิมอีสาน, รศ.ดร.วิโรฬห ศรีสุโร

ปูนฉาบในส่วนที่อยู่ผิวนอกสุดของอาคาร มีการเสื่อมสภาพเร็วกว่าภายใน เพราะเกิดการทำปฏิกิริยากับสิ่งแวดล้อมได้มากกว่า จะเห็นได้ว่าปูนฉาบมีการกระเทาะ หลุดร่วงเผยให้เห็นอิฐภายใน โดยเฉพาะส่วนฐานอาคาร ซึ่งอาจเกิดได้เนื่องจากฉาบไม่ได้แข็งตัวเต็มที่ กรอบและประอบางกว่าส่วนอื่นๆ หรือเกิดจากส่วนผสมไม่พอดี แรงยึดเหนี่ยวระหว่างโมเลกุลต่ำ มักมีปูนขาวที่ไม่แข็งตัวในรูปของแคลเซียมไฮดรอกไซด์ ซึ่งเป็นผงปะปนอยู่ ทำให้ฉาบไม่ทน

นอกจากนี้ สาเหตุสำคัญทางธรณีวิทยาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีการสะสมของเกลือในดินเป็นจำนวนมากคล้ายกับการมีภูเขาเกลืออยู่ใต้ดิน ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการเสื่อมสภาพของปูนฉาบ

เกลือที่เกี่ยวข้องกับการขรุขระ เสื่อมสภาพของโบราณสถาน อาจมาได้จาก

- เกลือที่เป็นองค์ประกอบของดิน
- เกลือจากน้ำใต้ดิน
- เกลือที่มีอยู่ในวัสดุก่อสร้าง
- เกลือที่มาจากสิ่งแวดล้อม

โดยเฉพาะเกลือที่สามารถละลายน้ำได้ มีบทบาทต่อการเสื่อมสภาพของวัสดุสูงกว่าชนิดที่ไม่ละลายน้ำ โดยแทรกซึมเข้าไปสะสมในช่องว่าง หรือรูพรุนของเนื้อวัสดุก่อสร้าง โดยมีน้ำเป็นตัวนำพา เมื่อน้ำระเหยไปเกลือระเหยไม่ได้ จะตกผลึกอยู่ภายในเนื้อวัสดุและขึ้นมากตรงผิวหน้าของวัสดุก่อสร้างส่วนที่มีอัตราการระเหยสูง ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนผลึกเกลือมีขนาดโตขึ้นเรื่อยๆ จนตันช่องว่างในเนื้อวัสดุแตกออก เปื่อยยุ่ย ร่วงออกมาเป็นผง² ปูนฉาบของลิมพื้นที่บ้านอีสานที่หลุดร่อนออกไปจึงมีส่วนมาจากลักษณะทางธรณีของชั้นเกลือใต้ดินนี้เอง

ภาพที่ 4.12 ส่วนฐานลิมวัดเสมาท่าต้อ
ที่มาของภาพ: ภาพเก่าจากเจ้าอาวาส

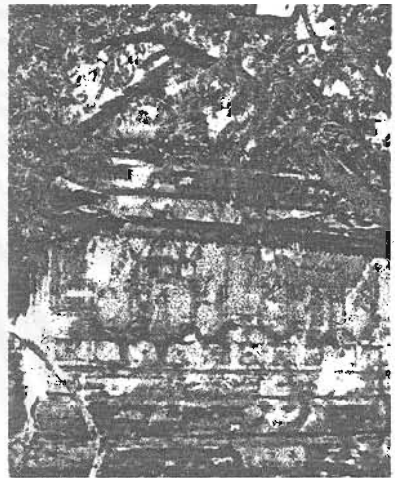
² จิราภรณ์ อรรถนะนาค, การเสื่อมสภาพของโบราณสถาน ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ใน เอกสารการศึกษาสำรวจและวิจัย เล่ม 3: คณะกรรมการดำเนินการจัดทำผังแม่บท โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, 2529.

ภาพที่ 4.12 มีลักษณะการหลุดร่วงของปูนฉาบเป็นแนวในระดับสูงกว่าพื้นราว 60 เซนติเมตร ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นการเสื่อมสภาพของปูนฉาบที่สืบเนื่องมาจากเกลือใต้ดิน ซึ่งทางภาคอีสานมีจำนวนมาก

นอกจากปัญหาของการเสื่อมสภาพของวัสดุส่วนประกอบของอาคารเองแล้ว เทคนิควิธีการก่อสร้างก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเสื่อมสภาพมากขึ้น เช่น เทคนิคในการเรียงอิฐหรือศิลาแลงที่ไม่ได้สอดปูน ขาดแรงยึดเหนี่ยว ประกอบกับการทรุดตัวของดินที่ฐานราก การเปื่อยยุ่ยของอิฐคุณภาพต่ำ เป็นต้น ปัญหาที่เกิดจากทรุดตัวของดิน หรือการก่อสร้าง ส่งผลให้อาคารเกิดการแตกร้าว สูญเสียความมั่นคง แข็งแรงไปได้

นอกจากคุณสมบัติของตัววัสดุเอง ที่เป็นสาเหตุของความทรุดโทรม และเสื่อมสภาพทางกายภาพของลิมพื้นบ้านแล้ว ความเสียหายเหล่านี้ ยังมีสาเหตุจากธรรมชาติเป็นตัวเร่งให้เกิดความทรุดโทรมและเสื่อมสภาพได้เร็วขึ้นอีกด้วย ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้จากสาเหตุในลักษณะดังต่อไปนี้

ลักษณะดิน ในบริเวณวัดของอีสาน ส่วนมากมักจะมีลานเปิดขนาดใหญ่และพื้นมีลักษณะแห้งเป็นผืนดินละเอียดสีน้ำตาลแดง ลักษณะเดียวกับดินลูกรัง เมื่อเกิดพายุฝนหรือลมพัด ก็ จะหอบเอาฝุ่นสีแดงเหล่านี้ขึ้นมา ทำให้เกิดคราบเกาะตามตัวอาคาร บางครั้งก็ติดตามรองเท้าของคนเข้ามาทำความสะอาดให้กับภายในอาคาร นอกจากทำให้ขาดความสวยงาม ดูเลอะเทอะแล้ว ยังก่อให้เกิดความเสียหายกับผนังอาคาร และศิลปกรรมที่อยู่ผนังด้านนอก ทั้งลวดลายปูนปั้นและทำจิตรกรรมฝาผนังภายนอก ลายเส้นและสีสันทันเปลี่ยนและลบเลือนไป

ภาพที่ 4.13 ผนังภายนอกอาคารซึ่งมักจะมีคราบฝุ่นดินเกาะ ซึ่งมีสีแดงดินเป็นดินแดงที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สิหนันทวงศ์, ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๒

ลักษณะภูมิอากาศ เป็นสาเหตุสำคัญทางธรรมชาติที่ก่อให้เกิดความเสียหายและยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ เนื่องจากการที่ประเทศไทยตั้งอยู่ในบริเวณที่ถูกผลกระทบจากลมมรสุมต่างๆ ฤดูกาล จำนวนฝน ผลกระทบจากพายุโซนร้อน ซึ่งในประเทศไทยจะมีการก่อตัวของพายุในอ่าวเบงกอล มหาสมุทรแปซิฟิก และทะเลจีนใต้ ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รับลมมรสุมเหล่านี้โดยตรง ผ่านเข้ามาทางเวียดนาม ลาวและเขมร เมื่อเกิดฝนตกหนัก และมีน้ำท่วมขังในบริเวณโบราณสถาน ดินที่ฐานรากจะเกิดการพองตัวเมื่อน้ำลด ดินหดตัวและทรุดลง ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างเกิดความเสียหายได้

ลิมพื้นบ้าน มีฐานรากเป็นแบบฐานรากแผ่ และผนังรับน้ำหนัก ซึ่งหากเกิดการทรุดตัวของดินบริเวณฐานรากหรือบริเวณโดยรอบ จะส่งผลโดยตรงกับตัวอาคารให้เกิดการทรุดเอียงได้ แต่ก็นับได้ว่าปัญหาการทรุดตัวของลิมพื้นบ้าน ยังไม่มีปัญหารุนแรงมากนัก เมื่อเทียบกับปัญหาด้านอื่นๆ มีเพียงการทรุดเอียงเล็กน้อย อาจเป็นเพราะลักษณะดินที่แน่น มีการบดอัดก่อนการก่อสร้าง และถึงแม้ว่าจะมีฝนตกมาก แต่ก็มีการระบายน้ำอย่างรวดเร็วเช่นกัน เนื่องจากลักษณะที่ตั้งมักเป็นที่ดอนและมีลักษณะดินที่ไม่อุ้มน้ำ

อุณหภูมิ ลักษณะภูมิอากาศร้อนแห้งแบบในอีสาน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและแตกต่างของอุณหภูมิอย่างมาก เห็นได้จากอากาศทางภาคอีสาน จะหนาวจัดในฤดูหนาว ขณะที่ร้อนจัดในฤดูร้อน นอกจากความแตกต่างของฤดูกาลแล้ว อุณหภูมิระหว่างวันก็มีผลกระทบต่ออาคารเช่นกัน เมื่ออุณหภูมิมีการเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดการขยายตัวและหดตัวของวัสดุ ยิ่งเมื่อมีความแตกต่างของอุณหภูมิมากในการรับความร้อนช่วงเวลากลางวัน ซึ่งวัสดุจะขยายตัว ในขณะที่กลางคืนอากาศเย็น เกิดการหดตัว ตัวอาคารของลิมก็มักจะอยู่ในที่โล่ง ส่วนที่กระทบมากที่สุดคือ ส่วนพื้นผิว ซึ่งโดนแดดโดยตรง แม้ในสมัยก่อนมักจะมีการทำปีกนกโดยรอบตัวอาคารก็ตาม แต่บางแห่งก็มุ่งไป ไม่ได้รับการซ่อมแซม บางแห่งก็ไม่มีปีกนก ดังนั้นจากสาเหตุดังกล่าว จึงทำให้เกิดการแตกร้าว หดตัว บิดงอ กะเทาะหลุดร่อนออกมาเป็นแผ่นๆ และด้วยวัสดุที่แตกต่างกัน อัตราคุณสมบัติการหด-ขยายต่างกัน เกิดแรงดึง ดันในวัสดุ ทำให้แรงยึดเหนี่ยวระหว่างวัสดุอ่อนตัวลง และแยกจากกันในที่สุด มักพบว่า ปูนฉาบจะกะเทาะออกจากผนังอิฐและศิลาแลง นอกจากนั้นในบางคราวอุณหภูมิมีผลต่อการเร่งปฏิกิริยาเคมีให้เกิดขึ้นได้เร็วขึ้นอีกด้วย³

นอกจากอุณหภูมิ ความทรุดโทรมส่วนหนึ่ง ยังเกิดจาก ความชื้น ถึงแม้ภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีลักษณะอากาศแบบร้อนแห้ง และปัญหาความชื้นจะไม่ใช่อุปสรรคหลักของความเสื่อมทางกายภาพของลิมพื้นบ้าน แต่พบว่าก็เป็นปัญหาที่อาคารบางหลังเช่นกัน ความชื้นที่เกิดขึ้นส่วนมากเกิดจากไอน้ำน้ำฝน ในบางฤดูอาจพบน้ำค้าง หมอก บางส่วนมาจากน้ำใต้ดิน ในดินและแหล่งน้ำในบริเวณใกล้ๆ ทำให้ปฏิกิริยาต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อการเสื่อมสภาพวัสดุเกิดขึ้นได้เร็วขึ้น เปลี่ยนแปลงองค์ประกอบ คุณสมบัติของดินให้มีความคงทนต่อสภาพแวดล้อมต่ำลง มีรูพรุนมากขึ้น มีคราบเปื้อน ผลึกเกลือ สะสมอยู่เป็นผง นอกจากนี้ความชื้นยังช่วยให้พืช สัตว์ จุลินทรีย์เจริญเติบโต ขยายพันธุ์ได้ดี

สาเหตุอีกประการหนึ่ง คือ ก๊าซและมลพิษในอากาศ โดยเฉพาะในที่ที่มีการจราจร โรงงานอุตสาหกรรม การเผาไหม้ กิจกรรมในครัวเรือน การเผาขยะ ฯลฯ ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากความไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ทำให้ปริมาณของก๊าซออกซิเจนจะลดลง มีก๊าซอื่นมากขึ้น ซึ่งก๊าซต่างๆก็จะเกิดปฏิกิริยาเคมีหลากหลายกันไป มีผลต่ออาคาร แม้ความเข้มข้นของกรดที่เกิดขึ้นจะต่ำมาก แต่เมื่อเกิดขึ้นต่อเนื่องกันเป็นระยะเวลานานนับร้อยปี วัสดุก่อสร้างก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้มาก

ปัญหาในข้อนี้ อาจถูกมองว่าเป็นสาเหตุส่วนน้อยที่ทำให้เกิดปัญหาแก่ศาสนสถานในภาคอีสาน ในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติแบบชนบท แต่อย่างก็ดี การเผาขยะและเผาไหม้อื่นๆ เมื่อการสะสมที่ละเล็กละน้อยเป็นระยะเวลายาวนาน ก็อาจก่อให้เกิดความเสียหายโดยไม่ทันรู้ตัวได้

สัตว์ พืช และจุลินทรีย์ ความเสียหายที่เกิดจากการทำลายของวัว ควาย ขึ้นที่พาเอาเมล็ดพืชมาทิ้งไว้บริเวณโบราณสถาน เมื่อพืชนั้นเติบโตก็ชอนไชรากลงไปใ้อาคาร ซึ่งมักจะพบบริเวณฐานของลิม ทำให้เกิดการแยกแตก เอนเอียง และถึงขั้นพังลงมาได้ สัตว์ที่เป็นศัตรูตัวฉกาจของไม้ ก็คือ ปลวกที่คอยทำลายกัดกินเนื้อไม้ตั้งแต่ใกล้แล้ว หล้า วัชพืช จุลินทรีย์ที่ชอบขึ้นในบริเวณเปียกชื้น ก็มีผลก่อให้เกิดความเสียหายต่ออาคาร

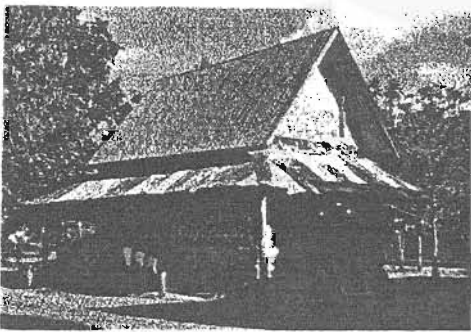
³ เรื่องเดียวกัน

ภาพที่ 4.14 สภาพลิมเก่า วัดห้วยনারีที่ จ.ร้อยเอ็ด มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมอาคาร
ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ ลีहनันทวงศ์, เมษายน พ.ศ.๒๕๔๓

■ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคาร

ปัญหาการต่อเติมอาคาร และเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคาร ส่วนที่พบมากที่สุดในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ คือ ส่วนของหลังคา มีทั้งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวัสดุของหลังคา สืบเนื่องมาจากหลังคามักพบปัญหาของการเสื่อมสภาพและความเสียหายของวัสดุของเก่า คือ แป้นเกล็ดไม้ ซึ่งมีอายุการใช้งาน ทำให้มีการนำวัสดุใหม่มาเปลี่ยนใช้ โดยส่วนมากที่ใช้คือ สังกะสี ซึ่งมีราคาถูก นำมาใช้มุงแทน บางหลังมีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยก่อน ก็ใช้เป็นหลังคากระเบื้องซีเมนต์ เช่นที่วัดสระทอง จ.ขอนแก่น บางแห่งมีการเปลี่ยนเพียงแค่วัสดุ แต่บางหลังมีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบและวัสดุ เช่น เดิมมีการมุงหลังคาซ้อนชั้น 3 ชั้น เมื่อเปลี่ยนวัสดุใหม่ก็ลดการซ้อนชั้นเหลือเพียง 2 ชั้น หรือเดิมมีชายคาปีกนก หลังจากมุงไปก็ไม่มี การซ่อม ปล่อยให้เหลือเพียงแค่นั้น นอกจากส่วนหลังคาแล้ว บางแห่งก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของส่วนฐานอาคาร จากเดิมที่เป็นฐานแบบบัวคว่ำบัวหงาย กลายเป็นฐานเหลี่ยมซ้อนกันแทน เช่น ที่วัดกลางโคก คือ

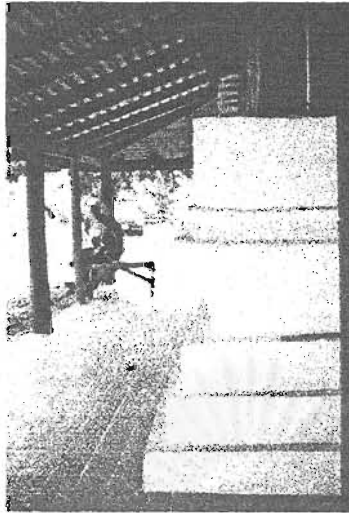
ภาพที่ 4.15 ภาพถ่ายเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๐

ที่มาของภาพ: หนังสือแหล่งท่องเที่ยวอีสานบน,
กรมศิลปากร

ภาพที่ 4.16 ภาพถ่ายเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๔๒

ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ ลีहनันทวงศ์, ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๒

ภาพที่ 4.17 ส่วนฐานที่มีการแก้ไข จากเดิมเป็นแบบบัวคว่ำบัวหงาย เป็นฐานบัวทึบซ้อนกัน 3 ชั้น
ที่มาของภาพ: ลิขารณ์ สิทธิันทวงศ์, พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

นอกจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจะเกิดขึ้นกับอาคารแล้ว บางแห่งก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบศิลปกรรมของอาคารด้วย ซึ่งอาจเกิดเพราะว่าขาดแคลนช่างฝีมือที่สามารถสืบต่อหรือสร้างสรรค์ศิลปกรรมแบบเดิม และได้มีการนำช่างมาจากที่อื่น ซึ่งไม่ได้มีฝีมือและความชำนาญกับลักษณะงานของพื้นบ้านอีสาน ไม่ได้คำนึงถึงรูปแบบเดิมของงานศิลปกรรม เมื่อผลงานออกมาจึงไม่มีจิตวิญญาณอย่างที่ช่างอีสานได้เคยทำเอาไว้ ช่างสมัยใหม่ทำการซ่อมใหม่ โดยไม่คำนึงถึงของเก่า

ปัญหาการรื้อทิ้ง สร้างใหม่ นับเป็นปัญหาสำคัญของลิมพื้นบ้านอีสาน มีทั้งการรื้อทิ้งและสร้างขึ้นใหม่ขึ้นในพื้นที่เดิม กับการสร้างขึ้นใหม่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน โดยไม่ได้คำนึงถึงคุณค่าของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนี้ ปัญหาการรื้อทิ้ง พบมากมายหลายแห่ง เป็นสาเหตุการทำลายที่สำคัญที่ทำให้ลิมพื้นบ้านลดจำนวนน้อยลงอย่างรวดเร็ว ปัญหานี้มาจากหลายสาเหตุ แต่สาเหตุหลักมาจากทัศนคติและความไม่เข้าใจของคนในพื้นที่ และโดยเฉพาะเจ้าอาวาสและพระที่มีหน้าที่โดยตรงในการดูแลลิม ไม่ใส่ใจกับความสำคัญของลิมพื้นบ้าน และด้วยค่านิยมที่เปลี่ยนไป และไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของลิมพื้นบ้าน

ปัญหานี้เป็นปัญหาที่ควรมีการเร่งแก้ไขโดยรีบด่วน เนื่องจากเมื่อลิมถูกรื้อทิ้งไปแล้ว ไม่สามารถเรียกกลับคืนมาได้ เป็นปัญหาที่เชื่อมโยงไปถึงปัญหาทางสังคมและทัศนคติต่อการอนุรักษ์ของคนในพื้นที่ส่วนหนึ่ง การมองปัญหา นโยบายและความเอาใจใส่จากหน่วยงานราชการและเอกชนอีกส่วนหนึ่ง ดังจะกล่าวรายละเอียดในปัญหาทางสังคมต่อไป

ปัญหาของการเปลี่ยนการใช้งาน ปัญหานี้พบไม่มากนัก ส่วนมากจะเปลี่ยนจากเคยมีการใช้งานเป็น ขาดการใช้งานและปล่อยปละละทิ้ง ส่วนมากที่พบคือ ไซ้เป็นที่เก็บของ เช่น เก็บใบลาน พระพุทธรูปไม้ของเก่า หรือเก็บชิ้นส่วนประดับอาคารที่หลุดลงมา บางหลังเจ้าอาวาสต้องการเก็บของให้ได้มากขึ้น จึงใช้พื้นรอบๆ ลิมเพื่อใช้เก็บของ โดยนำเอาประตูเหล็กพับมาติดรอบลิมกับขโมย ทำให้อาคารขาดความสง่างาม และกลายเป็นเพียงที่เก็บของโทรมๆ

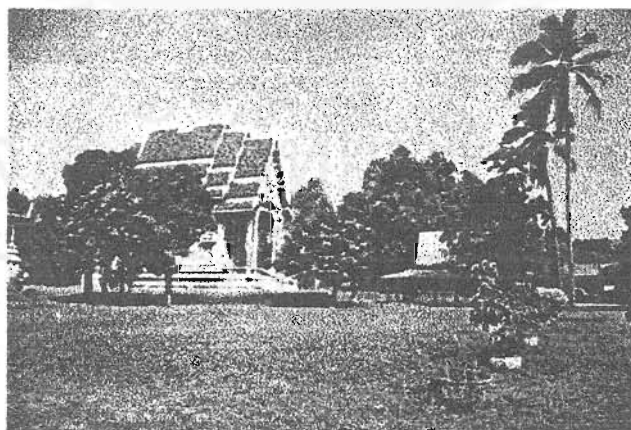

ภาพที่ 4.18 การเปลี่ยนแปลงการใช้งานของพื้นที่รอบอาคาร ของสิมวัดกลางโกสุม จ.มหาสารคาม
เปลี่ยนแปลงการใช้งานโดยใช้พื้นที่รอบๆ ทำเป็นที่เก็บของ โดยติดเหล็กดัด
ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ สิทธิันทวงศ์, เมษายน พ.ศ.๒๕๔๓

▪ **ขนาดอาคาร ไม่พอกับการใช้งาน + วิถีชีวิตเปลี่ยน**

ปัญหาของขนาดอาคารไม่เพียงพอต่อการใช้งานในปัจจุบัน และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป อาจไม่ใช่ปัญหาทางกายภาพของตัวอาคารสิมพื้นบ้านโดยตรง แต่เป็นปัญหาที่ต่อเนื่องกัน และเป็นปัญหาต่อการอนุรักษ์สิมพื้นบ้านด้วยเช่นกัน

ในสมัยก่อน สิมพื้นบ้าน มีการใช้งานประกอบพิธีกรรมต่างๆ เฉพาะในหมู่สงฆ์เท่านั้น เพราะฉะนั้นขนาดพื้นที่ใช้สอยจึงสร้างแต่เพียงพอสำหรับพระสงฆ์จำนวน 10 รูป การฟังเทศน์ฟังธรรม หรือประกอบพิธีกรรมอื่นๆ ของชาวอีสาน จะใช้พื้นที่ในหอแจก (ศาลาการเปรียญ) ในการทำกิจกรรมแทน แต่ต่อมาเมื่อเริ่มมีความต้องการการใช้งานเปลี่ยนไป การกระทำพิธีสงฆ์ เช่นงานบวช เริ่มมีการอนุญาตให้ชาวบ้านมาเข้าร่วมพิธีกรรมได้ จึงเกิดความต้องการใช้พื้นที่มากขึ้น เนื้อที่ภายในโบสถ์ มิได้เป็นเขตหวงห้ามอีกต่อไป ทำให้ขนาดพื้นที่เดิมไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้งาน ขนาดของสิมจึงเกิดการเปลี่ยนแปลง

ภาพที่ 4.19 สิมพื้นบ้านทางด่านขวา เมื่อเทียบขนาดกับโบสถ์หลังใหม่ทางซ้าย
ซึ่งจะเห็นว่ามียุคต่างกันอย่างเห็นได้ชัด
ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ สิทธิันทวงศ์, พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

▪ ปัญหาและลักษณะทางภูมิสถาปัตยกรรม

ปัญหาของสภาพแวดล้อมโดยรวม

เนื่องจากวัดในภาคอีสาน ส่วนมากอยู่ในชนบท จึงมีสภาพแวดล้อมแบบธรรมชาติ ยกเว้นวัดในเมือง ส่วนมากมีอาณาบริเวณกว้างขวาง ลักษณะการวางผังมิได้ถูกกำหนดตามแบบแผนตายตัว ซึ่งทำให้อาคารไม่ได้มีลำดับรูปแบบการวางตำแหน่งแต่อย่างใด แต่เนื่องจาก สิม เป็นอาคารที่นับว่ามีสำคัญที่สุด จึงได้มีข้อกำหนดไว้ว่า โบสถ์ หรือ สิม ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญที่สุดในบริเวณวัด โดยถือว่าเป็นเขตพุทธาวาส คนโบราณได้คิดความเชื่อเกี่ยวกับการวางตำแหน่งไว้ว่า

- ไม่วางอาคารอื่นในวัดอยู่แนวตรงกันกับตัวโบสถ์
- ห้ามสร้างกุฏิอยู่หน้าโบสถ์
- เสาหงของโบสถ์ไม่ให้ทับสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่อยู่บริเวณวัด⁴

เป็นผลให้ลักษณะแวดล้อมของสิม เป็นพื้นที่ส่วนเปิดโล่ง มีมุมมอง และการเข้าถึงชัดเจน ส่วนลานโล่งนี้ เป็นส่วนเสริมความสง่างาม และความสำคัญของอาคาร นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ส่วนประกอบกิจกรรมต่างๆของวัดและชาวบ้าน

แต่เมื่อมีการสร้างโบสถ์หลังใหม่เกิดขึ้น ก็ทำให้สิ่งเหล่านี้หายไป ปัญหาจากสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ๆภายในบริเวณวัด ขาดการวางแผนที่ดี ทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบ อาคารใหม่สร้างชิดเบียดกับอาคารหลังเก่า บางแห่งได้กันเขตพัทธสีมาใหม่ด้วยรั้วเหล็กดัด กินเนื้อที่เบียดเข้ามาในเขตสิมเก่า เกิดทัศนียภาพที่ไม่น่าดู ขณะเดียวกัน อาคารสิมใหม่ส่วนมากมักมีการสร้างเลียนแบบอาคารทางภาคกลางโดยไม่คำนึงถึงลักษณะสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ ทำลายลักษณะเฉพาะของสถานที่เดิมไป ขาดความต่อเนื่องของที่วาง และขาดความสัมพันธ์กับอาคารหลังอื่นๆ ที่มีอยู่เดิม

นอกจากตัวอาคาร ต้นไม้ ยังเป็นส่วนประกอบของภูมิสถาปัตยกรรมที่เป็นส่วนช่วยเสริมความสวยงาม ร่มรื่นของสถานที่ ยังความรู้สึกสงบ ร่มเย็นให้กับผู้ผ่านพบ บางครั้งความไม่เข้าใจและไม่รู้ความคุณค่าของต้นไม้ ประกอบกับต้องการเพิ่มพื้นที่ใช้สอย ก็ตัดต้นไม้ทิ้ง ซึ่งเป็นที่น่าเสียดาย

ภาพที่ 4.20 สิมพื้นบ้าน วัดสระทอง ที่ส่วนด้านหน้าทางขึ้น ถูกเบียดบังด้วยรั้วของเขตพัทธสีมาของโบสถ์หลังใหม่ ซึ่งทำให้อาคารขาดความสง่างาม บริเวณโดยรอบที่เคยมีและสร้างความสัมพันธ์ของที่วางรอบอาคารกับสถานที่และกิจกรรมก็หมดไป ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สิทธิหนวงศ์, ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๒

⁴ ลุวิทย์ จิระมณี, ประเพณี คติความเชื่อ ที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรม พื้นถิ่นอีสาน ใน สถาปัตยกรรมอีสาน,

▪ ปัญหาการทำลายที่เกิดจากกระทำของมนุษย์

บางครั้งการทำลายเกิดจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของมนุษย์ ในแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่ไม่ถูกจุด ตัวอย่างที่พบบ่อยครั้ง คือปัญหาการถมดิน ซึ่งเกิดจาก เจ้าอาวาสต้องการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมขัง จึงแก้ปัญหาด้วยการถมดินในบริเวณวัดและรอบสิม มักพบว่ามีการถมดินจนมิดส่วนฐานของอาคาร พื้นภายในเกือบเท่าพื้นภายนอก ซึ่งนอกจากไม่ได้แก้ปัญหาเดิมแล้ว น้ำยังสามารถไหลเข้าไปในตัวอาคารได้ง่ายขึ้นกว่าก่อน ทำความเสียหายมากขึ้น นอกจากก่อให้เกิดปัญหาทางกายภาพดังกล่าวแล้ว ยังเกิดทัศนภาพที่ไม่น่าดูอีกด้วย แม้เจตนาในการแก้ปัญหาจะดี แต่การกระทำโดยไม่เข้าใจและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ก็กลับกลายเป็นการทำลายได้

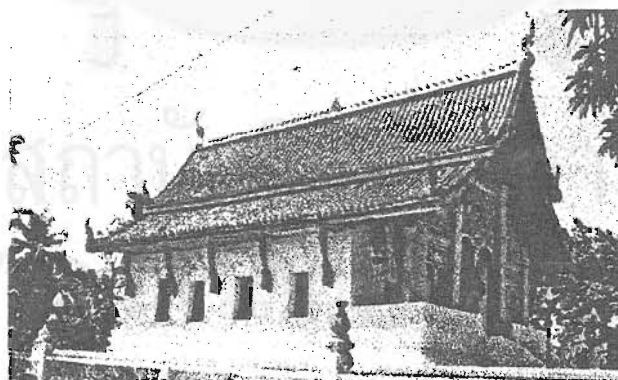

ภาพที่ 4.21 สิมวัดบึงแก้ว ทางวัดแก้ปัญหาหน้าท่วมด้วยการถมดิน

กลับเป็นการเพิ่มปัญหาและทำให้น้ำสามารถเข้าสู่ตัวอาคารได้เร็วและมากขึ้นอีก

ที่มาของภาพ: ลิขารภณ์ สีสันทวงศ์,
ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๒

ปัญหาการทำลายเกิดจากความไม่ตั้งใจ อาจพบได้จากความต้องการที่จะอนุรักษ์ แต่เพราะขาดความรู้และเข้าใจในหลักการอนุรักษ์ที่เหมาะสม ก็ก่อให้เกิดความเสียหายและทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของอาคาร บางครั้งการพยายามจะอนุรักษ์ แต่เปลี่ยนวัสดุก็เปลี่ยนลักษณะและรูปแบบของสถาปัตยกรรมไป

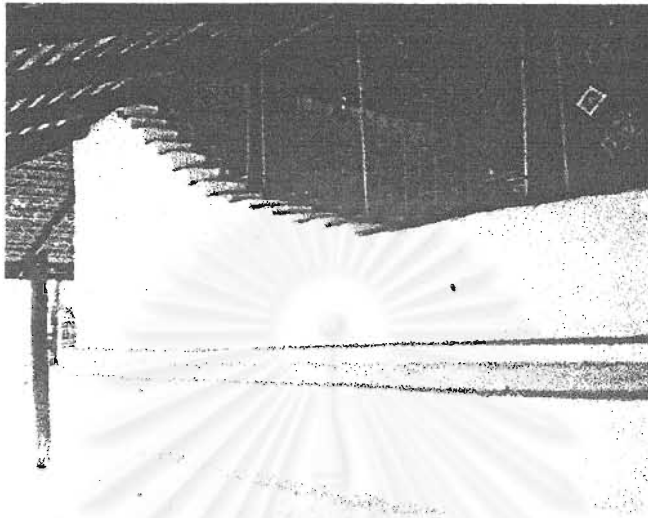

ภาพที่ 4.22 สิมวัดพระเหลานิมิตร เมื่อมีการเปลี่ยนการใช้วัสดุอย่างไม่คำนึงถึงลักษณะท้องถิ่นเดิม ทำให้เอกลักษณ์พื้นถิ่นเสียไป

ที่มาของภาพ: หนังสือลิมอีสาน, รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่เกิดจากการขาดความรู้และไม่เข้าใจในการอนุรักษ์เหล่านี้ บางอย่างก็ยังสามารถหาทางแก้ไขได้ แต่ปัญหาอีกประการหนึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากการกระทำโดยการตั้งใจทำลาย การ

ลักษณะของมิต้า โดยเฉพาะพระประธานและพระพุทธรูปภายในโบสถ์ซึ่งมีลักษณะเป็นพระไม้ หาได้ยาก และนับยิ่งจะมีค่า เป็นที่ต้องการของพวกเขาสละของเก่า หรือพวกที่พยายามขุดคุ้ยหาของมีค่าที่ฝังไว้ในฐานลิมเมื่อแรกสร้าง ซึ่งเชื่อกันว่าฝังเอาไว้ ล้วนแต่ก่อความเสียหายให้แก่อาคารทั้งสิ้น จนกระทั่งทางวัดต้องเอาเหล็กตัดมาติดไว้ที่ช่องเปิดบนผนังและส่วนหน้าต่างของลิม

ภาพที่ 4.23 การติดเหล็กตัดที่ลิมวัดกลางโคกค้อเพื่อกันขโมย
ที่มาของภาพ: ลิขารภรณ์ สิहनันทวงศ์, ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๒

2. ปัญหาทางด้านสังคม และเศรษฐกิจ

▪ หน้าที่การดูแลจัดการ และปัญหาที่เกิดขึ้น

ลิมพื้นบ้าน เป็นอาคารทางพุทธศาสนา นับเป็นสมบัติของสงฆ์ และสงฆ์มีหน้าที่ในการดูแล โดยมีกรมศาสนาเป็นเสมือนหัวหน้าในการจัดการและแบ่งหน้าที่ โดยให้อำนาจและหน้าที่ต่อเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ภายในวัดช่วยกันดูแล⁵ แต่กลับพบว่า พระในวัดหลายแห่งมิได้ทำการดูแลรักษาตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ลิมหลายแห่ง ขาดการดูแล เอาใจใส่ ปล่อยให้ทิ้งให้ทรุดโทรมและสกปรก บางแห่งปล่อยให้ปลวกทำรัง จนกินเนื้อไม้ ฝุ่นผงเสียหาย วัดในชนบทบางวัด เช่น วัดศรีฐาน บางช่วงเวลาก็ไม่มีพระจำพรรษาอยู่ กลายเป็นวัดร้างที่ไม่มีพระสงฆ์ดูแล ส่วนบางวัด พระที่บวชนั้นมิได้บวชติดต่อกันเป็นเวลานาน เพียงแค่บวชตามพรรษาและกัลยาสิกขาออกไป หมุนเวียนเปลี่ยนหน้าไป ซึ่งทำให้ไม่ได้มีความสนใจกับโบราณสถานเหล่านี้เลย ดังนั้น หน้าที่ในการจัดการดูแลจึงยังไม่สมบูรณ์นัก และนับเป็นสิ่งสำคัญที่ควรจะต้องหาแนวทางการจัดการกับปัญหาเหล่านี้

นอกเหนือจากหน้าที่ของพระสงฆ์ในการบำรุงรักษาตามข้อกำหนดกรมการศาสนาแล้ว ตามประกาศคณะสงฆ์ เรื่อง ระเบียบควบคุมโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุภายในวัด ยังได้วางระเบียบไว้ว่า ถ้าวัดใดต้องการจะเจาะ ขุด รื้อ ตลอดจนถึงซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของเก่าอื่นๆ ให้รายงานขออนุญาตต่อคณะกรรมการสงฆ์อำเภอและจังหวัดโดยลำดับ พร้อมด้วยประวัติของโบราณวัตถุและศิลปนั้นมาด้วยโดยย่อ กับให้มีแผนผังแบบแปลนที่จะก่อสร้างเปลี่ยนแปลงใหม่แนบมาด้วย และจะสามารถทำการดังกล่าวได้ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตแล้ว โดยให้คณะกรรมการสงฆ์จังหวัดกับผู้ว่าราชการจังหวัด ร่วมกัน

⁵ ตามระเบียบของกรมศาสนา มีข้อกำหนดอำนาจหน้าที่สำหรับเจ้าอาวาส ให้มีหน้าที่บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรม และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

พิจารณาแล้วแจ้งกรมการศาสนา และให้กรมการศาสนากับกรมศิลปากรร่วมกันพิจารณา แล้วนำเสนอองค์การสาธารณูปการเพื่อพิจารณาสั่งการ

จะเห็นได้ว่า กระบวนการที่จะทำได้ต้องผ่านไปยังคณะสงฆ์อำเภอและจังหวัด แจ้งไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด กรมการศาสนาและกรมศิลปากร ซึ่งก็ส่วนในการดูแลด้วยเช่นกันในหลายขั้นตอนและดูเหมือนจะถูกผ่านทางการลงมือกระทำการซ่อมแซม หรือเปลี่ยนแปลงใดใด แต่กลับปรากฏว่า เจ้าอาวาสและพระสงฆ์บางวัดนั้น ได้กระทำการโดยพลการ ในการซ่อมแซม หรือรื้อทิ้งโดยไม่ได้ทำหนังสือขออนุญาตตามขั้นตอนดังกล่าว ซึ่งแม้แต่ในพระวินัยก็ได้มีการกำหนดไว้ว่า การก่อสร้างอาคารที่มีพื้นที่เกินกว่า 9 ตารางเมตร ต้องทำการขออนุญาตก่อน

ในส่วนที่กล่าวมาข้างต้นเป็นหน้าที่โดยตรงของวัดเจ้าของพื้นที่ในการดูแลรักษาสมบัติของสงฆ์ ในขณะเดียวกัน ทางกรมการศาสนาเอง ก็มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลโบราณสถานภายในวัด คือ กองพุทธศาสนสถาน ซึ่งมีอำนาจหน้าที่หนึ่งในการดำเนินงานเกี่ยวกับวัดคือ การสนับสนุนการบูรณะ และพัฒนาวัด ตลอดจนส่งเสริมกิจกรรมของวัด ซึ่งจะเป็นการช่วยการอนุรักษ์ได้อีกแรงหนึ่ง หากมีการทำงานตรงส่วนนี้ อย่างจริงจัง

นอกจากนี้หากลิมพื้นบ้านหลังใดที่จัดว่าเป็น โบราณสถาน⁶ ตามคำนิยามในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๕ ก็จะต้องอยู่ในความคุ้มครองและดูแลจากหน่วยงานของรัฐบาลโดยตรงนั่นคือ กรมศิลปากร ซึ่งลิมในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะอยู่ในเขตความรับผิดชอบจาก 2 หน่วย คือ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หน่วยที่ 7 จังหวัดขอนแก่น และสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หน่วยที่ 8 จังหวัดอุบลราชธานี

ปัจจุบัน ลิมพื้นบ้าน ที่จัดเป็นศิลปวัฒนธรรมของชนพื้นถิ่นนั้น ๆ ยังมีองค์กรบริหารส่วนตำบล หรือ อบต. เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งแต่เดิมนั้นจะเป็นระบบกำนัน ผู้ใหญ่ หน้าที่ของ อบต.ในการดูแลลิมพื้นบ้าน อาจไม่ได้กำหนดไว้อย่างเด่นชัด แต่อย่างไรก็ตามหน้าที่ในการดูแลศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นมรดกของคนในพื้นที่นั้น ก็จัดอยู่ในหน้าที่หนึ่งที่ อบต.มีส่วนในการรับผิดชอบและดูแล

ในการจัดการและดำเนินการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เหมาะสม ควรจะเกิดจากจิตสำนึกของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งแท้จริงแล้วหน้าที่ในการดูแลควรเป็นของประชาชนทุกคนในพื้นที่ช่วยกัน จึงจะเป็นการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนกว่า แต่ในปัจจุบันพบว่า มีชาวบ้านเพียงส่วนน้อยที่มองเห็นคุณค่าและลงมืออนุรักษ์ ส่วนมากยังไม่ได้ตระหนักเห็นความสำคัญ หรือเข้ามามีบทบาทเท่าที่ควร ส่วนหนึ่งที่ชาวบ้านไม่ได้สนใจที่จะทำการอนุรักษ์เพราะคิดว่าไม่ใช่หน้าที่ตน เป็นหน้าที่ของกรมศิลปากร ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ผิด ปัญหานี้ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากการเข้ามาจัดการของกรมศิลปากร ในการซ่อมแซมโบราณสถาน ซึ่งในแง่ของการบูรณะตัวอาคารนับว่าเป็นเรื่องที่ดี เพราะการบูรณะบางอย่าง จำเป็นต้องใช้เทคนิควิชาการเข้ามาช่วยซ่อมแซมอาคารโบราณสถาน ควรต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้และความชำนาญในด้านการอนุรักษ์โดยเฉพาะ แต่จากการจัดการดังกล่าวของกรมศิลปากรที่มีได้มีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่เลยนั้น กลับกลายเป็นการสร้างความเคยชินในการแบมือรับแต่ความช่วยเหลือ โดยไม่คิดจะลงมือทำเอง และคิดว่าไม่ใช่หน้าที่ตน จึงเกิดปัญหาการปล่อยปละละทิ้ง ไม่ใส่ใจที่จะซ่อมแซมบูรณะลิมพื้นบ้าน

⁶ "โบราณสถาน" หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

■ ทศนคติเกี่ยวกับการอนุรักษ์

ทศนคติต่อการอนุรักษ์ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เป็นปัญหาสำคัญ ซึ่งหากผู้มีอำนาจในการดูแลลิมพื้นบ้านโดยตรง คือ เจ้าอาวาส มีความเข้าใจและเห็นความสำคัญต่อการอนุรักษ์ ก็นับเป็นนิมิตรหมายที่ดี เช่น เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัยเสมาราม ที่ริเริ่มและดำเนินการบูรณะด้วยตัวเอง แต่ยังพบว่าบางครั้งเจ้าอาวาสยังขาดความเข้าใจ ขาดความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์ รวมถึงความเข้าใจในเรื่องการบูรณะขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และเข้าใจว่าเป็นหน้าที่ของกรมศิลปากรเท่านั้น อย่างไรก็ตามก็นับว่ายังดีหากท่านไม่รู้แต่ไม่ทำลายซึ่งบางวัด นอกจากเจ้าอาวาสไม่ต้องการใช้งานแล้ว ยังคิดที่จะรื้อทิ้งเสียอีก หัวหน้าชุมชน และผู้คนในชุมชนก็นับเป็นส่วนสนับสนุนที่ดีต่อการอนุรักษ์ หากมีความรู้ความเข้าใจและร่วมมือกัน

อีกประการหนึ่งเป็นปัญหาเรื่องทศนคติในเรื่องการอนุรักษ์ บูรณะและปฏิสังขรณ์ยังมีความเข้าใจที่แตกต่างไม่ตรงกัน ขณะที่ทางนักวิชาการโดยทั่วไปให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ ซ่อมแซมที่ถูกต้องตามหลักการ ต้องการเก็บรักษาข้อมูลหรือหลักฐานไว้ในสภาพเดิมมากที่สุด และจะแตะต้องเปลี่ยนแปลงอาคารให้น้อยที่สุด แต่ในขณะที่ทางวัดและชาวบ้านส่วนใหญ่ มองการซ่อมแซมโบราณสถานที่เขาเคารพบูชาไม่ใช่เรื่องวิชาการ แต่เป็นเรื่องของผลบุญ เป็นเรื่องของหน้าตาของคนในท้องถิ่น⁷

ปัญหาเรื่องวิธีการอนุรักษ์ที่เหมาะสมในการซ่อมแซมจึงมีข้อถกเถียงกันน้อยเสมอ แต่ถ้าหากนักวิชาการได้เข้ามาศึกษาความคิดเห็นของชาวบ้านและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ก็จะเห็นได้ว่า น่าสนใจไม่น้อยจากการสัมภาษณ์พบว่า ในหมู่บ้านเอง ก็มีความเห็นชอบที่จะเก็บรักษาของเก่าที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ เพื่อให้เป็นที่ภาคภูมิใจสืบต่อไป ให้ลูกหลานได้เห็นได้เรียนรู้ แต่ขณะเดียวกัน ลิมพื้นบ้านหลายแห่ง ยังมีประโยชน์ใช้สอยและอยู่ในสภาพดี หากจะซ่อมแซมเพียงเพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตามหลักการ โดยไม่ได้คำนึงถึงการใช้งานที่ชาวบ้านต้องเข้ามาเกี่ยวข้องและใช้งานอยู่เสมอ (ซึ่งไม่ใช่ในวิชาการเหล่านั้น ที่เพียงผ่านมาและก็จากไป) ก็จะไม่เหมาะสม และด้วยความเชื่อเรื่องบุญ การบูรณะซ่อมแซมอาคารชาวบ้านก็มักต้องการให้ออกมาสวยงาม เป็นหน้าเป็นตา ดังนั้นการเลือกวิธีการอนุรักษ์ใดใด ควรพิจารณาถึงคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จริง ขณะเดียวกันก็ไม่ทำให้สูญเสียหลักฐานต่าง ๆ ไป ให้เป็นการพบกันครึ่งทางระหว่างแนวทางการอนุรักษ์ทางวิชาการ (เพื่อองค์ความรู้) กับแนวทางการบูรณะปฏิสังขรณ์แบบพื้นถิ่น (เพื่อผลบุญในพระพุทธศาสนา)⁸

■ ปัญหาค่านิยมที่เปลี่ยนไป

ปัญหาค่านิยมที่เปลี่ยนไป การเอาตามอย่างโบสถ์สมัยใหม่เพราะเห็นว่าสวยกว่า ใหญ่โตโอ่งกว่าทำให้เกิดการรื้อถอน ลิมหลังเดิม เพื่อสร้างอาคารใหม่ให้ใหญ่โต อลังการ เลียนแบบตามรูปแบบโบสถ์ในภาคกลาง บางครั้งมองว่า การสร้างใหม่นั้นดูเหมือนจะง่ายและถูกกว่าการซ่อมลิมหลังเก่า ทำให้ไม่ได้สนใจที่จะเก็บรักษาของเก่าเอาไว้ แต่ในปัจจุบันค่านิยมที่เปลี่ยนไป บางครั้งมากจากวิธีการดำเนินชีวิตที่ไม่เหมือนเดิม คนรุ่นใหม่มีการทำงานนอกหมู่บ้านมากขึ้น รับเอาวัฒนธรรมผสมแบบใหม่ ทศนคติเปลี่ยนและเกิดค่านิยมใหม่ มองงานพื้นบ้านว่าด้อยค่า ไม่ทัดเทียมอย่างคนอื่นเขา

⁷ สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล. วรณัญจก์ บุญยสุรัตน์, สถาปัตยกรรมล้านนา บทบาทในสังคมเชียงใหม่จากอดีตถึงปัจจุบัน ใน สยามอารยะ, 2537

⁸ เรื่องเดียวกัน

ภาพที่ 4.24 โบสถ์ใหม่ วัดมิ่งแก้ว ลักษณะแบบเดียวกับโบสถ์ที่พบเห็นทั่วไป ภาคแอกลักษณะท้องถิ่น
ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ ลีहनันทวงศ์, ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๒

▪ ปัญหางบประมาณ และเศรษฐกิจ

การบูรณะโบราณสถานในประเทศไทยที่ผ่านมา มักตกเป็นหน้าที่โดยตรงของกรมศิลปากรเป็นผู้รับผิดชอบ แต่ก็ยังไม่เพียงพอและมักจะอ้างถึงการขาดแคลนงบประมาณ ยิ่งเป็นโบราณสถาน เช่นลิมพินบ้าน ที่นับเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ไม่ได้มีความสำคัญในระดับประเทศชาติ ก็ไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควรงบประมาณเป็นปัจจัยสำคัญในการบูรณะซ่อมแซม จึงนับเป็นปัญหาที่สำคัญอีกปัญหาหนึ่ง บางครั้งพบว่า ชาวบ้านมีความต้องการจะซ่อมบูรณะอาคาร แต่ขาดเงินงบประมาณในการซ่อมแซมซึ่งเนื่องมาจากฐานะที่ยากจน อย่างไรก็ตาม งบประมาณการก่อสร้างหรือซ่อมแซมอาคารต่างๆ ภายในวัด ทางวัดและประชาชนตลอดจนหน่วยราชการในท้องถิ่นก็พอจะมีขีดความสามารถร่วมกันหาทุนบูรณะได้ ถึงแม้ว่าสภาพเศรษฐกิจของชาวบ้านภาคพื้นอีสาน มิได้มั่งคั่ง ร่ำรวยเงินทอง ด้วยหน้าที่หลัก คือการทำนาและเกษตรกรรม แต่ก็พอจะสามารถหาทุนได้ เช่น การทอดกฐินหาทุนบูรณะ เงินกองทุนจากหน่วยงานราชการอื่นๆ หรือการจัดกิจกรรมประเพณีของท้องถิ่นหารายได้ โดยงบประมาณที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นค่าวัสดุ ในขณะที่แรงงานมิได้ขาดแคลน เมื่อมีงานบุญในลักษณะนี้ ชาวบ้านในชนบทก็มักจะมารวมมือกัน ช่วยเหลือทำงานคนละมือละไม้

▪ ความรู้ผู้เชี่ยวชาญด้านงานอนุรักษ์

ในงานอนุรักษ์ จำเป็นต้องใช้เทคนิควิชาการเข้ามาซ่อมแซมอาคารและมีความรู้ในหลายๆ เรื่อง ควรต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้และความชำนาญโดยเฉพาะ ซึ่งเป็นปัญหาสำหรับพื้นที่แถบภาคอีสาน เนื่องจากยังขาดแคลนบุคลากร มีผู้รู้หรือเชี่ยวชาญงานอนุรักษ์ในท้องถิ่นจำนวนน้อย ไม่เพียงพอต่อความต้องการ บางครั้งจึงจำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากบุคลากรหรือผู้เชี่ยวชาญจากที่อื่น แต่การเอาผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวมาซ่อมบูรณะจากคนละพื้นที่ แม้ความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์บางอย่างจะคล้ายคลึงกัน แต่บางครั้งก็ทำให้เกิดปัญหาความไม่เข้าใจถึงคติความเชื่อ หรือชนบประเพณีที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือ อาจไม่เข้าใจการใช้วัสดุและเทคนิคพิเศษต่างๆ ของท้องถิ่น รวมทั้งการแก้ปัญหาโดยเฉพาะปัญหาทางสังคมในท้องถิ่น ก็ต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในท้องถิ่นที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหา และจำเป็นต้องมีการศึกษาอย่างจริงจังก่อนทำการบูรณะ คำนึงถึงความต้องการของคนในท้องถิ่นซึ่งอาจไม่ตรงถูกต้องตามหลักการทางวิชาการ แต่เป็นไปเพื่อการใช้งานและความต้องการของชุมชนจริงๆ เนื่องจากพวกเขาเหล่านั้นก็เป็นบุคคลในพื้นที่ที่อาศัยอยู่มาและก็ยังคงอยู่ต่อไป การอนุรักษ์ที่เกิดจากนักวิชาการภายนอกหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้ามามองจากมุมมองของคนภายนอก บางครั้งเข้ามาทำการอนุรักษ์หรือกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ

แล้วก็ไป ในขณะที่คนในพื้นที่เองต่างหากที่คงต้องอยู่ต่อไป ดังนั้นในการดำเนินการอนุรักษ์ใดก็ควรต้องคำนึงถึงคนที่อยู่และครอบครองที่นั้นอย่างแท้จริง

▪ ช่างฝีมือท้องถิ่น

ปัจจุบัน ช่างฝีมือท้องถิ่นเหลือน้อยลงทุกที หาได้ยากและไม่ได้มีช่างประจำทุกหมู่บ้าน การดำเนินการอนุรักษ์ที่ต้องการงานฝีมือ เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวพื้นบ้านอีสาน ก็ไม่สามารถหาช่างฝีมือได้ง่ายๆ เหมือนในสมัยก่อน บางครั้งมีการนำเอาช่างจากพื้นที่อื่นมาทำงานให้ เช่น นำช่างแกะสลักไม้ มาจากศรีสะเกษ ซึ่งฝีมือการแกะสลักอาจจะเก่ง แต่วิถีชีวิตของความเป็นพื้นถิ่นอีสานก็ได้สูญหายไป

การขาดแคลนช่างฝีมือ เนื่องมาจากขาดการสืบทอดของงานช่าง ทำให้เหลือช่างฝีมือในปัจจุบันน้อย ประกอบกับคนรุ่นใหม่ก็เริ่มมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปจากรุ่นก่อนๆ มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพ การจ้างงานอย่างอื่นที่ใ้รายได้มากกว่า มีการอพยพเข้าเมือง ประกอบอาชีพการงานอื่นๆ อาจเป็นเพราะค่านิยม มุมมองชีวิตที่เปลี่ยน และอาจเป็นเพราะเศรษฐกิจในภาวะปัจจุบัน รัดตัวมากขึ้น การขายผลิตผลทางการเกษตรไม่ได้ผลดีเท่าเมื่อก่อน การจับจ่ายใช้สอยที่มีมากขึ้น ความต้องการไม่ได้มีเพียงแค่อุปโภคบริโภค จำเป็นต้องมีการขวนขวายหางานอื่น ลำพังแต่งงานช่างฝีมือไม่พอกิน อีกทั้งงานก็น้อยลง จากค่านิยมและรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนไป คนหันไปสร้างอาคารที่ไม่ต้องการช่างฝีมือ ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ช่างฝีมือขาดหายไป

▪ วัสดุ

วัสดุที่ใช้งานในสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ส่วนใหญ่เป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นและเป็นวัสดุจากธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันวัสดุบางอย่างยกตัวอย่างเช่น ไม้เนื้อแข็ง แม้จะยังมีอยู่แต่ก็ลดจำนวนเหลือน้อยลงมาก บางชนิดก็หาได้ยากขึ้น มีได้คุณภาพสมบูรณ์อย่างในอดีต ดังนั้นการหาวัสดุอย่างดั้งเดิมมาซ่อมทดแทนก็จะเกิดปัญหาขึ้น อีกประการหนึ่งในปัจจุบันได้มีการผลิตวัสดุสมัยใหม่ออกมามากมายหลายชนิด ทั้งง่าย สะดวกและประหยัดเวลากว่า ทำให้ชาวบ้านหรือทางช่างได้นำเอาวัสดุเหล่านี้มาใช้ เช่น การใช้สังกะสีมุงหลังคาแทนแป้นเกล็ดไม้ ซึ่งทำให้รูปแบบและลักษณะทางสถาปัตยกรรมเปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งคุณค่าทางด้านงานฝีมือก็ด้อยค่าลง

ไม่เฉพาะแต่เรื่องวัสดุ แต่ความรู้ในเรื่องกรรมวิธีการทำก่อสร้างหรือการทำวัสดุแบบเดิมๆ ก็เริ่มสูญหายไป ขาดการสืบทอดของช่าง เช่น งานแกะสลักไม้ การทำปูนฉาบชะหาย ซึ่งเป็นปูนฉาบของช่างชาวอีสาน สาเหตุหนึ่งอาจเนื่องมาจากวัสดุใหม่ๆ ที่เข้ามา เช่น ปูนซีเมนต์ จึงเอาใช้แทนและนำมาใช้ซ่อมอาคารเก่า ทำให้เกิดปัญหาทางด้านกายภาพดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

▪ ปัญหาจากการพัฒนาเมือง

ปัญหาจากการพัฒนาเป็นปัญหาที่พบอยู่เสมอๆ หากการพัฒนานั้นเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเกินไป ทำให้ขาดความสมดุลย์ของธรรมชาติ ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาประเทศไทยนับเป็นประเทศที่มีอัตราการเจริญเติบโตสูง การพัฒนานำความเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้านเข้ามาสู่ภูมิภาคชนบท อำนวยความสะดวกต่างๆ ให้รวดเร็วขึ้น รวมทั้งการติดต่อสื่อสาร การรับเอาสิ่งใหม่ๆ ทั้งดีและไม่ดีเข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ซึ่งส่วนมากจะเกิดขึ้นกับคนรุ่นใหม่

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จะเห็นได้ชัดทางกายภาพ โดยเฉพาะรูปแบบสถาปัตยกรรม มีอิทธิพลมาจากส่วนกลางหรือกรุงเทพฯ มาก ไม่ว่าจะเป็นที่พักอาศัย ดิกรามร้านค้าต่างๆ ในเมือง รวมไปถึงโบสถ์ใหม่ๆ มีการสร้างโบสถ์ อาคารต่างๆ ภายในวัดมากขึ้น รูปแบบก็เปลี่ยนไปเอาตามอย่างวัดในเมืองหลวง

ซึ่งเราคงไม่สามารถปฏิเสธการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้ แต่การพัฒนาที่รวดเร็วและการเปลี่ยนแปลงที่มากเกินไป รับเอาสิ่งใหม่โดยไม่มีกลั่นกรองที่เพียงพอ ทำให้ขาดความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และขาดเอกลักษณ์ของงานพื้นถิ่นไป อย่างไรก็ตามการพัฒนาแม้จะส่งผลกระทบต่อท่วงท่ากายภาพอย่างเห็นได้ชัด แต่ทางด้านจิตใจและคุณธรรม ยังมีได้เลื่อนหายไปจากสังคมของชาวอีสาน ยังมีการสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนายังฝังแน่นอยู่ในจิตใจ จะเห็นได้จากเมื่อมีงานบุญครั้งใด ชาวบ้านก็เข้ามาช่วยเหลือกันคนละมือคนละไม้ แม้จะไม่ได้ร่ำรวยเงินทอง ก็เอาใจเอาแรงกายมาร่วมกัน

■ ขาดความเอาใจใส่จากเจ้าหน้าที่รัฐ

เป็นปัญหาที่รัฐบาลควรมีการทบทวนและแก้ไข งานฝีมือท้องถิ่นเช่นนี้ยังขาดการดูแลเอาใจใส่จากรัฐเท่าที่ควร ลิมพินบ้าน แม้จะเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและในอดีตมีความสำคัญแต่ในระดับชุมชนก็จริง แต่ปัจจุบันลิมพินบ้านได้แสดงถึงความสำคัญและประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนหนึ่ง ซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งที่มีเรื่องราวสะท้อนความเป็นมาของชนชาติไท ดังนั้นความสำคัญของลิมพินบ้านมิได้จำกัดเพียงระดับชุมชนท้องถิ่นอีกต่อไป และควรที่รัฐจะต้องเข้ามาช่วยกันดูแล แต่บางครั้งการเข้ามาของรัฐบาลเป็นเสมือนเข้ามาบงการและจัดการกับชุมชนและชาวบ้านเกินไป ซึ่งทำให้ประชาชนต่อต้านและไม่ให้ความร่วมมือ ดังนั้นการเข้ามาดูแลจึงควรที่จะเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่ได้แสดงความคิดเห็น และมีบทบาทในการดำเนินการอนุรักษ์ บางครั้งการมองปัญหาจากภายนอกของรัฐอาจเข้าใจได้ไม่ลึกซึ่งเท่าชาวบ้านที่อยู่ตรงนั้นจริง การมองและแก้ปัญหาจึงควรอาศัยความร่วมมือกับชาวบ้านอีกทางหนึ่ง

จะเห็นได้ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้น กับลิมพินบ้านอีสานสามารถแยกออกเป็นประเด็นหลักๆ ได้ 2 ส่วน คือ ปัญหาที่เกี่ยวกับสภาพท่วงท่ากายภาพ และปัญหาทางด้านสังคมเศรษฐกิจ การจะดำเนินการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเช่นนี้ ให้ประสบความสำเร็จ และมีความเหมาะสมที่สุด ก็ควรจะต้องสามารถแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทั้งสองเรื่องให้ลุล่วงไปได้มากที่สุด ตัวแปรที่สำคัญของปัญหาการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสม คือ ท้องถิ่น หน่วยงานรัฐบาลที่เกี่ยวข้อง(ในที่นี้อาจหมายถึงกรมศิลปากรซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐและมีหน้าที่โดยตรงกับโบราณสถาน) และแนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสม⁹ นอกจากนี้การประสานคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สำคัญของตัวอาคาร กับคุณค่าทางวิชาการที่เหมาะสมก็จะพบแนวทางการแก้ปัญหาและการอนุรักษ์ ลิมพินบ้าน มรดกทางวัฒนธรรมต่อไป

⁹ เรื่องเดียวกัน

4.3 คุณค่าของโบราณสถาน และคุณค่าของสิ่งพื้บ้าน

โบราณสถาน มีหลายประเภท ซึ่งแต่ละประเภทมีข้อจำกัด (Criteria) ในการอนุรักษ์ที่แตกต่างกัน ต้องคำนึงถึงประเภทของอาคารนั้นๆ และพิจารณาถึงความเหมาะสมในการหาแนวทางการอนุรักษ์ โบราณสถานส่วนใหญ่ในประเทศไทย มักเกี่ยวข้องกับวัดและวัง โดยเฉพาะวัดนั้น เป็นสถานที่ที่ชาวไทยให้ความเคารพ เลื่อมใส สะท้อนถึงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในอดีตและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน อีกทั้งยังเกี่ยวพันไปถึงคติ ความเชื่อทางศาสนาของชุมชนด้วย

ในขั้นตอนของโครงการใดใด ที่จะทำการอนุรักษ์จำเป็นต้องทราบคุณค่าของโบราณสถานนั้นก่อน เพราะการอนุรักษ์จะต้องเป็นการรักษาและส่งเสริมคุณค่าเหล่านั้นให้คงอยู่ และนำมาใช้พิจารณาแนวคิดทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสม ซึ่งแนวคิดนี้ จะเป็นแกนนำไปสู่การปฏิบัติ โดยมีเทคนิควิธีการที่จะเป็นเครื่องมือสนองแนวคิดนั้นให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ จึงจำเป็นต้องมีแนวคิดที่ชัดเจน เพื่อที่จะวางแผนงานได้อย่างกระจ่าง ซึ่งการพิจารณาค่าของโบราณสถานจะทำให้เราได้มองเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น และนำไปสู่การอนุรักษ์ที่เหมาะสม ทั้งด้านนโยบาย แนวความคิด ระดับของการอนุรักษ์และวิธีการอนุรักษ์ในทางปฏิบัติ ซึ่งมีหลายรูปแบบ ประเภทของอาคารที่ต่างกัน ย่อมมีคุณค่าที่ต่างกันด้วย การประเมินคุณค่าของอาคารจะเป็นส่วนช่วยในการพิจารณาถึงระดับ และขอบเขตของการซ่อมแซม เปลี่ยนแปลง ที่พอเหมาะไม่ว่าจะเป็นทางด้านรูปแบบอาคาร วัสดุ เทคโนโลยีการก่อสร้าง รวมทั้งวางแผนทางการดูแลรักษาต่อไปในอนาคตอีกด้วย

แนวทางการวิเคราะห์ประเมินคุณค่าอาคาร ในการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ทางกรมศิลปากรได้กำหนดการพิจารณาในด้านต่างๆ ไว้ดังนี้¹¹

1. พิจารณาด้านอายุของโบราณสถานนั้น
2. พิจารณาด้านรูปแบบการก่อสร้างรวมทั้งสภาพแวดล้อมของโบราณสถานแห่งนั้น
3. พิจารณาค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม เทคนิคการก่อสร้าง รูปแบบประเพณีแห่งการก่อสร้าง
4. พิจารณาโครงการอื่นๆ ที่รัฐอนุมัติให้ดำเนินการไว้แล้วว่าจะประสานงาน หรือมีข้อขัดแย้งอย่างไร
5. พิจารณาในเรื่องประวัติความเป็นมาของโบราณสถานนั้นว่า เคยมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นเกี่ยวข้องกับเรื่องอะไร มีความสำคัญขนาดไหน จำเป็นเพียงไรจะต้องสงวนรักษาไว้

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ความสำคัญของโบราณสถานที่จะประกาศขึ้นทะเบียน สำคัญจะต้องมีอย่างหนึ่งอย่างใดมีข้อต่อไปนี้¹²

1. มีคุณค่าด้านอายุ
2. มีคุณค่าทางการก่อสร้าง
3. มีคุณค่าด้านประวัติของสถานที่แห่งนั้น

อย่างไรก็ตาม ประเทศอิตาลีได้กำหนดแนวทางการวิเคราะห์คุณค่าของโบราณสถานในแง่ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมไว้ 3 ประการ คือ

1. คุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งจำแนกปลีกย่อยได้หลายประการ เช่น
 - ก. คุณค่าทางข้อมูลเอกสาร

¹¹ ศิลปากร กรม, หนังสือทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี, 2533.

¹² เรื่องเดียวกัน

- ข. คุณค่าทางประวัติศาสตร์
 - ค. คุณค่าทางโบราณคดี
 - ง. คุณค่าทางความงาม
 - จ. คุณค่าทางทัศนียภาพของเมือง
 - ฉ. คุณค่าทางภูมิสถาปัตยกรรมและนิเวศวิทยา
2. คุณค่าทางการใช้สอย
 - ก. คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย
 - ข. คุณค่าทางเศรษฐกิจ
 - ค. คุณค่าทางสังคม
 - ง. คุณค่าทางการเมือง
 3. คุณค่าทางด้านอารมณ์
 - ก. ความวิจิตรบรรจง มหัศจรรย์
 - ข. เอกลักษณ์
 - ค. ความต่อเนื่อง

การจัดแบ่งประเภทดังกล่าว สามารถทำให้เราวิเคราะห์คุณค่าของโบราณสถานให้เห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม โบราณสถานบางแห่งอาจไม่จำเป็นต้องมีคุณค่าครบทุกประการ อาจมีคุณค่าด้านใดด้านหนึ่งโดดเด่นเป็นพิเศษ เป็นหนึ่งเดียวเฉพาะ ประกอบกับคุณค่ารองในด้านอื่นๆ ก็นับได้ว่ามีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์เช่นกัน

ตัวอย่าง ในการตั้งเกณฑ์เพื่อการประเมินคุณค่าของโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้จัดกลุ่มเกณฑ์ในการพิจารณาในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ
 - 1.1 คุณค่าทางด้านศิลปกรรม
 - 1.2 ความกลมกลืนทางสถาปัตยกรรม
 - 1.3 ผังบริเวณ
2. คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี
 - 2.1 ประวัติศาสตร์ของโบราณสถานหรือกลุ่มของโบราณสถาน
 - 2.2 หลักฐานทางโบราณคดี
 - 2.3 อายุสมัย
3. คุณค่าทางด้านวิทยาการและการศึกษา
 - 3.1 ความเป็นของแท้ดั้งเดิม
 - 3.2 ความหายาก
 - 3.3 การสื่อความหมาย
 - 3.4 การเป็นตัวแทน
4. คุณค่าด้านสังคม
 - 4.1 ความผูกพันต่อท้องถิ่น
 - 4.2 วัฒนธรรมท้องถิ่น
 - 4.3 ความสืบเนื่องของวิถีชีวิต

ในการอนุรักษ์โบราณสถาน เนื่องจากมีหลายประเภท ซึ่งแต่ละประเภทก็มีข้อกำหนด (Criteria) ในการอนุรักษ์ที่แตกต่างกัน จึงต้องคำนึงถึงประเภทของอาคารนั้นๆ และพิจารณาถึงความเหมาะสมในการหา

แนวทางการอนุรักษ์ โบราณสถานส่วนใหญ่ในประเทศไทย มักเกี่ยวข้องกับวัดและวัง โดยเฉพาะวัดนั้น เป็นสถานที่ที่ชาวไทยให้ความเคารพ เลื่อมใส สะท้อนถึงวิถีการดำเนินชีวิตของคนในอดีตและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน อีกทั้งยังเกี่ยวพันไปถึงขนบธรรมเนียมประเพณี คติความเชื่อทางศาสนาของชุมชนด้วย

ในขั้นตอนของโครงการใดใด ที่จะทำการอนุรักษ์จำเป็นต้องทราบคุณค่าของโบราณสถานนั้นก่อน เพราะการอนุรักษ์จะต้องเป็นการรักษาและส่งเสริมคุณค่าเหล่านั้นให้คงอยู่ และนำมาใช้พิจารณาแนวคิดทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสม ซึ่งแนวคิดนี้ จะเป็นแกนนำไปสู่การปฏิบัติ โดยมีเทคนิควิธีการที่จะเป็นเครื่องมือสนองแนวคิดนั้นให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ จึงจำเป็นต้องมีแนวคิดที่ชัดเจน เพื่อที่จะวางแผนงานได้อย่างกระจ่าง ซึ่งการพิจารณาคุณค่าของโบราณสถานจะทำให้เราได้มองเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น และนำไปสู่การอนุรักษ์ที่เหมาะสม ทั้งด้านนโยบาย แนวความคิด ระดับของการอนุรักษ์และวิธีการอนุรักษ์ในทางปฏิบัติ ซึ่งมีหลายรูปแบบ ประเภทของอาคารที่ต่างกัน ย่อมมีคุณค่าต่างกัน การประเมินคุณค่าของอาคารเป็นสิ่งจำเป็นที่มีส่วนช่วยในการพิจารณาประกอบการวิเคราะห์ปัญหาด้านอื่นๆ ถึงระดับและขอบเขตของการซ่อมแซม เปลี่ยนแปลง ที่พอเหมาะไม่ว่าจะเป็นทางด้านรูปแบบอาคาร วัสดุ เทคโนโลยีการก่อสร้าง รวมทั้งวางแผนทางการดูแลรักษาต่อไปในอนาคตอีกด้วย

คุณค่าสัมพันธ์บ้าน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นงานที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้าน สร้างสรรค์และสอดแทรกวัฒนธรรมท้องถิ่น บางครั้งอาจถูกมองว่าขาดความงาม ด้อยสุนทรียภาพเมื่อเทียบกับศิลปกรรมของช่างหลวงที่มีรูปแบบความงามตามระเบียบแบบแผน แต่กระนั้นงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของชาวอีสานก็มีความงามตามแบบฉบับของตนเอง ตามลักษณะของศิลปะพื้นบ้าน (Folk arts) ซึ่งไม่อาจนำมาเปรียบเทียบกันได้ ด้วยคุณค่าคนละแบบกัน

ศิลปสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นในภาคอีสาน อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับที่พักอาศัย และสถาปัตยกรรมตามความเชื่อทางศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่ก็หมายถึง อาคารภายในวัดนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โบสถ์ หรือที่ชาวอีสานเรียกกันว่า สิม นั้นนับว่าเป็นอาคารที่สำคัญที่สุดภายในวัด รองลงมาจากพระธาตุ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ชาวบ้านในแต่ละชุมชนได้ร่วมแรงร่วมใจรวบรวมกำลังศรัทธาและทุนทรัพย์ ร่วมกันสร้างสรรค์ไว้อย่างงดงาม มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมและแบบอย่างที่เป็นเอกลักษณ์ ลักษณะอาคารทางกายภาพมีความสอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอย อีกทั้งยังมีความสำคัญและคุณค่าทางด้านจิตใจ ตลอดจนความเชื่อมโยงสอดประสานทางวัฒนธรรมระหว่างผู้คน ชุมชนและวัด แสดงออกถึงการคงอยู่ในสภาพแวดล้อม ความเหมาะสมกลมกลืนด้วยธรรมชาติที่สวยงาม สงบ และสันโดษตามลักษณะทางพุทธศาสนา

ภาพที่ 4.25 สิมวัดศรีฐาน บ้านหนอง อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด

ที่มาของภาพ: หนังสืออีสาน, รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

ในการศึกษาเพื่อหาแนวทางอนุรักษ์ สิมพื้นบ้านในท้องถิ่นอีสาน ต้องมีการประเมินคุณค่าของอาคาร ซึ่งแนวทางการพิจารณาประเมินคุณค่าของโบราณสถานส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน แต่ก็มีความแตกต่างออกไปในการวิเคราะห์คุณค่าเฉพาะบางอย่าง ดังนั้นในการพิจารณาคูณค่าดังจะได้กล่าวต่อไปนี้จะได้ใช้หลักเกณฑ์การพิจารณาคูณค่าของโบราณสถานจากหลักการสากล นำมาเป็นแนวทางการพิจารณาคูณค่าของสิมพื้นบ้าน และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมโดยเฉพาะกับคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

คุณค่าของสิมพื้นบ้าน สามารถแบ่งได้ตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. คุณค่าด้านทางวัฒนธรรม

1.1 คุณค่าในฐานะที่เป็นบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์

สถาปัตยกรรมเป็นสิ่งช่วยให้คนในปัจจุบันสามารถเชื่อมโยงปัจจุบันกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ได้อย่างเป็นรูปธรรม สะท้อนให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงของคนกลุ่มต่างๆ หรือเกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ หรือบุคคลสำคัญในอดีต

สำหรับสิมพื้นบ้านของอีสานนั้น ส่วนมากจัดอยู่ในความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชุมชนและท้องถิ่น ลักษณะสถาปัตยกรรมสะท้อนเรื่องราว ความเป็นมาของกลุ่มชนและการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบสถาปัตยกรรม มีความสำคัญเสมือนบันทึกของยุคสมัย อิทธิพลทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในท้องถิ่น รวมทั้งการตกแต่งลวดลายอาคาร การแกะสลักและจิตรกรรมบางแห่งถ่ายทอดเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ในอดีต วิถีชีวิตของผู้คนในสมัยก่อน ลักษณะการแต่งกายและความเชื่อที่ปรากฏในงานศิลปกรรม เช่น จิตรกรรมวัดสระแก้ว จ.ขอนแก่น สามารถนำมาเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันได้ นับได้ว่าสิมพื้นบ้านมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่ควรแก่การอนุรักษ์ไว้ เพื่อดำรงและสืบทอดต่อไปสู่ชนรุ่นหลัง

ภาพที่ 4.26 สิมวัดแจ้ง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๖ พ.ศ.๒๔๕๕ ตั้งแต่ครั้งมณฑลอุบลรุ่งเรืองและเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาในภาคอีสาน ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชนและภูมิภาคอีสาน สิมหลังนี้ได้รับการบูรณะถึงสามครั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๕ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๑๓ และสุดท้ายได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและได้รับการอนุรักษ์โดยกรมศิลปากร ในปี พ.ศ.๒๕๒๗

ภาพที่ 4.27 สิมวัดศรีชัยราช บ้านโนนผึ้ง

อ.กันทรารมย์ จ.ศรีสะเกษ

ที่มาของภาพ: หนังสือสิมอีสาน, รศ.ดร. วิโรฒ ศรีสุโร

สิมโปรง เป็นสิมพื้นบ้านที่แสดงถึงภูมิปัญญาช่างท้องถิ่นที่สร้างสรรค์ได้ลงตัวตามความต้องการประโยชน์ใช้สอย และภูมิอากาศได้อย่างสวยงาม

1.2 คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

คุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เกิดจากภูมิปัญญาของช่างในท้องถิ่น ที่สร้างสรรค์ผลงานอย่างเป็นตัวของตัวเอง สนองความต้องการในการใช้สอยประโยชน์และพื้นที่อย่างตรงไปตรงมา อาจแบ่งคุณค่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้เป็น 3 อย่างคือ คุณค่าที่ตัวสถาปัตยกรรมเอง, คุณค่าของการคงอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น, คุณค่าในการคงอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติเฉพาะท้องถิ่น¹³

คุณค่าของสิมพื้นบ้านซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของอีสาน แสดงออกให้เห็นถึงคุณค่าที่ตัวสถาปัตยกรรมเองด้วยการออกแบบและสร้างสรรค์ที่ลงตัว เน้นการใช้งานตามเนื้อหาที่ต้องการ มีขนาดสัดส่วนของมนุษย์ที่พอเหมาะ ขนาด (Scale) อาคารสามารถสัมผัสได้ถึงความอ่อนน้อมถ่อมตน (Small, humble and polite)¹⁴ และมีลักษณะเฉพาะที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น ซึ่งตัวอาคารได้สะท้อนถึงความเข้าใจ นอบน้อมต่อการตั้งอยู่ร่วมกับลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศแบบที่ราบสูง มีการออกแบบให้สอดคล้อง พอเหมาะกับสภาพแวดล้อม ผังบริเวณตอบสนองต่อการใช้สอยและประกอบกิจกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมทางความเชื่อ ประเพณี 12 เดือนของชาวอีสาน

การเลือกใช้วัสดุในท้องถิ่นที่เป็นมงคลและเหมาะสมต่อลักษณะการใช้งาน อีกทั้งสนองตอบลักษณะอากาศแบบร้อนแห้ง สามารถหาได้ง่ายในพื้นที่และทำการซ่อมแซมได้ด้วยตัวเอง นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นเปรียบเสมือนบันทึทางภูมิปัญญาและประวัติศาสตร์สังคมในอดีต

ภาพที่ 4.28 สิมวัดโพธิ์พิพัฒน์ราม บ้านสูงเนิน อ.คำม่วง จ.กาฬสินธุ์ หลังคาแป้นเกล็ดไม้ วัสดุดั้งเดิมซึ่งเจ้าอาวาสได้เข้าใจถึงคุณค่างานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงได้ทำการอนุรักษ์ไว้

1.3 คุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น

เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมและสุนทรีย์ของสังคมแต่ละสังคม เป็นต้นว่า ขนบธรรมเนียม ประเพณี คติความเชื่อของแต่ละแห่ง ซึ่งแตกต่างกันออกไป สะท้อนให้เห็นวิถีการดำเนินชีวิตและการสืบทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งเห็นได้ชัดทางจากสิมพื้นบ้าน สถาปัตยกรรมสะท้อนความเรียบง่าย สมถะ จริงใจ¹⁵ ไม่ต่างอะไรกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชาวอีสาน และวิถีในการดำเนินชีวิต

ในแง่ของกายภาพ ความงาม และสุนทรีย์ภาพที่ปรากฏในสิม นับเป็นแบบพื้นบ้านที่แสดงถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น มองมุมและความนิยมแบบของชาวบ้าน ซึ่งเป็นคุณค่าของวัฒนธรรมที่ปรากฏในชาวอีสาน นอกจากสิมจะนำเสนอความงามทางกายภาพแล้ว ยังสะท้อนความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมของการร่วมแรงร่วมใจ กำลังศรัทธาในการสร้างหรือลงมือทำในงานบุญต่างๆ ซึ่งรวมทั้งการสร้างสิมตั้งแต่สมัยโบราณด้วยต่างมารวมกันด้วยความเต็มใจสร้างสรรค์ ทำนุบำรุงพระศาสนา ซึ่งนับเป็นคุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่หาได้ยากยิ่งในปัจจุบัน

¹³ อรศิริ ปาณินท์, เรือนพื้นถิ่นละแวกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา, 2541.

¹⁴ Thada Sutthitham, Vernacular Architecture: Indigenous Architecture for the environment in Conservation and Revitalization of Vernacular Architecture and ICOMOS-CIAV Annual Meeting 1997, 1997.

¹⁵ วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน, 2535.

ภาพที่ 4.29 ชาวบ้านมาช่วยกันทาสี กระเบื้องหลังคาในการซ่อมแซมเก่าวัดสระทอง ที่บ้านบัว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๓

ชาวบ้านมาช่วยกันทาสีกระเบื้องหลังคา ในการอนุรักษ์ซ่อมแซม เห็นได้ว่าการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ยังคงเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาวอีสานซึ่งเป็นนิมิตหมายอันดีในการดำเนินการอนุรักษ์สืบพื้นบ้าน มรดกทางวัฒนธรรมของชาวอีสานต่อไปในอนาคต

1.4 อายุสมัย

อาคารเก่าที่มีอายุมาก ผ่านกาลเวลาและยังคงสภาพสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ย่อมมีคุณค่าควรแก่ศึกษาและการอนุรักษ์ไว้ให้รุ่นลูกหลานได้ศึกษาสืบต่อไป อายุแม้จะไม่ใช่ว่ากำหนดความสำคัญหลักในการพิจารณาคุณค่า แต่ก็ควรมีการคำนึงถึง เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า สถาปัตยกรรมที่มีอายุเก่าแก่ ที่ล่วงผ่านกาลเวลาและยังคงสภาพอยู่ได้ถึงปัจจุบัน เหลือจำนวนน้อยและหาได้ยาก มีคุณค่าอย่างประเมินไม่ได้

2. คุณค่าด้านสุนทรียภาพ

2.1 คุณค่าทางศิลปกรรม ช่างฝีมือท้องถิ่น

ผลงานทางด้านศิลปกรรมจะเกี่ยวเนื่องกันกับงานสถาปัตยกรรม การตกแต่งสี มีการสร้างสรรคในหลากหลายลักษณะ งานศิลปกรรมของชาวอีสาน ไม่ได้มีแบบแผนชัดเจนและไม่จำเป็นต้องตามแบบอย่างของบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด สามารถสร้างสรรค์ในรูปแบบต่างๆ ขึ้นอยู่กับฝีมือช่างแต่ละหมู่บ้าน แสดงถึงการใช้นิตนาการและความลึกซึ้งของอารมณ์ ความเอาใจใส่ในสิ่งเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งช่างฝีมือเหล่านี้ จะทำให้อาคารมีบุคลิก ความรู้สึกที่แตกต่างกันออกไป เป็นลักษณะเฉพาะที่ไม่เหมือนกัน เช่น การตกแต่งผนังภายนอกด้วยลวดลายการปั้นปูนนูนต่ำทั้งหลัง บางแห่งเป็นการเขียนรูปแต้ม (จิตรกรรม) บางแห่งก็เรียบง่ายเป็นเพียงปูนฉาบ ซึ่งฝีมือช่างชาวอีสานทำให้อาคารมีบุคลิกและรูปแบบต่างๆ กัน แต่ทั้งหมดก็ปรากฏในลักษณะที่บริสุทธิ์ ซื่อและจริงใจเป็นงานศิลปกรรมที่ไม่สามารถสร้างทดแทน หรือหาใหม่ได้ และคุณค่าที่แฝงไว้มากกว่านั้นก็คือ เป็นงานที่เกิดจากศรัทธา ทำด้วยความตั้งใจและเต็มใจจากมือและมันสมองของภูมิปัญญาช่างท้องถิ่น

2.2 คุณค่าด้านความงามและเป็นเอกลักษณ์

เป็นคุณค่าที่ประเมินด้วยสายตา และการรับรู้ทางความรู้สึกส่วนบุคคล การตีค่าความงามนี้อาจไม่จำเป็นต้องตรงกัน แต่สิ่งหนึ่งที่ปรากฏในลิมพื้นบ้าน คือความงดงามและลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นที่ไม่เหมือนใคร ดังได้กล่าวมาแล้วว่า งานแต่ละชิ้นเกิดจากจินตนาการและฝีมือช่างแต่ละคน แต่ละหมู่บ้าน ดังนั้นนอกเหนือจากลักษณะเฉพาะของงานพื้นบ้านอีสานที่มีความจริงใจ ตรงไปตรงมาในการ

ใช้วัสดุแล้ว เอกลักษณ์เฉพาะอีกอย่างที่ปรากฏออกมาจึงอยู่ที่ความแปลกและการออกแบบบลดลายในแต่ ละหลังที่มีเพียงชิ้นเดียว มี Character พิเศษเป็นของตัวเอง เป็นความงามที่เป็นเอกลักษณ์อย่างผลงาน แบบชาวบ้าน เป็นความงามที่เกิดขึ้นบนความจริงใจ ปรากฏในงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ตั้งแต่ ความลงตัวของสัดส่วนและขนาดอาคาร ความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสภาพแวดล้อม การใช้วัสดุ สีส ีลักษณะผิวสัมผัสหยาบ การแสดงเนื้อแท้ของวัสดุตอบสนองลักษณะการใช้งานและเป็นตัวของตัวเอง เป็นต้น

2.3 ความกลมกลืนทางสถาปัตยกรรมและการคงอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

โดยทั่วไปพิจารณาถึงลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรม มีความกลมกลืนของกลุ่มโบราณสถาน และองค์ประกอบอื่นๆ เช่น ศาลาทำน้ำ รั้ว กำแพง มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกัน เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมโดยรอบ ผังบริเวณสอดคล้องกับการใช้สอยพื้นที่ แสดงออกถึงแนวความคิดในการวางผัง ซึ่งก็นับว่าความกลมกลืน สอดคล้องเหล่านี้ก็ปรากฏในงานออกแบบองค์ประกอบอาคาร และวางผังสิมพื้นบ้านด้วยเช่นกัน เช่น ลักษณะกำแพงแก้วของสิม ที่มีลักษณะเตี้ย เปิดมุมมอง เผยให้เห็นตัวอาคารอย่างชัดเจน จากคติความเชื่อดิตความเชื่อในการวางตำแหน่งโบสถ์ ห้ามไม่ให้วางอาคารอื่นในวัดอยู่ แนวตรงกันกับตัวโบสถ์และเงาของโบสถ์ไม่ให้ทับสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่อยู่บริเวณวัด¹⁶ ทำให้เกิดลานกว้าง เปิดโล่งมีมุมมองที่สวยงามด้านหน้าอาคารและสามารถใช้ประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ได้

คุณค่าของการคงอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ นอกจากจะหมายถึงการอยู่ร่วมกันของอาคารกับสถานที่แล้ว ยังหมายถึงการดำรงต่อไปในอนาคตด้วย สิมพื้นบ้านเป็นสถาปัตยกรรมที่เกิดจากแรงศรัทธา ในพระพุทธรศาสนา โดยคนในพื้นที่ และเชื่อว่าจะสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ด้วยกำลังศรัทธาที่ควรจะมีจากคนในพื้นที่ด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 4.30 ลักษณะบริเวณด้านหน้าของสิม วัดโพธิ์ศรี บ้านศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น ซึ่งอาคารมีขนาดพอดี ไม่สูงเกินไป มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม ด้านหน้าเปิดเป็นลานกว้าง เปิดโล่ง นำสายตา เน้นและส่งเสริมความสำคัญของอาคาร อีกทั้งยังสามารถใช้ประโยชน์ในการประกอบกิจกรรม หรือพิธีกรรมในเทศกาลต่างๆ ได้

3. คุณค่าด้านวิทยาการและการศึกษา

3.1 ความเป็นของแท้ดั้งเดิม

ในการพิจารณาคุณค่าด้านวิทยาการและการศึกษา ที่มีความสำคัญที่จะให้ชนรุ่นหลังได้ทำการศึกษา เนื่องมาจากอาคารนั้นยังคงสภาพเดิมอยู่ตลอดมา ตั้งแต่เริ่มสร้างยังคงสภาพเดิมของวัสดุก่อสร้าง

¹⁶ สุวิทย์ จิระมณี, ประเพณี คติความเชื่อ ที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรม พื้นที่อีสาน ใน สถาปัตยกรรมอีสาน, 2530.

องค์ประกอบอาคาร ประโยชน์ใช้สอย และการตกแต่งต่างๆ ซึ่งทำให้อาคารนั้นมีลักษณะพิเศษและเป็นอาคารที่หาได้ยาก แต่แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงอายุการใช้งานของมัน การเปลี่ยนแปลงนั้นก็ทำให้ความรู้แก่เราในด้านใดด้านหนึ่ง ซึ่งความเป็นของแท้ดั้งเดิมสามารถแบ่งได้ 3 หัวข้อย่อย ในเรื่องของ ที่ตั้ง เทคโนโลยี และรูปแบบ¹⁷

ลิมพินบ้าน ที่พบหากยังไม่ถูกรื้อทิ้ง ก็มักจะพบอยู่ในสภาพของแท้แต่ดั้งเดิม อาจเรียกได้ว่าเป็นโชคดีที่เศรษฐกิจชาวอีสานมิได้มั่งคั่ง ร่ำรวย บางแห่งก็เมื่อรวมกำลังสร้างขึ้นมาก็ได้เปลี่ยนแปลง สร้างเสริมมากไปกว่าการซ่อมแซมเพื่อคงสภาพให้ยังสามารถใช้สอยได้หรือเก็บรักษาไว้ ดังนั้นหากจะค้นหาความแท้แต่ดั้งเดิม ก็ยังพบอยู่มากในลิมพินบ้าน

3.2 การสื่อความหมาย

คุณค่าการสื่อความหมายพิจารณาถึงลักษณะโดยรวมของสถาปัตยกรรมที่สามารถสื่อความหมายให้สาธารณชนได้เข้าใจประเภทและประโยชน์ใช้สอยของโบราณสถานนั้นๆ ได้ ซึ่งเป็นที่รู้และสามารถเข้าใจกันได้ดีสำหรับอาคารทางศาสนาโดยเฉพาะอาคารประเภทโบสถ์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่สามารถรับรู้ได้ถึงประโยชน์ใช้สอยและการใช้ประกอบพิธีกรรม เช่นจากลักษณะอาคาร บริเวณโดยรอบและการปักโบเสมา เป็นต้น และเป็นสิ่งที่ซึมซับเข้าไปในจิตใจตั้งแต่ยังเล็กๆ เช่นเดียวกันกับลิมพินบ้านของอีสาน มีการสื่อความหมายในลักษณะเดียวกัน

นอกจากการสื่อความหมายในแง่ประโยชน์ใช้สอยแล้ว ลิมและวัด ยังเป็นสัญลักษณ์ของความดี ทำให้ระลึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อันเป็นตัวแทนคำสั่งสอนของพุทธศาสนา ให้ความเชื่อถือ ศรัทธาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ

3.3 ความหายาก

คุณค่าความหายากเห็นได้จากจำนวนของอาคารที่เหลือให้เห็นได้น้อย โดยพิจารณาในด้านต่างๆ เช่น เป็นอาคารที่สร้างสมัยแรกๆ ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ แสดงออกถึงลักษณะเฉพาะทางกายภาพและองค์ประกอบอาคารที่โดดเด่นที่ไม่สามารถหาได้ในพื้นที่อื่น แสดงถึงวิธีการก่อสร้างแบบใหม่ในยุคสมัยหนึ่งหรือเป็นอาคารที่สร้างด้วยวัสดุใหม่ในสมัยนั้น เป็นต้น

คุณค่าอันนี้ เป็นคุณค่าที่เห็นได้ชัดในงานลิมพินบ้าน ด้วยจากสาเหตุหลายประการ ทั้งจากภัยธรรมชาติ และลักษณะสังคมที่เปลี่ยนไป การพัฒนาที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว ทำให้ลิมพินบ้านเกิดความเสื่อมสภาพ ผุพังเสียหายไปตามกาลเวลาบ้าง ถูกรื้อทิ้งสร้างใหม่บ้าง ลิมพินบ้าน จึงน้อยลงและหาได้ยากขึ้นทุกที และด้วยไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ทดแทนคุณค่าเหมือนของเดิมได้ ดังนั้นลิมที่เหลืออยู่ จึงมีคุณค่าอย่างประเมินมิได้

3.4 เป็นตัวแทน

ลิมพินบ้าน สามารถเป็นตัวแทนของลักษณะสถาปัตยกรรมของยุคสมัยหนึ่ง ในสังคมเกษตรกรรมของพื้นที่ภาคอีสานซึ่งเป็นภูมิภาคของประเทศไทย มีรูปแบบและเป็นประเภทหนึ่งของสถาปัตยกรรมไทยที่เป็นแบบฉบับเฉพาะของท้องถิ่นนั้น มีความสมบูรณ์ทางด้านศิลปะ และการออกแบบของช่างฝีมือในยุคสมัยหนึ่งและไม่อาจหาได้ในพื้นที่อื่น

¹⁷ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิ, รายงานการสำรวจ ศึกษา รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลด้านโบราณสถานและการอนุรักษ์ใน โครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา ระยะที่ 2, 2542.

4. คุณค่าด้านสังคม

4.1 ความผูกพันต่อชุมชนและท้องถิ่น

เป็นคุณค่าทางด้านจิตใจที่ไม่สามารถวัดได้ด้วยเครื่องมือใดใด จากกิจกรรมตามประเพณีที่เกิดขึ้น สร้างความผูกพันทางใจให้กับชุมชน ทั้งความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างคนในชุมชน และความผูกพันกับตัวอาคารและพระพุทธรูปศาสนาอย่างแยกไม่ออก ที่ค่อยๆ ซึมซับทีละเล็กละน้อยสะสมผ่านกาลเวลา โดยอาศัยตัวอาคารเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมเสมือนจุดเชื่อมโยงระหว่างกัน ซึ่งแสดงออกให้เห็นทางจิตสำนึก การกระทำ การดูแลรักษา นอกจากการเข้าวัด ทำบุญส่วนตัวแล้ว จะเห็นว่ามีงานประเพณีที่รวมคนอย่างต่อเนื่องกันมีให้เห็นกันอยู่เสมอๆ ตลอด 12 เดือนตั้งแต่ครั้งอดีต วัดเป็นเครื่องหมายของความดี ที่คนนับถือ ศรัทธา และตั้งใจช่วยกันทำนุบำรุงรักษา ด้วยความเชื่อที่ว่าจะได้ดี ได้บุญ และสบายในชาติหน้า วัดกลายเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ เป็นที่พึ่งยามเกิดทุกข์ เป็นที่หวังถึงความสงบ ความสบายของจิตใจ กลายเป็นศูนย์รวมทางใจของชุมชน ดังนั้นความเชื่อและความศรัทธาต่างๆ เหล่านี้ ทำให้คนอีสานมีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับวัดและพระพุทธรูปศาสนา สิ่งก่อสร้างและโบราณสถานที่ยังคงมีอยู่ในวัด เป็นสิ่งสะท้อนถึงการร่วมแรงร่วมใจ รวมกำลังทุนทรัพย์และศรัทธาของชาวบ้านได้เป็นอย่างดีตั้งแต่ครั้งโบราณ

ความสัมพันธ์ที่เกิดภายในชุมชน เป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้แต่สัมผัสได้ด้วยความรู้สึก ความผูกพันทางใจเหล่านี้ อาศัยระยะเวลาอันยาวนานในการก่อตัว สร้างสมศรัทธาและความเชื่อ ความผูกพันที่เกิดจากประวัติศาสตร์ในอดีตของท้องถิ่นที่บรรพบุรุษได้มีส่วนร่วมสร้างเอาไว้กับโบราณสถานนั้น เช่น การรวมตัวของคนในหมู่บ้านที่ทำการสร้างหรืออนุรักษ์ซ่อมแซมสิ่งพื้นบ้าน ทำให้ลูกหลานเกิดความภาคภูมิใจ ความเคารพและผูกพันกับบรรพบุรุษ ทำให้ต้องการบำรุงรักษาไว้เป็นเพื่อเป็นอนุสรณ์

4.2 ความต่อเนื่องของประเพณี และวิถีชีวิต

เป็นอาคารที่ยังคงมีประโยชน์ใช้สอยอย่างต่อเนื่อง และยังคงมีบทบาทต่อความเชื่อ และการปฏิบัติกิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ส่งผลเป็นความผูกพัน สืบทอดต่อๆ กันมาจนถึงปัจจุบันตั้งได้กล่าวมาข้างต้น ทำให้โบราณสถานนั้นๆ มีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น และเมื่อได้รับการอนุรักษ์ เอาใจใส่ ย่อมมีผลต่อการสืบเนื่องของประเพณี และวิถีชีวิตต่อไปอีกในอนาคต และหากยังมีการใช้งาน ประกอบพิธีกรรมอย่างต่อเนื่อง ย่อมจะเป็นให้มีการดูแล บำรุงรักษาอยู่ตลอดเวลา เป็นอีกวิถีการหนึ่งในการอนุรักษ์

บทสรุป

จากการศึกษาสภาพที่ตั้งและลักษณะปัญหาที่เกิดขึ้นกับสิ่งพื้นบ้าน สามารถสรุปปัญหาได้ใน 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ ปัญหาทางกายภาพและปัญหาที่เกิดขึ้นทางสังคม ซึ่งจะมีแนวทางในการแก้ไขต่างกัน ขณะเดียวกัน การพิจารณาแนวความคิดในการอนุรักษ์ก็ต้องคำนึงถึงคุณค่าของอาคาร เพื่อที่จะรักษาและส่งเสริมคุณค่านั้นให้คงอยู่และสืบเนื่องต่อไป ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาเพิ่มเติมโดยศึกษากรณีศึกษาที่ได้ทำการอนุรักษ์แล้ว ดังรายละเอียดในบทต่อไป

สำรวจ และวิเคราะห์กรณีศึกษา

5.1 กรณีศึกษาการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน ที่ผ่านมา

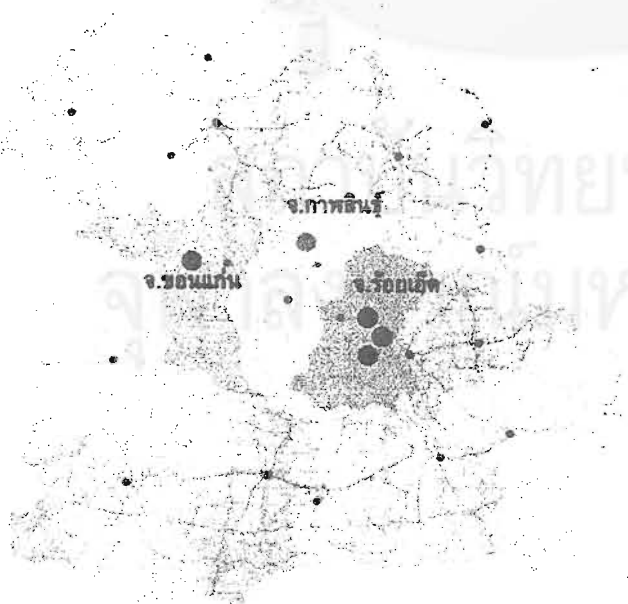
เกณฑ์ในการเลือกกรณีศึกษา

ลิมพื้นบ้าน ที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน มีอยู่จำนวนไม่มากนัก เมื่อเทียบกับจำนวนวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ก็มีการกระจายอยู่เกือบทั่วภูมิภาค การพิจารณาเลือกลิมพื้นบ้านมาเป็นกรณีศึกษา มีเกณฑ์ในการเลือกจาก

1. เป็นลิมพื้นบ้าน ที่มีคุณค่า มีเอกลักษณ์เฉพาะของอีสานและสามารถเป็นตัวแทนของลิมพื้นบ้านในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ โดยศึกษาจากทั้งกรณีศึกษาที่ยังคงมีการใช้งานอยู่ และจากกรณีศึกษาที่มีได้มีการใช้งานของลิมพื้นบ้านนั้นแล้ว
2. เป็นลิมพื้นบ้านที่ได้รับการอนุรักษ์แล้ว ด้วยแนวทางการจัดการที่แตกต่างกันในแต่ละแห่ง มีแนวคิดและเทคนิคในการอนุรักษ์บางอย่างแตกต่างกัน

หลังจากนั้น นำข้อมูลจากการศึกษาดังกล่าวมาเปรียบเทียบและวิเคราะห์องค์ประกอบด้านต่างของการอนุรักษ์ ข้อดีข้อเสียจากความแตกต่างของโครงการอนุรักษ์และวิธีการดังกล่าว เพื่อเสนอแนวความคิดและแนวทางในการอนุรักษ์ ลิมพื้นบ้าน ต่อไป กรณีศึกษาที่ได้พิจารณาเลือกมา มีดังนี้

- 5.1.1 ลิม วัดเสมาท่าค้อ บ้านแจ้ง อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด
- 5.1.2 ลิม วัดจักรวาลภูมิพิณีจ บ้านหนองหมื่นถ่าน อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด
- 5.1.3 ลิม วัดกลางโคกค้อ บ้านโคกค้อ อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์
- 5.1.4 ลิม วัดราชสีไศล บ้านฟ้าล้อม อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด
- 5.1.5 ลิม วัดสระทอง บ้านบัว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น

- ลิมวัดกลางโคกค้อ บ้านโคกค้อ
- ลิมวัดเสมาท่าค้อ
- ลิมวัดจักรวาลภูมิพิณีจ
- ลิมวัดราชสีไศล
- ลิมวัดสระทอง

ภาพที่ 5.1 แผนที่แสดงที่ตั้งของกรณีศึกษาที่เลือกมา

5.1.1 วัดเสมาท่าคือ อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 5.2 สภาพก่อนการอนุรักษ์ (ก่อนถมดิน)
ที่มา: ภาพถ่ายเก่า จากเจ้าอาวาส ไม่ปรากฏปีที่ถ่าย

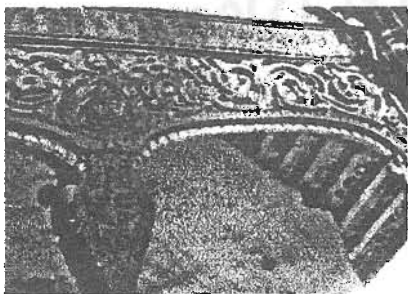
ภาพที่ 5.3 ภาพถ่ายหลังการอนุรักษ์แล้ว
ที่มา: ลิราภรณ์ สิทธิหนาทวงศ์ พฤศจิกายน ๒๕๔๖

ประวัติโดยสังเขป

วัดเสมาท่าคือ ตั้งอยู่บ้านท่าคือ หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านแจ้ง อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๓๘๕ และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อปี พ.ศ.๒๔๒๐ ส่วนสิมหลังนี้ สร้างขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๑๒ มีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน มีมุขด้านหน้า ภายในมีพระพุทธรูปทองเหลือง ประดิษฐานเป็นพระประธาน พระพุทธรูปองค์นี้สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๘ โดยพระอาจารย์สีห์(เคน) ได้อัญเชิญมาจากเมืองธนบุรี ปัจจุบันสิมหลังนี้เป็นสิมหลังเดียวที่มีอยู่ในวัด ทางวัดยังไม่ได้สร้างโบสถ์หลังใหม่

สภาพอาคารก่อนการอนุรักษ์¹

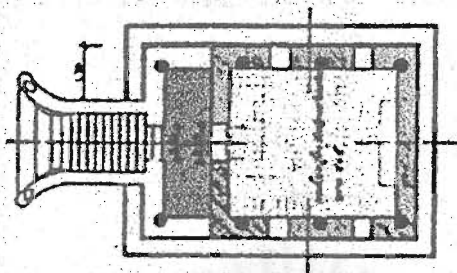
สิมหลังนี้ นับเป็นสิมที่บิ่นบ้านบริสุทธ์ ผังก่ออิฐถือปูน แพนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 2 ห้อง กว้าง 4.60 เมตร ยาว 6.70 เมตร รวมมุขด้านหน้า ผังก่ออิฐฉาบปูนสูง 2.30 เมตร บนฐานเอวชั้นสูง 1.60 เมตร วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ประกอบด้วยอิฐเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง ลักษณะเป็นอิฐเผาสุกทั้งแผ่น สอดด้วยดิน ปัญหาสำคัญของการอนุรักษ์ คือ ทางวัดได้ถมดินใหม่ เพื่อกันน้ำท่วมไม่ให้เข้ามาถึงได้ โดยถมสูงขึ้นจากระดับพื้นเดิมประมาณ 1.20 เมตร ซึ่งเป็นผลให้ฐานของสิมส่วนหนึ่ง จมอยู่ใต้ดิน

ภาพที่ 5.4 ลวดลายแกะสลักซังผึ้ง

ที่มา: ภาพถ่ายเก่า จากเจ้าอาวาส ไม่ปรากฏปีที่ถ่าย

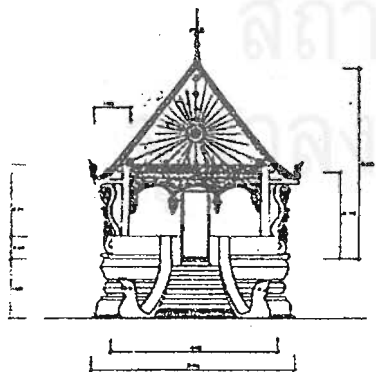
¹ อ้างอิงจาก ศิลปากร กรม, รายงานการบูรณะอุโบสถ วัดเสมาท่าคือ บ้านท่าคือ ตำบลบ้านแจ้ง อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด, หัวหุ้นส่วนจำกัด ไพโรคา, 2542

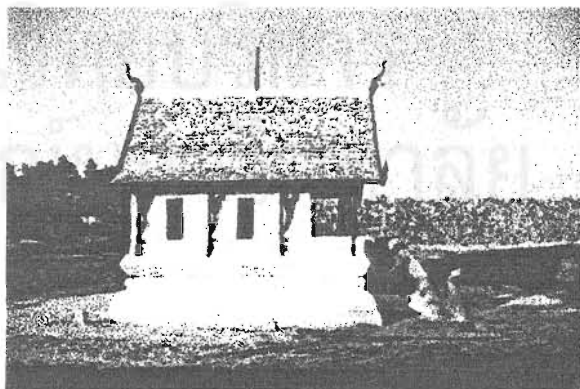
ภาพที่ 5.5 แปลนสิมวัดเสมาท่าคือ แสดงพื้นที่ใช้สอยภายในและระเบียบด้านหน้า
ที่มาของภาพต้นฉบับ: รายงานการบูรณะสิมวัดเสมาท่าคือ, บริษัท ไพรดา

สภาพอาคารมีความทรุดโทรมมาก แต่ไม่พบปัญหาการทรุดตัวรุนแรง ปัญหาทางกายภาพส่วนใหญ่เป็นความเสื่อมสภาพของวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ปูนฉาบร่อนหลุดเป็นบางส่วน บางแห่งชาวบ้านได้ฉาบด้วยทับด้วยปูนซีเมนต์ดำ โครงสร้างหลังคาเป็นไม้เนื้อแข็ง สภาพยังแข็งแรงสมบูรณ์ ระบายบางส่วนผุกร่อนเนื่องจากเป็นไม้เนื้ออ่อน วัสดุคลุมหลังคาเดิมมุงด้วยกระเบื้องดินเผา บางส่วนได้หลุดหายไป ส่วนประดับตกแต่งบางส่วนหลุดหายไป คือ โหง่ ซ่อฟ้า หางหงส์ ส่วนหน้าบันยังเหลืออยู่ คันทวยมีลักษณะพิเศษไม่เหมือนกันเลยสักอัน เป็นรูปแกะสลักรูปนาคลำตัวโค้งม้วนหัวและหางออก ตอนกลางมีการแกะสลักรูปคนนั่ง รูปลิง และอื่นๆ รวงผึ้งหรืออั้งผึ้ง เป็นไม้แผ่นใหญ่หลายแผ่นมาเข้าเดือยแปะติดกันแล้วเอามาแกะสลัก ซึ่งมีความสวยงามและมีคุณค่าเป็นลักษณะเด่น ด้วยฝีมือของช่างพื้นบ้านและยังมีสภาพสมบูรณ์ ไม้ปั้นลมเป็นไม้เนื้อแข็งแกะสลัก ยังติดอยู่ในตำแหน่งเดิม แต่ผุพังเสื่อมสภาพจนไม่เห็นเค้าลวดลายเดิม

ลักษณะทั่วไปของผนังก่อด้วยอิฐดินเผาสุกปูนหมัก ความสูงประมาณ 2.30 เมตร หนา 0.50 เมตร ผนังภายในก่อด้านตะวันตกก่ออิฐฉาบปูนเป็นฐานชุกชี มีการแตกร้า และหลุดร่อนของผนังบางส่วน มีการซ่อมแซมรอยชำรุดของผนังด้วยปูนซีเมนต์ดำ ทำให้เกิดความไม่กลมกลืนของผิวปูนฉาบเดิมกับผิวปูนซีเมนต์ใหม่ อีกทั้งปูนซีเมนต์ที่ใช้ มีความเค็มสูงซึ่งมีผลต่อผนังอิฐโดยตรง

ภาพที่ 5.6 ภาพ drawing ด้านหน้า
อาคาร หันหน้าทางทิศตะวันออก
ที่มา: จากรายงานการบูรณะ สิมวัดเสมาท่าคือ

ภาพที่ 5.7 ภาพถ่าย รูปด้านอาคารหลังจากบูรณะ
แสดงอาคารทั้งหลัง และบริเวณที่ขุดดินออก
ที่มา: สิริภรณ์ สิทธิณรงค์ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๖

แนวความคิดในการอนุรักษ์

การบูรณะครั้งนี้ มีแนวความคิดในการอนุรักษ์ให้ถูกต้องตามหลักการทางวิชาการอนุรักษ์โบราณสถาน และคงความเป็นของเดิมให้มากที่สุด มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาโบราณสถานแห่งนี้ให้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยเน้นเนื้อหา ดังนี้

- รักษารูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม
- รักษาเทคนิค และวิธีการบูรณะ
- รักษาวัสดุเดิมที่ใช้ในงานก่อสร้าง

แต่ก็มีการนำเอาเทคนิคสมัยใหม่เข้ามาประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับการดำเนินงาน และทำให้ตัวอาคารมีความมั่นคงแข็งแรงมากยิ่งขึ้น โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์และคำนึงถึงรูปแบบดั้งเดิมเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังได้ทำการจัดภูมิทัศน์ตกแต่งพื้นที่บริเวณรอบอาคาร ทั้งยังได้ติดตั้งป้ายข้อมูลบอกรายละเอียดเกี่ยวกับโบราณสถานแห่งนี้ เพื่อประชาสัมพันธ์แก่ผู้พบเห็นให้ทราบ²

ภายหลังจากการบูรณะ ได้ติดตั้งส่วนประดับทางสถาปัตยกรรมเข้าไป เพื่อให้ตัวอาคารมีความสมบูรณ์เหมือนเมื่อครั้งที่อาคารหลังนี้ได้ทำหน้าที่จรจโรจใจ รั้วใช้พุทธบริษัท และสืบต่อพุทธศาสนาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

หน่วยงานรับผิดชอบในการดำเนินโครงการ

การบูรณะสิม วัดเสมาทำคือ อยู่ในความรับผิดชอบและดำเนินงาน โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 จังหวัดอุบลราชธานี และสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ รั้วจ้างเหมาโดย ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไพรลดา ในปี พ.ศ.๒๕๔๒

วิธีการดำเนินการ

การดำเนินการอนุรักษ์ ปฏิบัติงานตามแบบบูรณะที่ออกแบบโดยสถาปนิกจากกรมศิลปากร โดยการจ้างเหมาบริษัทผู้รับเหมาในการทำงานอนุรักษ์ทั้งโครงการ และมีนักโบราณคดี ช่างเทคนิคและผู้เชี่ยวชาญจากสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 จังหวัดอุบลราชธานีเป็นผู้ดูแลและตรวจงาน ดังนั้นการดำเนินการอนุรักษ์ทั้งหมดจึงนับว่าอยู่ในความดูแลและรับผิดชอบของหน่วยงานของรัฐบาลทั้งหมด

เทคนิควิธีการอนุรักษ์

งานซ่อมแซมอาคาร มีส่วนหลัก ๆ คือ

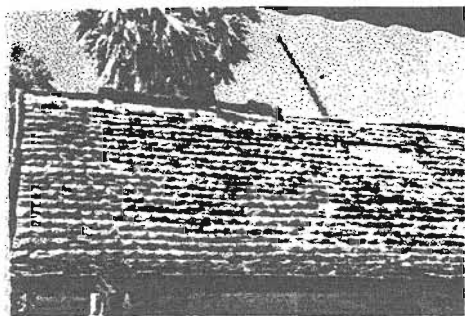
1. ซ่อมหลังคาและเปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคา โดยด้านหนึ่งใช้กระเบื้องเดิม ทำความสะอาดแล้วทาด้วยน้ำยากันซึม ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นกระเบื้องใหม่ที่มีลักษณะรูปแบบและขนาดเหมือนของเดิม ก่อนมุงชุบน้ำยากันซึมเช่นเดียวกัน

โครงหลังคาไม้ ทำความสะอาดและกำจัดปลวก ส่วนไม้ที่ผุหรือชำรุดซ่อมด้วยวิธีตัดต่อ โดยใช้ไม้เนื้อแข็งขนาดหน้าตัดเท่าของเดิม โครงสร้างหลังคาไม้ทุกตัวทางน้ำยารักษาเนื้อไม้ชนิดใสไม่มีสี

บันลุ่มเปลี่ยนใหม่ทั้งหมด โดยใช้ไม้เนื้อแข็งที่มี ขนาด หน้าตัด รูปทรงเหมือนเดิม และแกะสลักลวดลายให้เหมือนเดิมตามหลักฐาน

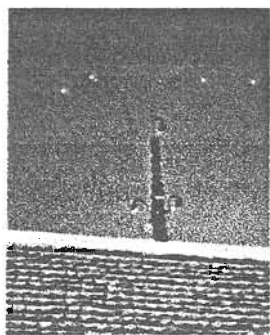
² ศิลปากร กรม, รายงานการบูรณะโบสถ์ วัดเสมาทำคือ บ้านทำคือ ตำบลบ้านแจ้ง อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด, 2542.

ทำปูนปั้นทลบนหลังคาใหม่ด้วยปูนหมัก และเสริมด้วยลวดตะแกรง ปูทลบนหลังคาที่ปั้นใหม่ตามขนาดและลักษณะที่สถาปนิกกำหนดและติดตั้งข้อฟ้าในตำแหน่งเดิม

ภาพที่ 5.8 ข้อฟ้าก่อนการอนุรักษ์ มีลักษณะเอียงโยจนเกือบหลุดลงมา

ที่มา: ภาพถ่ายเก่า จากเจ้าอาวาส ไม่ปรากฏปีที่ถ่าย

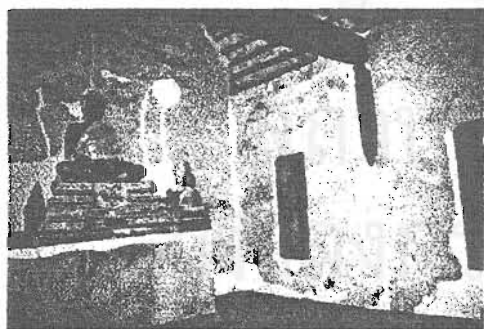
ภาพที่ 5.9 ข้อฟ้า สิมวัดเสมาทำด้อ หลังจากอนุรักษ์แล้ว

ที่มา: ลีราภรณ์ สิทธิกันทวงศ์ พฤตจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๒

2. การซ่อมผนังภายในและภายนอกอาคาร ทำการตรวจสอบปูนฉาบผนังภายในภายนอก สกัดปูนฉาบออกจนถึงอิฐก่อ ส่วนที่ชำรุดแตกร้าว หรือร่วนเป็นผงหมดสภาพ เปลี่ยนอิฐก่อก่อนที่หมดสภาพ

ตรวจดูสภาพปูนก่อ ถ้าพบแนวใดที่มีสภาพร่วนและเป็นผงหรือหมดสภาพก็สกัดออกจนถึงส่วนที่แข็งหรือประมาณ 4-6 ซม. ทำความสะอาดแล้วอุดด้วยปูนก่อที่มีส่วนผสมปูนซีเมนต์ขาว ปูนขาวและทรายหยาบ ในอัตราส่วน 1:2:9 โดยแนวปูนก่อที่ก่อไม่ให้เกิดผิวหน้าก่อนอิฐ

ส่วนบริเวณผนังอาคารที่มีรอยแยกได้เสียบ Stainless เสริมความมั่นคง

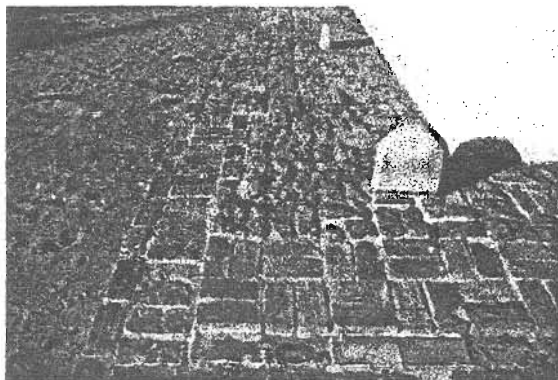
ภาพที่ 5.10 งานอนุรักษ์ผนังภายในอาคาร เห็นลักษณะการซ่อมรอยแตกร้าวของผนัง โดยใช้ปูนหมัก ซึ่งต้องการแสดงความแตกต่างของซ่อมแซมครั้งใหม่ในการบูรณะ

ที่มา: ลีราภรณ์ สิทธิกันทวงศ์ พฤตจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๒

3. การซ่อมประตู หน้าต่าง ทำความสะอาดไม้วงกบประตู หน้าต่าง ไม้ธรณี ไม้ทับหลัง กำจัดปลวก ส่วนใดที่ชำรุด ได้ตัดต่อเปลี่ยนใหม่ด้วยไม้เนื้อแข็งที่มีขนาดเท่าของเดิม ทาทับด้วยน้ำยารักษาเนื้อไม้ชนิดใสไม่มีสี 3 ครั้ง

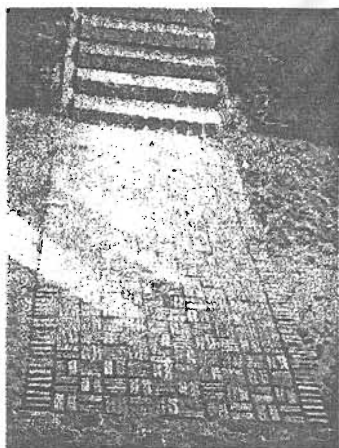
4. การซ่อมพื้นภายใน ทำการสกัดผิวปูนเดิม ก่อนเทพื้นปรับระดับด้วยปูนทรายทับบนพื้นเดิม จากนั้นปูกระเบื้องดินเผาชนิดเคลือบ

บริเวณพื้นบันไดและราวปูนปั้นรูปพญานาค ได้ความสะอาดผิวปูนฉาบและจัดทราบสกปรกด้วยน้ำสะอาดกับขนแปรงอ่อน ปูนส่วนใดที่ชำรุดแตกร้าวหรือร่วนเป็นผงจนหมดสภาพ ก็สกัดออกมาจนถึงอิฐก่อ แล้วตรวจดูสภาพอิฐก่อ ก้อนใดแตกร้าวหรือผุร่วนจนหมดสภาพ เปลี่ยนใหม่เฉพาะก้อนนั้น แล้วฉาบทับด้วยปูนที่มีส่วนผสมที่กำหนดไว้

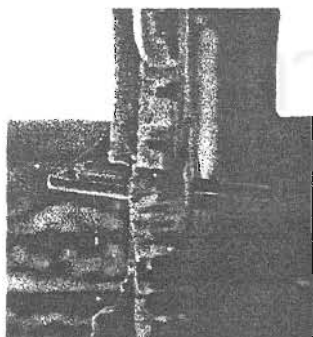
ภาพที่ 5.11 ลักษณะการซ่อมและอนุรักษ์พื้นรอบอาคาร แสดงความแตกต่างของการใช้วัสดุพื้นเก่า - ใหม่ ซึ่งทำตามแนวทางด้านวิชาการในการอนุรักษ์ที่ต้องมีการใช้วัสดุใหม่ ให้อนุรักษ์โดยแสดงให้เห็นความแตกต่างของเดิมและของใหม่ เพื่อแสดงไว้เป็นหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์

ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ สิทธิหนองค์ พุทธศักราช พ.ศ.๒๕๔๒

ภาพที่ 5.12 ลักษณะพื้นทางเดิน ด้านหน้าทางขึ้นสิมและการใช้วัสดุสมัยใหม่ที่พยายามให้กลมกลืนกับลักษณะเดิม

ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ สิทธิหนองค์ พุทธศักราช พ.ศ.๒๕๔๒

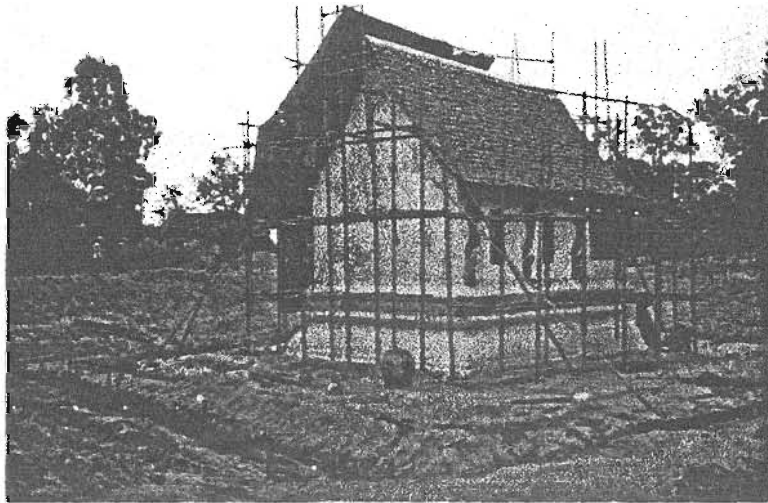

ภาพที่ 5.13 ลักษณะการซ่อมงานไม้ ของซังผึ้ง มีการใช้ไม้เสียบเชื่อมไม้สองชิ้นไว้ด้วยกันตามวิธีการดั้งเดิม

ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ สิทธิหนองค์ พุทธศักราช พ.ศ.๒๕๔๒

5. การซ่อมหน้าบันไม้ ซังผึ้งและคันทวย ทำความสะอาดตัวไม้ทั้งหมด โดยใช้สาลีสับแอลกอฮอล์เช็ดให้แห้ง และตรวจดูสภาพไม้ ไม้ชิ้นใดหลุดหาย ให้นำไม้ชนิดเดิมที่มีลักษณะและขนาดอย่างเดิมมาเสริมแทน ไม้ตัวใดผุ ชำรุด ซ่อมโดยการปะ อุด ตัดต่อ หรือเปลี่ยนทั้งตัวด้วยตัวไม้ชนิดเดิม ลักษณะและขนาดเท่าเดิม แล้วทาด้วยยารักษาเนื้อไม้ชนิดใสไม่มีสี ทาทับ 3 ครั้ง

6. ปรับระดับพื้นดินรอบอาคารและทำระบบระบายน้ำ โดยขุดปรับระดับจนถึงระดับฐานอาคารเดิม
7. ซ่อมโบสถ์มา โดยสกัดแท่งคอนกรีตที่หุ้มโบสถ์มาของเดิมออก

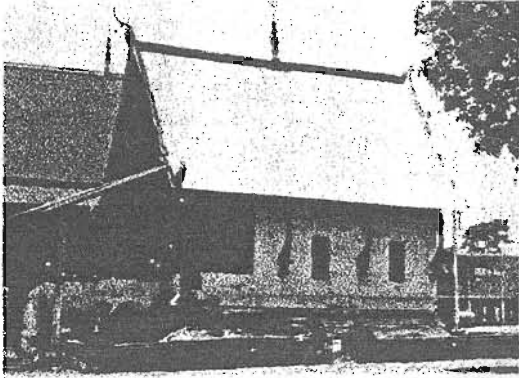

ภาพที่ 5.14 ภาพระหว่างดำเนินการบูรณะ มีการขุดดินลงไปจนถึงระดับเดิม พร้อมวางระบบระบายน้ำรอบอาคาร เพื่อระบายน้ำไปสู่ลำน้ำใกล้เคียง กับปัญหาหน้าท่วม

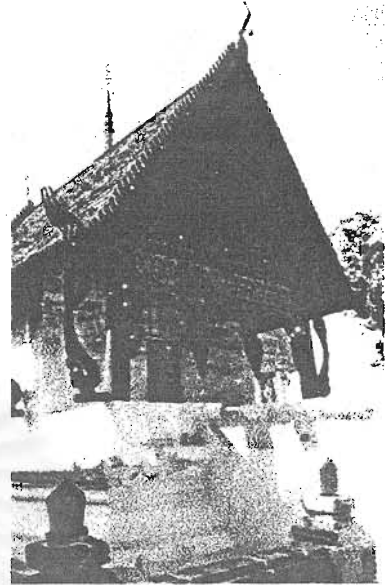
ที่มาของภาพ: เอื้อเฟื้อโดย รศ.วิโรฒ ศรีสุโร สิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๒

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.1.2 วัดจักรวาลภูมิพิณี อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 5.15 ภาพถ่ายเก๋าก่อนการบูรณะ
ที่มาของภาพ: หนังสือลืออีสาน, รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

ภาพที่ 5.16 ภาพถ่ายหลังการอนุรักษ์แล้ว
ที่มาของภาพ: ลิขารภรณ์ ลิขินันทวงศ์ พฤตจิกายน ๒๕๕๒

ประวัติโดยสังเขป

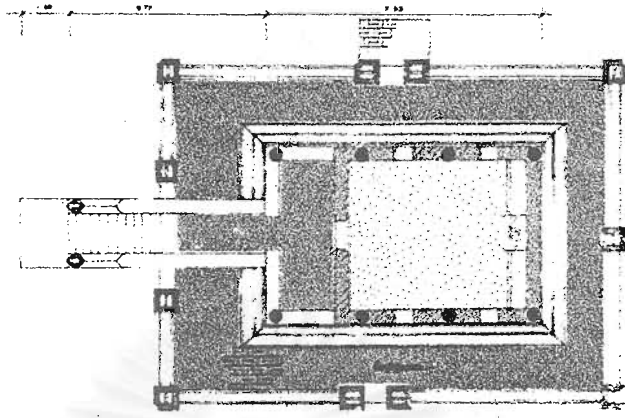
วัดจักรวาลภูมิพิณี บ้านหนองหมื่นถ่าน ตำบลหนองหมื่นถ่าน อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด เป็นวัดที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๓๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ต่อมาได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ในการสร้างสิม เป็นสิมที่มีลักษณะเป็นสิมทึบ ก่ออิฐฉาบปูน มีมุขด้านหน้า สิมหลังนี้มีการก่อสร้างมานานกว่าร้อยปี และมีการซ่อมแซมบ้างเป็นครั้งคราว และในปี พ.ศ.๒๕๒๙ ก็ได้ถอนวิสุงคามสีมา และสร้างโบสถ์หลังใหม่เสร็จเรียบร้อยอยู่ถัดไปในบริเวณใกล้เคียงกัน

สภาพอาคารก่อนการอนุรักษ์³

เนื่องจากในระยะหลังสิมเกิดความชำรุดมาก ทางวัดเองก็มิได้ใช้ประโยชน์จากสิมหลังนี้ จึงมิได้ทำนุบำรุง สภาพก่อนการอนุรักษ์ครั้งสุดท้ายจึงก็มีสภาพชำรุดทรุดโทรม พื้นโดยรอบสิมมีดินทับถมประมาณ 0.05 – 0.10 เมตร แต่ยังพอมองเห็นพื้นที่ปูอิฐดินเผาโบราณ กำแพงสภาพค่อนข้างแข็งแรง มีรอยร้าวบ้างเป็นบางแห่ง พื้นบันได ระเบียงรวมทั้งพื้นภายในอาคารเป็นพื้นซีเมนต์ ซึ่งชาวบ้านได้ซ่อมแซมเอาไว้เมื่อหลายปีก่อนครั้งมาใช้งาน รวบบันไดและตัวสิงห์มอมมีร่องรอยการเอาปูนซีเมนต์ด้ามานาปิดไว้บางจุด

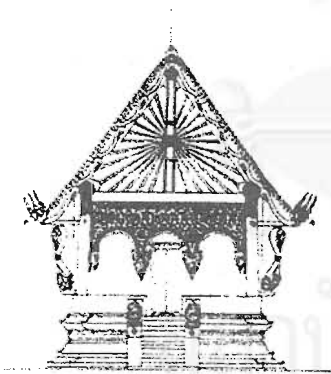
ส่วนฐานสูง 1.60 เมตร เช่นเดียวกับสิมวัดเสมาท่าค้อที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงกัน ปูนฉาบเดิมได้หลุดร่วงไปตามความเสื่อมสภาพ ส่วนผนังอาคารตรงมุขทางเข้าด้านหน้ามีภาพจิตรกรรมอยู่ เช่นเดียวกับผนังภายในทั้งสามด้าน เล่าเรื่องราวพุทธประวัติการเจอมารผจญและนรกสวรรค์ ผนังมีการแตกร้าว และหลุดร่อนบางส่วน มีการซ่อมแซมรอยชำรุดของผนังด้วยปูนซีเมนต์ดำ ทำให้เกิดความไม่กลมกลืนของผิวปูนฉาบเดิมกับผิวปูนซีเมนต์ใหม่ อีกทั้งปูนซีเมนต์ที่ใช้ มีความเค็มสูงซึ่งมีผลต่อผนังอิฐโดยตรง

³ อ้างอิงจาก ศิลปากร กรม, รายงานการบูรณะโบสถ์ วัดจักรวาลภูมิพิณี บ้านหนองหมื่นถ่าน ตำบลหนองหมื่นถ่าน อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด, ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์, 2542.

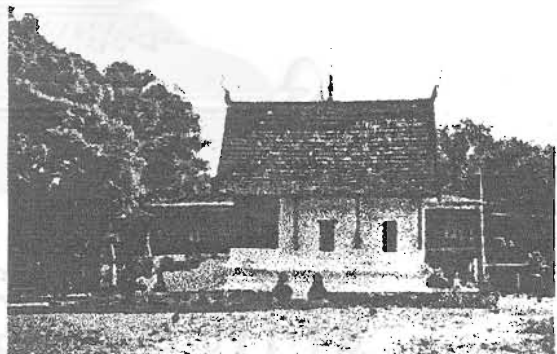

ภาพที่ 5.17 แพลนแสดงพื้นที่ใช้สอยภายในและเขตพันธสีมา
ที่มาของภาพต้นฉบับ: รายงานการบูรณะสิมวัดจักรวรรถภูมิพินิจ, บริษัท ปุรารักษ์

โครงสร้างหลังคาไม้เนื้อแข็งมีความแข็งแรง มีเพียงระแนงไม้บางส่วนหลุดหาย และมุกרון วัสดุหลังคาเดิมเป็นแป้นเกล็ดไม้ และถูกเปลี่ยนเป็นสังกะสีเมื่อสิบกว่าปีมานี้เอง ส่วนตกแต่งอาคารไม่ว่าจะเป็นช่อฟ้า ใบระกา ตัวลำยองและหางหงส์ ต่างอยู่ครบถ้วน มีลักษณะมุกרוןตามสภาพ แต่ยังเห็นเค้าร่องรอยของศิลปะเดิม อังมิ่งนับเป็นงานช่างฝีมือพื้นถิ่นที่มีคุณค่าอย่างยิ่งของสิมหลังนี้ และยังคงมีสภาพที่สมบูรณ์ สวยงาม ดันทวยทั้งสองด้านก็อยู่ครบถ้วน มีลักษณะบริสุทธิของช่างฝีมือพื้นถิ่น

ภาพที่ 5.18 รูปด้านหน้าทางทิศตะวันออก
ที่มา: รายงานการบูรณะสิมวัดจักรวรรถภูมิพินิจ

ภาพที่ 5.19ภาพถ่ายด้านข้างอาคารทางทิศเหนือ
ที่มา: ลีวภรณ์ สิหนันทวงศ์ พงศกัญญา น.ศ.๒๕๔๒

แนวความคิดในการอนุรักษ์

ในการอนุรักษ์สิมหลังนี้ มีแนวความคิดในการอนุรักษ์ให้ถูกต้องตามหลักการทางวิชาการด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน เพื่อสืบทอดสมบัติทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้อยู่ดำรงสืบไป โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาโบราณสถานแห่งนี้ให้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยเน้นเนื้อหา ดังนี้

- รักษารูปแบบสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม จิตรกรรม
- รักษาเทคนิค และวิธีการบูรณะ

- รักษาวัสดุเดิมที่ใช้ในการก่อสร้าง
- รักษาฝีมืองานช่างเดิม

การบูรณะลิมวัดจักรวาลภูมิพิณีในครั้งนี้ ได้ทำการบูรณะทั้งหลัง เพื่อคงความสมบูรณ์ของลิมที่โดดเด่นอีกหลังหนึ่งของอีสานใต้คงอยู่ต่อไป ซึ่งในการอนุรักษ์ครั้งนี้ เป็นที่น่ายินดีที่เจ้าอาวาสได้คัดค้านทางคณะกรรมการวัดที่มีดำริจะรื้อถอนเสีย ด้วยท่านเข้าใจในการอนุรักษ์โบราณสถาน และประกอบกับผู้อำนวยการของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 อุบลราชธานี ได้มีนโยบายเร่งด่วนที่จะต้องอนุรักษ์ลิมโบราณของอีสาน จึงได้มีการบูรณะจนสำเร็จ

หน่วยงานรับผิดชอบในการดำเนินโครงการ

การบูรณะลิม วัดจักรวาลภูมิพิณี อยู่ในความรับผิดชอบและดำเนินงาน โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 จังหวัดอุบลราชธานี และสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ รั้งจ้งเหมาะโดย ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ ในปี พ.ศ.๒๕๔๒

วิธีการดำเนินการ

การดำเนินการอนุรักษ์ ปฏิบัติงานตามแบบบูรณะที่ออกแบบโดยสถาปนิกจากสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 จังหวัดอุบลราชธานี โดยการจ้างเหมาบริษัทผู้รับเหมาในการทำงานอนุรักษ์ทั้งโครงการ และมีนักโบราณคดี ช่างเทคนิคและผู้เชี่ยวชาญจากสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 จังหวัดอุบลราชธานีเป็นผู้ควบคุมและปรึกษางานด้านเทคนิค รวมทั้งช่างวิศวกรผู้ปฏิบัติงานภาคสนาม ดังนั้นการดำเนินการอนุรักษ์ทั้งหมดจึงนับว่าอยู่ในความดูแลและรับผิดชอบของหน่วยงานของรัฐบาลทั้งหมด

เทคนิควิธีการอนุรักษ์

งานซ่อมแซมอาคาร มีส่วนหลัก ๆ คือ

1. งานบูรณะกำแพงแก้ว สภาพโดยทั่วไปถือว่ายังสมบูรณ์อยู่มาก จึงทำความสะอาดด้วยน้ำปรับดีดเสามุม ส่วนที่ทรุดเอียงแยกออกจากตัวกำแพงแก้ว อิฐเดิมที่เสื่อมสภาพ เปื้อน หลุดร่อน ทำการกระเทาะออก แล้วทำการก่ออิฐเสริมไปใหม่ให้สมบูรณ์ โใบเสมานที่หลุดออกนอกฐาน จัดตั้งให้ได้ตำแหน่ง ยาบุนลงไปให้ติดแน่น

ภาพที่ 5.20 ภาพหลังการบูรณะ กำแพงแก้ว ซึ่งค่อนข้างสมบูรณ์อยู่แล้วจึงซ่อมให้คงสภาพเดิมมากที่สุด

ที่มา: สิริภรณ์ ลิहनทองศ์ พฤตจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

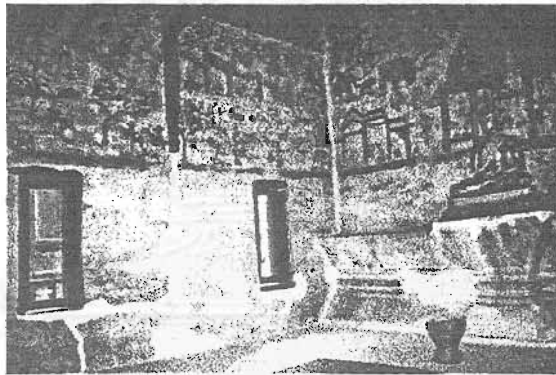
2. ส่วนฐานบังปากพานและแอมวชัน ทำการขุดดินโดยรอบอาคาร เพื่อทำคานคอนกรีตเสริมเหล็ก รัตรอบฐานของสิม ให้มีความแข็งแรงไม่ให้ฐานอิฐเคลื่อนตัวออกมาจากแนว ส่วนผิวฐานอาคาร ทำความสะอาด สกัดผิวปูนซีเมนต์ที่ฉาบใหม่ออก เหลือรอยปูนฉาบเดิมเอาไว้ ใช้ฉาบปิดพื้นที่สกัด เพื่อฉาบปูน ขาวหมักเข้าไปใหม่ ซึ่งฉาบใหม่ให้ต่ำกว่าผิวปกติ 0.5 ซม.

ปลายบัวปากพาน ของเดิมที่มีการเอากระดุกที่มีลักษณะงอนมาฉาบแต่ง ของเดิมหลุดร่วงไป ได้ทำการเจาะเสียบเหล็กค้ำให้ได้รูปเหมือนเดิมแล้วฉาบปลายโค้งงอนเหมือนเดิม

3. ส่วนพื้นระเบียง พื้นบันไดและราวบันไดโดยรอบ ซ่อมโดยสกัดพื้นที่ใช้ปูนซีเมนต์เทพัปไว้ จนถึงอิฐเดิม จากนั้นบ่มน้ำไว้ 24 ชม. เพื่อให้อิฐอมน้ำให้อึดตัวและไม่ทำให้พื้นแตกภายหลัง แล้วผสมปูนหมัก เทพื้นดังกล่าว ทิ้งไว้ให้แห้งแล้วขัดปูนดำ

4. พื้นทางเดินรอบสิม หลังจากลอกดินออกแล้ว รื้ออิฐพื้นทำความสะอาด คัดส่วนแตกหักทิ้งไป เอาอิฐใหม่ที่มีขนาดเดียวกันมาใช้ ทำการปรับพื้นที่หาระดับ บดอัดดินให้แน่นแล้วทำการปูพื้นอิฐเข้าไปตาม เดิม เมื่อปูเสร็จแล้วใช้ปูนขาวยาแนวร่อง

5. ผนังด้านที่มีภาพจิตรกรรม ใช้แผ่นพลาสติกคลุมเอาไว้ ฉาบผนังส่วนตำแหน่งที่ปูนเดิมหลุด ร่อนลงโดยฉาบต่ำกว่าระดับผิวปูน 0.5 ซม. กะเทาะ สกัด ส่วนที่มีการซ่อมแซมด้วยปูนซีเมนต์ใหม่ ฉาบปูนหมักเข้าไปแทนที่ ส่วนที่บวมพอง ใช้เข็มฉีดยาฉีดยา PVC ประสานติดกลับเข้าตำแหน่งเดิม ทำ การขัดปูนดำส่วนที่ฉาบปูนเข้าไปใหม่ ส่วนผนังภายนอกรายละเอียดเหมือนภายใน

ภาพที่ 5.21 ภาพถ่ายภายในอาคาร แสดงให้เห็นลักษณะการบูรณะผนังภายใน

ที่มาของภาพ : สิริภรณ์ สิทธิทวงศ์ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖

6. งานหลังคาและโครงสร้าง รื้อหลังคาสังกะสีที่คลุมส่วนบันไดออกทั้งหมด เนื่องจากเป็นส่วนที่ ต่อเติมขึ้นภายหลัง

รื้อหลังคาสังกะสีที่มุงตัวสิมออก ปรับหลังของระแนงให้ได้ระดับ โครงสร้างส่วนอื่นๆ ยังแข็งแรงดี ก็ทำความสะอาด ขัดโป๊ตามรอยแตกของไม้ ใช้น้ำยารักษาเนื้อไม้ทาเคลือบไว้จำนวน 2 ชั้น

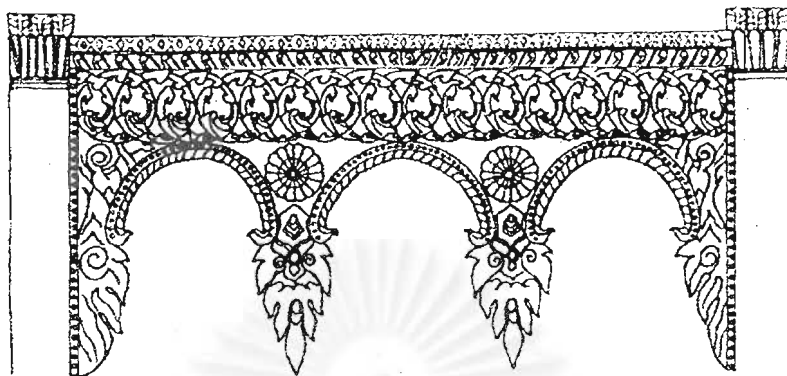
เตรียมแป้นเกล็ดไม้ เคลือบน้ำยารักษาเนื้อไม้ เสร็จแล้วมุงโดยใช้ตะปูตียึด ครอบจั่วเดิมมุงพั้งไป แล้ว จึงใช้ไม้เนื้อแข็งของท้องถิ่นมาทำแทน เคลือบน้ำยาเช่นเดียวกันก่อนนำขึ้นติด

7. งานไม้แกะสลักส่วนประดับสิม

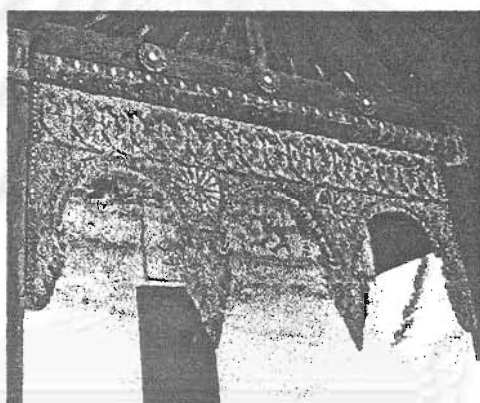
ซ่อมฝ้าตรงกลาง ทำขึ้นมาใหม่ เลียนรูปแบบของเดิม

โหง่ ล้ายอง ทางหงส์ ของเดิมชำรุดใช้การไม่ได้ ทำการแกะสลักขึ้นใหม่

คันทวย รวงผึ้ง เป็นไม้แกะสลักที่ยังคงสมบูรณ์ หลังจากทำความสะอาด ไขวรอยแตก อัดปรับไม้ให้สนิทแล้วเคลือบด้วยซิลิโคน อาร์ 22 ทา 2 ครั้ง

ภาพที่ 5.22 ภาพลายเส้น รวงผึ้ง ซึ่งเป็นงานแกะสลักชิ้นเยี่ยมของสิมแห่งนี้
ที่มา: รายงานการบูรณะสิมวัดจักรวาลภูมิพิณี

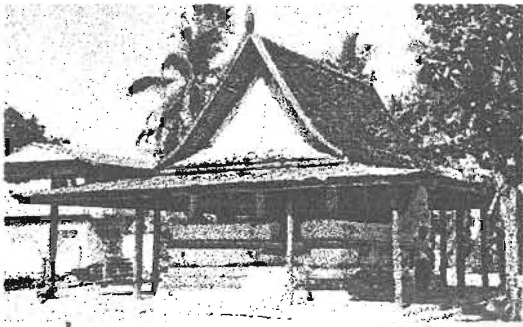

ภาพที่ 5.23 สภาพั้งผึ้งหลังการอนุรักษ์ ยังมีความสมบูรณ์อยู่มาก
ที่มาของภาพ : ลีราภรณ์ สิทธิกันทวงศ์ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

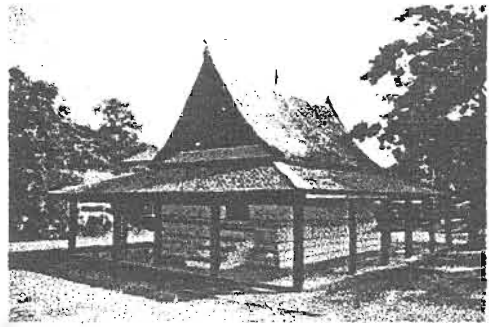
หน้าบัน หรือสีหน้า เป็นไม้แผ่นทำเป็นรูปเรียงซ้อนเป็นรัศมีโดยรอบ มีดวงตะวันอยู่ตรงกลาง บางส่วนคลอน กระจกประดับหลุด ทำการปรับอัดแผ่นใหม่จัดให้ได้รูปเหมือนเดิม ติดกระจกส่วนที่หลุด เคลือบซิลิโคนอาร์ 221 เพื่อรักษาเนื้อไม้ให้คงทน

ประตูหน้าต่าง ถอดออกมาทำความสะอาด ซ่อมธรณีชำรุด เคลือบยารักษาเนื้อไม้แล้วติดตั้งตำแหน่งเดิม

5.1.3 วัดกลางโคกค้อ อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์

ภาพที่ 5.24 สภาพอาคารก่อนการอนุรักษ
ที่มาของภาพ: หนังสือลิมอีสาน, รศ.วิโรฒ ศรีสุโร

ภาพที่ 5.25 ภาพถ่ายอาคารหลังได้รับการอนุรักษแล้ว
ที่มา: สราภรณ์ ดิพนันทวงศ์, พฤศจิกายน ๒๕๔๒

ประวัติโดยสังเขป

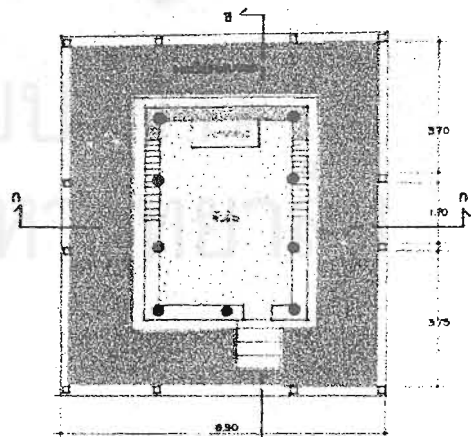
ในปี พ.ศ. ๒๓๓๕ ชาวบ้านได้ร่วมมือกันสร้างวัดกลางโคกค้อขึ้น โดยเริ่มสร้างกุฏิและหอแจกอย่างละหนึ่งหลังขึ้นก่อน ต่อมาพระอาจารย์เกตุ ภูทองสังข์ เจ้าอาวาสพร้อมด้วยชาวบ้านจึงได้ก่อสร้างลิมขึ้น ซึ่งเป็นลิมโปร่งที่มีรูปแบบเก่าแก่ที่สุดในภาคอีสาน แล้วเสร็จเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๓ ตามรูปแบบที่ปรากฏอยู่จนปัจจุบัน แต่ปัจจุบันได้กำลังสร้างโบสถ์หลังใหม่ในบริเวณใกล้เคียงกัน

สภาพอาคารก่อนการอนุรักษ

ลิมกลางวัดกลางโคกค้อ เป็นลิมโปร่งที่มีรูปแบบเก่าแก่ที่สุดในภาคอีสาน นับเป็นงานสถาปัตยกรรมพื้นบ้านอันบริสุทธิ์ มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ด้านกว้างและด้านยาวห่างกันเพียง 1 เมตร (5.10 x 6.10 เมตร) ลิมกลางวัดกลางโคกค้อ ยกพื้นสูงจากระดับดินภายนอกประมาณ 1.60 เมตร ก่อด้วยอิฐสอระหว่างแถวอิฐด้วยดิน และฉาบปูนด้านนอก โดยรอบส่วนฐานที่ยกสูง หรือเอวขัน มีการปั้นปูนขาวหมักเป็นลักษณะบัวคว่ำบัวหงายตามแบบสถาปัตยกรรมอีสาน แต่ได้รับการซ่อมแซมและดัดแปลงส่วนฐานชั้นล่างที่เป็นท้องไม้และบัวคว่ำด้วยปูนซีเมนต์ไปแล้วให้เป็นลักษณะชั้นฐานเชิง 3 ชั้น ส่วนที่เป็นปูนขาวฉาบเริ่มมีสภาพกะเทาะร่อนออกจากฐานอิฐ

ภาพที่ 5.26 แพลนลิมโปร่ง วัดกลางโคกค้อ
แสดงพื้นที่ใช้งานภายในและพื้นที่รอบอาคาร

ที่มาของภาพต้นฉบับ: หนังสือลิมอีสาน,
รศ.ดร. วิโรฒ ศรีสุโร

มีบันไดทางขึ้นก่ออิฐฉาบปูนด้านหน้าตรงช่องช่วงเสาด้านขวา ผนังด้านหน้าเป็นผนังกระเบื้องเตี้ย ผนังด้านข้าง 2 ข้างเป็นผนังกระเบื้องเตี้ยและก่อเป็นลักษณะขั้นบันได ผนังด้านหลังก่อทับดิน มีรอยแยกยาวตั้งแต่ด้านบนจนถึงส่วนฐาน เนื่องจากหลังคาตะลุงและน้ำไหลซึมเข้าภายในส่วนที่เป็นผนังก่ออิฐ ตะลุงดินที่สออยู่ระหว่างชั้นอิฐหลุดหายไปและดินให้ผนังเกิดรอยแยกเป็นแนวยาว

ฐานชุกชี หรือแท่นฐานพระก่อด้วยอิฐฉาบปูนชิดกับผนังด้านหลัง ปัจจุบันยังใช้เป็นแท่นฐานพระที่มีทั้งโลหะและไม้หลายองค์ โครงสร้างหลังคาฉิมก่อสร้างด้วยไม้ ไม้จันทน์และชื่อถูกปลวกกินไปบ้าง แต่ยังเหลือเนื้อไม้เป็นส่วนใหญ่ โครงหลังคามีสภาพโย้ไปข้างหนึ่ง ส่วนกลอนและระแนงปลวกกินจนหมด เนื่องจากเป็นส่วนที่เป็นไม้เนื้ออ่อน

มีปลวกจำนวนมากทำรังอยู่ในชั้นฐานของฉิม ใต้ขั้นมาตามเสา ทะเกินเสาเป็นบางส่วน แต่เลือกจะกินกลอนและระแนงจนหมด เครื่องมุงหลังคาฉิมหลังนี้ ใช้กระเบื้องดินขอ ซึ่งเป็นลักษณะเครื่องมุงโดยทั่วไปของลิมพินบ้านอีสาน ได้พบจารึกอักษรธรรมและอักษรไทยรวมทั้งลายขีดเขียนเป็นรูปม้าบังตัวอักษรบ้าง พบอยู่ประมาณ ๕-๖ แผ่น กระเบื้องมุงหลังคาส่วนใหญ่ยังอยู่ในสภาพดี แม้จะหลุดร่วงหายไปบ้างและมีตะไคร่น้ำเกาะ

เครื่องประดับหลังคาฉิมพบว่ามีร่องรอยช่อฟ้าและบราลีดินเผาประดับกลางสันหลังคา แต่ได้มูหายไปหมดแล้ว ส่วน"โหง" (ช่อฟ้าที่ประดับยอดบันลม) บันลม และเชิงชายซึ่งทำด้วยไม้มีสภาพมุกร่อนไปมาก โหงเหลือเพียงด้านเดียว ทางหงส์หายไปหมด บันลมและเชิงชายเหลือเพียงบางส่วน ทุกชั้นมีลวดลายแกะสลักเป็นลายก้านขดแบบง่าย ๆ และมีร่องรอยการฝังแว่นแก้ว (กระเจกเจตตัดเป็นแผ่นกลม) อยู่เป็นระยะๆ แต่แว่นแก้วหลุดหายไปหมดแล้ว สำหรับส่วนหน้าบันของฉิม ไม่ปรากฏร่องรอยให้เห็น คงมูและหลุดไปเช่นเดียวกัน และทางวัดได้นำกระเบื้องแผ่นเรียบ (กระเบื้องซีเมนต์โยหิน) มาตีปิดไว้

ปัจจุบันแผนผังของฉิมหลังนี้ จะมีส่วนต่อของระเบียงกว้าง ๑.๘๐ เมตร ที่มีหลังคาปีกนกคลุมออกมาโดยรอบตัวฉิม ส่วนของระเบียงหลังคาปีกนกนี้มีวัสดุมุงเป็นสังกะสี คงเป็นส่วนที่ต่อเติมมานานแล้ว สำหรับให้สังฆวาสนั่งหรือเดินได้รอบฉิม วัสดุเดิมเป็นเช่นไรไม่ปรากฏ

ภาพที่ 5.27 รูปด้านทิศตะวันตก

ที่มา: จากหนังสือลิมอีสาน รศ.วิโรฬ ศรีสุโร

ภาพที่ 5.28 ภาพถ่ายด้านข้าง ทิศใต้

ที่มา: ลีราภรณ์ สิทินันทวงศ์ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

แนวความคิดในการอนุรักษ์

ในการดำเนินการครั้งนี้ มาจากแนวความคิดริเริ่มที่จะซ่อมลิมพินถิ่นหลังเล็ก ๆ โดยมีวัตถุประสงค์ให้นักศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมและเรียนรู้เทคนิควิธีการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม โดยใช้ทุนทรัพย์ที่มีการบริจาค รวมทั้งขอสนับสนุนงบประมาณจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จึงได้ทำในรูปแบบ

ของการออกค่ายอาสาพัฒนาของนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ร่วมกับชาวบ้านของหมู่บ้านกลางโคก
คือ

คุณค่าของลิมวัดกลางโคกคือ อยู่ที่การมีรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอันบริสุทธิ์ การอนุรักษ์ลิมวัด
กลางโคกคือ จึงมีแนวความคิดว่าควรจะดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้กลับคืนรูปแบบดั้งเดิมมากที่สุด โดย
การซ่อมแซมส่วนที่ผุพัง เสริมความมั่นคงของโครงสร้าง กำจัดปลวก และติดตั้งส่วนประดับสถาปัตยกรรมที่
สำคัญ เพื่อให้ลิมหลังนี้ได้แสดงออกถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมได้โดยเด่นชัดแก่ผู้มาศึกษาและเที่ยวชม
ในภายหลัง ส่วนประดับทางสถาปัตยกรรมเหล่านี้ ได้แก่ โถง ซ่อฟ้า บราลี หน้าบัน เชิงชาย และบันลอม

หน่วยงานรับผิดชอบในการดำเนินงาน

ในการดำเนินการอนุรักษ์ลิมหลังนี้ นับได้ว่าอยู่ในความรับผิดชอบของสถาบันการศึกษา คือ คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งนำโดยคณาจารย์จากคณะซึ่งเป็นทั้งที่ปรึกษา ดูแลและจัด
การโครงการ ร่วมกับหน่วยงานของรัฐ คือ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หน้าที่ 7
จังหวัดขอนแก่น

วิธีการดำเนินการ

การดำเนินงานอนุรักษ์ โดยความร่วมมือระหว่างคณาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น วางแผนประสานกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายศิลปกรรม สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑ
สถานแห่งชาติ หน้าที่ 7 จังหวัดขอนแก่น ร่วมกับทางวัดและชาวบ้านในชุมชน โดยทางคณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่นได้พานักศึกษาไปออกค่าย ร่วมทำงานเป็นลูกมือกับชาวบ้าน
ในช่วงปิดเทอม โดยมีหัวหน้าช่างจากหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลการทำงานและแบ่งหน้าที่ ส่วนงานหล่อไฟเบอร์
กลาส ทำโดยช่างศิลปกรรม จากหน่วยศิลปากรที่ 7

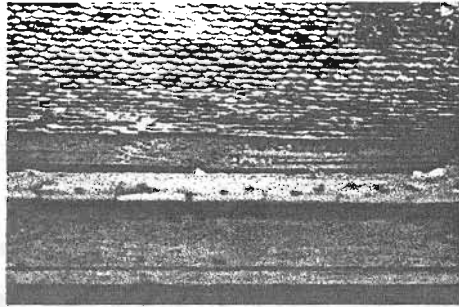
เทคนิควิธีการอนุรักษ์

การอนุรักษ์ลิมวัดกลางโคกคือตามแนวความคิดดังกล่าว จึงจะต้องมีการดำเนินการและเทคนิค
การอนุรักษ์ ดังต่อไปนี้⁴

1. เจาะเย็บผนังส่วนที่แยกร้างด้วยเหล็กเส้น และอัดฉีตรอยร้าวด้วยปูนซีเมนต์
2. ซ่อมแซมส่วนที่ฉาบปูนด้วยปูนขาวหมัก ส่วนฐานที่เป็นบัวคว่ำน่าจะได้บูรณะให้มีรูปแบบเดิม
แต่เนื่องจากซีเมนต์ที่โบกไว้มีความหนาและได้มีการหล่อแทนที่ฐานบัวคว่ำเดิมเป็นการ
ถาวร ด้วยงบประมาณและแรงงานที่มีจำกัดในการบูรณะจึงมิได้เปลี่ยนแปลงส่วนฐานบัวคว่ำ
ให้มีรูปแบบดั้งเดิม
3. ซ่อมแซมหลังคาที่โย่เยให้ตรงและเปลี่ยนไม้โครงสร้างหลังคาที่จำเป็น โดยเฉพาะกลอนและ
ระแนง จำเป็นต้องรื้อลงมาและเปลี่ยนไม้ใหม่ทดแทนทั้งหมด ส่วนของจันทันและซื่อไม่ต้องรื้อ
ลงมา แต่ยึดใหม่ให้แน่นและตรง
4. กำจัดปลวกโดยใช้น้ำยากำจัดปลวกอัดฉีดลงไปในส่วนฐานอาคาร ทำความสะอาดชั้นส่วน
โครงสร้างไม้ที่รักษาไว้และทาน้ำยากันปลวกสำหรับไม้ทั้งหมด
5. มุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผาใหม่ เสริมเข้าไปกับกระเบื้องที่มีอยู่เดิม (ในการนี้ได้กระเบื้องที่
สั่งทำด้วยเป็นพิเศษ) กระเบื้องเดิมให้นำลงมาขัดล้างทำความสะอาด ซึ่งมีจำนวนมากหลาย

⁴ ธาดา สุทธิธรรม, การอนุรักษ์ลิม(โบสถ์) รุ่นเก่าที่สุดในภาคอีสาน ใน อีสาน-สถาปัตยกรรม, 2541.

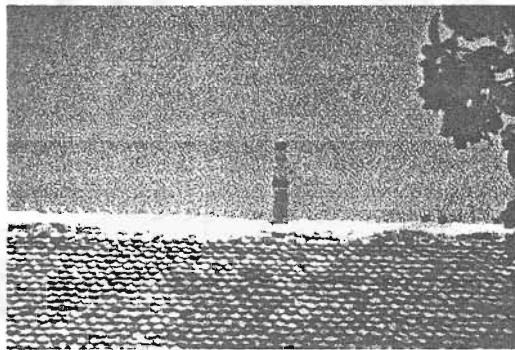
- หมื่นแผ่น งานนี้ลุล่วงด้วยแรงจากชาวบ้านค้อและนักศึกษาอาจารย์ กระเบื้องของเดิมเมื่อรีอลงมาก็ย่อมมีการแตกหักกันไปบ้าง ให้เก็บรวบรวมไว้เพื่อให้ทางวัดนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป
6. ทำชิ้นส่วนประดับสถาปัตยกรรมที่ขาดหายไปด้วยไฟเบอร์กลาส หรือไม้ตามแบบที่ปรากฏอยู่ได้แก่ โหง์ที่ขาดหายไปตัวหนึ่ง, บราลี, เชิงชาย, และบันลุ่มที่มีไม้ครบ ให้ทำไฟเบอร์กลาสทดแทน เนื่องจากวัสดุและช่างฝีมือที่จะแกะสลักได้เหมือนเดิมนั้นยากที่จะเป็นไปได้ หน้าบันและซอฟ้ากลางสันหลังคาให้ทำด้วยไม้ โดยได้รับการออกแบบขึ้นใหม่ ให้มีแบบเรียบง่ายสอดคล้องกับสถาปัตยกรรมเดิม

ไฟเบอร์กลาส

ภาพที่ 5.29 ลักษณะเชิงชาย ที่ทำด้วยไฟเบอร์กลาส

ที่มา: สิริภรณ์ สิหนันทวงศ์ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

ภาพที่ 5.30 ซอฟ้าใหม่ที่ทำด้วยไฟเบอร์กลาส ทำใหม่ทดแทนของเดิมที่ขาดหายไป

ซึ่งหากไม่มีซอฟ้าส่วนนี้จะทำให้หลังคารั่ว

ที่มา: สิริภรณ์ สิหนันทวงศ์ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

7. ปูกระเบื้องดินเผาขนาด 6 x 6 นิ้ว บนพื้นลิมและระเบียบโดยรอบและปูแผ่นศิลาแลงขยายออกมา 1.20 เมตร รอบระเบียบเพื่อเป็นการกำหนดขอบเขตลิม ในการนี้เนื่องจากพื้นซีเมนต์ระเบียบแตกกร้าวและไม้ได้ระดับ จำเป็นต้องเทพื้นใหม่ทั้งหมด
8. ทำความสะอาดและลงรักปิดทองพระประธานใหม่
9. จัดทำป้ายประวัติลิม ระบุรายชื่อผู้บริจาคทรัพย์และแรงงานหลังป้าย

5.1.4 วัดราชสีไลล อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 5.31 สภาพก่อนการอนุรักษ์
ที่มา: สิมอีสาน, รศ.วิโรฒ ศรีสุโร

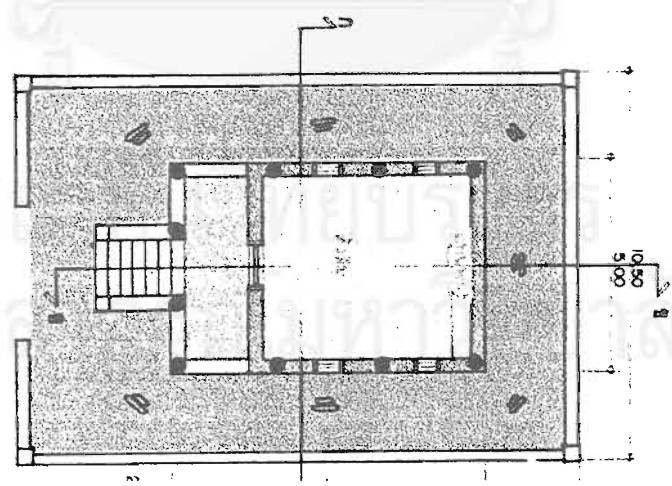
ภาพที่ 5.32 ภาพถ่ายหลังดำเนินการอนุรักษ์
ที่มา: ลิราภรณ์ สิทธิหนาทวงศ์ พฤตจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

ประวัติโดยสังเขป

วัดราชสีไลล บ้านฟ้าเลื่อม ตำบลหนอง อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด เป็นวัดที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๓๑ ในสมัยรัชกาลที่๕ พร้อมกันนั้นก็ได้สร้างสิมหลังนี้ขึ้น สิมมีลักษณะเป็นสิมทึบ ก่ออิฐฉาบปูน มีมุขด้านหน้า⁵ สิมหลังนี้มีการใช้งานมาอย่างต่อเนื่องและยังคงเป็นสิมหลังเดียวที่มีอยู่ในวัดนี้ และทางวัดยังไม่มียุบายที่จะสร้างโบสถ์หลังใหม่

สภาพอาคารก่อนการอนุรักษ์

สภาพก่อนการบูรณะพบว่าอาคารยังมีความสมบูรณ์อยู่มากพอสมควร หลังคาเดิมเมื่อแรกสร้างมุงด้วยแป้นเกล็ดไม้ ต่อมาเปลี่ยนเป็นสังกะสีเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๗๔ สภาพอาคารและส่วนประดับต่างๆ เช่น คันทวย อังมิ่ง ยังอยู่ครบถ้วน เว้นแต่มีความทรุดโทรมตามสภาพอายุการใช้งาน

ภาพที่ 5.33 แพลนสิมวัดราชสีไลล แสดงพื้นที่ใช้สอยภายในและเขตพันธสีมา
ที่มาของภาพต้นฉบับ: หนังสือสิมอีสาน, รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร

⁵ วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน, 2536

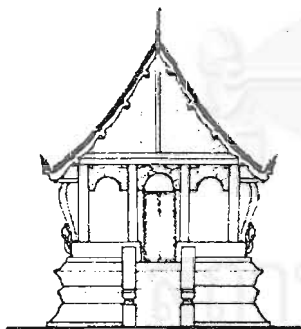
⁶ อ้างอิงจาก พรณรงค์ ชาญนรงค์, ถาบัต ม.ขอนแก่น กับงานค้ายาศาพัฒนา ใน อีสาน-สถาปัตยกรรม, 2541

ไม้โครงสร้างหลังคาหลักยังแข็งแรงสมบูรณ์ดี เนื่องจากเป็นไม้เนื้อแข็ง ส่วนที่มีการผุกร่อน คือไม้ระแนงและกลอน งานไม้ในส่วนประดับอาคารต่างๆ อยู่ในสภาพดี ผนังอาคารมีส่วนแตกร้าวบ้าง แต่เป็นเพียงพื้นผิว ไม่กระทบต่อโครงสร้างแต่อย่างใด ส่วนที่เสียหายคือ ฐานบันไดทางขึ้นลิ้ม ซึ่งหายไปจนไม่เหลือสภาพให้คาดเดา

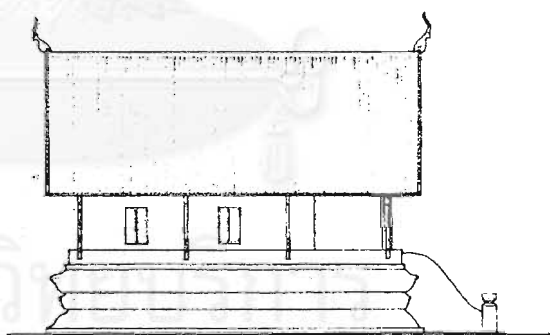
แนวความคิดในการอนุรักษ์

โครงการอนุรักษ์ลิ้มพื้นบ้าน วัดราชสีโส เป็นโครงการค่ายอาสาพัฒนาของนักศึกษา โดยมีอาจารย์เป็นที่ปรึกษา ในการเลือกอาคารที่จะอนุรักษ์จึงได้คำนึงถึงเหตุผลหลายประการ ประการหลักคือ เป็นอาคารที่มีการใช้งานอยู่ในปัจจุบัน มีขนาดไม่ใหญ่โตมากนัก โครงสร้างและสภาพอาคารยังดีอยู่ ประมาณกำลังข้อจำกัดด้านต่างๆ แล้ว ไม่เกินกำลังในการซ่อม อีกทั้งยังมีรูปแบบที่สวยงามและมีคุณค่า ประกอบกับความต้องการของชุมชนที่ต้องการอนุรักษ์และบูรณะอาคารให้มีสภาพที่ดีขึ้น เพื่อใช้งานต่อไป

หากเทียบกับวัดในเมือง วัดนี้อาจเป็นเพียงวัดเล็กๆ ในชนบทเท่านั้น แต่สำหรับชาวบ้านฟ้าล้อมที่นี่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านทุกคน ซึ่งลิ้มหลังนี้ เป็นอาคารที่สำคัญที่สุดของวัด และของชาวบ้าน ดังนั้นในการอนุรักษ์ นักศึกษา และช่างของหมู่บ้านต่างก็ทุ่มเทจิตใจกันทำงาน ชาวบ้านที่เลื่อมก็มาช่วยกันคนละไม้คนละมือ การอนุรักษ์ยึดถือตามหลักการทางวิชาการ พยายามรักษารูปแบบและวัสดุเดิมของอาคารไว้ให้ได้มากที่สุด แต่ขณะเดียวกันก็ซ่อมแซมให้สามารถใช้งานได้ดีขึ้น เนื่องจากอาคารมีความสมบูรณ์อยู่มากพอสมควรอยู่แล้ว จึงมิได้มีการเสริมโครงสร้างแต่อย่างใด มีเพียงแค่ปรับพื้นรอบอาคาร บางส่วนมีการเปลี่ยนวัสดุ คือ ส่วนหลังคา เปลี่ยนจากสภาพก่อนบูรณะซึ่งเป็นสังกะสี มาเป็นกระเบื้องดินเผาแทน รูปปูนปั้นที่หน้าบันไดทางขึ้นลิ้มได้พังไปแล้ว ได้มีการสร้างขึ้นใหม่จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของอาคาร โดยอาศัยรูปแบบของสิ่งๆ จากวัดจักรวาลภูมิพิณิจ ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันและร่วมสมัยกันอยู่

ภาพที่ 5.34 ด้านหน้าทางทิศตะวันออก
ที่มา: จากหนังสือ ลิ้มอีสาน รศ.วิโรฒ ศรีสุโร

ภาพที่ 5.35 รูปด้านข้างทางทิศใต้
ที่มา: จากหนังสือ ลิ้มอีสาน รศ.วิโรฒ ศรีสุโร

หน่วยงานรับผิดชอบในการดำเนินงาน

ในการดำเนินการอนุรักษ์ลิ้มหลังนี้ มีลักษณะเดียวกันกับโครงการอนุรักษ์ลิ้มที่วัดกลางโลกคือ อยู่ในความรับผิดชอบของสถาบันการศึกษา คือ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งนำโดยคณาจารย์จากคณะซึ่งเป็นทั้งที่ปรึกษา ดูแลและจัดการโครงการ ร่วมกับหน่วยงานของรัฐ คือ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หน้าที่ 7 จังหวัดขอนแก่น

วิธีการดำเนินการ

ดำเนินการอนุรักษ์ ด้วยความร่วมมือระหว่างการออกค่ายของชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดย นักศึกษาจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มีอาจารย์เป็นที่ปรึกษา ร่วมกับทางวัด ชาวบ้าน และช่างของท้องถิ่น โดยนักศึกษาส่วนหนึ่งมีส่วนในการหาทุนจากการทำกิจกรรม เช่น ขายเสื้อ และขอสปอนเซอร์ ของบสนับสนุนกิจกรรมจากทบวงมหาวิทยาลัย และจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.ขอนแก่น

การดำเนินการ เริ่มต้นตั้งแต่การหางบประมาณสนับสนุน โดยนักศึกษาส่วนหนึ่งมีส่วนในการหาทุนจากการทำกิจกรรม เช่น ขายเสื้อ และขอสปอนเซอร์ รวมทั้งเขียนโครงการของบสนับสนุนกิจกรรมจากทบวงมหาวิทยาลัย และจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งมีงบตั้งไว้ให้จำนวนหนึ่ง จากทางวัดและชาวบ้านมาสมทบส่วนหนึ่ง จากนั้นเริ่มทำการสำรวจและถอดแบบเพื่อประเมินว่า ต้องทำการซ่อมส่วนใดของอาคารบ้าง คำนวณจำนวนวัสดุที่ต้องใช้เป็นส่วนๆ ประมาณราคา งบประมาณ เตรียมอุปกรณ์ต่างๆ โคนชั้นตอมต่างๆ มีอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญการอนุรักษ์และช่างเทคนิคเป็นที่ปรึกษา

ก่อนทำการอนุรักษ์ มีการทำพิธีขอขมา และขออนุญาตทำการบูรณะ โดยชาวบ้านเป็นผู้นำ มีการอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้านและทำความเข้าใจก่อนเริ่มดำเนินการอนุรักษ์ หลังจากนั้นเริ่มทำงานโดยการแบ่งกลุ่มทำงานเป็นกลุ่มๆ มอบหมายการทำงานตามความถนัดในส่วนต่างๆ ของอาคาร

เทคนิควิธีการอนุรักษ์⁷

1. ส่วนหลังคา รื้อหลังคาสังกะสีออก ทำความสะอาด เปลี่ยนเฉพาะไม้ระแนงและไม้กลอน ส่วนโครงสร้างอื่นๆ ยังแข็งแรงอยู่ ทาเซลโลโรท์กันปลวก ล้างกลอนและระแนงใหม่ เพื่อเปลี่ยนวัสดุมาจากสังกะสีเป็นกระเบื้องดินเผา

2. ส่วนผนัง ทำความสะอาด ใช้น้ำอัด ล้าง ขัดและเตีอะผนังที่แตกร้าวออก แล้วใช้ปูนทรายฉาบ แล้วฉาบผิวด้วยปูนหมักผสมปูนซีเมนต์ขาว แล้วทาสีภายหลัง

3. งานพื้นรอบอาคาร ปรับระดับพื้นรอบอาคาร เตรียมเทคอนกรีตเพื่อป้องกันดินกัดเซาะอาคาร โดยวัดตำแหน่งโอบเสมาเดิมไว้ จากนั้นเทคอนกรีตแล้วขัดหยาบ

ภาพที่ 5.36 บริเวณรอบ ๆ อาคาร มีการเทคอนกรีตและปรับระดับพื้น

⁷ เรื่องเดียวกัน

ภาพที่ 5.37 รูปปั้นที่ทางขึ้นบันได บันใหม่โดยชาวดาย ด้วยการสนับสนุนของหลักฐานที่มีอยู่ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ สีนันทวงศ์ พ.ศ.๒๕๔๒

4. ล้างและขัดทำความสะอาดกำแพงแก้ว
5. ไม้แกะสลักส่วนอื่นๆ เช่น คันทวย รวงผึ้ง ยังคงมีสภาพสมบูรณ์ เพียงแต่ทำความสะอาด
6. ส่วนที่ทำการเพิ่มเติม คือการปั้นรูปปั้นหน้าบันใดทางขึ้นสิม ซึ่งหักพังไม่เหลือภาพ จากการสนับสนุนจากฐานของรูปปั้น พบว่าคล้ายสิ่งหัตถ์จักรวาทภูมิพินิจ ซึ่งอยู่ในระแวกเดียวกัน และจากการสอบถามจากชาวบ้าน จึงได้ปั้นรูปปั้นทางขึ้นบันใดด้านหน้าขึ้นมาใหม่ซึ่งปรากฏว่าชาวบ้านพอใจและบอกว่าการคล้ายของเดิม

ภาพที่ 5.38 ลักษณะภายในอาคารหลังอรุรักษ์ มีการทำสีขาวให้ดูสะอาดตา
ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ สีนันทวงศ์ พ.ศ.๒๕๔๒

5.1.5 วัดสระทอง อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น

ภาพที่ 5.39 ภาพเก่า ปี พ.ศ.๒๕๑๔
ที่มา: ถ่ายจากrupบนหอแจก(ศาลาการเปรียญ)

ภาพที่ 5.40 สภาพก่อนบูรณะ
ที่มา: ลีราภรณ์ สีนันทวงศ์ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๒

ภาพที่ 5.41 สภาพอาคารขณะดำเนินการบูรณะ
ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ สีนันทวงศ์, เมษายน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๓

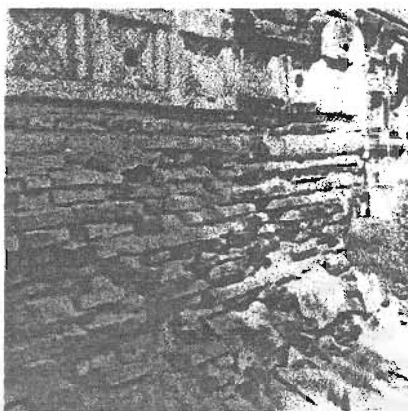
ประวัติโดยสังเขป

วัดสระทอง บ้านบัว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๓๗๕ ไม่ปรากฏปีที่สร้างสิม เป็นสิมที่บ่งบอกอิทธิบาทปูน มีลวดลายปูนปั้นตกแต่งรอบตัวอาคาร เนื่องจากทางวัดได้สร้างโบสถ์ใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงมีได้คิดจะซ่อมแซมสิมหลังนี้ แต่จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน ส่วนใหญ่ก็ยังคงต้องการเก็บไว้ให้เป็นอนุสรณ์ของบรรพบุรุษ จึงยังมีได้รื้อทิ้งไปแต่อย่างใด

สภาพอาคารก่อนการอนุรักษ์

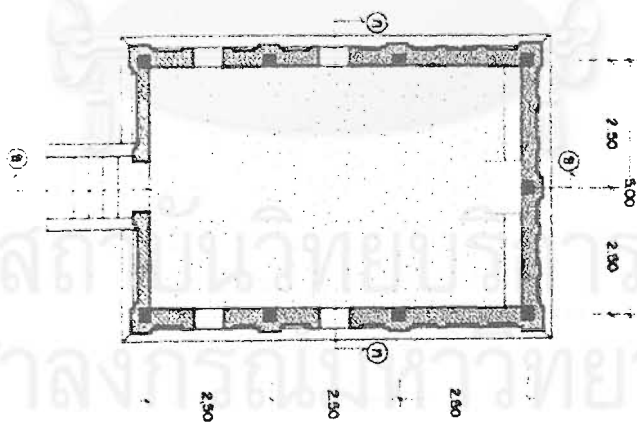
สิมหลังนี้ มีลักษณะเป็นสิมที่บ่งบอกอิทธิบาทปูน ยาว 3 ห้อง 7.50 เมตร กว้าง 5 เมตร สภาพอาคารก่อนการอนุรักษ์ มีความเสียหายและทรุดโทรม เนื่องจากทางวัดมิได้ใช้งานแล้ว มีโบสถ์หลังใหม่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ตั้งแต่ ปีพ.ศ.๒๕๒๐ ส่วนฐานมีความเสียหายอย่างเห็นได้ชัด ปูนฉาบเสื่อมสภาพและหลุดร่วงจนเห็นอิฐก่อภายใน โดยเฉพาะด้านทิศตะวันออก บันไดทางขึ้นด้านหน้าของสิมพังไม่เหลือสภาพ เหลือเพียงร่องรอยขั้นบันไดไม่กี่ขั้น ด้านข้างสิม มีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ขึ้น มีรากที่ซอนไข่มากทางสิม โบสถ์ที่สร้างขึ้นมาใหม่ ก็มีการทำรั้วเขตพันธุสีมาเบียดชิดพื้นที่โดยรอบของสิม

ส่วนตัวอาคาร ผนังอาคารภายนอกมีการตกแต่งด้วยกระจกประดับเป็นรูปวงกลมที่เรียกว่า แว่นแก้ว ติดกับฝากระเบื้องก่อน ซึ่งกระจกหลุดหายไปเกือบครึ่ง ผนังอาคารสีขาว ตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นแบบ พื้นบ้าน เนื่องจากฝุ่นแดงจากดินปลิวมาเกาะอาคาร ทำให้อาคารโดยรวมสีออกเป็นสีดินแดงและดูโทรม มี คราบตะไคร่ และคราบดำจากน้ำฝนเป็นแห่งๆ ผนังอาคารมีการแตกร้าวบางจุด

ภาพที่ 5.42 ภาพถ่ายก่อนการบูรณะ แสดงให้เห็นปัญหาทางกายภาพที่เกิดจากความเสื่อมสภาพของวัสดุ ปูนฉาบที่หลุดร่วงจนเผยให้เห็นอิฐก่อคานใน ที่มาของภาพ: ลิราภรณ์ สิทธิันทวงศ์ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๒

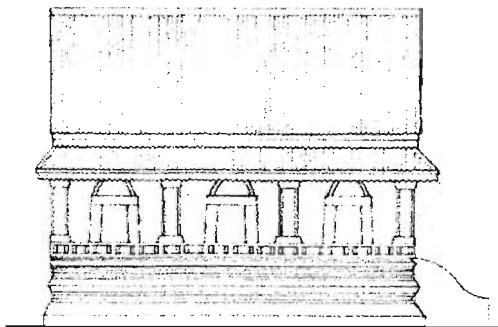
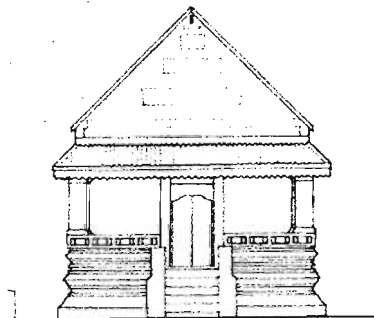
ส่วนหลังคา มุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์ ซึ่งจากการตรวจสอบพบหลักฐานว่าเดิมน่าจะเป็นหลังคาแป้น กล้วยไม้ แล้วถึงมาเปลี่ยนวัสดุทีหลัง จากภาพถ่าย ปีพ.ศ.๒๕๑๔ ที่บนหอนอก จะเห็นว่าเดิมน่าจะมี 2 ชั้น ปัจจุบันผุพังไปเหลือเพียงชั้นเดียว แต่จากการตรวจดูโครงสร้างหลังคา ส่วนใหญ่ยังอยู่ในสภาพดี ไม่เสียหายมากนัก เชิงชายไม้ทำเป็นพื้นปลา หลุดร่วงไปเป็นบางส่วน

ภาพที่ 5.43 แพลน ลิมวัดสระทอง แสดงพื้นที่ใช้สอยภายใน ที่มาของภาพต้นฉบับ: หนังสือลิมอีสาน, รศ.ดร. วิโรฒ ศรีสุโร

แนวความคิดในการอนุรักษ์

แนวความคิดทางด้านกายภาพ มีแนวความคิดที่จะดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้กลับคืนรูปแบบดั้งเดิมมากที่สุด สามารถนำกลับมาใช้งานได้ โดยการซ่อมแซมส่วนที่ผุพัง เสริมความมั่นคงของโครงสร้าง กำจัดปลวก ทำความสะอาดและติดตั้งส่วนประดับสถาปัตยกรรมที่สำคัญที่มีหลักฐานสามารถสันนิษฐานรูปแบบเดิมได้ เพื่อคงคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมและช่างฝีมือท้องถิ่น

ภาพที่ 5.44 รูปด้านหน้าทางเข้าทางทิศเหนือ
ที่มาของภาพ: หนังสือลิมอีสถาน รศ.วิโรฒ ศรีสุโร

ภาพที่ 5.45 รูปด้านข้างทางทิศตะวันออก
ที่มาของภาพ: หนังสือลิมอีสถาน รศ.วิโรฒ ศรีสุโร

นอกจากนี้คุณค่าของลิมพื้นบ้านหลังนี้ ยังประกอบด้วยคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งควรได้รับการดำเนินการเพื่อกระตุ้นและปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ โดยในครั้งนี้อาจการจัดโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องเทคนิคการซ่อมบูรณะอาคาร โดยภาควิชาพื้นฐานสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้มีประชาชนจากชุมชนเข้าร่วม โดยมีพระ ผู้นำชุมชน อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ช่างในชุมชน มาเข้าร่วมโครงการด้วยความสนใจ และในการดำเนินงานได้มีผู้นำชุมชนเป็นแกนนำสำคัญ โดยเป็นงานอนุรักษ์โดยความร่วมมือของวัดและชุมชน

หน่วยงานรับผิดชอบในการดำเนินงาน

อบต. ผู้ใหญ่บ้านร่วมกับวัดและชุมชน โดยมีผู้อำนวยการงานอนุรักษ์เป็นที่ปรึกษา

วิธีการดำเนินการ

การดำเนินการอนุรักษ์ลิมวัดสระทอง ส่วนหนึ่งเป็นการปฏิบัติงานอยู่ในโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องเทคนิคการซ่อมบูรณะอาคาร โดยภาควิชาพื้นฐานสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยมีผู้เข้าร่วมโครงการจากหมู่บ้านต่างๆ เชิญพระ ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ช่างในชุมชน ประชาชนที่สนใจ รวมทั้งเชิญเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร และช่างศิลปกรรมจากสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่ 7 ขอนแก่น มาให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคนิคการซ่อมบูรณะอาคาร ให้ความรู้ในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแก่ชุมชน ซึ่งการทำโครงการนี้ยังสามารถกระตุ้นชุมชนท้องถิ่นให้มีบทบาทในการอนุรักษ์มรดกของตน

การดำเนินการอนุรักษ์ เป็นการปฏิบัติงานของชุมชน นำโดยอบต.และผู้ใหญ่บ้าน ด้วยความร่วมมือระหว่าง ทางวัด ชาวบ้าน ช่างในชุมชน และมีช่างผู้เชี่ยวชาญงานอนุรักษ์คอยเป็นที่เล็งและให้คำแนะนำ โดยมีอาจารย์หัวหน้าภาควิชาพื้นฐานสถาปัตยกรรม จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ร่วมเป็นที่ปรึกษาด้วย

ภาพที่ 5.46 ชาวบ้านที่มาช่วยกันทำงาน ผู้หญิงและแม่ใหญ่ ก็มาช่วยทาสีกระเบื้องหลังคาจนละมือนไม้ตามกำลังของตน

ที่มาของภาพ: ลิขารณ ลีทนันทวงศ์ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๓

เทคนิควิธีการอนุรักษ์

การอนุรักษ์ สิมวัดสระทอง มีการดำเนินการและใช้เทคนิคในการการอนุรักษ์โดยคร่าวๆ ในส่วนต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ส่วนฐาน ซ่อมแซมด้วยการก่ออิฐใหม่เพิ่มเข้าไปในส่วนที่พังและฉาบด้วยปูนหมัก ทำตามรูปแบบของฐานเดิม ส่วนบันไดทางขึ้นที่พังไป ได้ทำขึ้นมาใหม่ โดยให้ความเรียบง่ายและสอดคล้องกับอาคารเดิม
2. ครัวอาคารที่มีรอยแตกร้าว ได้ทำการเจาะเย็บผนังส่วนที่แยกร้าวด้วยเหล็กเส้น และอัดฉีดรอยร้าวด้วยปูนซีเมนต์ ส่วนที่มีการหลุดลอกของปูนฉาบก็ทำความสะอาด กะเทาะผิวและฉาบใหม่ด้วยปูนหมัก ส่วนที่เป็นลวดลายปูนปั้น ทำการซ่อมแซมตามรูปลักษณะเดิม ส่วนที่ประดับด้วยแว่นแก้วที่เป็นกระจกเงา ส่วนที่ยังคืออยู่ก็เก็บไว้ตามเดิม ส่วนที่แตกพังไป ใช้กระจกใหม่ตัดกลมมาติดทดแทน
3. ส่วนหลังคา รื้อกระเบื้องหลังคาออกทั้งหมด ตรวจสอบสภาพโครงสร้างไม้ส่วนที่ผุพัง ทำการตัดต่อและเปลี่ยนบางส่วน กระเบื้องที่รื้อลงมา ทำความสะอาดและทาสีใหม่ ส่วนที่ขาดก็ซื้อมาเพิ่มเติม ส่วนเชิงชายไม้ที่ผุพัง ก็ใช้ไม้ใหม่ทำการฉลุด้วยรูปแบบเดิม ขึ้นส่วนไม้ทั้งหมดทายารักษาเนื้อไม้
4. พื้นบริเวณรอบอาคาร ทำความสะอาดและปรับระดับดินให้เสมอกัน ส่วนต้นโพธิ์ ที่ติดกับอาคารและมีส่วนทำให้เกิดความเสียหายให้กับอาคารได้ ชาวบ้านจึงตกลงใจตัดทิ้ง
5. ขึ้นส่วนทางสถาปัตยกรรมที่ขาดหายไป ยังไม่มีการทำเพิ่มในขณะนี้ เนื่องจากงบประมาณที่ไม่เพียงพอและยังไม่ทราบรูปแบบที่แน่ชัด
6. จัดทำป้ายประวัติโดยย่อของสิม และรายละเอียดของการดำเนินงาน

5.2 วิเคราะห์กรณีศึกษา

ในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในปัจจุบัน เรียกได้ว่าอยู่ในขั้นจุดเริ่มต้นของความตื่นตัวจากภาครัฐและเอกชนเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาเอง สิมพื้นบ้านนับเป็นมรดกอันสำคัญของชาวอีสานที่แสดงศิลปะของท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน การบูรณะซ่อมแซมลิมพื้นบ้านในสมัยก่อน อยู่ในขอบเขตความดูแลของวัด ขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาสโดยตรง ทศนคติและมุมมองของเจ้าอาวาสในการอนุรักษ์จึงเป็นส่วนสำคัญในอันที่จะตกลงใจทำการรื้อ เก็บรักษาหรือซ่อมแซมโบราณสถานเหล่านี้ไว้ แม้จะมีการสร้างโบสถ์ขึ้นใหม่ก็ตาม ตัวอย่างเช่นที่ วัดจักรวาลภูมิพิณีจ อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด แม้คณะกรรมการวัดจะมีมติให้รื้อลิมหลังเก่าทิ้ง แต่ด้วยความเข้าใจในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของเจ้าอาวาส จึงคัดค้านไม่เห็นด้วย การรื้อทิ้งจึงไม่เกิดขึ้น และในที่สุด ปัจจุบันทางกรมศิลปากรก็ได้มาทำการบูรณะให้กลับมามีสภาพดีสวยงามดังเดิม ซึ่งนับเป็นโชคดีที่มรดกชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งของชาวอีสานยังคงเหลืออยู่ ขณะเดียวกัน หากเจ้าอาวาสไม่สนใจในงานศิลปะพื้นถิ่นเหล่านี้ ด้วยมองว่าเป็นของด้อยค่า ไม่มีความสำคัญหรือสวยงามทัดเทียมของคนอื่นเขา ก็เป็นเหตุปัจจัยหลักสำคัญในการสูญเสีย รื้อทิ้งมรดกทางสถาปัตยกรรมเหล่านี้ไป

จากกรณีศึกษา 5 แห่งดังกล่าว เป็นการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้านในรูปแบบต่างๆ มีการดำเนินการโครงการต่างกันไป ลักษณะการทำงานคนละรูปแบบ ซึ่งสามารถนำมาเป็นตัวอย่างวิเคราะห์ลักษณะของการอนุรักษ์และการดำเนินการ เนื่องจากการดำเนินงานอนุรักษ์ลิมพื้นบ้าน มีองค์ประกอบหลายๆ ปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งจะกลายเป็นข้อจำกัดในเลือกวิธีการอนุรักษ์และรูปแบบการทำงาน จึงทำการวิเคราะห์แยกย่อยลงไปในเรื่องต่างๆ ดังนี้

5.2.1 การดำเนินโครงการ

ในการเริ่มต้นโครงการอนุรักษ์ จำเป็นที่จะต้องมีการสำรวจและรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเสียก่อน โดยการสำรวจสภาพอาคารโดยทั่วไปและลักษณะการใช้งานในปัจจุบัน ทั้งลักษณะโครงสร้างอาคาร วัสดุที่ใช้ รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ตรวจสอบสภาพความชำรุด เสียหายและปัญหาอื่น ๆ ในการอนุรักษ์ เพื่อประเมินสภาพเบื้องต้น ซึ่งในการดำเนินการอนุรักษ์ทั้ง 5 กรณีศึกษา ก็ได้มีการดำเนินการในขั้นตอนนี้ โดยที่มีบุคลากรในการทำงานแตกต่างกันออกไป ในกรณีของ ลิมวัดจักรวาลภูมิพิณีจและ ลิมวัดเสมาท่าคือ ได้ดำเนินการสำรวจเบื้องต้นโดยกรมศิลปากร ซึ่งเป็นผู้ออกแบบการซ่อมบูรณะด้วย มีการรังวัดและเขียนแบบทางสถาปัตยกรรมเอาไว้ รวมทั้งการถ่ายรูปเพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐาน ในขณะที่ ลิมวัดกลางโคกคือ และลิมวัดราชสีไศล มีการทำงานโดยคณะบุคลากรจากสถาบันการศึกษานั้นคือ อาจารย์และนิสิตจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งได้สำรวจสภาพเบื้องต้น ถ่ายรูปเก็บเอาไว้ ในส่วนแบบอาคารก่อนการบูรณะก็ได้ใช้แบบทางสถาปัตยกรรมที่เคยได้ทำการรังวัดเอาไว้อยู่แล้ว นอกจากนี้ขั้นตอนก่อนการอนุรักษ์ ยังได้มีการจัดอบรมความรู้ ความเข้าใจถึงคุณค่าของลิมพื้นบ้านและการอนุรักษ์ให้กับชาวบ้านและพระสงฆ์ ส่วนที่ลิมวัดสระทองก็เช่นเดียวกัน มีการศึกษา สำรวจสภาพทั่วไปของอาคาร ซึ่งก่อนหน้านี้ได้มีการจัดการอบรมเรื่องการอนุรักษ์และเทคนิคการบูรณะให้กับหัวหน้าหมู่บ้าน ช่าง ชาวบ้านและพระสงฆ์ ซึ่งมีได้เชิญมาอบรมเฉพาะหมู่บ้านของวัดสระทองเท่านั้น ยังได้เชิญหมู่บ้านอื่นๆ ที่มีลิมพื้นบ้านที่มีคุณค่าเข้าร่วมการอบรมและแลกเปลี่ยนความรู้อีกหลายแห่ง ซึ่งในการอบรมครั้งนี้ ช่าง ชาวบ้านและพระสงฆ์จากวัดสระทอง ก็ได้แสดงความคิดเห็นและร่วมกันคิดวิธีการและการดำเนินการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้านของตน โดยมีอาจารย์และช่างเทคนิคผู้เชี่ยวชาญงานอนุรักษ์จากหน่วยขอนแก่นเป็นที่ปรึกษา การศึกษา

สำรวจความต้องการของชุมชนและความคิดเห็น เป็นส่วนที่นับว่ามีสำคัญและควรจะมีอยู่ในขั้นตอนก่อนการลงมืออนุรักษ์จริง

การดึงคนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานจะทำให้เขามีความรู้สึกร่วมของความเป็นเจ้าของ เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจและรู้สึกว่ามีความสำคัญ สิ่งนี้จะทำให้เขารู้สึกห่วงแหน มองเห็นคุณค่าของมรดกจากบรรพบุรุษ และมีความภูมิใจที่จะช่วยกันดูแลรักษากันไป ในการดำเนินการของกรมศิลปากร แม้ในเบื้องต้นจะมีการสำรวจและดำเนินการอย่างสมบูรณ์ตามหลักวิชาการ แต่การที่เข้าไปดำเนินการโดยลำพัง มิได้สอบถามความคิดเห็น ความต้องการของชาวบ้าน จะทำให้คนในท้องถิ่นไม่รู้สึกถึงความมีส่วนร่วมของเขา ไม่คิดสำนึกว่า สิมหลังนี้เป็นสมบัติร่วมกันของชุมชน แต่จะกลับมองว่าเป็นสมบัติของกรมศิลปากร ไม่ใช่ของตนเอง เมื่อรู้สึกเช่นนี้ก็จะไม่รู้สึกรักหรือหวงแหนดังเช่นของของตน แม้จะรู้ว่ามีความสำคัญก็รู้สึกว่าจะไม่ใช้หน้าที่ของตัวเองที่จะดูแลรักษา เป็นหน้าที่ของรัฐ ทำให้อาคารขาดการดูแลรักษาซึ่งแม้จะทำการบูรณะอย่างดีเพียงใดก็จะทรุดโทรมไปได้ ในเวลาอันรวดเร็ว ดังนั้นการขั้นตอนเตรียมการก่อนเริ่มโครงการนอกจากการสำรวจทางกายภาพซึ่งทุกกรณีศึกษาได้กระทำเอาไว้ดีแล้ว ยังควรที่จะมีการทำประชาพิจารณ์หรือจัดการประชุมในหมู่บ้านเพื่อสอบถามความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้องและชาวบ้าน ทั้งยังเป็นการประชาสัมพันธ์งานที่จะดำเนินการอีกด้วย ซึ่งจะเห็นตัวอย่างการดำเนินการที่ดีจากโครงการอนุรักษ์ของวัดกลางโคกคือ วัดราชโศภิตและวัดสระทอง

นอกจากการสำรวจในเบื้องต้นแล้ว งานทางด้านเอกสาร การเก็บข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรม รวมทั้งประวัติอาคาร บันทึกภาพถ่ายสมัยก่อนและปัจจุบันก่อนการอนุรักษ์ และข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นงานที่จำเป็นจะต้องทำให้ครบถ้วนเพื่อเก็บหลักฐานเหล่านี้ไว้เพื่อการศึกษาต่อไปในอนาคต ในการดำเนินงานอนุรักษ์ทั้ง 5 กรณีศึกษา ได้มีการบันทึกหลักฐานเหล่านี้ นับว่าเป็นการดำเนินการที่มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ โดยในกรณีของ สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจและ สิมวัดเสมาท่าคือ ได้ดำเนินการโดยกรมศิลปากร ซึ่งมีความเชี่ยวชาญทางด้านนี้อยู่แล้วและผู้รับเหมาคอยเก็บรายละเอียดระหว่างขั้นตอนการทำงานซึ่งจะต้องทำรายงานการบูรณะภายหลังด้วย ส่วนในอีก 3 กรณีศึกษา ทั้งสิมวัดกลางโคกคือ สิมวัดราชโศภิต และสิมวัดสระทอง มีการทำงานโดยบุคลากรจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยของแก่นอีกเช่นกัน โดยที่ประวัติของสิมส่วนมาก ศึกษาจากคำบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านในการเล่าถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นรวมทั้งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ประกอบกับการศึกษาเอกสารเก่า เช่น ภาพเก่า หรือบันทึกจากเจ้าอาวาส ซึ่งบางครั้งก็ไม่สามารถหาข้อมูลที่ครบถ้วนได้ การเก็บข้อมูลทางกายภาพอื่นๆ ก็ทำโดยการบันทึกเป็นภาพถ่ายและคอยเก็บรายละเอียดระหว่างขั้นตอนการอนุรักษ์

จากการรวบรวมข้อมูลต่างๆ จะต้องนำมาศึกษาวิเคราะห์ และแยกประเภทข้อมูล เพื่อพิจารณาข้อมูลที่ได้มาจัดประเภท แยก เรียงลำดับก่อนหลัง ค้นหาปริมาณงาน และกำลังคน พิจารณาความสามารถที่มี ประกอบเวลาที่กำหนด วิเคราะห์คุณค่าในด้านต่างๆ พิจารณาลำดับความสำคัญเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสม ซึ่งในการดำเนินงานของ สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจและ สิมวัดเสมาท่าคือ ได้ดำเนินการโดยกรมศิลปากร ซึ่งเป็นวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นและทำการออกแบบในการบูรณะ นอกจากนี้ยังต้องมีขั้นตอนของการทำสัญญาการก่อสร้างบูรณะ และประมาณค่าใช้จ่ายเพื่อเสนอขออนุมัติงบประมาณในการอนุรักษ์ หลังจากนั้นมีการประมูลและทำสัญญาจ้างผู้รับเหมาเข้ามาทำงานอนุรักษ์ของโครงการ ในขณะที่อีก 3 กรณีศึกษา เป็นการดำเนินการที่เป็นส่วนท้องถิ่น มิได้มีการจ้างเหมารายหนึ่งรายใดมาทำการอนุรักษ์ให้ ดังนั้นการทำงานในส่วนนี้จึงมีคณะทำงานที่ประกอบด้วยบุคลากรส่วนหนึ่งจากสถาบันการศึกษาร่วมกับชาวบ้าน โดยในสิมวัดกลางโคกคือและวัดราชโศภิต จะมีสัดส่วนการทำงานของสถาบันการศึกษา

กว่า ในขณะที่ในกรณีวัดสระทอง คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมมากกว่า โดยที่ทางสถาบันการศึกษาเป็นเสมือนพี่เลี้ยงคอยให้คำปรึกษา

การทำงานในส่วนนี้ จำเป็นที่จะต้องมีผู้เชี่ยวชาญและมีความรู้ในการวิเคราะห์ข้อมูล และประเมินคุณค่าเพื่อการอนุรักษ์ จะเห็นได้ว่าการทำงานของกรมศิลปากรที่ประกอบไปด้วยผู้เชี่ยวชาญงานอนุรักษ์ และมีประสบการณ์จะมีความพร้อมมากกว่า ทั้งเรื่องการอนุรักษ์ที่ต้องอาศัยเทคนิคสมัยใหม่เข้ามาช่วยหรือการซ่อมบูรณะที่มีความซับซ้อนของวิธีการก็จะมีเครื่องมือเครื่องมือที่พร้อม แต่ขณะเดียวกันการวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้น จะเป็นในลักษณะของส่วนบนมองลงมาซึ่งบางครั้งสามารถเกิดปัญหาได้ เนื่องจากมิได้สัมผัสคลุกคลีกับท้องถิ่นโดยตรง มิได้มีการใช้งานอยู่เป็นประจำ ปัญหาบางอย่างจึงอาจไม่รู้ลึกซึ้งเท่าคนในพื้นที่หรือมองข้ามไปบางประเด็นทางวัฒนธรรม สังคม หรือคตินิยมโดยไม่รู้ตัว การดำเนินการจากสถาบันการศึกษาก็เช่นกัน หากผู้วิเคราะห์ไม่มีความรู้สึกซึ่งเพียงพอ ก็อาจจะเป็นปัญหาได้เช่นกัน จึงจำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือ และร่วมมือส่วนหนึ่งจากคนในท้องถิ่นตั้งเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว

สิ่งสำคัญในประสานและทำงานโครงการอนุรักษ์ คือ บุคลากรและงบประมาณ ซึ่งนับเป็นองค์ประกอบหลักและเป็นปัจจัยสำคัญ จึงจะขอกล่าวรายละเอียดเพิ่มเติม ดังนี้

5.2.2 บุคลากร

บุคลากรนับได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่สุดในงานอนุรักษ์ก็ว่าได้ ดังได้กล่าวมาข้างแล้ว การอนุรักษ์จะออกมาในรูปแบบใดขึ้นอยู่กับปัจจัยทางด้านบุคลากรเป็นสำคัญ การใช้บุคลากรในงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีแง่มุมแนวความคิดที่แตกต่างออกไปจากการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมทั่วไป เนื่องมาจากแนวความคิดที่เชื่อว่า การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่จะประสบความสำเร็จได้นั้น ควรจะต้องเริ่มมาจากหรืออย่างน้อยมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น หรือชุมชนนั้นๆ ซึ่งบุคคลเหล่านี้เกี่ยวข้องกับโดยตรงในฐานะที่เป็นผู้รับมรดกวัฒนธรรมตกทอดมาจากบรรพบุรุษของตน และบุคคลในท้องถิ่นเหล่านี้จะเป็นผู้ดูแล รักษา ส่งต่อไปยังลูกหลานสืบเนื่องต่อไปในอนาคต

นอกจากความต้องการความร่วมมือจากบุคลากรในชุมชนแล้ว การอนุรักษ์ทางด้านกายภาพยังต้องการความรู้ความสามารถจากบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญงานอนุรักษ์อีกด้วย ซึ่งมีความสามารถที่จะซ่อมบูรณะโบราณสถานเหล่านี้ให้คงสภาพหรือฟื้นฟูให้ตั้งเดิม และส่งเสริมคุณค่าด้านต่างๆ ทั้งด้านวัฒนธรรมสุนทรียภาพ วิทยาการและการศึกษา และคุณค่าทางด้านสังคมให้คงอยู่ต่อไป บุคลากรทางด้านงานอนุรักษ์นี้ อาจไม่จำเป็นต้องเป็นคนในชุมชนนั้น แต่ควรที่จะต้องมีความรู้และเข้าใจในชนบทธรรมเนียม ความเชื่อและวัฒนธรรมของคนในชุมชนด้วย จึงจะสามารถนำความรู้ทางด้านวิชาการมาสอดคล้องประสานกับความต้องการของชุมชนได้ดี

จากกรณีศึกษาทั้ง 5 แห่ง มีการใช้บุคลากรจากหน่วยงานต่างๆ กัน มีการทำงานร่วมกันในหลายรูปแบบ ซึ่งทำให้มีข้อดีข้อเสียต่างกัน ในการอนุรักษ์ลิมวัดจักรวาฬภูมิมิพินิจ และลิมวัดเสมาท่าคือ เป็นการดำเนินงานของกรมศิลปากร โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 อุบลราชธานี การลงมือปฏิบัติงานโดยการจ้างผู้รับเหมา 2 ราย ที่เคยมีผลงานการทำงานซ่อมบูรณะโบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาก่อน ทำการอนุรักษ์ตามแบบบูรณะของกรมศิลปากร ซึ่งในกรณีศึกษาทั้งสองกรณีนี้เป็นการใช้บุคลากรจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับงานอนุรักษ์โบราณสถาน การอนุรักษ์เป็นไปตามหลักการทางวิชาการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาโบราณสถานแห่งนี้ให้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ซึ่งนับว่าประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ลิมพินบ้านทางกายภาพ การอนุรักษ์ตามหลักการทางวิชาการ อาจสามารถรักษาคุณค่าทางกายภาพไว้ได้ แต่การดำเนินการดังกล่าว เป็นการใช้บุคลากรจากภายนอกชุมชน และถึงแม้ว่าบุคลากรที่ทำงานส่วนหนึ่งจะเป็นคนในภูมิภาคเดียวกันคือตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ก็ได้มีเกี่ยวข้องกับคนในชุมชน การขาดส่วนร่วมของคนในชุมชน ทำให้คุณค่าทางสังคมหายไป ขาดการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมของสังคมที่อดีตเคยมีมา การพึ่งพาตัวเอง ความร่วมแรงร่วมใจกันอันเกิดจากแรงศรัทธาก็จะหายไป เปลี่ยนไปเป็นการร้องขอ รอคอยความช่วยเหลือจากคนอื่น ทำให้ชาวบ้านไม่ได้เกิดจิตสำนึกและความภาคภูมิใจดังเช่นเดิม การซ่อมบูรณะมิใช่ความสามารถและภูมิปัญญาของช่างพื้นถิ่นอีกต่อไป กลายเป็นฝีมือจากช่างผู้รับเหมางานจากกรมศิลปากรแทน คุณค่าของช่างฝีมือท้องถิ่นจะขาดช่วงและหายไป เหลือแต่เพียงงานของช่างในอดีตเท่านั้น ซึ่งการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ยั่งยืน ควรจะสามารถสืบต่อฝีมือช่างของท้องถิ่นไว้ให้ได้ด้วย

อีกประการหนึ่ง ถึงแม้การซ่อมบูรณะอาคารจะประสบความสำเร็จ ณ วันนี้ แต่ความจริงแล้ว การอนุรักษ์มิได้จบลงแต่เพียงแค่นี้ ไม่ว่าสิ่งใดใดก็ตาม ต้องมีการเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ลิมพินบ้านก็เช่นกัน ถึงแม้จะได้รับการอนุรักษ์แล้วก็ย่อมมีวันทรุดโทรมเสื่อมไปตามสภาพและกาลเวลา การติดตาม ดูแลรักษามีความจำเป็นอย่างต่อเนื่องและตลอดไป การที่จะใช้บุคลากรและเจ้าหน้าที่จากกรมศิลปากรมาตามดูแล หรือซ่อมบูรณะครั้งต่อๆ ไป จึงไม่เหมาะ ทั้งระยะทางที่ไกล หน่วยงานและกำลังคนของกรมศิลปากรก็ยังมีหน้าที่อื่นๆ ที่ต้องรับผิดชอบและงานล้นมืออยู่แล้ว ดังนั้น วิธีที่ดีที่สุดก็คือ การใช้บุคลากรภายในชุมชนนั่นเอง ซึ่งดูแลทำได้ใกล้ชิดกว่าและง่ายกว่า สามารถมองเห็นความเปลี่ยนแปลง ความต้องการภายในชุมชนได้อย่างชัดเจน ดังนั้นในการดำเนินการอนุรักษ์จึงควรมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้บุคลากรของชุมชน ไม่ว่าจะเป็พระ ช่างประจำหมู่บ้าน หัวหน้าชุมชน หรือแม้กระทั่งชาวบ้านโดยทั่วไป ได้มีส่วนในการเรียนรู้หลักการ หรือเทคนิคในการอนุรักษ์ รวมไปถึงการแสดงความคิดเห็น ซึ่งเป็น การสร้างจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในฝีมือและงานของตนไปด้วยในตัว

ดังเช่น กรณีศึกษาการอนุรักษ์ลิมพินบ้านที่วัดราชโอรส, วัดกลางโคกค้อ และวัดสระทอง การดำเนินงานการซ่อมบูรณะกรณีศึกษาทั้งสามแห่ง อาจมีวิธีการปฏิบัติไม่เหมือนกันทีเดียว แต่ก็คล้ายกันในส่วนของบุคลากรในการทำงาน การอนุรักษ์ ลิมพินบ้านวัดกลางโคกค้อและวัดราชโอรสนับเป็นตัวอย่างที่ดีในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีส่วนร่วมของชุมชน สิ่งสำคัญที่นับว่าโครงการอนุรักษ์นี้ประสบความสำเร็จ นอกเหนือไปจากได้อุรักษ์งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ลิมพินบ้านนี้ไว้ได้ ก็คือ ได้กระตุ้นและปลูกจิตสำนึกในสมบัติอันล้ำค่าให้ชาวบ้านได้มองเห็นคุณค่า และสร้างความเข้าใจในการอนุรักษ์มรดกพื้นบ้านของตนเอง โดยการทำงานที่วัดราชโอรสและวัดกลางโคกค้อ เป็นการร่วมมือระหว่างนักศึกษา ค่ายอาสาพัฒนาฯ กับชาวบ้าน มีการสนับสนุนและให้คำปรึกษาจากอาจารย์ บุคลากรที่เข้าร่วมโครงการมีทั้งมาจากสถาบันการศึกษาของรัฐ และเอกชน นับเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการทำงานร่วมกัน ในการดำเนินการอนุรักษ์ ชาวบ้านได้เข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในการทำงาน ส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจ ห่วงแหนและผูกพัน มีความกระตือรือร้นที่จะทำการอนุรักษ์และดูแลรักษาต่อไป เกิดการสืบทอดทางประเพณีไปยังรุ่นลูกหลาน

แต่ข้อด้อยของสองโครงการนี้คือการซ่อมบูรณะทางด้านกายภาพอาจไม่สามารถทำได้สมบูรณ์แบบทุกอย่างตามหลักการหรือระเบียบของกรมศิลปากรผู้ควบคุมวางแนวทางการอนุรักษ์ไว้ และคณะทำงานซึ่งส่วนหนึ่ง คือนักศึกษา มิได้มีความชำนาญงานก่อสร้างมากนัก และการอนุรักษ์ขึ้นอยู่กับข้อจำกัดของปัจจัยด้านอื่นๆ ประกอบด้วย เช่น งบประมาณ เวลา แต่ก็ได้ทำตามแนวทางหลักของการอนุรักษ์ให้ดีที่สุดโดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านนี้เป็นผู้คอยเป็นที่ปรึกษาดูแล ซึ่งก็เป็นผู้เชี่ยวชาญที่มาจากสถาบันการศึกษาและหน่วยงานของกรมศิลปากร

ส่วนกรณีของวัดสระทอง เป็นการดำเนินงานโดยบุคลากรจากชุมชนโดยตรง นำโดยอบต.และผู้ใหญ่บ้าน มีการแสดงความคิดเห็นและปรึกษาร่วมกัน ระหว่างผู้เชี่ยวชาญงานอนุรักษ์และชาวบ้าน การปฏิบัติงานนำโดยหัวหน้าช่างของหมู่บ้าน โดยได้รับความร่วมมือและแรงงานจากชาวบ้านที่เวียนกันมาคอยดูแล ให้ข้าวปลาอาหาร ช่วยกันคนละมือละไม้ ก่อนการทำงานมีการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์แก่พระช่างและหัวหน้าช่างประจำหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน การทำงานแม้จะมีอุปสรรคหรือความไม่เข้าใจกันอยู่บ้าง แต่ด้วยความสามารถของผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งทุกคนให้ความเคารพก็ทำให้ทุกอย่างผ่านไปได้ด้วยดี กรณีศึกษานี้ นับเป็นจุดเริ่มต้นและตัวอย่างที่ดีของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งยังสามารถรักษาคุณค่าของอาคารทั้งในด้านกายภาพและทางด้านสังคมเอาไว้ได้ อีกทั้งยังสร้างความภาคภูมิใจและความห่วงแหนในมรดกเหล่านี้ ให้กับชุมชนที่ครอบครองนั้น ส่งผลต่อเนื้อให้มีการทำนุบำรุงดูแล รักษาด้วยตัวเองสืบต่อไปในอนาคต

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษากรณีศึกษาทั้ง 5 แห่ง มีสิ่งหนึ่งที่นับเป็นเรื่องดีที่มีอยู่ร่วมกันคือเมื่อก่อนเริ่มการอนุรักษ์ก็มีคนจากภายในชุมชนที่มีความสนใจในมรดกพื้นบ้าน และภายหลังก็ทำให้อื่นๆ ให้ความสนใจเพิ่มมากขึ้น ในกรณีของการอนุรักษ์ลิมวัดจักรวาลภูมิพินิจและวัดเสมาท่าคือ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้มีส่วนร่วมของชุมชนในการลงมือปฏิบัติงาน แต่จุดเริ่มต้นของโครงการเกิดจากเจ้าอาวาสให้ความสนใจ เข้าใจคุณค่าของโบราณสถานเหล่านี้ จึงได้ติดต่อขอความช่วยเหลือไปยังกรมศิลปากร ส่วนอีกสามกรณีศึกษาที่เหลือ ก็แสดงให้เห็นได้ชัดจากการทำงานแล้วว่า ทั้งก่อนการดำเนินการ ขณะปฏิบัติงานและภายหลัง ชุมชนมีความสนใจ มองเห็นคุณค่าและต้องการอนุรักษ์ไว้

5.2.3 งบประมาณ

งบประมาณเป็นปัจจัยสำคัญในทุกโครงการต่อการดำเนินงานอนุรักษ์ให้สำเร็จลุล่วงๆไปได้ และกลายเป็นข้อจำกัดส่งผลต่อการเลือกเทคนิคหรือวิธีการที่จะทำการอนุรักษ์ด้วย ในการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้านในแถบอีสาน ซึ่งนับเป็นท้องถิ่นที่ส่วนมากค่อนข้างยากจน อาชีพหลักทำเกษตรกรรม ทำไร่ทำนา การอนุรักษ์ก็เป็นไปด้วยความลำบากหากขาดปัจจัยสนับสนุนด้านการเงิน

จากกรณีศึกษาทั้ง 5 แห่ง ลิมพื้นบ้าน 2 หลัง คือที่วัดจักรวาลภูมิพินิจ และวัดเสมาท่าคือ ได้รับการอนุรักษ์จากหน่วยงานของศิลปากร โดยใช้งบประมาณสนับสนุนของรัฐ ปีพ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งไม่มีปัญหาการขาดแคลนงบประมาณ การทำการซ่อมบูรณะย่อมสามารถทำได้เต็มความสามารถของงบประมาณที่มีอยู่ สามารถใช้เทคนิควิธีการบูรณะหรือวัสดุที่มีราคาได้ ในขณะที่การดำเนินการอนุรักษ์ของลิมพื้นบ้านอีก 3 หลัง คือที่วัดราษฎร์ไศล วัดกลางโคกคือ และวัดสระทอง ใช้งบประมาณการซ่อมบูรณะจากเงินบริจาคเป็นส่วนใหญ่ เช่น จากงบประมาณสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จากญาติโยมผู้มีจิตศรัทธา วัสดุบางอย่างก็มาจากการบริจาคของคนภายในหมู่บ้านเอง เป็นต้น ดังนั้นการเลือกเทคนิค วิธีการ บางครั้งจึงจำเป็นต้องหาหนทางที่ประหยัดหรือถูกกว่ามาทดแทน

ตัวอย่างเช่นในการอนุรักษ์ลิมที่วัดกลางโคกคือ เนื่องจากความจำกัดของงบประมาณ แรงงานและทรัพยากรบุคคลทางช่างฝีมือท้องถิ่น ทำให้จำเป็นต้องมีการประยุกต์เทคนิคใหม่ เข้ามาช่วยในการซ่อมแซมและปรับเปลี่ยนวัสดุเดิม คือ การทำไฟเบอร์กลาสทดแทน ปั้นลมอันเก่าที่หลุดหายไปด้วยการหล่อแบบจากปั้นลมอันที่เหลืออยู่ เนื่องจากวัสดุที่เป็นไม้ หาได้ยากและมีราคาแพงกว่ามาก ประกอบด้วยช่างช่างฝีมือที่

จะแกะสลักได้ดั้งเดิม ในโครงการนี้ การแก้ปัญหาดังกล่าวจึงเลือกใช้ไฟเบอร์กลาสทดแทน ซึ่งหากมองในแง่คุณค่าความแท้ของวัสดุในส่วนนี้ก็จะขาดหายไป ถึงแม้การใช้ไฟเบอร์กลาส จะสามารถหล่อเอาฝีมือช่างฝีมือท้องถิ่น ความรู้สึกของงานศิลปกรรมท้องถิ่นในอดีตไว้ได้ แต่ก็ขาดวิญญาณที่แท้จริงและทำให้ขาดการสืบทอดของช่างฝีมือ แม้ว่าการทำเลียนแบบของปั้นลมเดิมจะทำได้แนบเนียนเหมือนทำจากวัสดุไม้และกลมกลืนกับอาคารก็ตาม แต่คุณค่าของช่างฝีมือและจิตวิญญาณไม่อาจเลียนแบบได้ แม้จะเป็นคุณค่าทางนามธรรม แต่ก็มีความสำคัญเพราะเป็นคุณค่าที่ทำให้ ลิมพินบ้านหลังนี้ มีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง อีกทั้งเทคนิควิธีการนำเอาไฟเบอร์กลาสมาใช้นี้ เป็นเทคนิคสมัยใหม่ที่ชาวบ้านไม่มีความคุ้นเคย มิใช่วัสดุในท้องถิ่นที่สามารถหาได้ วิธีการทำก็อาจเกิดอันตรายได้ หากไม่มีความชำนาญ ดังนั้นการเลือกใช้เทคนิคใหม่ๆ เหล่านี้ ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญดูแลและต้องมีการอบรมที่ถูกต้องกับชาวบ้าน อย่างไรก็ตามวิธีการนี้ควรจะถูกนำมาเลือกใช้เป็นวิธีสุดท้าย หากไม่สามารถหาวิธีการอนุรักษ์ในรูปแบบอื่นได้แล้ว

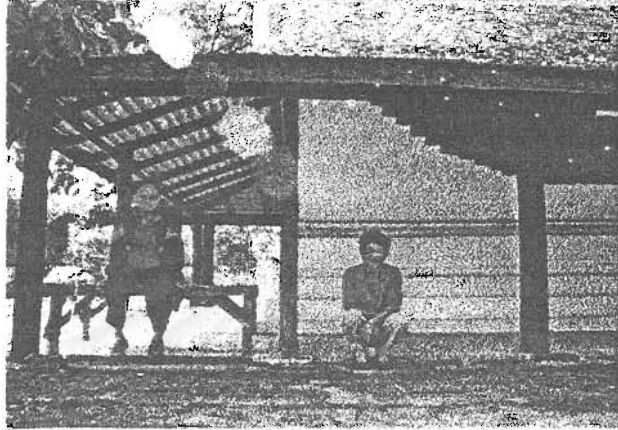
ภาพที่ 5.47 ส่วนไม้ปั้นลม ที่ทำจากไฟเบอร์กลาสที่ ลิมวัดกลางโคกต่อ
ที่มาของภาพ: ลิขารณ์ วิหันทวงศ์, พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๒๖

งบประมาณนอกจากจะสำคัญต่อการบูรณะแล้ว ยังจำเป็นต่อการใช้ในการดูแล รักษาในอนาคตด้วย หากต้องการให้มีการอนุรักษ์ลิมพินบ้านอย่างต่อเนื่อง จำเป็นต้องหาวิธีการหางบประมาณทางด้านการเงินมาสนับสนุนการดูแล รักษา หรือซ่อมแซมต่อไปในอนาคต

5.2.4 การติดตามผล บำรุงรักษา และประเมินผล

การดำเนินการหลังการอนุรักษ์เป็นเรื่องที่สำคัญ ในการทำบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมไว้ให้ครบถ้วน รวมทั้งเอกสารทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เก็บไว้เป็นรายงานการบูรณะเพื่อใช้อ้างอิงและเป็นประโยชน์ต่อไปในการซ่อมแซมในอนาคต ซึ่งในกรณีของวัดที่ดำเนินการโดยผู้รับเหมา รับจ้างจากกรมศิลปากรก็เป็นผู้ทำรายงานการบูรณะเก็บไว้เป็นหลักฐาน ส่วนในอีก 2 กรณีศึกษาก็เป็นอาจารย์จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.ขอนแก่นที่มีความสนใจเก็บรวบรวมข้อมูลเอาไว้ และเขียนบทความเผยแพร่ ซึ่งแม้จะไม่ได้เก็บข้อมูลในลักษณะเดียวกับกรมศิลปากร แต่ก็มีครบถ้วนของข้อมูล แต่ไม่ว่าจะเป็นกรณีใด ควรที่จะมีการเก็บข้อมูลไว้ที่ท้องถิ่นนั้นด้วย เป็นการรวบรวมการซ่อมแซม และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคสมัยต่างๆ เพื่อที่จะได้เป็นหลักฐาน ข้อมูลสำหรับการศึกษาและการซ่อมบูรณะในครั้งต่อไป

การติดตาม ดูแลรักษาหลังจากนี้ ก็เป็นหน้าที่ที่คนในท้องถิ่นจะต้องช่วยการบำรุงรักษาต่อไป จากการศึกษาลิมวัดจักรวาลภูมิพิณี พบว่า ทางวัดได้เปิดลิ้มไว้ มีได้ใช้งาน เนื่องจากว่ามีโบสถ์หลังใหม่แล้ว แม้จะเพิ่งทำการอนุรักษ์ได้ไม่นาน ก็มีผู้คนจับบนพื้นอาคารจนดูสกปรก ซึ่งควรที่จะมีการดูแล ทำความสะอาด อยู่เสมอ ซึ่งจะต่างกับลิมที่ วัดกลางโคกค้อและวัดราชสีไศล โดยที่วัดกลางโคกค้อยังมีการใช้งานอยู่ ตามโอกาสและพิธีกรรมต่างๆ บางครั้งชาวบ้านก็มานั่งพักผ่อนคุยกัน ได้ร่วมชายคาของหลังคาปีกนกยามเช้า ทำให้อาคารมีความสะอาดและดูมีชีวิต

ภาพที่ 5.48 ชาวบ้านมานั่งพักผ่อนยามเช้า อาศัยร่วมจากชายคาของลิมวัดกลางโคกค้อ
ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สิหนันทวงศ์, พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

ส่วนลิมวัดราชสีไศล ก็ยังคงมีการใช้งานอย่างต่อเนื่อง มีความสะอาดและมีการดูแลอย่างดี หลังจากการออกค่ายอนุรักษ์และทำการบูรณะ เนื่องจากงบประมาณและเวลาที่จำกัด จึงมิได้ซ่อมบูรณะทุกอย่างได้อย่างสมบูรณ์ ทำได้แค่เพียงงานหลักๆ แต่หลังจากนั้น ช่าง ชาวบ้านและทางวัด ก็ได้ทำการซ่อมเองในภายหลัง บางส่วนที่ไม่แน่ใจในรูปแบบ เช่น การติดตั้งซ้อฟ้า และทางหงษ์ที่ขาดหายไป 3 ตัว ก็ได้ติดต่อยัง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.ขอนแก่น สอบถามและปรึกษาเพื่อขอความเห็น ซึ่งนับเป็นเรื่องที่ดีที่คนในท้องถิ่น มองเห็นคุณค่างานพื้นบ้านและมีความรัก เอาใจใส่ที่จะอนุรักษ์ต่อไป

ภาพที่ 5.49 ภายในลิมวัดราชสีไศล ถ่ายเมื่อเมษายน พ.ศ.๒๕๔๓
ที่มาของภาพ: สิริภรณ์ สิหนันทวงศ์

ลิมวัดราษฎร์ไศล มีการใช้งาน และดูแลรักษาความสะอาดอยู่อย่างสม่ำเสมอ ทำให้อาคารไม่ทรุดโทรมเร็ว เพราะมีความต่อเนื่องของวิถีชีวิตและกิจกรรม

จะเห็นได้ว่า การอนุรักษ์ที่มีส่วนร่วมของชุมชน มีส่วนรับรู้และร่วมภาคภูมิใจเป็นส่วนสำคัญของการต่อชีวิตของลิมพื้นบ้าน ส่วนในกรณีศึกษาวัดเสมาท่าค้อ และวัดสระทอง เพิ่งทำการอนุรักษ์เมื่อไม่นานนี้ ยังไม่เห็นผลที่ชัดเจน ไม่สามารถนำมาประเมินผลได้ในส่วนนี้

5.2.5 การแก้ปัญหาทางกายภาพ

มุมมองและการแก้ปัญหาทางกายภาพของโครงการแต่ละโครงการก็มีความแตกต่างกัน นอกจากเกิดจากข้อจำกัดทางด้านงบประมาณ กำลังคนและทรัพยากรอื่นๆ แล้ว มุมมองการแก้ปัญหาจากคนในพื้นที่กับคนภายนอกก็มีความคิดที่ต่างกัน ทำให้ลักษณะของงานอนุรักษ์ออกมาในรูปแบบต่างกัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวความคิดในการอนุรักษ์และวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ ลิมพื้นบ้าน

ในกรณีวัดจักรวาลภูมิพิณี และวัดเสมาท่าค้อ จะเห็นได้ว่า การซ่อมบูรณะอาคารจะทำเฉพาะเท่าที่จำเป็น ในส่วนที่เกิดความเสียหายและเสื่อมสภาพ เพื่อคงสภาพและรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไว้ให้มากที่สุด ดังนั้นในการซ่อมผนัง จะมีการกระเทาะปูนออกเป็นจุดๆ เฉพาะจุดที่มีความเสียหายหรือพบว่ามี การพอกปูนใหม่เข้าไป จากนั้นจึงฉาบปูนหมักเข้าไปเฉพาะแห่ง ผลที่มองเห็นก็คือ ผนังอาคารภายใน จะมีตำแหน่งของผนังส่วนสีขาวจากการฉาบปูนหมักใหม่ สลับเป็นจุดๆ กับผนังสีเทาของผนังเก่า ในขณะที่การซ่อมบูรณะลิมวัดราษฎร์ไศล ต้องการอนุรักษ์เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมและงานอื่นๆ ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผลบุญ การบูรณะทั้งที่ต้องการให้มีความสวยงาม และดีที่สุด ดังนั้นการฉาบปูนหมัก จึงทำสีทั้งอาคารเป็นผนังสีขาวกลมกลืนกันทั้งภายนอกและภายใน การเปลี่ยนกระเบื้องหลัง ทำใหม่ทั้งหมดเป็นกระเบื้องดินเผา ซึ่งหากมองในมุมมองของความแท้ดั้งเดิม จะเป็นการทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไป แต่จากมุมมองของชาวบ้าน เป็นความพอใจและต้องการของเขาเพื่อที่จะสามารถใช้งานได้อย่างไม่น้อยหน้าใคร

ภาพที่ 5.50 การซ่อมบูรณะภายในลิมพื้นบ้าน ด้านซ้ายเป็นภายในลิมวัดจักรวาลภูมิพิณี ด้านขวาเป็นภายในของวัดราษฎร์ไศล ที่มาของภาพ: ลีราภรณ์ ลิ้นหนาทวงศ์ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๓

หรือในตัวอย่างของ ลักษณะการซ่อมบูรณะพื้นภายนอกอาคารของวัดเสมาท่าค้อ จะเห็นได้ว่า ลักษณะการบูรณะของกรมศิลปากรตามหลักการทางวิชาการและพยายามที่จะเก็บหลักฐานทางโบราณคดี โดยเลือกที่จะรักษาวัสดุเก่าเอาไว้และเปิดแสดงให้เห็นพื้นที่ที่เป็นอิฐเก่า(ดูในภาพที่ 5.8) ในพื้นที่ส่วนที่เสียหายมากเกินไปกว่าจะรักษาอิฐเก่าเอาไว้ ก็ได้เอาอิฐใหม่เข้ามาปูแทนที่ โดยแสดงความแตกต่างของวัสดุเก่า

และวัสดุใหม่ที่น่าเอามาใช้ ซึ่งมองดูเหมือนยังอนุรักษ์ไม่เสร็จ ในขณะที่การซ่อมบูรณะพื้นรอบสิมวัดกลาง โศกค้อหรือวัดราชโศกโดยชาวบ้านและนักศึกษา ได้มีการปรับระดับใหม่และเทคอนกรีต เพื่อป้องกันดินกัดเซาะอาคารโดยวัดตำแหน่งใบเสมาเดิมไว้ ซึ่งมีความสวยงามในทัศนะของชาวบ้าน จากทั้งสองกรณี จะพบมุมมองที่แตกต่างกันของคนในชุมชนและคนภายนอกซึ่งส่วนมากเป็นนักวิชาการหรือนักอนุรักษ์จากภายนอกชุมชน มักมองเห็นความสำคัญของการเก็บ อนุรักษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ มากกว่าความต้องการหรือการตอบสนองการใช้งานจริงของชาวบ้าน ขณะที่คนในชุมชนเอง มีความใกล้ชิดและมองเห็นปัญหาที่ชัดเจนกว่า จึงมีแนวทางที่ต้องการการแก้ไขปัญหาในเรื่องของการตอบสนองการใช้สอยจริงมากกว่าความต้องการที่จะเก็บหลักฐานทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ในมุมมองและความเชื่อของชาวบ้าน การซ่อมบูรณะอาคาร เป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นการกระทำที่ได้ผลบุญอันยิ่งใหญ่ เพื่อจะได้สบายในชาตินี้ และชาติหน้า ดังนั้นการอนุรักษ์จึงทำด้วยความเชื่อและศรัทธา ต้องการให้ผลงานออกมาดีที่สุด รวมทั้งเป็นหน้าเป็นตาของหมู่บ้าน ต้องการอวดสายตาของคนที่ผ่านมาผ่านไปผ่านมา การอนุรักษ์จึงออกมาในลักษณะเป็นการปฏิสังขรณ์มากกว่า การอนุรักษ์ของกรมศิลปากร

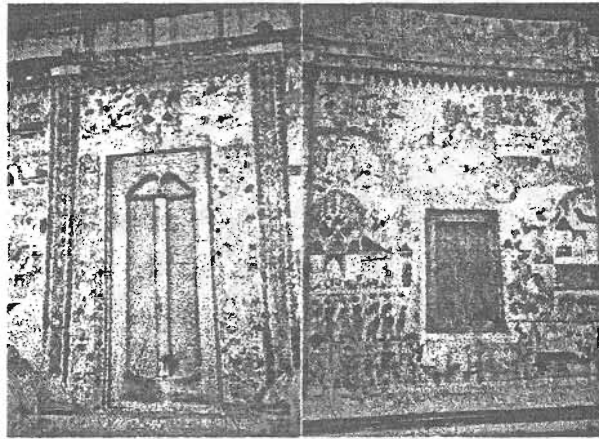
จากการวิเคราะห์ลักษณะการทำงานของกรณอนุรักษ์กรณีศึกษาทั้ง 5 แห่งแล้ว ในการอนุรักษ์ลักษณะทางกายภาพ ก็มีแนวความคิด และวิธีการอนุรักษ์ที่แตกต่างกันด้วย สามารถพิจารณาในส่วนประกอบต่างๆ ได้ดังนี้

รูปแบบ

ลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสได้เป็นสิ่งแรกทางสายตา รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของสิมพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่แตกต่างออกไปจากภูมิภาคอื่นและสิ่งนี้เองทำให้เกิดเอกลักษณ์เฉพาะตนของสิมพื้นบ้าน ดังนั้นการอนุรักษ์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมจึงเป็นสิ่งที่สำคัญและควรจะอนุรักษ์ให้อยู่ในรูปแบบเดิมมากที่สุดตราบนานเท่ารูปแบบนั้นยังสามารถสนองตอบการใช้งานในปัจจุบันได้ การอนุรักษ์ของกรณีศึกษาทั้ง 5 กรณีก็ได้ยึดถือแนวความคิดในหลักการดังกล่าว ทำการอนุรักษ์สิมพื้นบ้านในลักษณะและรูปแบบดั้งเดิม แม้บางหลังจะเกิดการต่อเติม เมื่อพบหลักฐานที่แสดงถึงรูปแบบดั้งเดิมก็ได้ทำการซ่อมบูรณะให้อยู่ในสภาพเดิม เช่น ในกรณีของวัดจักรวาฬภูมิพิณีจ มีการต่อเติมหลังคาคลุมด้านหน้ามุขทางขึ้นของสิม ก็ได้เอาออกและซ่อมบูรณะให้เหมือนเดิม

ในกรณีของสิมพื้นบ้านวัดกลางโศกค้อ และวัดเสมาท่าค้อ มีแนวความคิดที่จะอนุรักษ์รูปแบบของส่วนประกอบอาคารไว้เหมือนกัน แต่มีแนวความคิดในเรื่องการอนุรักษ์วัสดุต่างกัน (ซึ่งจะพูดในรายละเอียดเรื่องวัสดุ) และมีการเลือกวิธีการอนุรักษ์ที่ต่างกัน คือในกรณีสิมวัดกลางโศกค้อ ทำการอนุรักษ์รูปแบบของบันไดและเชิงชายไม้ที่มีการแกะสลักลวดลาย ด้วยการหล่อไฟเบอร์จากตัวแบบจริงซึ่งทำให้สามารถรักษารูปแบบขององค์ประกอบนั้นได้ในลักษณะเดิม ในขณะที่การอนุรักษ์สิมวัดเสมาท่าค้อ เลือกที่จะทำการซ่อมบูรณะคันทวยที่เสียหายด้วยการแกะสลักชิ้นงานขึ้นมาใหม่ เลียนแบบของเดิมโดยช่างจากที่อื่น ทั้งสองกรณีมีปัญหาในการขาดแคลนช่างฝีมือของท้องถิ่น ในขณะที่การอนุรักษ์สิมพื้นบ้านวัดกลางโศกค้อมีปัจจัยทางด้านงบประมาณเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่สามารถจัดหาไม้ขนาดใหญ่ซึ่งมีราคาแพงมาทดแทนได้ จึงเลือกวิธีการซ่อมบูรณะด้วยไฟเบอร์กลาสแทน ส่วนการอนุรักษ์สิมวัดเสมาท่าค้อ มีงบประมาณสนับสนุนที่เพียงพอและสามารถหาช่างฝีมือมาแกะสลักใหม่ได้ ซึ่งสองกรณีก็สามารถรักษารูปแบบดั้งเดิมของสิมพื้นบ้านไว้ได้ แต่คุณค่าของอาคารทางด้านช่างฝีมือท้องถิ่นจะเปลี่ยนไป ซึ่งหากมองความสำคัญที่คุณค่าของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม และการเก็บรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ การอนุรักษ์ด้วยวิธีการดังกล่าวก็สามารถยอมรับได้ในการนำมาใช้กับการอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน แต่วิธีที่ดีที่สุดคือ พยายามรักษาทั้งรูปแบบเดิมและวัสดุแบบดั้งเดิมเอาไว้ให้ได้มากที่สุด

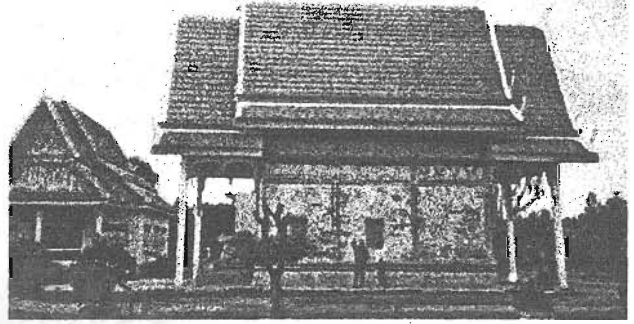
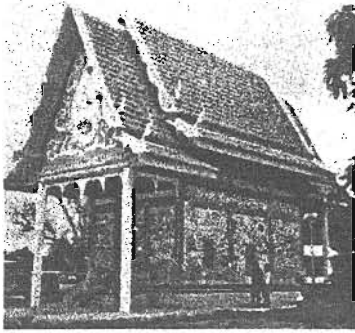
ในการอนุรักษ์รูปแบบทางสถาปัตยกรรม มีกรณีศึกษาที่น่าสนใจอีกกรณีหนึ่ง เป็นการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมโดยตรง กรณีศึกษานี้คือที่ ลิมพื้นบ้านวัดสระบัวแก้ว อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น เนื่องจากรูปแบบเก่าของลิมพื้นบ้านนี้ไม่ปรากฏหลักฐาน มีแต่เพียงรูปแบบที่เป็นหลักฐานเก่าที่สุดของอาคารหลังนี้ คือสภาพเมื่อก่อนเจ้าอาวาสได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบหลังคา โดยมีลักษณะเป็นหลังคาสังกะสีชั้นเดียว มีปีกนกยื่นคลุมโดยรอบ ซึ่งต่อมาเจ้าอาวาสได้ทำการซ่อมหลังคาและเปลี่ยนแปลงรูปแบบเป็นหลังคามั่วใหม่ ชายคาสั้น ไม่มีปีกนกโดยรอบซึ่งนับเป็นรูปแบบไม่มีความสอดคล้องกับลักษณะของอาคารเดิม เนื่องจากลิมพื้นบ้านหลังนี้มีภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยรอบตัวอาคารด้านนอก ซึ่งเป็นภาพจิตรกรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งด้วยฝีมือและลวดลายการเขียนของช่างพื้นบ้านชาวอีสาน จากลักษณะการเขียนภาพจิตรกรรมภายนอกและรูปแบบอาคารเก่า สันนิษฐานได้ว่ารูปแบบแต่ดั้งเดิมจะต้องมีหลังคาปีกนกยื่นคลุมโดยรอบอย่างแน่นอน

ภาพที่ 5.51 รูปแต้มผนังด้านนอก ลิมวัดสระบัวแก้ว เล่าเรื่องพระรามชาดก
ที่มาของภาพ: รศ.ดร. วิโรฒ ศรีสุโร, กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๔๓

ภาพที่ 5.52 จิตรกรรมผนังด้านนอก ที่มีความสวยงามและแสดงศิลปะของชาวอีสาน
ที่มาของภาพ: รศ.ดร. วิโรฒ ศรีสุโร, กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๔๓

ภาพที่ 5.53 หลังคาที่ทางเจ้าอาวาสและวัดได้ทำขึ้นใหม่

ภาพที่ 5.54 หลังคาใหม่ ไม่มีส่วนยื่นของหลังคาที่จะป้องกันความเสียหายของภาพจิตรกรรมด้านนอก
ที่มาของภาพ: รศ.ดร. วิโรฒ ศรีสุโร, พ.ศ. ๒๕๔๒

รูปแบบหลังคาที่เจ้าอาวาสทำขึ้นใหม่นี้ ทำให้เกิดความเสียหายให้กับลิมพื้นบ้านและภาพจิตรกรรมดังกล่าว ซึ่งต่อมาทางสยามสมาคมได้มาพบเข้าและเห็นควรวที่จะดำเนินการอนุรักษ์อย่างเร่งด่วน จึงทำการศึกษารูปแบบที่น่าจะเหมาะสมกับลิมพื้นบ้านหลังนี้ จัดหางบประมาณในการสร้างหลังคาใหม่ และดำเนินการอนุรักษ์

ภาพที่ 5.55 รูปแบบหลังคา ของลิมพื้นบ้านวัดสระบัวแก้ว ที่ได้รับการอนุรักษ์จากสยามสมาคม
ที่มาของภาพ: รศ.ดร. วิโรฒ ศรีสุโร, กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๓

ในกรณีศึกษาการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้านวัดสระบัวแก้วนี้ การอนุรักษ์ได้ให้ความสำคัญ กับคุณค่าและการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายนอกและการตอบสนองประโยชน์ใช้สอยเนื่องจากเป็นลิมที่มีการใช้งานอยู่ ดังนั้นคุณค่าของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจึงเป็นส่วนที่รองลงไป ถึงแม้ว่าจะมิได้รักษารูปแบบดั้งเดิมของสถาปัตยกรรม แต่ก็นับเป็นงานอนุรักษ์ลิมพื้นบ้านที่มีคุณค่าอีกชิ้นหนึ่งในการอนุรักษ์ซึ่งพัฒนารูปแบบของลิมพื้นบ้าน เพื่อสนองตอบประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน การอนุรักษ์ในลักษณะนี้ต้องมีการศึกษาและมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับลิมพื้นบ้านอยู่มากพอสมควร จึงจะสามารถทำออกมาได้ดีและเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น

วัสดุ

การเลือกใช้วัสดุ อุปกรณ์ในงานซ่อมบูรณะเป็นข้อพิจารณาข้อสำคัญที่จะสามารถเก็บรักษาคุณค่า และหลักฐานทางประวัติศาสตร์เอาไว้ การเลือกใช้วัสดุแบบเดิมในการซ่อมบูรณะทำให้เรายังสามารถรักษา ความแท้ของวัสดุในการก่อสร้างนั้นไว้ได้ แม้จะไม่ใช้ความแท้แต่ดั้งเดิมของส่วนประกอบชิ้นนั้นก็ตาม แต่เมื่อเวลาผ่านไป ย่อมมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น จากวัสดุที่หาได้ง่าย เหลือเพื่อในสมัยก่อน วัสดุบางอย่างก็ กลับหาได้ยากขึ้น น้อยลงหรือหมดไป ทำให้การซ่อมบูรณะบางครั้งไม่อาจเรียกเอาวัสดุของแท้แต่ดั้งเดิม กลับมาใช้ได้ บางครั้งมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบันโดยพยายามรักษาของเก่าให้ มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ อีกประการหนึ่ง หากมองในแง่ที่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีชีวิต มิได้ตายและหยุดนิ่ง แต่เพียงอดีต แต่เป็นสถาปัตยกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยนและตอบสนองการใช้งานและวิถีชีวิตใน แต่ละยุคแต่ละสมัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เพราะฉะนั้นวัสดุอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ยังคงความเป็น เอกลักษณ์และคงคุณค่าของงานพื้นบ้านพื้นถิ่น

จากกรณีศึกษาสิมพื้นบ้าน พบว่า ก่อนการทำงานอนุรักษ์อย่างเป็นทางการเป็นเรื่องเป็นราว ชาวบ้านเองก็มีการต่อเติมเสริมแต่ง ซ่อมแซมบ้างเป็นระยะ มีการเปลี่ยนวัสดุการใช้งาน ที่เห็นได้ชัดในหลายกรณีศึกษา คือส่วนของหลังคา ที่มีการเปลี่ยนจากเดิมเป็นเกล็ดไม้ เป็นสังกะสีซึ่งนับว่าเป็นวัสดุสมัยใหม่ในยุคก่อน แต่ ปัจจุบันจะถูกมองว่าราคาถูกและไม่มีความสวยงาม หรือตัวอย่างที่วัดสระทอง ได้นำเอากระเบื้องซีเมนต์ (กระเบื้องว่าว) มาเปลี่ยนแทนเป็นเกล็ดไม้ ซึ่งในสมัยก่อน นับเป็นวัสดุสมัยใหม่เช่นกัน แต่ในปัจจุบันก็ กลายเป็นวัสดุเก่าที่แสดงลักษณะทางสถาปัตยกรรมของยุคสมัยหนึ่ง การเปลี่ยนวัสดุดังกล่าว ตามความ เห็นของผู้เขียน มิได้ทำให้สิมพื้นบ้านเสียหายหรือด้อยค่าลงแต่ประการใด ถึงแม้ว่าอาจดูไม่สวยงามเท่ารูป แบบในอดีต เพราะวัสดุนั้น มิได้ทำให้รูปแบบของสถาปัตยกรรมสูญหายไป และคุณค่าของงาน สถาปัตยกรรมมิได้อยู่แค่เพียงวัสดุเท่านั้น ในทางตรงกันข้าม การที่ชาวบ้านได้เข้ามาทำการซ่อมบูรณะ อาคารหลังสำคัญของเขาเหล่านี้ เป็นการแสดงให้เห็นความสนใจ เอาใจใส่และยังคงเห็นความสำคัญของการ ใช้งานอาคาร ซึ่งยิ่งดีว่าการละเลยไม่สนใจ

อย่างไรก็ตาม ในการอนุรักษ์สิมพื้นบ้านในครั้งสุดท้ายทั้ง 5 แห่ง ที่ได้นำมาเป็นกรณีศึกษา ได้ทำ การซ่อมบูรณะและเปลี่ยนวัสดุกลับไปใช้งานในรูปแบบอย่างในอดีต หรือใกล้เคียง เช่นในกรณีของวัดจักร วาภูมิพินิจ สภาพก่อนการอนุรักษ์ หลังคาที่คลุมอาคารเป็นสังกะสี ก็ได้เปลี่ยนกลับมางมด้วยเป็นเกล็ดไม้ โดยการทำขึ้นมาใหม่ทั้งหมด ซึ่งสามารถทำได้เนื่องจากเป็นการซ่อมโดยกรมศิลปากรและมิงบประมาณ สนับสนุนที่เพียงพอ ซึ่งต่างจากการซ่อมที่ วัดราชโอรสาราม การซ่อมบูรณะไม่สามารถนำเอาเป็นเกล็ดไม้มางม ได้ดั้งเดิม เนื่องจากความจำกัดทางด้านงบประมาณ แรงงานและความพร้อมด้านอื่นๆ ประกอบกับเป็นการ บูรณะเพื่อการใช้งาน ดังนั้นจึงพิจารณาเลือกใช้กระเบื้องดินเผาในการมุงหลังคาแทน ซึ่งมีความทนกว่า เป็นเกล็ดไม้ ขณะเดียวกัน ก็มีความสวยงาม กลมกลืน มิได้ทำให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมเสียไปแต่อย่าง ใด

ในขณะที่ ในการอนุรักษ์สิมวัดสระทอง พิจารณาเห็นว่า การเปลี่ยนวัสดุหลังคาของช่างในอดีตจาก เป็นเกล็ดไม้มาเป็นกระเบื้องซีเมนต์ก็ได้ก่อให้เกิดความเสียหายแต่อย่างใด ทั้งยังดูลงตัวและเหมาะสมกับ ลักษณะอาคาร และกระเบื้องหลังคาซีเมนต์ ส่วนมากยังคงมีความแข็งแรงและสวยงาม อีกทั้งยังแสดงถึงยุค สมัยหนึ่งของการก่อสร้าง ประกอบกับความจำกัดของงบประมาณในการซ่อมบูรณะ จึงพิจารณาและมีมติ ร่วมกันในชุมชน มิได้เปลี่ยนวัสดุยังคงใช้หลังคากระเบื้องซีเมนต์ เพียงแต่ซ่อมแซมให้มีสภาพดีเช่นเดิมก็ เพียงพอ

อีกตัวอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วัสดุ ในตัวอย่างของสิมวัดกลางโคกคือ การนำวัสดุใหม่คือ ไฟเบอร์กลาสมาใช้แทนไม้เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณและช่างฝีมือดังกล่าวนี้ มีแนวความคิดใน

เรื่องการอนุรักษ์วัสดุที่ต่างออกไป ซึ่งมองความสำคัญในเรื่องรูปแบบมากกว่าการอนุรักษ์วัสดุ ซึ่งการอนุรักษ์ด้วยวิธีการนี้แม้จะมีข้อดีที่สามารถรักษารูปแบบของงานช่างศิลปกรรมพื้นถิ่นไว้ได้ในลักษณะที่เหมือนสภาพเดิมมาก แต่เทคนิคนี้ยังไม่เป็นที่คุ้นเคยและเหมาะกับช่างพื้นบ้าน อาจทำให้เกิดอันตรายจากสารเคมีได้ มิใช่วัสดุธรรมชาติเหมือนเช่นไม้ ดังนั้นจึงยังไม่เหมาะที่ช่างพื้นบ้านจะนำมาใช้ทำการอนุรักษ์ ต้องมีผู้เชี่ยวชาญคอยดูแลและมีการฝึกอบรมความรู้ให้เกิดความชำนาญต่อเทคนิคสมัยใหม่เหล่านี้เสียก่อน

เทคนิคการก่อสร้าง

ในการศึกษากรณีตัวอย่างของลิมพื้นบ้าน ส่วนมากจะพบว่ามีความเสียหายที่เกิดขึ้นในส่วนของโครงสร้างมีไม่มากนัก ส่วนมากเป็นการเสื่อมสภาพทางวัสดุมากกว่า ดังนั้นการซ่อมบูรณะจึงมิได้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะเทคนิคการก่อสร้างของลิมพื้นบ้านแต่อย่างใด ยังคงสามารถอนุรักษ์เทคนิคลักษณะการก่อสร้างของอาคารแต่เดิมเอาไว้ ยกเว้นแต่ในกรณีศึกษาวัดจักรวาฬภูมิพิณิจ ซึ่งมีการซ่อมเสริมโครงสร้างของส่วนฐานอาคาร โดยทำคานคอดินรื้อรอบอาคารไว้ เพื่อแก้ปัญหาการทรุดตัวของอาคาร ซึ่งถือว่าเป็นการซ่อมบูรณะที่มีความจำเป็น เนื่องจากมีความเสียหายเกิดขึ้นกับโครงสร้างอาคาร

การซ่อมบูรณะอาคารในส่วนอื่นๆ ที่ไม่ใช่โครงสร้าง เช่น การซ่อมอนุรักษ์ฮังผึ่ง ที่วัดเสมาท่าค้อ ก็ยังคงใช้เทคนิคการยึดแผ่นไม้ไว้ด้วยตะปูไม้แบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นการอนุรักษ์วิธีการแบบดั้งเดิม

ภาพที่ 5.56 เทคนิคการยึดแผ่นไม้ส่วนฮังผึ่ง ที่วัดเสมาท่าค้อ

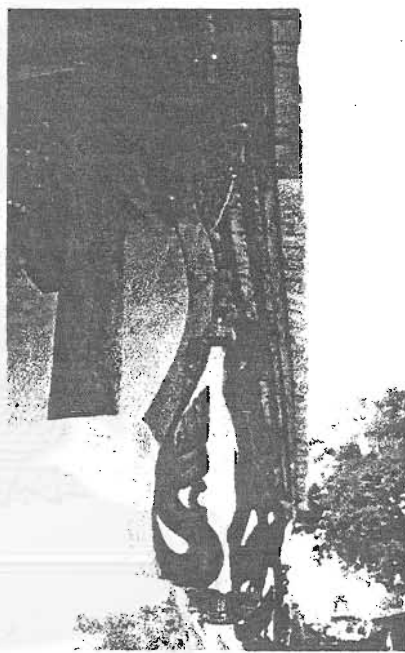
การใช้ปูนฉาบในการซ่อมแซมปูนเก่าที่หลุดร่วงไป ในกรณีศึกษาได้เลือกที่จะใช้ปูนหมัก ซึ่งเป็นวัสดุแบบดั้งเดิม ในการฉาบซ่อมทับส่วนที่หลุดร่อนไปและในการซ่อมส่วนที่ฉาบปูนซีเมนต์ใหม่ ก็ทำ ความสะอาดสกัดผิวปูนซีเมนต์ที่ฉาบใหม่ออก เหลือรอยปูนฉาบเดิมเอาไว้ ใช้น้ำฉีดปมพื้นที่สกัด เพื่อฉาบปูนขาวหมักเข้าไปใหม่ ซึ่งปูนหมักนี้มีคุณสมบัติในการถ่ายเทอากาศได้ดีกว่าปูนซีเมนต์ เหมาะที่จะนำมาใช้ กับโบราณสถานที่มีการก่อสร้างแบบเก่ามากกว่าการฉาบวัสดุใหม่คือปูนซีเมนต์เข้าไป และจะไม่ทำให้เกิด ปัญหาการหลุดร่อนเป็นแนวยาวที่เกิดจากความชื้นใต้ดิน ซึ่งก็นับเป็นข้อดีของลิมพื้นบ้านที่มักจะทำสร้างบน ที่ดอน ปัญหาเรื่องน้ำท่วมขังและความชื้นจากน้ำใต้ดินมีไม่มากนัก

แต่อย่างไรก็ตาม การซ่อมบูรณะบางครั้งก็ไม่สามารถเก็บรักษาเทคนิคการก่อสร้าง วิทยาการสมัย โบราณได้ทั้งหมด เนื่องจากการซ่อมบูรณะบางครั้งจำเป็นต้องใช้เทคนิคสมัยใหม่เข้ามาช่วยเสริมความมั่นคงแข็งแรง บูรณะอาคารส่วนที่เสียหายเช่น รอยแตกของผนังอาคาร ซึ่งจำเป็นต้องทำการซ่อมบูรณะโดย การใช้เจาะเย็บผนังส่วนที่แตกร้าวด้วยเหล็กเส้น และอัดฉีดยึดรอยร้าวด้วยปูนซีเมนต์ ไม่สามารถใช้แต่เพียง การฉาบปูนหมักเพื่อยึดผนังส่วนที่แตกร้าวได้ จะเห็นได้ว่า เทคนิคการก่อสร้างหรือการซ่อมบูรณะจะเกี่ยว

ข้องกับการเลือกใช้วัสดุในการอนุรักษ์ด้วย ดังนั้นหากมีการเลือกใช้วัสดุใหม่ในการอนุรักษ์ ก็ต้องมีการพิจารณาเลือกเทคนิคที่เหมาะสมกับการใช้วัสดุนั้น

ช่างฝีมือ

เรื่องของช่างฝีมือในการอนุรักษ์ ดังที่ได้กล่าวมาบ้างแล้วในเรื่องบุคลากรและการดำเนินงาน งานศิลปกรรมท้องถิ่นบางอย่าง เช่น การแกะสลัก การปั้นปูน การเขียนภาพจิตรกรรม มีความต้องการในการใช้ช่างฝีมือท้องถิ่น เพื่อที่จะถ่ายทอดเรื่องราวและอารมณ์ของงานศิลปกรรมในแบบของงานพื้นบ้าน แต่จากการศึกษากรณีที่ผ่านมาจะพบว่า ยังขาดแคลนช่างท้องถิ่นในการดำเนินงานอนุรักษ์งานศิลปกรรม เช่นในกรณีของสิมวัดเสมาทำคือ การซ่อมบูรณะคันทวยที่เสียหาย ทำโดยนำช่างแกะสลักไม้มาจากเมืองศรีสะเกษ ลัย เพื่อมาทำการแกะสลักขึ้นมาใหม่ ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาการขาดช่างฝีมือท้องถิ่น

ภาพที่ 5.57 ลักษณะคันทวยอันเก่าที่เสียหาย

ภาพที่ 5.58 ลักษณะคันทวยที่ช่างจากเมืองศรีสะเกษนำแกะสลักขึ้นมาใหม่

ที่มาของภาพ : ภาพเก่าจากเจ้าอาวาส

ที่มาของภาพ : สิริภรณ์ สิหนันทวงศ์ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒

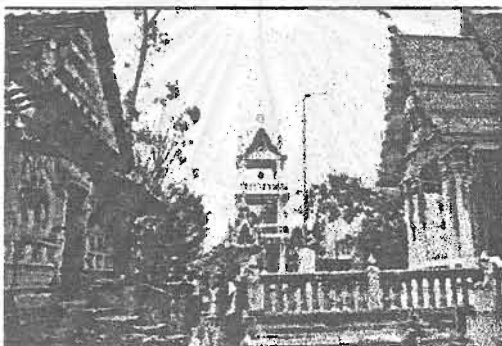
ในการแก้ปัญหาการขาดแคลนช่างฝีมือที่พบในการอนุรักษ์สิมวัดกลางโคกคือ คือการนำเอาวัสดุใหม่มาทดแทน โดยทำการหล่อเอาฝีมือของช่างท้องถิ่นในอดีตเก็บเอาไว้ เนื่องจากไม่สามารถหาช่างฝีมือในท้องถิ่นที่มีความสามารถในการแกะสลักงานไม้ได้เช่นในอดีต ส่วนในกรณีของการซ่อมบูรณะที่วัดราชสีไศล ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรม คือ ซ้อฟ้า และทางหงษ์ หลุดหายไปเหลือเพียง 1 อัน ในการซ่อมบูรณะครั้งแรกยังไม่มียงบประมาณในการซ่อม อีกทั้งช่างฝีมือท้องถิ่นก็ไม่มี จึงยังไม่ได้ทำการติดตั้ง แต่เนื่องจากส่วนซ้อฟ้าตรงส่วนสันหลังคาไม่มี ทำให้หลังคารั่ว น้ำฝนเข้ามาในอาคาร รวมทั้งชาวบ้านและทางวัดต้องการติดตั้งส่วนประกอบอาคารให้ครบ จึงได้ทำการหล่อไฟเบอร์กลาสตามแบบของส่วนประกอบเดิมที่เหลืออยู่โดยความช่วยเหลือของช่างศิลปกรรม สำนักงานโบราณคดีฯ หน่วยที่ 7 ซึ่งเป็นการรักษารูปแบบ

ทางสถาปัตยกรรมของเดิมเอาไว้ แต่ได้เปลี่ยนแปลงวัสดุแต่ดั้งเดิม จะเห็นได้ว่าการเลือกวิธีการอนุรักษ์นั้นขึ้นอยู่กับแนวความคิดในการอนุรักษ์ด้วยว่าให้ความสำคัญกับการรักษารูปแบบ วัสดุและคุณค่าของช่างฝีมือท้องถิ่นแค่ไหน

อย่างไรก็ตาม ในการอนุรักษ์ช่างฝีมือ นอกจากจะคำนึงถึงการเก็บรักษางานศิลปกรรมของช่างฝีมือท้องถิ่นในอดีตแล้ว ยังต้องคำนึงถึงการพัฒนาช่างฝีมือที่มียุคและการฝึกอบรมช่างรุ่นใหม่เพื่อสืบสานงานพื้นบ้านและให้เพียงพอต่อการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาต่อไปในอนาคต

สถานที่

ในการศึกษาสภาพทั่วไปของสถานที่ตั้งของลิมพินบ้านในกรณีศึกษา ส่วนมากมิได้ถูกรบกวนหรือเกิดความเสียหายในเรื่องที่ตั้งมากนัก นอกจากลิมวัดสระทองซึ่งเป็นกรณีที่ถูกการรบกวนพื้นที่โดยรอบอาคารอย่างรุนแรงที่สุด โดยมีส่วนของรั้วเขตพัทธสีมาของโบสถ์หลังใหม่ สร้างเข้ามาชิดติดกับบริเวณตัวอาคาร

ภาพที่ 5.59 ลิมเก่า กับ โบสถ์ใหม่วัดสระทอง

ที่มาของภาพ : ลีราภรณ์ สิทธิทันทางศ์ มีนาคม พ.ศ.๒๕๔๓

ซึ่งในการอนุรักษ์ลิมวัดสระทอง ชาวบ้านก็ไม่สามารถทำอะไรได้ จึงปล่อยให้เป็นอย่างนี้ ในขณะที่อีกด้านหนึ่งของอาคาร มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นชิดติดอาคาร ก็ได้ทำการตัดต้นไม้เหล่านั้นทิ้งไป

นอกจากความเสียหายโดยตรงต่ออาคารแล้ว ยังมีปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นเสียหายในแง่ของมุมมองและทัศนียภาพที่ถูกรบกวนทางสายตาด้วยอาคารสิ่งสร้างใหม่ขนาดใหญ่ซึ่งมักจะเป็นโบสถ์ใหม่ การที่จะดำเนินการอนุรักษ์สถานที่โดยการรื้อไม่สามารถทำได้ และเมื่อพิจารณาที่ไม่มีเหตุอันควรที่จะทำเช่นนั้น ดังนั้นการอนุรักษ์จึงสามารถทำได้โดยการวางแผนการก่อสร้างและต่อเติมเอาไว้ล่วงหน้า โดยสิ่งที่ควรพิจารณาเก็บรักษาไว้เป็นพิเศษและเป็นพื้นที่ที่สำคัญ สนับสนุนและส่งเสริมความงามของลิมพินบ้าน แสดงถึงลักษณะเฉพาะของสถานที่ ประกอบกับมีความเหมาะสมกับกิจกรรมภายในวัดคือ ลานวัด และพื้นที่โล่งรอบตัวลิม ซึ่งควรจะต้องรักษาเอาไว้ ห้ามมิให้มีการต่อเติมอาคารเข้ามาติดชิดหรือสร้างอาคารใหม่ในบริเวณดังกล่าวซึ่งจะทำให้ที่ว่างตรงนี้หายไป จะทำให้เกิดความอึดอัดไม่สบายตา นอกจากนี้ ส่วนที่ทำให้วัดมีความร่มรื่น เย็นสบาย สดชื่นและก่อให้เกิดความรู้สึกสงบ คือต้นไม้ ซึ่งวัดในชนบทมักจะพบว่า ต้นไม้ที่ขึ้นโดยมิได้ตั้งใจจัดเป็นระเบียบเหล่านี้เป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งที่ส่งเสริมความงามของลิมพินบ้าน ควรที่จะเก็บรักษาไว้เช่นเดียวกัน หากต้องการสร้างอาคารใหม่ ก็ควรมีขนาดที่สอดคล้องกับบริเวณ ไม่ใหญ่โตจนเกินไป เพราะจะทำให้เสียความงามที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของบริเวณ

บทที่ 6

เสนอแนวทาง และวิธีการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน

6.1 แนวความคิดในการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน

จากการศึกษาที่ผ่านมา ทั้งในเรื่องข้อมูลพื้นฐานของสภาพสังคม ภูมิประเทศ ลักษณะรูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของสิมพื้นบ้าน ตลอดจนการศึกษาคุณค่าทางด้านต่างๆ ของสิมพื้นบ้านที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาและสังคมของอีสาน รวมทั้งของประเทศไทยเรา จะเห็นได้ว่า สิมพื้นบ้านมีความสำคัญและควรเป็นอย่างไรที่จะต้องทำการอนุรักษ์เอาไว้ ซึ่งจากการศึกษาปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้านและการศึกษากรณีศึกษาที่ได้มีการอนุรักษ์สิมพื้นบ้านแล้ว เราจะเห็นว่า การอนุรักษ์สิมพื้นบ้านนั้น สามารถกระทำได้ในหลายระดับและหลากหลายรูปแบบ แต่การอนุรักษ์ที่จะส่งเสริมคุณค่าและความสำคัญ รวมทั้งยังสามารถเก็บหลักฐานทางประวัติศาสตร์เอาไว้ได้ ไม่เป็นเรื่องที่ง่ายนัก จำเป็นต้องประกอบด้วยกระบวนการที่ดี และผู้ดำเนินการที่มีความสามารถ อีกทั้งแนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสมอีกด้วย

จากแนวความคิดที่กล่าวไว้ในบทที่ 2 ในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แนวความคิดหลักประการหนึ่ง คือ ความมีส่วนร่วมของสังคมท้องถิ่น ยังคงเป็นสิ่งจำเป็น จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะสามารถรักษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เป็นงานของส่วนรวมและมรดกจากบรรพบุรุษไว้ได้อย่างต่อเนื่องและตลอดไปในอนาคต ซึ่งการอนุรักษ์ที่ต้องการความร่วมมือจากบุคลากรของชุมชนหรือหมู่บ้านนั้น ก็จำเป็นที่บุคลากรนั้นจะต้องมีความสามารถและเข้าใจในกระบวนการอนุรักษ์ได้เป็นอย่างดีเพียงพอ และการมีผู้นำที่ดี มีมุมมองที่กว้างไกลยอมรับฟังเสียงจากชาวบ้าน เช่น เจ้าอาวาสผู้นำทางศาสนา หรือ อบต.ผู้นำทางด้านบริหารที่มีความเข้าใจย่อมสามารถเป็นแกนนำในการดำเนินการอนุรักษ์และบริหารการดูแลรักษามรดกนี้ได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาปัญหาพบประเด็นหลักสองประการสำคัญ ในการดำเนินการอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน นั้นคือ ปัญหาทางด้านกายภาพและปัญหาทางด้านสังคม ซึ่งนำไปสู่แนวความคิดหรือแนวทางการอนุรักษ์ทางด้านกายภาพ และ แนวความคิดการอนุรักษ์ การจัดการทางด้านสังคม ซึ่งแนวความคิดหลายประการมีความขัดแย้งกันอยู่ การดำเนินการอนุรักษ์ตามหลักการทางวิชาการ วิธีการอนุรักษ์โบราณสถานจะพยายามเข้าไปแตะต้อง เกี่ยวข้องกับโบราณสถานให้น้อยที่สุด เพื่อต้องการรักษาสภาพอาคารของแท้และดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด เพื่อเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งหลักการนี้ไม่อาจนำมาใช้ได้ทั้งหมดกับการอนุรักษ์สิมพื้นบ้านหรืองานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนี้ เนื่องจากงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ไม่ใช่งานอนุรักษ์โบราณสถานที่ตายแล้ว แต่เป็นอาคารที่ยังมีชีวิต มีการดำเนินเรื่องราวและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง เป็นอาคารที่อยู่ท่ามกลางกิจกรรม ประเพณีและความผูกพันของผู้คนกับสถานที่ตั้ง ของชาวบ้านกับวัดและพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชนชาวไทย วัดไม่อาจแยกออกจากชุมชนได้เลย และความผูกพันนี้ก็ปลูกฝังซึมซับจนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวไทย-อีสานมาเนิ่นนาน เพราะฉะนั้น ในการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน ควรเป็นการอนุรักษ์ในลักษณะเชื่อมวิถีชีวิตมาจากอดีต และดำเนินต่อไปในอนาคต การอนุรักษ์ต้องสามารถสนับสนุนวิถีชีวิตนี้ให้เดินต่อไปได้ ดังนั้น จำเป็นต้องมีการซ่อมแซมอาคารเพื่อการใช้งานและการซ่อมแซมนั้นสามารถรองรับการใช้ประโยชน์ในอนาคต การซ่อมบูรณะอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคุณค่าบางประการของอาคาร แต่เนื่องจากไม่มีสิ่งใดหลีกเลี่ยงจากความเสื่อมสลาย ความไม่เที่ยงเป็นสัจจะธรรม

เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เราไม่อาจรักษาแต่คุณค่าเฉพาะความแท้ของอาคาร เพราะความแท้ นั้น ก็ไม่อาจแท้ อยู่ได้ชั่วกาล การอนุรักษ์ควรเกิดไปพร้อมกับการพัฒนา สรรหาความพอเหมาะพอดีของการเก็บ รักษา กับ การเปลี่ยนแปลง หลักการทางวิชาการกับความต้องการของสังคมท้องถิ่น ซึ่งตามทัศนะและความต้องการ ของชาวบ้าน ต่างก็เห็นพ้องกันว่า การซ่อมแซมหรือบำรุงอาคารทางพุทธศาสนา ควรที่จะทำให้สวยงาม ทำ ให้ดูสะอาดดูใหม่ ทั้งนี้ยังสืบเนื่องมาจากความคิดในเรื่องผลบุญอีกด้วย ว่าการทำงานที่เกิดจากศรัทธาและ ทำถวายแก่วัด แก่พุทธศาสนาแล้ว ย่อมต้องให้เต็มกำลัง เต็มความสามารถ เพื่อหวังผลตอบแทนในชาติ หน้า หวังความสุขความสบาย ดังนั้นผลงานที่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา เป็นสิ่งที่ชาวบ้าน ประชาชนจับ ต้องได้ง่ายกว่า คุณค่าหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ รูปแบบหรือลักษณะทางกายภาพที่ชาวบ้านต้องการ เห็นบางอย่างจึงอาจสวนทางกับหลักการทางวิชาการ จำเป็นต้องมีการประสานหาความพอดีจากแนวความคิด ทั้งสองด้าน เพื่อให้เป็นหนทางของการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้านที่เหมาะสมที่สุด

จากแนวความคิดดังกล่าว ต้องมีการดำเนินการที่สอดคล้องไปด้วย ถึงจะสำเร็จลุล่วงไปได้ การ ดำเนินงานก็ต้องประกอบจากบุคลากรทั้งสองฝ่าย ทั้งจากผู้เชี่ยวชาญหลักการทางวิชาการด้านงานอนุรักษ์ และจากบุคคลในพื้นที่ ที่ต้องดูแล เกี่ยวข้องและผูกพันกับ สิมพื้นบ้านนั้นต่อไป ซึ่งบทบาทที่แต่ละฝ่ายจะ เข้ามาเกี่ยวข้องกัน และเกี่ยวพันกับการอนุรักษ์ต้องประสานอยู่บนความพอดีในหน้าที่ บทบาทและส่วนร่วม ในการอนุรักษ์ บุคลากรมาจาก 3 ส่วนหลัก คือ ภาครัฐบาล ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องตั้งแต่ระดับกระทรวงในการ วางนโยบายและแผนพัฒนาต่างๆ จนมาถึงหน่วยงานระดับท้องถิ่นนั้นคือ องค์การบริหารส่วนตำบล, สถาบัน การศึกษา ซึ่งเป็นผู้นำทางการศึกษาและวิจัย โดยเฉพาะสถานบันการศึกษาที่ตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาคของพื้นที่ มีความใกล้ชิดและมีศักยภาพในการลงพื้นที่ได้มาก และภาคเอกชนซึ่งในที่นี้รวมหมายถึงชาวบ้านในท้อง ถิ่นด้วย บุคลากรจากทั้งสามส่วน ต้องมีการประสานกันทำงาน มีระบบการทำงานและรับผิดชอบในบทบาท หน้าที่คนละส่วน ในความชอบเขตของตนเองที่สามารถทำได้ และเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน ดังจะ ได้กล่าวรายละเอียดต่อไปในเรื่องของแนวทางการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน

6.2 เสนอแนวทางในการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน

จากศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานที่ผ่านมา เมื่อพิจารณาลึกลงไปแล้ว พบว่า การอนุรักษ์ใน ระดับที่มีการลงมือปฏิบัติการเข้าไปเกี่ยวข้องกับอาคาร เป็นงานอนุรักษ์ที่เข้าไปกระทบต่อเปลี่ยนแปลงคุณค่า ของอาคาร ไม่มากก็น้อย ไม่มีงานอนุรักษ์ใดที่สามารถรักษาคุณค่าทั้งหมดที่มีอยู่ ให้คงเหมือนเดิมได้ทั้ง หมด ในการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน ก็เช่นเดียวกัน เมื่อเราพิจารณาอย่างถี่ถ้วน คงต้องยอมรับความจริงว่า ไม่ สามารถทำการรักษาคุณค่าทั้งหมดอันประกอบด้วยคุณค่าทางด้านกายภาพและทางสังคม ที่มีอยู่ให้เหมือน เดิมได้ การเปลี่ยนแปลงคุณค่าที่เกิดขึ้นนี้ เราต้องพิจารณาด้วยสภาพสังคมและปัจจัยทางด้านอื่น ๆ ประกอบกับหลักการทางวิชาการด้านอนุรักษ์ ซึ่งจะสามารถเลือกแนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสม เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณค่าที่เหลืออยู่ และบางครั้งเราอาจสามารถฟื้นฟูคุณค่าที่สูญหายไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง ให้ กลับคืนมาได้อีกด้วย ดังนั้น จึงขอเสนอแนวทางการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน ไว้ดังต่อไปนี้

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและบริเวณ

- การอนุรักษ์ รูปแบบ
- การอนุรักษ์ วัสดุ
- การอนุรักษ์ เทคนิควิธีการก่อสร้าง
- การอนุรักษ์ ช่างฝีมือ
- การอนุรักษ์ สถานที่

แนวทางของกระบวนการจัดการ และดำเนินการอนุรักษ์

- จัดตั้งองค์กรดูแลในท้องถิ่น
- การดำเนินการและองค์กรที่เกี่ยวข้อง
- การดำเนินการและขั้นตอนการอนุรักษ์

มาตรการในการอนุรักษ์และการสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์

- การขึ้นบัญชีรายชื่อและการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน
- การพัฒนากฎหมายท้องถิ่น
- มาตรการด้านการเงิน
- การยกย่องและให้รางวัล
- การมีส่วนร่วมของประชาชน
- การพัฒนาช่างท้องถิ่น
- ส่งเสริมกิจกรรมและให้การศึกษาแก่ชุมชน

6.3.1 การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและบริเวณ

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและบริเวณที่ตั้ง สามารถแบ่งความสำคัญในงานอนุรักษ์ได้ 5 เรื่อง คือ ในเรื่องของ รูปแบบ วัสดุ เทคนิควิธีการก่อสร้าง ช่างฝีมือ และสถานที่ ซึ่งในการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้าน ความสำคัญของงานอนุรักษ์ในแต่ละส่วนและในแต่ละกรณีก็ไม่เท่ากัน บางครั้งต่างกันในเหตุปัจจัยอื่นๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ในที่นี้จะขอเสนอแนวทางการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมและบริเวณไว้อย่างสังเขป ที่จะสามารถใช้เป็นแนวทางของการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้านต่อไป ซึ่งควรที่จะปรับให้เข้ากับสถานการณ์ของการอนุรักษ์แต่ละกรณีไป ตามความเห็นของผู้เขียนยังสามารถแบ่งลักษณะของการอนุรักษ์ออกเป็น 2 ลักษณะ คือการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้านที่มีการใช้งานอยู่ และการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้านที่ไม่ได้ใช้งานหลักแล้ว ดังนั้นลักษณะและข้อจำกัดของการอนุรักษ์จะมีความแตกต่างกันในบางรายละเอียด โดยการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้านที่ไม่ได้มีการใช้งานหลัก ควรจะต้องมีการอนุรักษ์และเลือกวิธีการเทคนิคที่พิจารณาถึงความแท้และดั้งเดิมของรูปแบบ วัสดุ ช่างฝีมือ เทคนิคและสถานที่มากกว่าลิมพื้นบ้านที่ยังมีการใช้งานอยู่ เนื่องจากการอนุรักษ์จึงมิได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการตอบสนองประโยชน์ใช้สอยและพิธีกรรมในปัจจุบัน การอนุรักษ์จะเน้นไปที่วัตถุประสงค์เพื่อการเก็บรักษาไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและเพื่อการศึกษาของชนรุ่นหลัง ดังนั้นการอนุรักษ์ดังกล่าวจึงควรที่จะเก็บรักษาความแท้ของลักษณะแบบดั้งเดิม ทั้งรูปแบบ วัสดุ ช่างฝีมือ เทคนิคและสถานที่ไว้ให้มากที่สุด หากมีการต่อเติมหรือเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ก็ควรจะมีการฟื้นฟูรูปแบบให้กลับมาเหมือนเดิมมากที่สุด

ในการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้านที่มีการใช้งานในปัจจุบัน สามารถมีความยืดหยุ่นในการเลือกวิธีการอนุรักษ์ได้มากกว่า ซึ่งนอกจากจะมีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังต้องมีการตอบสนองประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบันด้วย ซึ่งจะพบว่าบางชุมชน ลิมเหล่านี้ยังสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าชุมชนจะมีการขยายตัวมากขึ้น เนื่องจากพื้นที่ใช้งานของพิธีการต่างๆ ชาวบ้านได้ใช้หอแจก หรือศาลาการเปรียญเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นการเลือกลักษณะของการอนุรักษ์ไม่ได้มองเฉพาะความแท้ของอาคาร แต่รวมไปถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตและความคิดของชาวบ้านด้วย ซึ่งสถาปัตยกรรมอาจมีความต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลงของช่างฝีมือในการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไปในอีกลักษณะหนึ่ง ที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและบริเวณ ดังประกอบด้วยส่วนหลักๆ 5 ส่วนข้างต้น คือ รูปแบบ วัสดุ เทคนิควิธีการก่อสร้าง ช่างฝีมือ และสถานที่ ที่มีรายละเอียดดังนี้

การอนุรักษ์รูปแบบ

คุณค่าในรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของสิมพื้นบ้าน นับเป็นคุณค่าที่สำคัญของสิมพื้นบ้าน และนับว่าเป็นมูลเหตุอันหนึ่งที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ขึ้น เป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสได้ง่ายและชัดเจน จากการมองเห็นทางสายตา รูปแบบของ สิมพื้นบ้าน แบ่งเป็น 2 แบบดังที่กล่าวแล้ว คือ สิมโปร่ง และสิมทึบ ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีลักษณะไม่เหมือนใคร มีเอกลักษณ์ โดยเฉพาะลักษณะของสัดส่วนที่กระชับรัด เรียบง่าย มีความตรงไปตรงมาของรูปแบบที่สะท้อนลักษณะการใช้งาน และความสัมพันธ์กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม การอนุรักษ์รูปแบบทำได้ใน 3 แนวทาง คือ เก็บรักษารูปแบบดั้งเดิม การฟื้นฟูรูปแบบเก่า และการสร้างรูปแบบใหม่ (บางส่วน)

การเก็บรักษารูปแบบดั้งเดิม ในกรณีที่สิมพื้นบ้านนั้น ยังคงมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแต่ดั้งเดิมมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสิมพื้นบ้านส่วนใหญ่ หากมิได้ถูกรื้อทิ้งก็จะพบว่ามีความแท้ในเรื่องของรูปแบบค่อนข้างมาก จึงควรที่จะทำการอนุรักษ์ โดยการซ่อมแซมอาคารให้มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมตามรูปแบบและลักษณะเดิมเอาไว้ ไม่เปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือเพิ่มเติมไปจากลักษณะเดิมของอาคาร เช่น ในกรณีของสิมโปร่ง ซึ่งปัจจุบันเหลืออยู่ไม่ถึง 10 หลัง นับเป็นงานพื้นบ้านที่แสดงลักษณะเฉพาะท้องถิ่นที่หาดูได้ยาก รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของสิมโปร่งพื้นบ้านจึงนับว่ามีคุณค่าอย่างยิ่ง ควรที่จะเก็บรักษาและอนุรักษ์ในรูปแบบเดิมนี้ไว้ เพราะเพียงแค่อุณหภูมิทางสถาปัตยกรรม ความแท้ของรูปแบบและความหายากของสิมโปร่งนี้แล้ว ก็มีคุณค่าเป็นเหตุผลเพียงพอที่จะทำการอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของรูปแบบสิมพื้นบ้านในสมัยหนึ่งและเพื่อการศึกษาต่อไปในอนาคต

การฟื้นฟูรูปแบบเก่า ในบางกรณี ที่สิมพื้นบ้านได้ถูกเปลี่ยนแปลงรูปแบบบางส่วน เช่น การเปลี่ยนหลังคาจากหลังคาทรงสูงเป็น หลังคาทรงต่ำ ความชันน้อย หรือหลังคาเดิมมีชายคาและปีกนกแต่เปลี่ยนใหม่และตัดส่วนเดิมทิ้งไป หรือการเพิ่มมุขด้านหน้า เป็นต้น และในกรณีที่สิมพื้นบ้านมีความเสื่อมสภาพของวัสดุไปตามกาลเวลา ทำให้ส่วนประกอบบางชิ้นหลุดหายไป ผุพังไป เป็นผลให้รูปแบบอาคารเปลี่ยน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเหล่านี้ และการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นสาเหตุแห่งความเสียหายที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องผลกระทบของประโยชน์ใช้สอย หรือความสวยงาม หากยังพบหลักฐานของรูปแบบดั้งเดิมของสิม ก็ควรที่จะมีการฟื้นฟูรูปแบบเดิม โดยการซ่อมบูรณะ ปรับเปลี่ยน หรือรื้อส่วนต่อเติมนั้นทิ้ง เพื่อซ่อมแซมบูรณะอาคารใหม่ให้มีรูปแบบเช่นเดิม หากรูปแบบเดิมนั้นสามารถตอบสนองการใช้สอยอาคารในกรณีที่ยังใช้งานอยู่

ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีสิมวัดสระทอง อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น ลักษณะของรูปแบบอาคารที่พบในปัจจุบัน จะมีลักษณะเป็นสิมที่มีหลังคาชั้นเดียว และปีกนกสั้นๆยื่นโดยรอบอีกหนึ่งชั้น ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะรูปแบบของผนังที่มีการตกแต่งด้วยปูนปั้นและการเขียนสี ในการดำเนินการอนุรักษ์พบหลักฐานภาพถ่ายสมัยก่อน ปรากฏรูปแบบของหลังคาปีกนกสองชั้น ซึ่งชั้นที่สองจะยาวและกว้างกว่าชั้นแรก การซ่อมบูรณะจึงควรที่จะทำให้สมบูรณณ์แบบตามลักษณะของหลังคาเดิม ซึ่งเป็นงานพื้นบ้านที่แสดงความคิดและภูมิปัญญาของช่างในสมัยก่อนในอันที่จะหาวิธีการป้องกันภาพตกแต่งเหล่านี้จากแดด ลม ฝน ที่จะก่อ

ความเสียหาย และยังแสดงให้เห็นถึงมุมมองด้านความงามและสุนทรียภาพของช่างในอดีตเรื่องสัดส่วนของอาคารอีกด้วย

ภาพที่ 6.1 ภาพปัจจุบันและภาพเก่าของสิมวัดสระทอง การอนุรักษ์ควรที่จะฟื้นฟูรูปแบบของหลังคาสิมให้เป็นไปตามหลักฐานเดิมที่ปรากฏ โดยซ่อมบูรณะเพิ่มเติมในส่วนของหลังคาปีกนกและเสานางเรียงรับหลังคาที่ขาดหายไป

การสร้างรูปแบบใหม่(บางส่วน) ในบางกรณีที่เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบดั้งเดิมเป็นบางส่วนและไม่สามารถหาหลักฐานเก่าของรูปแบบเดิมได้ หากเป็นส่วนที่ไม่สำคัญและไม่ก่อความเสียหายให้กับส่วนประกอบอื่นๆ ของอาคาร ก็ให้ทำในลักษณะที่เรียบง่ายที่สุดโดยให้กลมกลืนกับอาคารเดิมด้วย เช่น ลวดลายส่วนหน้าบันที่หายไป ไม่สามารถหาหลักฐานเรื่องราวหรือลักษณะเดิมได้ ให้ทำเป็นหน้าเรียบๆ ธรรมดาไป แต่ในกรณีที่เกี่ยวข้องและกระทบกับความเสียหายส่วนอื่น ขอยกตัวอย่างที่ สิมวัดสระบัวแก้ว มีภาพจิตรกรรมฝาผนังภายนอกอย่างงดงาม แต่มีการเปลี่ยนแปลงหลังคาโดยที่หลังคาใหม่ ไม่มีส่วนยื่นของชายคาในอันที่จะป้องกันแดดกันฝนที่จะมาทำความเสียหายภาพจิตรกรรมอันมีคุณค่าเหล่านั้น แต่หลักฐานของรูปแบบสถาปัตยกรรมแต่ดั้งเดิมไม่ปรากฏ รวมทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมในปัจจุบันก็ได้มีคุณค่าแต่อย่างใด (ดูภาพตัวอย่างและรายละเอียดในบทที่ 5) ในกรณีเช่นนี้ เราสามารถพิจารณาสร้างหลังคารูปแบบใหม่เพื่อที่จะป้องกันรักษาคุณค่าทางด้านอื่นของอาคารเอาไว้ แต่ทั้งนี้ควรจะต้องมีการศึกษาถึงรูปแบบที่ควรจะเป็น มีผู้เชี่ยวชาญพื้นถิ่นให้ความร่วมมือในการวางรูปแบบและควรจะต้องอยู่บนพื้นฐานที่สามารถสนองตอบการใช้งานในปัจจุบันได้ด้วย

ภาพที่ 6.2 ตัวอย่างการทำรูปปั้นสัตว์ทรงทางขึ้นบันได วัดราษีไศล ที่มีการทำขึ้นมาใหม่เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของอาคาร ซึ่งมีได้ทำความเสียหายให้กับตัวอาคาร การอนุรักษ์โดยสร้างรูปแบบขึ้นมาใหม่นี้ จึงสามารถกระทำได้เป็นบางส่วนที่มีได้มีผลกระทบต่ออาคารโดยรวม

ส่วนรูปแบบที่สร้างขึ้นใหม่ ในกรณีที่กระทบต่อรูปแบบทั้งหมดของอาคาร เช่น การทำหลังคาใหม่ เนื่องจากหลังคาเดิมที่มีการเปลี่ยนแปลงไม่สามารถตอบสนองประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน เช่น ในกรณีสิมวัดสระบัวแก้ว การออกแบบหลังคาใหม่ให้คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยเป็นหลักตามลักษณะของงานพื้นบ้าน มีความเรียบง่าย สอดคล้องกับขนาดของอาคาร มีองค์ประกอบตามลักษณะของสิมพื้นบ้านเช่น โหง่ซ้อฟ้า หางหงษ์ และหน้าบัน การออกแบบองค์ประกอบเหล่านี้ไม่สามารถกำหนดรูปแบบตายตัวได้ ให้อยู่ในดุลพินิจของช่าง แต่ควรจะมีขนาด สัดส่วนที่สอดคล้องกับหลังคาและองค์ประกอบอื่นๆ ไม่ใหญ่โตหรือหยาบหยาบเกินไป ควรมีการเลือกใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น แสดงสีของวัสดุตามลักษณะตรงไปตรงมาที่เป็นเอกลักษณ์ของสิมพื้นบ้าน

การอนุรักษ์ วัสดุ

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างและเป็นองค์ประกอบของสิมพื้นบ้าน ตั้งแต่สมัยอดีตเป็นวัสดุที่ง่ายได้ง่ายในท้องถิ่น และยังเป็นการแสดงออกถึงลักษณะเฉพาะของอาคารที่สะท้อนสภาพแวดล้อมอีกด้วย วัสดุที่ใช้ส่วนมากเป็นวัสดุที่ได้จากธรรมชาติ ทำให้เกิดความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม แต่เนื่องจากลักษณะและคุณสมบัติที่เป็นธรรมชาตินี้เอง ที่ทำให้วัสดุในองค์ประกอบบางอย่างไม่คงทนต่อสภาพอากาศและความเสียหายจากสัตว์บางชนิด เช่น ปลวก อีกทั้งในปัจจุบัน วัสดุบางอย่างมิได้มีเหลือเฟืออย่างเช่นในอดีตอีกต่อไป จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้วัสดุในการซ่อมแซมในระยะหลังมากขึ้น แต่อย่างไรก็ดี การอนุรักษ์วัสดุก็ยังคงเป็นเรื่องจำเป็นและควรที่จะมีการอนุรักษ์ความแท้ของวัสดุแต่เดิมเอาไว้ให้ได้มากที่สุด เนื่องจากวัสดุเหล่านี้สามารถสะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษ ในการใช้วัสดุสร้างสรรค์ผลงานพื้นบ้านเหล่านี้ ออกมา

การอนุรักษ์ วัสดุ สามารถทำได้ใน 3 ระดับ คือ

ใช้วัสดุชั้นเดิม เป็นการอนุรักษ์ที่ให้ความสำคัญกับความแท้ของวัสดุ ในกรณีที่วัสดุนั้นยังมีความแข็งแรงและสามารถใช้งานต่อไปได้ ควรที่จะคงการใช้วัสดุแต่ดั้งเดิมนั้นในการอนุรักษ์อาคารทั้งหมดหรือเท่าที่จะเป็นไปได้ เช่น กรณีของวัสดุไม้ในส่วนโครงสร้างหลังคาที่ยังมีความแข็งแรง สามารถรับน้ำหนักของวัสดุหลังคาได้คืออยู่ ก็ไม่ควรเปลี่ยนไม้ใหม่ ควรใช้ชั้นไม้เดิมทั้งนั้นนอกจากเป็นการอนุรักษ์วัสดุที่มีความแท้เป็นของดั้งเดิมแล้ว ยังเป็นการรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไว้อีกด้วย หรือในกรณีของวัสดุผนังหลังคาที่ยังสามารถกันแดดกันฝน และยังสามารถคุ้มกันอาคารได้ ก็เพียงแต่ทำความสะอาด นำมาทาสีหรือน้ำยาเคลือบ ถ้าเป็นไม้ก็ทายารักษาเนื้อไม้และนำกลับมาทาสีใหม่ ซึ่งจะเป็นการเหมาะสมต่อลักษณะรูปแบบและสอดคล้องกับลักษณะความลาดชันของหลังคาแบบเดิม และการรับน้ำหนักของโครงสร้างเดิมได้มากกว่าการเปลี่ยนวัสดุใหม่

ใช้วัสดุชนิดเดิมแต่เปลี่ยนใหม่ ในกรณีที่วัสดุของส่วนประกอบอาคารมีความเสื่อมสภาพมากจนไม่สามารถใช้วัสดุชั้นเดิมนั้นซ่อมแซมได้แล้ว ให้นำวัสดุชั้นใหม่ที่ยังคงเป็นชนิดเดียวกันกับของเก่ามาใช้ทดแทนกัน ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันไปบ้าง ในเรื่องของคุณสมบัติหรือขนาด แต่พยายามให้มีความคล้ายกับของเดิมมากที่สุด ในบางส่วนเช่น การเสื่อมพังของฐานอาคาร มีการหลุดร่วงของอิฐและปูนฉาบ การซ่อมแซมควรจะใช้อิฐและปูนฉาบที่เป็นปูนหมักเช่นดั้งเดิม ถึงแม้ว่าจะมีขนาดของอิฐ หรือสัดส่วนการผสมปูนฉาบที่เปลี่ยนไป แต่คุณสมบัติของวัสดุที่ใกล้เคียงกัน ก็สามารถนำมาใช้ทดแทนกันได้ดีกว่าการเปลี่ยนแปลงวัสดุใหม่เป็นปูนชนิดอื่น

ยกตัวอย่างเช่น ภาพที่ 6.3 การอนุรักษ์ที่สิมวัดกลางโคกค้อ เป็นวิธีที่ผสมผสานการใช้วัสดุทั้งแบบดั้งเดิมและเปลี่ยนใหม่ โดยนำเอากระเบื้องเดิมมาล้างทำความสะอาด และนำกลับมาวางในส่วนหลังคาส่วนบน และเนื่องจากกระเบื้องบางส่วนแตกพังไป มีจำนวนไม่เพียงพอ ก็มีการสั่งทำกระเบื้องใหม่ให้มีขนาดใกล้เคียงกับของเดิม มุงในส่วนของปีกนกให้เห็นความแตกต่างของหลังคาทั้งสองส่วน ซึ่งในกรณีของสิมวัดเสมาทำค้อก็ทำในลักษณะเช่นเดียวกัน คือมุงกระเบื้องเก่าในส่วนหลังคาด้านหนึ่งทั้งหมด อีกหลังคาอีกด้านก็เป็นกระเบื้องใหม่ เพื่อเป็นการรักษาหลักฐานเก่าของอาคาร

ใช้วัสดุใหม่ที่กลมกลืนกับของเดิม ในบางกรณี ที่ไม่สามารถหาชิ้นส่วนของวัสดุแบบเดิมมาซ่อมแซมได้ ซึ่งอาจสืบเนื่องจากปัจจัย ข้อจำกัดทางด้านอื่นๆ เช่น มีราคาแพง ไม่สามารถหาได้ หรือมีความเร่งด่วนที่จะต้องทำการซ่อมแซม ไม่สามารถรอได้ จำเป็นต้องมีการอนุรักษ์เพื่อให้สามารถใช้งานอย่างต่อเนื่อง ได้ก็อาจพิจารณาใช้วัสดุใหม่ที่มีความกลมกลืนและใกล้เคียงกับอาคารเดิมมาใช้ แต่ทั้งนี้วัสดุใหม่ที่นำมาใช้จะต้องไม่ก่อความเสียหาย หรือเป็นอันตรายให้กับอาคาร เช่น ในกรณีของสิมวัดราชโศภิตที่เปลี่ยนวัสดุหลังคาจากเดิมเป็นแป้นเกล็ดไม้ ซึ่งไม่สามารถหาซื้อได้ มาเป็นการใช้กระเบื้องดินขอในการมุงแทน การใช้วัสดุทดแทนที่เป็นไฟเบอร์กลาสซึ่งสามารถทำให้คล้ายคลึงกับไม้แกะสลัก ซึ่งมีราคาแพงและไม่สามารถหาช่างฝีมือมาแกะได้เหมือนเดิม ก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถทำได้ แต่ต้องอยู่ในความดูแลของผู้เชี่ยวชาญและเลือกพิจารณาเฉพาะเป็นกรณีไป ตามสถานการณ์และข้อจำกัดของแต่ละแห่ง

การอนุรักษ์ เทคนิควิธีการก่อสร้าง

การอนุรักษ์เทคนิควิธีการก่อสร้างของสิมพื้นบ้าน นอกจากเป็นการอนุรักษ์วิธีการก่อสร้างของช่างพื้นบ้านและเทคนิคแบบพื้นบ้านแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของช่างในอดีตในการเลือกใช้เทคนิคการก่อสร้างที่สอดคล้องกับวัสดุที่มีในท้องถิ่นด้วย การก่อสร้างสิมพื้นบ้านเป็นงานที่มีได้มีความซับซ้อนของโครงสร้างและวิธีการก่อสร้างมากนัก แต่ก็เป็นเรื่องสะท้อนถึงความสามารถของบรรพบุรุษในอดีต ดังนั้นหากสามารถทำการอนุรักษ์ด้วยเทคนิควิธีการก่อสร้างแบบดั้งเดิมได้ จึงควรทำการอนุรักษ์ไว้ให้ได้มากที่สุด ซึ่งการอนุรักษ์ในส่วนนี้จะเกี่ยวพันกับการอนุรักษ์วัสดุ เนื่องจากการใช้เทคนิคแบบเดิมได้นั้น ก็ต้องเลือกใช้กับวัสดุแบบเดิม แต่อย่างไรก็ตาม การซ่อมบูรณะด้วยเทคนิคแบบดั้งเดิม อาจไม่สามารถแก้ปัญหาการเสื่อมสภาพของอาคารที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้ ดังนั้น แนวทางการอนุรักษ์สามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ

การใช้เทคนิควิธีการก่อสร้างเดิม ควรจะเป็นแนวทางแรกที่น่ามาพิจารณาเลือกใช้ในการอนุรักษ์ ซึ่งแนวทางนี้สามารถทำได้ในลิมพื้นที่บ้านที่ยังคงมีสภาพค่อนข้างดี ไม่มีปัญหาทางด้านกายภาพมากนักเทคนิควิธีการก่อสร้างแบบเดิมก็ต้องเลือกใช้ให้เหมาะกับงานในลักษณะเดิมและวัสดุแบบเดิม เพื่อให้มีความสอดคล้องในการทำงาน เช่น การซ่อมบูรณะฐานอาคาร ต้องมีการก่ออิฐใหม่และฉาบปูนซึ่งก็ควรเลือกใช้วิธีการก่ออิฐและฉาบปูนแบบเดิม รวมทั้งการเลือกวัสดุฉาบที่เหมือนเดิมคือปูนหมัก ซึ่งมีคุณสมบัติเข้ากันได้กับอาคารเก่า หรือการวางโครงสร้างหลังคาซึ่งควรใช้ลักษณะรูปแบบของโครงหลังคาแบบเดิมตามหลักฐานที่เหลืออยู่ เพื่อให้ได้ลักษณะหลังคาในรูปแบบเดิม มีคุณสมบัติในการระบายอากาศเช่นเดิม เป็นต้น

การใช้เทคนิควิธีการก่อสร้างใหม่ ใช้ในกรณีซ่อมเสริมโครงสร้างที่เกิดความชำรุดเสียหาย ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การใช้เทคนิควิธีการก่อสร้างใหม่ต้องกระทำด้วยความรอบคอบเนื่องจากการเข้ากระทบโดยตรงต่อหลักฐานการก่อสร้างของอดีตและโครงสร้างในปัจจุบัน มีส่วนของการนำวัสดุใหม่เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่นกรณีวัดจักรวาลภูมิพิณี การเสริมความมั่นคงของฐานรากอาคารด้วยการใช้คานคอนกรีตรัดรอบอาคาร การกระทำดังกล่าวมีการใช้ปูนซีเมนต์ซึ่งอาจทำให้อาคารเกิดความเค็มและปูนฉาบเกิดความเสียหายหลุดร่วงจากการสัมผัสได้ ดังนั้นการเลือกใช้เทคนิควิธีการก่อสร้างใหม่ ควรจะต้องมีผู้เชี่ยวชาญในงานเทคนิคนั้นคอยร่วมดูแล และให้คำปรึกษาที่เหมาะสมในแต่ละกรณีไป

การอนุรักษ์ ช่างฝีมือ

งานของช่างฝีมือท้องถิ่น เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ลิมพื้นที่บ้านมีเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างจากงานช่างหลวงหรืองานพื้นบ้านของภูมิภาคอื่น ๆ ด้วยลักษณะที่ปรากฏทางกายภาพ ผิวสัมผัสที่มีได้เรียบเนียน งานฝีมือที่มีได้เรียบร้อยมากมัก มีความหยาบและสัมผัสแบบชาวบ้านๆ การสื่อความหมายของลวดลายและรูปแต้มที่ตรงไปตรงมา ชัดเจน แสดงออกถึงความซื่อ บริสุทธิ์ ซึ่งเป็นงานที่ถ่ายทอดเกี่ยวพันและเล่าเรื่องราวประจำวันของวิถีชีวิตของชาวอีสาน แม้กระทั่งงานที่สื่อถึงพระพุทธเจ้าก็ออกมาในลักษณะที่เข้าใจได้ง่าย การอนุรักษ์ผลงานของช่างฝีมือเหล่านี้จึงมีความสำคัญอย่างมากในการอนุรักษ์ลิมพื้นที่บ้านเพื่อความ เป็นสถาปัตยกรรมแห่งท้องถิ่นเอาไว้ ซึ่งนอกจากการอนุรักษ์ผลงานที่ช่างในอดีตได้สร้างสรรค์ไว้แล้ว การอนุรักษ์เพื่อการสืบทอดของช่างฝีมือในงานศิลปกรรมต่อไปในอนาคตก็เป็นเรื่องจำเป็นและต้องเตรียมการ และใช้ระยะเวลา ในการอนุรักษ์ช่างฝีมือจึงมีมุมมองในการอนุรักษ์อยู่ 2 ส่วน คือ การอนุรักษ์ผลงานของช่างฝีมือในอดีต และการอนุรักษ์ช่างฝีมือในปัจจุบันเพื่อผลสืบเนื่องไปยังอนาคต

การอนุรักษ์ผลงานของช่างฝีมือในอดีต เมื่อผลงานของช่างฝีมือท้องถิ่นในอดีต มีความสำคัญ และมีคุณค่าดังที่กล่าวมาแล้ว การอนุรักษ์ควรจะต้องทำในรูปแบบที่เก็บรักษาไว้ในสภาพเดิมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งหากพิจารณาและวิเคราะห์ถึงคุณค่าที่มีอยู่ในผลงานของช่างฝีมือท้องถิ่นในอดีต นอกจากการอนุรักษ์เพื่อเก็บรักษาให้คงอยู่ต่อไปแล้ว การซ่อมบูรณะผลงานเหล่านี้ควรที่จะเกิดจากฝีมือการอนุรักษ์ของช่างท้องถิ่นในปัจจุบันด้วยเช่นกัน ซึ่งควรได้เข้ามาทำการซ่อมบูรณะด้วยตัวเองมากกว่าการไปจ้างผู้รับเหมารายใดรายหนึ่งเข้ามาดำเนินการซ่อมทั้งหมด เพราะจะทำให้ผลงานเหล่านี้ขาดซึ่งคุณค่าที่เกิดจากช่างฝีมือท้องถิ่น แต่เนื่องจากในปัจจุบัน ช่างฝีมือท้องถิ่นหาได้ยาก ขาดการสืบทอดและต่อเนื่องของช่างฝีมือซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้คนรุ่นหลังหันไปประกอบอาชีพอื่นและไม่ได้สนใจงานพื้นบ้านของตัวเอง ในขณะที่ช่างที่มีอยู่ก็มีอายุเพิ่มมากขึ้นและเหลือน้อยลงทุกวัน ดังนั้นการจะหาช่างที่

มีฝีมือดี มาทำการอนุรักษ์ผลงานของช่างในอดีตซึ่งบางชิ้นมีความสวยงามและนับเป็นมรดกอันสำคัญของชาวอีสาน จึงเป็นเรื่องที่ยากและบางครั้งเสี่ยงต่อการเกิดความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นได้ การอนุรักษ์ผลงานของช่างในอดีตนี้ จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากช่างผู้เชี่ยวชาญในด้านเทคนิคการอนุรักษ์ เพื่อที่จะทำการรักษาชิ้นงานเหล่านี้ให้คงสภาพต่อไป แนวทางในการอนุรักษ์นี้จึงสามารถพิจารณาได้ 3 แนวทาง คือ

1. ในกรณีผลงานศิลปกรรมนั้นยังคงมีสภาพเดิมดีอยู่ ก็ให้คงรักษาสภาพเดิมนั้นไว้
2. ในกรณีที่มีความเสียหายเกิดขึ้นส่วนหนึ่งส่วนใดของงานศิลปกรรมพื้นบ้าน และหากในพื้นที่ยังมีช่างฝีมืออยู่ในกรณีที่เป็นไม้ให้อนุรักษ์โดยการแกะสลักซ่อมแซมเป็นบางส่วนหรือทั้งหมด โดยเลียนแบบลวดลายเดิมที่ปรากฏเป็นหลักฐาน หากลวดลายนั้นลบลือนเกินกว่าจะคาดเดาได้ ก็สามารถทำขึ้นมาใหม่หรือแกะสลักตามดุลพินิจของช่างฝีมือผู้นั้น ในกรณีที่เป็นศิลปกรรมอย่างอื่นก็เช่นเดียวกัน การอนุรักษ์ให้เลือกที่จะทำในลักษณะรูปแบบเดิมนั้นก่อน ต่อเมื่อไม่สามารถคาดเดาหรือสันนิษฐานได้แล้ว จึงให้เป็นทางเลือกตามดุลพินิจของช่างฝีมือในท้องถิ่นนั้น ซึ่งแนวความคิดนี้ อาจจะขัดต่อหลักการอนุรักษ์สากลโดยทั่วไปที่ให้หยุดทำการบูรณะเมื่อถึงจุดที่เกิดความคาดเดา แต่เนื่องจากการอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน ตามทัศนะของผู้เขียน มิได้มีความสำคัญเฉพาะหลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่เป็นการอนุรักษ์ที่ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นด้วย ดังนั้นการซ่อมบูรณะให้เต็มรูปแบบตามศิลปกรรมขององค์ประกอบเดิมที่มีอยู่จึงสามารถกระทำได้(และเนื่องจากยังมีช่างฝีมือท้องถิ่น) แต่ทั้งนี้การบูรณะดังกล่าวต้องมีใช้การต่อเติมนอกเหนือจากรูปแบบเดิมที่มีอยู่
3. ในกรณีที่ไม่มีช่างฝีมือของท้องถิ่นนั้นเหลืออยู่ หากศิลปกรรมนั้นหรือชิ้นส่วนนั้นไม่มี ก็ไม่ลดทอนคุณค่าหรือความสวยงามของสิมพื้นบ้านมากนัก ก็ไม่จำเป็นต้องทำขึ้นมาใหม่ แต่หากงานศิลปกรรมนั้นมีความจำเป็นต้องมีอยู่เพื่อองค์ประกอบที่ครบถ้วนและสวยงาม ขณะที่ไม่มีช่างฝีมือพอที่จะทำการสร้างขึ้นใหม่ได้ และมีความต้องการที่จะรักษาผลงานของฝีมือช่างในอดีต ในกรณีนี้จำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากองค์กรหรือหน่วยงานที่มีบุคลากรที่มีฝีมือใกล้เคียงกัน หรืออาศัยเทคนิคสมัยใหม่ในการนำมาใช้เพื่อรักษารูปแบบศิลปกรรมและผลงานนี้ไว้ เช่น เทคนิคการหล่อปูนหรือไฟเบอร์กลาส ที่อาศัยต้นแบบมาจากของจริง มีการหล่อชิ้นงานจากของจริง ก็เป็นแนวทางที่สามารถนำมาพิจารณาใช้ได้ เนื่องจากการหล่อชิ้นส่วนเดิมเหล่านี้ นัยหนึ่งก็เป็นการหล่อเอาฝีมือของช่างในอดีตไว้ด้วย

การอนุรักษ์ช่างฝีมือในปัจจุบันเพื่อผลสืบเนื่องไปยังอนาคต การอนุรักษ์ช่างฝีมือที่จะให้เกิดผลต่อเนื่องและมีช่างฝีมือทดแทนกันในแต่ละรุ่น ต้องมีการเตรียมการในระยะยาว จะต้องมีการฝึกอบรม ฝึกฝนและสนับสนุนการฟื้นฟูฝีมือช่างนับแต่บัดนี้ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง ไม่ขาดช่วงของช่างท้องถิ่น ซึ่งในการฝึกอบรมช่างฝีมือท้องถิ่น จะกล่าวในรายละเอียดต่อไปในเรื่องมาตรการในการอนุรักษ์

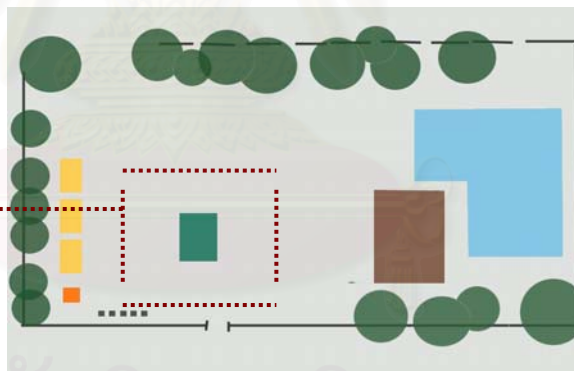
การอนุรักษ์ สถานที่

สถานที่ หรือตำแหน่งที่ตั้งของวัดและสิมพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับชุมชนโดยตรง สถานที่ตั้งสำหรับอาคารบางประเภทอาจไม่มีความสำคัญ สามารถยกย้าย เปลี่ยนที่ได้ แต่สำหรับสิมพื้นบ้านมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะหากที่ตั้งเปลี่ยนไป คุณค่าทางสังคม ความผูกพัน กิจกรรม ประเพณีและความต่อเนื่องของวิถีชีวิตก็จะหมดไปทันที ดังนั้นการอนุรักษ์สถานที่จึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งในกรณีของสิมพื้นบ้านมิได้มีปัญหาในการอนุรักษ์ส่วนนี้ เนื่องจากสิมพื้นบ้านเป็นอาคารสำคัญทางศาสนา ที่ต้องตั้งอยู่คู่กับวัด ซึ่งวัดและชุมชนมีสัมพันธ์ที่แนบแน่นมาเนิ่นนานและแทบไม่มีทางเป็นไปได้ที่จะเกิดการเคลื่อนย้ายสิมพื้นบ้าน

ออกไปใช้ประโยชน์อื่นนอกวัด แต่ในการอนุรักษ์สถานที่ จะพบปัญหาในเรื่องของสิ่งก่อสร้างที่ต่อเติมภายในวัดมากกว่า จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า สิม เป็นอาคารที่มีความสำคัญที่สุดในวัด จากผังการวางอาคารตามคติความเชื่อ ประเด็นสำคัญที่พบในการวางอาคาร คือ การเน้นและให้ความสำคัญกับสิม โดยใช้พื้นที่โล่งล้อมรอบตัวอาคาร ซึ่งเป็นการสนองตอบการใช้งานและเป็นการเปิดมุมมอง เพิ่มความสำคัญของสิม ดังนั้นในการอนุรักษ์ผังของวัด จึงควรที่จะรักษาความสำคัญตรงจุดนี้เอาไว้ เพื่อแสดงถึงความเชื่อและความสำคัญที่ชาวบ้านมีมาแต่ในอดีต แต่เนื่องจากสิมพื้นบ้านบางแห่ง ลักษณะผังตามคติความเชื่อนี้ถูกรบกวนจากการสร้างอาคารใหม่ไปแล้ว ดังนั้นแนวทางการอนุรักษ์สถานที่และผังบริเวณนี้ สามารถทำได้ 2 ลักษณะ คือ แนวทางการอนุรักษ์สำหรับสิมที่ยังคงมีผังตามคติความเชื่อ และแนวทางสำหรับสิมที่ผังมิได้เป็นไปตามคติความเชื่อแล้ว

สิมที่มีผังตามคติความเชื่อ สิมพื้นบ้านส่วนใหญ่ยังคงมีพื้นที่โล่งรอบอาคารตามคติความเชื่อ ถึงแม้จะมีการสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ภายในวัด ซึ่งเป็นเพราะวัดในชนบทอีสาน มักจะมีพื้นที่มากเมื่อเทียบกับความต้องการในการใช้พื้นที่ จึงมีสัดส่วนน้อย การสร้างอาคารจึงเลือกที่จะสร้างโดยเว้นระยะห่างจากตัวอาคารของสิม ในกรณีนี้การอนุรักษ์ทำได้โดยคงสภาพพื้นที่โล่งที่มีอยู่นั้นไว้ต่อไป การต่อเติมหรือสร้างอาคารใหม่ ควรให้มีระยะเว้นจากสิ่งก่อสร้างนั้นไม่น้อยกว่าระยะเดิมที่มีอยู่โดยรอบ ให้รักษาความสำคัญของที่ว่างที่สัมพันธ์กับสิมพื้นบ้านนี้ไว้ ซึ่งจะเป็นการรักษาบรรยากาศและความรู้สึกที่มีต่ออาคารนั้นไว้ ด้วยสัดส่วนที่สัมพันธ์กันระหว่างขนาดอาคาร ที่ว่างและตัวผู้มาเยือน นอกจากนี้ การก่อสร้างอาคารใหม่ ไม่ควรอยู่ในตำแหน่งที่ตรงกับสิม หรือบดบังทัศนียภาพที่สวยงามของสิม ให้คงรักษาพื้นที่เปิดโล่ง รวมทั้งลานวัดเอาไว้เพื่อเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมตามงานประเพณีต่างๆ

พื้นที่เปิดโล่งโดยรอบสิมพื้นบ้าน ซึ่งควรเก็บรักษาความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างกับอาคารโดยห้ามมิให้ก่อสร้างต่อเติมอาคารในบริเวณนี้

ภาพที่ 6.4 ตัวอย่างการกำหนดเขตก่อสร้างอาคารหลังใหม่ ที่กระทบต่อสิมพื้นบ้าน

สิมที่ผังมิได้เป็นไปตามคติความเชื่อ ซึ่งแท้จริงแล้วก็เป็นสิมที่เคยมีผังที่เป็นไปตามคติความเชื่อทั้งสิ้น แต่ถูกทำลายด้วยการก่อสร้างอาคารใหม่ที่เบียดชิดอาคารเก่า จากการศึกษาพบว่า อาคารใหม่ดังกล่าวมักจะเป็นโบสถ์ใหม่แทบทั้งสิ้น การรบกวนที่เกิดขึ้นมักเกิดจากการกันรั้วขอบเขตพัทธสีมา ซึ่งไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ในทันที ในกรณีนี้หากอยู่ในขอบเขตที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ให้ขยับรั้วนั้นให้ห่างออกไปจากตัวอาคารสิมพื้นบ้านมากที่สุดเท่าที่สามารถทำได้ หากไม่สามารถขยับเขตรั้วนั้นเนื่องจากเป็นเขตพัทธสีมา คงต้องปล่อยไปตามเดิม แต่สามารถออกแบบรั้วนั้นให้มีลักษณะเตี้ย และให้มีความกลมกลืนกับอาคารมากที่สุดด้วยการใช้วัสดุหรือสีที่ใกล้เคียงกัน เพื่อลดความรู้สึกของการทำลายความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่าง และอาคาร

6.2.2 แนวทางของกระบวนการจัดการ และดำเนินการอนุรักษ์

กระบวนการจัดการเป็นเครื่องมือที่ทำให้การอนุรักษ์ออกมาตามแนวความคิดและแนวทางการอนุรักษ์ที่วางเอาไว้ การจัดการและขั้นตอนในการอนุรักษ์มีความเกี่ยวข้องกับบุคลากรและหน่วยงานในภาคต่างๆ การวางระบบการทำงานที่ดี ทำให้มีแนวทางที่ชัดเจนในการนำไปปฏิบัติ ซึ่งควรจะมีการจัดการดังนี้

1. จัดตั้งองค์กรดูแลในท้องถิ่น

การอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน จะมีประสิทธิภาพมากขึ้นหากมีองค์กรหรือหน่วยงานในระดับชุมชนที่สามารถช่วยกันดูแลอย่างใกล้ชิด มีการรวมตัวของชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และผู้ที่มีความรู้ในการอนุรักษ์ซ่อมบูรณะอาคาร เพื่อที่จะพัฒนาศักยภาพในดำเนินการอนุรักษ์และเผยแพร่ความรู้ ข่าวสารแก่ประชาชน มีการรวบรวมข้อมูลในระดับท้องถิ่นเบื้องต้นเกี่ยวกับสิมพื้นบ้านที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ รวมทั้งข้อมูลในการอนุรักษ์สิมพื้นบ้านเพื่อเป็นแนวทางสำหรับชุมชนนำไปปฏิบัติ การจัดตั้งองค์กรในระดับหมู่บ้านทำได้โดยจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านขึ้นมา เพื่อช่วยดูแลส่วนนี้ ซึ่งควรประกอบด้วย

1. **ผู้นำหมู่บ้าน** อาจจะเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ยอมรับเป็นผู้นำ มีใจเปิดกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นจากชาวบ้าน และสามารถเป็นตัวแทนชาวบ้านและเป็นแกนนำ ชักชวนชาวบ้านในการลงมือปฏิบัติงานได้
2. **เจ้าอาวาส** ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนา ความเชื่อและศรัทธาของหมู่บ้าน เป็นผู้ดูแลสิมพื้นบ้าน โดยตรงตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากกรมศาสนา
3. **ช่างประจำหมู่บ้าน** เป็นผู้ที่รู้และเข้าใจในกระบวนการก่อสร้าง งานของช่างฝีมือทั้งเก่าและใหม่ งานปูนและงานไม้ และสามารถเสนอหรือแนะนำการทำงานเทคนิคทางด้านนี้
4. **กรรมการหมู่บ้าน** ซึ่งอาจเป็นครูหรือผู้มีความรู้อีก 2-3 คนในเรื่องศิลปกรรม สิมพื้นบ้านหรือการอนุรักษ์ ซ่อมบูรณะเพื่อร่วมให้คำปรึกษาและร่วมแสดงความคิดเห็นต่อการดำเนินงานอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน

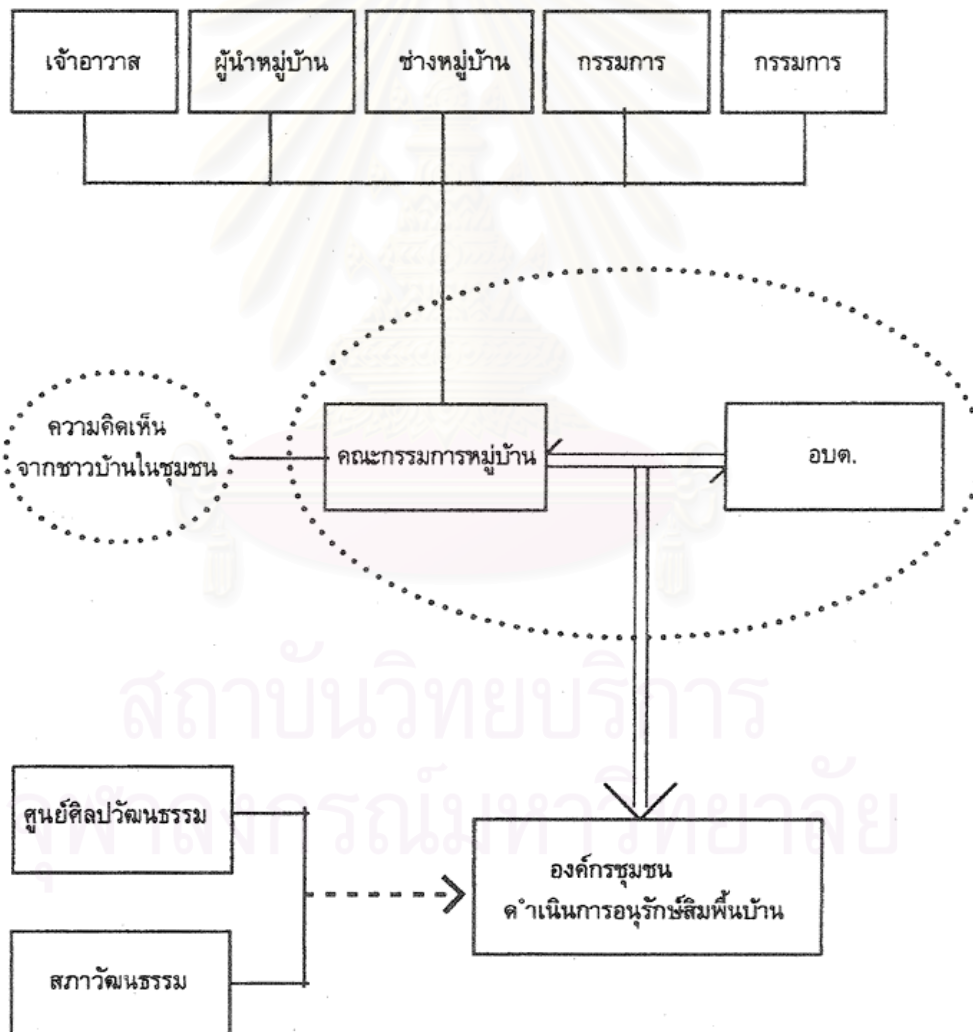
คณะกรรมการหมู่บ้านมีหน้าที่ในการดูแลสิมพื้นบ้านและประสานงานกับหน่วยงานในระดับตำบลหรือในระดับจังหวัด ซึ่งในปัจจุบันมีองค์กรการบริหารส่วนตำบล (อบต.) ที่เป็นหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นของรัฐในการดูแลความเป็นอยู่ มีหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริมการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม บำรุง รักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น การจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อที่จะร่วมมือกับองค์กรการบริหารส่วนตำบลนี้ นับเป็นการจัดตั้งองค์กรของชุมชนโดยมีส่วนร่วมสนับสนุนและตอบสนองต่อนโยบายของรัฐตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ในการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นโดยตรง เพื่อให้ท้องถิ่นได้ดูแล จัดการ บริหารงานด้วยตัวเอง

นอกจากองค์กรท้องถิ่น ในปัจจุบันระดับจังหวัดก็มีการตั้งสภาวัฒนธรรมอยู่แล้วในทุกจังหวัด ซึ่งเป็นองค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรม โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ มีหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการติดต่อประสานงาน และร่วมปฏิบัติกิจกรรมทางวัฒนธรรม เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและรับผิดชอบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นของตนเอง

นอกจากการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งเป็นองค์กรชุมชนเพื่อประสานการทำงานกับส่วนราชการท้องถิ่นดังกล่าวแล้ว ทางส่วนของสถาบันการศึกษายังมีอีกหน่วยงานหนึ่งเกี่ยวข้อง คือ ศูนย์วัฒนธรรมของจังหวัด ซึ่งส่วนมากตั้งอยู่กับสถาบันราชภัฏของจังหวัด บางจังหวัดที่มีมหาวิทยาลัยก็จะตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัย เช่น ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมของจ.มหาสารคาม ก็ตั้งอยู่ที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม หรือเช่นที่จ.ขอนแก่น ก็ตั้งอยู่ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งองค์กรจากสถาบันการศึกษานี้ จะมีบทบาทช่วยในส่วนของการศึกษา ค้นคว้าข้อมูล รวมทั้งการเผยแพร่และอบรมให้ความรู้กับประชาชน

การทำงานของคณะกรรมการหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น สภาวัฒนธรรม และศูนย์ศิลปวัฒนธรรมประจำจังหวัด สามารถร่วมมือกันจัดตั้งเป็นองค์กรท้องถิ่นที่มีศักยภาพและประสิทธิภาพในการดำเนินการอนุรักษ์ โดยมีแนวทางและบทบาท ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลเบื้องต้น เพื่อเป็นพื้นฐานของการทำงานอนุรักษ์สืมพื้นบ้าน ในจังหวัด
2. ประสานงานร่วมกัน จัดกิจกรรมในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และความคิดเห็นในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์สืมพื้นบ้าน ของทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
3. ช่วยกันส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวกับสืมพื้นบ้าน รวมทั้งการจัดอบรมให้กับชาวบ้านในชุมชนต่างๆ และประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจ
4. ศึกษาและพัฒนาการอนุรักษ์สืมพื้นบ้าน ให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปในปัจจุบัน ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และท้องถิ่น
5. ร่วมตัวกันจัดตั้งกองทุนส่งเสริมเพื่อดำเนินการอนุรักษ์สืมพื้นบ้าน ทางงบประมาณสนับสนุนจากการจัดกิจกรรม หรือขอเงินทุนสนับสนุนจากองค์กร มูลนิธิหรือแหล่งความช่วยเหลืออื่นๆ

ภาพที่ 6.1 แสดงความสัมพันธ์และองค์กรอนุรักษ์ในระดับท้องถิ่น

2. การดำเนินการและองค์กรที่เกี่ยวข้อง

องค์กรที่มีหน้าที่ดูแลและเกี่ยวข้องกับ การอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน ในระดับถัดขึ้นมาจากท้องถิ่น ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ องค์กรภาครัฐ, ภาควิชาการและภาคเอกชน ซึ่งองค์กรทั้งสามส่วนนี้ต่างก็มีหน่วยงานที่มีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันตามสถานะของตัวเอง การทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิมพื้นบ้านขององค์กรต่างๆ บางครั้งสามารถทำงานร่วมกันได้แต่กลับเป็นการทำงานที่ทำแยกเป็นส่วนตัว มิได้ประสานงานกัน ทำให้การทำงานไม่เต็มประสิทธิภาพเท่าที่ควรจะเป็น ข้อมูลบางอย่างสามารถนำมาใช้ร่วมกันได้ แลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ซึ่งจะทำให้การอนุรักษ์สิมพื้นบ้านมีประสิทธิภาพผลอย่างเต็มที่ ดังนั้นจึงขอเสนอแนวทางการดำเนินงานของแต่ละองค์กรที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน ดังนี้

องค์กรในภาครัฐบาล องค์กรในส่วนนี้ที่เป็นหน่วยงานหลักสำคัญและเกี่ยวข้องโดยตรง คือ กรมศิลปากรและกรมการศาสนาซึ่งสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่มีอำนาจตามกฎหมายในการจัดการโบราณสถาน รวมไปถึงสิมพื้นบ้านซึ่งนับเป็นโบราณสถานที่ยังมีการใช้งาน จากปัญหาที่เกิดขึ้นในเรื่องการทำงานของกรมศิลปากรและจำนวนบุคลากรที่ขาดแคลน แนวทางที่กรมศิลปากรควรจะทำก็คือ การกระจายงานออกไปจากส่วนกลาง ให้บทบาทหน้าที่ในการรับผิดชอบงานส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นจริงๆ โดยทำหน้าที่เป็นเพียงที่ปรึกษาและดูแลนโยบาย ในปัจจุบันแม้กรมศิลปากรจะมีการแบ่งเขตพื้นที่ที่หน่วยงานรับผิดชอบดูแลโบราณสถานและสิมพื้นบ้าน 3 หน่วยงาน¹ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่การดำเนินงานของหน่วยงานดังกล่าวก็ยังมีได้มีการประสานกับองค์กรของท้องถิ่น ซึ่งหากมีการประสานงานและร่วมมือกันกับองค์กรท้องถิ่นซึ่งมีความใกล้ชิดในพื้นที่ จะทำให้การอนุรักษ์สิมพื้นบ้านมีประสิทธิภาพมากขึ้น

นอกจากนี้ ในปัจจุบันการทำงานของกรมศิลปากร เป็นระบบประกวดราคาและจ้างผู้เหมารายใดรายหนึ่งเข้าไปทำโครงการซ่อมบูรณะอาคารทั้งโครงการ ซึ่งเป็นการทำงานที่ไม่ส่งเสริมความร่วมมือของท้องถิ่น และการทำงานด้วยการนำช่างจากที่อื่นไปทำการซ่อมบูรณะทำให้โอกาสการทำงานของช่างฝีมือท้องถิ่นลดลง ลดบทบาทความสำคัญของช่างท้องถิ่นและทำให้ช่างฝีมือท้องถิ่นลดจำนวนลง ดังนั้นโครงการอนุรักษ์จึงควรที่จะเลือกใช้งานช่างฝีมือในพื้นที่ และแนวทางที่กรมศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีความเชี่ยวชาญด้านงานเทคนิคการอนุรักษ์สามารถช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์สิมพื้นบ้านทำได้โดย จัดการอบรมเทคนิคการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้านให้กับช่างฝีมือท้องถิ่น

ในส่วนของกรมการศาสนา ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการดูแลวัดทั่วประเทศ ควรจะต้องมีการส่งเสริมการอนุรักษ์ สร้างความเข้าใจให้กับเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ในการดูแลศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนั้นยังมีกองพุทธศาสนสถานรับผิดชอบดูแลเกี่ยวกับการซ่อมบูรณะโบราณสถานในวัด ซึ่งกองพุทธศาสนสถานก็ควรจะต้องมีการทำงานอย่างจริงจังและประสานงานกับองค์กรท้องถิ่นด้วยเช่นกัน ในส่วนของการต่อเติมและการดำเนินการก่อสร้างอาคารใหม่ภายในวัด ควรจะต้องมีการออกแบบและคำนึงถึงรูปแบบที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ไม่ควรใช้แบบก่อสร้างมาตรฐานทั่วประเทศดังที่เป็นอยู่

¹ คือ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หน่วยที่ 7 จ.ขอนแก่น ซึ่งดูแลจังหวัดอุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย เลย สกลนคร และขอนแก่น, สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หน่วยที่ 8 จ.อุบลราชธานี ซึ่งดูแลจังหวัดอำนาจเจริญ ร้อยเอ็ด ยโสธร กาฬสินธุ์ มหาสารคาม นครพนม มุกดาหารและอุบลราชธานี และสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หน่วยที่ 9 จ.นครราชสีมา ซึ่งดูแลจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ชัยภูมิ ศรีสะเกษและนครราชสีมา

ทั้งกรมศิลปากรและกรมศาสนา ต่างก็อยู่ในสังกัดของกระทรวงศึกษาธิการ ดังนั้นการทำงานใน ส่วนของการวางแผนงานและดำเนินการอนุรักษ์ ซ่อมบูรณะอาคารสิมพินบ้านร่วมกัน จึงมีความเป็นไปได้ สูงและสามารถที่จะแลกเปลี่ยนความรู้และทำงานร่วมกัน

องค์กรทางวิชาการ เป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญต่อการอนุรักษ์สิมพินบ้าน ในด้านการศึกษา ค้นคว้าและวิจัย มีศักยภาพมีการเผยแพร่บทความทางวิชาการ และความรู้แก่ประชาชนโดยทั่วไปให้เข้าใจ ถึงคุณค่าและการอนุรักษ์สิมพินบ้าน รวมทั้งการอบรมปลูกฝังค่านิยมและแนวความคิดในการดูแลมรดกทาง วัฒนธรรมนี้แก่นักเรียน นักศึกษาและเยาวชนรุ่นใหม่ ซึ่งสามารถทำได้ในสถาบันการศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่ ประถม มัธยมไปจนถึงนักศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย โดยการเพิ่มวิชาการที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม ท้องถิ่น สิมพินบ้านและชี้ให้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ ในการเรียนการสอนในสถาบัน นอกจากบทบาท ทางด้านการศึกษาแล้ว องค์กรทางวิชาการที่มีผู้รู้และเชี่ยวชาญงานอนุรักษ์ยังสามารถเป็นที่ปรึกษาใน การอนุรักษ์ขององค์กรท้องถิ่นได้อีกด้วย

องค์กรเอกชน เป็นองค์กรไม่ได้มีบทบาทในการดำเนินการอนุรักษ์สิมพินบ้านโดยตรง แต่มีบทบาท ในการส่งเสริมการอนุรักษ์ และสามารถทำงานอนุรักษ์สิมพินบ้านมีความเข้มแข็งมากขึ้น องค์กรที่ เกี่ยวข้องกับงานอนุรักษ์ มีทั้งสมาคมสถาปนิกสยาม ซึ่งมีคณะกรรมการ ฝ่ายอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม ซึ่ง มีบทบาทในการสร้างแรงจูงใจมีการอนุรักษ์ ด้วยการยกย่องและให้รางวัลอาคารอนุรักษ์และบุคคล/องค์กรดี เด่นในการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม และในส่วนของคณะกรรมการสถาปนิกอีสาน ก็มีบทบาทในการศึกษา และส่งเสริมการอนุรักษ์ด้วยการเผยแพร่งานวิจัย ออกสำรวจและถวายเป็นความรู้แก่เจ้าอาวาสในการอนุรักษ์ รวมทั้งให้รางวัลมอบโล่แก่วัดที่มีการอนุรักษ์สิมพินบ้านดีเด่น ซึ่งนับเป็นกิจกรรมที่ดีเป็นการส่งเสริมการ อนุรักษ์อีกทางหนึ่ง และควรที่จะดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง

สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม สยามสมาคมและสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย เป็นหน่วยงาน ที่เกิดจากกลุ่มคนที่มีความสนใจพิเศษในการช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติรวมทั้งสิมพิน บ้านด้วย แนวทางที่สามารถทำได้คือ การรวบรวมข้อมูลและเป็นแหล่งค้นคว้า ศึกษาของผู้สนใจอีกแหล่ง หนึ่ง องค์กรเอกชนเหล่านี้ยังมีความสามารถในการจัดการจัดหางบประมาณในการอนุรักษ์ ซึ่งบางแห่งก็ได้ เข้าร่วมปฏิบัติการกับท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิมพินบ้าน ซึ่งในการดำเนินการอนุรักษ์ที่องค์กรเหล่านี้จะนำไป ใช้ควรจะเป็นไปตามแนวทางการอนุรักษ์สิมพินบ้านที่เสนอแนะไว้ มีการดำเนินงานตามขั้นตอนของการ ศึกษาก่อนการอนุรักษ์ ขณะดำเนินการและหลังการปฏิบัติงานอนุรักษ์

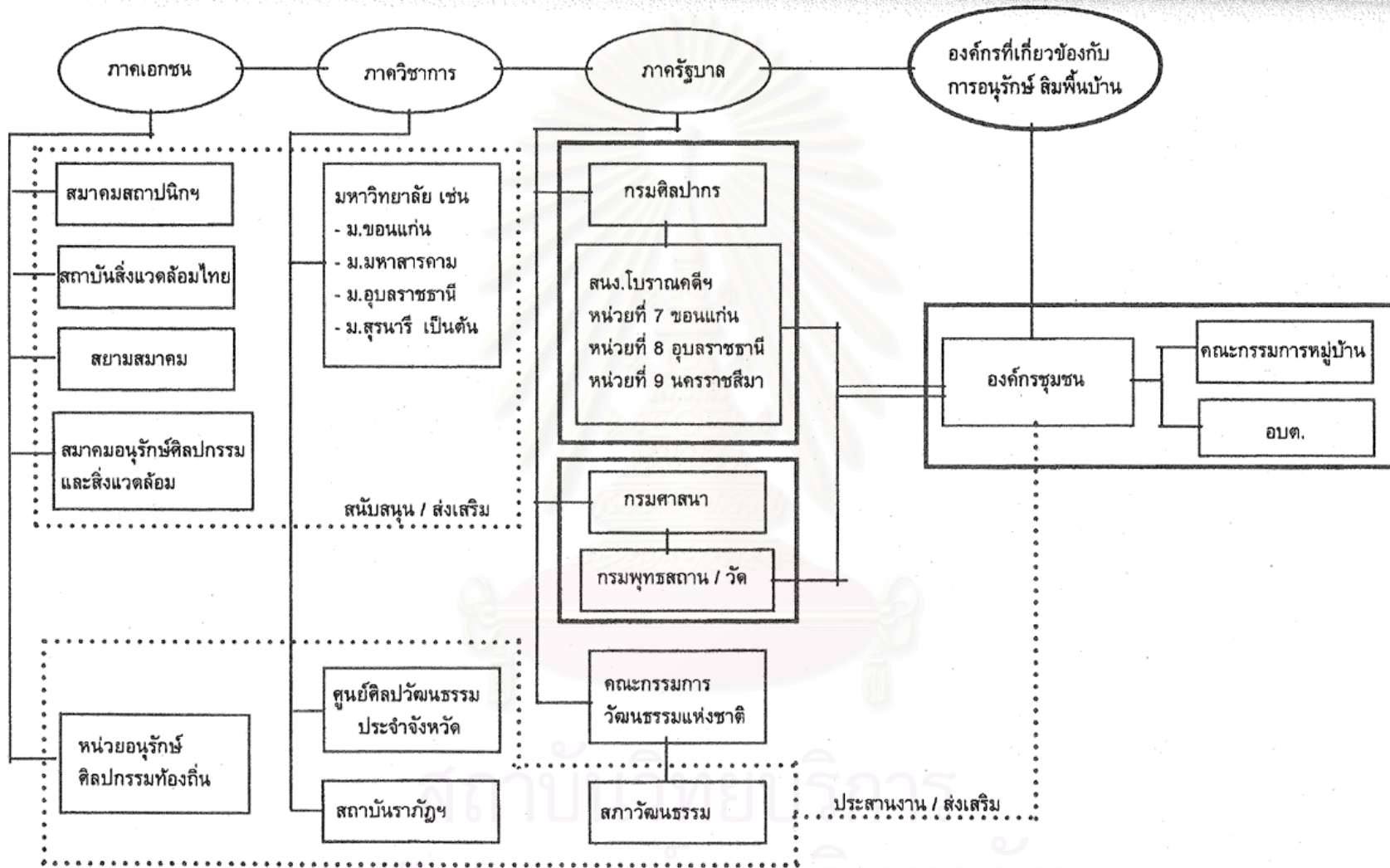
สรุป แนวทางการจัดการขององค์กรส่วนรัฐ องค์กรทางวิชาการและองค์กรเอกชนที่สามารถ ประสานงานกันเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการอนุรักษ์สิมพินบ้าน ซึ่งสามารถทำได้โดย

1. **จัดการประชุมร่วมกันเพื่อสรุปแนวทางการอนุรักษ์สิมพินบ้านในเบื้องต้น** โดยมีตัวแทนจากแต่ละหน่วยงานช่วยกันศึกษาความเป็นไปได้และเสนอแนะปฏิบัติ ซึ่งจะเป็น แนวความคิดที่มาจากหลายมุมมองและในสถานภาพที่ต่างกัน ทำให้ความคิดเห็นมีความ หลากหลาย สามารถมองเห็นปัญหาและแนวทางการแก้ไขที่กว้างขึ้น
2. **จัดระบบการแลกเปลี่ยนข่าวสารและข้อมูล** ในการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสิมพิน บ้าน ควรมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารและข้อมูลของแต่ละหน่วยงานเพื่อกระจายความรู้ให้ทั่วถึง และลดภาระงานที่ทำซ้ำกันลงไป เป็นการประหยัดทรัพยากรในการปฏิบัติงาน
3. **จัดตั้งศูนย์ข้อมูลสิมพินบ้าน** เมื่อมีการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นทั้งที่เกี่ยวกับสิมพินบ้านและ การอนุรักษ์ สามารถจะจัดตั้งเป็นศูนย์ข้อมูลของสิมพินบ้าน ได้โดยอาจจะเก็บไว้ที่สถาบันการ ศึกษาหรือศูนย์วัฒนธรรมของจังหวัดที่เป็นศูนย์กลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อ สามารถค้นหาข้อมูลได้สะดวกและเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจทั่วไป

4. ร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อเผยแพร่ความรู้และคุณค่าของสิมพื้นบ้านให้แก่ชุมชน และประชาชนทั่วไป เนื่องจากแต่ละองค์กรมีศักยภาพและความสามารถในการทำงานในแต่ละด้านต่างกัน เป็นต้นว่าสถาบันการศึกษามีความถนัดในการค้นคว้าศึกษาและวิจัย กรมศิลปากรมีความเชี่ยวชาญงานเทคนิค องค์กรเอกชนอย่างสยามสมาคมมีความสามารถในการจัดการและหางบประมาณสนับสนุน ซึ่งหากแต่ละฝ่ายช่วยกันจัดกิจกรรมเช่น การอบรมการอนุรักษ์ การทัศนศึกษา หรือกิจกรรมอื่นๆ ก็จะเป็นการเพิ่มความสนใจและส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในการอนุรักษ์มากขึ้น
5. จัดตั้งหน่วยงานเป็นที่ปรึกษาสำหรับการอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน ในระดับหมู่บ้านหรือชุมชน เมื่อมีความต้องการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของตัวเอง บางครั้งไม่สามารถหาผู้ที่มีความรู้หรือช่างในการอนุรักษ์ได้ องค์กรทั้งสามส่วนนี้สามารถช่วยเหลือด้วยการมีหน่วยงานพิเศษในองค์กรที่มีความใกล้ชิดกับท้องถิ่น เช่น สถาบันราชภัฏ สภาวัฒนธรรม สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑฯ หน่วยที่ 7, 8 และ 9 จัดตั้งหน่วยงานที่ปรึกษาสำหรับให้คำแนะนำในการอนุรักษ์สิมพื้นบ้านหรือคอยดูแลเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินโครงการให้กับองค์กรชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 6.6 องค์กรในส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน

3. การดำเนินการและขั้นตอนการอนุรักษ์

ในการดำเนินงานอนุรักษ์ริมพื้นบ้านตามแนวความคิดและแนวทางในการอนุรักษ์ที่ได้เสนอแนะไว้ ได้เสนอให้การอนุรักษ์เป็นการดำเนินงานขององค์กรชุมชน ที่ประกอบด้วยคณะกรรมการหมู่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งถือว่าเป็นองค์กรที่ตั้งอยู่ในพื้นที่และมีความสำคัญที่สุดในการอนุรักษ์ดูแลรักษาริมพื้นบ้าน โดยประสานงานร่วมกับองค์กรท้องถิ่น และอยู่ในความดูแลของภาครัฐคือ กรมศิลปากรซึ่งเป็นผู้ดูแลรักษาผิวดินทางด้านกฎหมาย และกรมศาสนาซึ่งเป็นผู้ดูแลวัดทุกแห่งในประเทศ

การดำเนินงานจะประกอบด้วยขั้นตอนหลักๆ 3 ส่วนคือ ขั้นตอนก่อนการปฏิบัติงานซ่อมบูรณะ ขณะดำเนินการซ่อมบูรณะ และหลังการปฏิบัติงาน ซึ่งในแต่ละส่วนก็จะมีรายละเอียดการทำงานต่างกัน จากการศึกษาสามารถสรุปแนวทางขั้นตอนสำหรับงานอนุรักษ์ริมพื้นบ้าน ดังนี้

ขั้นตอนก่อนการปฏิบัติงานซ่อมบูรณะ

1. สำรวจและรวบรวมข้อมูล

ในการสำรวจและรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น องค์กรชุมชนจะต้องทำการจัดสรรบุคลากรในการ

- สำรวจสภาพอาคารโดยทั่วไปและลักษณะการใช้งานในปัจจุบัน ทั้งลักษณะโครงสร้างอาคาร รูปแบบทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบอาคาร วัสดุที่ใช้ สภาพของสถานที่ ตรวจสอบสภาพ ความชำรุด เสียหายและปัญหาอื่น ๆ ในการอนุรักษ์ เพื่อประเมินสภาพเบื้องต้น
- ศึกษาลักษณะของริมพื้นบ้านที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีความใกล้เคียงกัน หรืออยู่ในละแวกเดียวกันเพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นและสามารถอ้างอิงได้ หากริมที่ต้องการอนุรักษ์ถูกต่อเติมหรือมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิม
- สำรวจความต้องการของคนในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียงที่มีส่วนในการใช้งาน สอบถามความคิดเห็นและความต้องการ ทำประชาพิจารณ์เพื่อสรุปหาประเด็นปัญหา แนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขและสอดคล้องกับความต้องการในการใช้งานของชุมชน
- ศึกษาความเป็นไปได้ ด้านกฎหมาย, เศรษฐกิจ, เทคนิคการสงวนรักษา โดยในส่วนนี้หากมีความไม่เข้าใจควรมีการประสานงานกับองค์กรท้องถิ่น หรือหน่วยงานที่ปรึกษาจัดตั้งขึ้นในองค์กรภาครัฐและสถาบันทางวิชาการ
- ค้นคว้า เก็บข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรม ประวัติอาคาร ภาพถ่ายสมัยก่อน หลักฐานการก่อสร้าง ข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งผู้คนที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งข้อมูลต่างๆ รวมทั้งการสัมภาษณ์เจ้าอาวาส ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยเห็นหรือรู้เรื่องราวเกี่ยวกับริม โดยในส่วนนี้เมื่อมีการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลริมพื้นบ้านขึ้น จากการรวมตัวและแลกเปลี่ยนข้อมูลขององค์กรต่างๆ การศึกษาก็จะง่ายและสะดวกขึ้น ไม่เป็นการทำงานที่ซ้ำซ้อน
- หลังจากได้ข้อมูลเบื้องต้น ควรจะต้องจัดทำข้อมูลทางเอกสาร รายการต่างๆ และบันทึกสภาพก่อนการอนุรักษ์ด้วยการถ่ายรูป และภาพร่าง เก็บไว้เป็นข้อมูลเพื่อการศึกษาและการอนุรักษ์ในครั้งต่อไป

2. การศึกษาวิเคราะห์ และแยกประเภทข้อมูล

- นำข้อมูลจากการสำรวจที่ได้มาจัดประเภทของงาน เรียงลำดับการทำงานก่อนหลัง ตามสภาพของอาคารที่ปรากฏ ประกอบกับการคำนวณปริมาณงานให้สอดคล้องกับกำลังคนที่มีอยู่ในการทำงาน
- พิจารณาบุคลากรและความสามารถที่มี ประกอบเวลาที่กำหนดเพื่อวางแผนการทำงาน

- วิเคราะห์คุณค่าในด้านต่างๆ พิจารณาลำดับความสำคัญและความต้องการของชุมชนที่ได้สำรวจมา วิเคราะห์ลักษณะปัญหาทางกายภาพ ทางเลือกของวิธีการแก้ไขปัญหา เพื่อหาวิธีการอนุรักษ์ที่เหมาะสม โดยให้นำหนักความสำคัญในเรื่องรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ช่างฝีมือท้องถิ่น สถานที่ วัสดุและเทคนิคการก่อสร้าง เรียงตามลำดับ
- จัดทำรายงานขั้นต้น รวบรวมข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร ตลอดจนภาพถ่าย ภาพร่าง

3. การเตรียมการ และพิจารณาข้อจำกัดด้านต่างๆ

- เตรียมงบประมาณ และประมาณการค่าใช้จ่ายในการอนุรักษ์ งบประมาณส่วนหนึ่งจะมีอยู่แล้วจากงบประมาณสนับสนุนของอบต. แต่หากในส่วนนี้เป็นการทำงานของท้องถิ่นที่ยังมีความขาดแคลน ควรพิจารณาซ่อมบูรณะในส่วนที่สำคัญก่อนแล้วค่อยๆ ทำเพิ่มเติมทีละส่วน หากมีความจำเป็นต้องซ่อมอย่างรีบด่วนและยังขาดงบประมาณสนับสนุน อาจสามารถหาได้จากการจัดกิจกรรม ขายของจากฝีมือหัตถกรรมจากคนในหมู่บ้าน การไปออกร้านตามงานประเพณีของจังหวัด หรือสามารถหาได้จากการของบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย มูลนิธิ ห้างร้าน สมาคมต่างๆหรือบริษัทเอกชน ซึ่งในการทำโครงการที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ จะมีผู้มีจิตศรัทธาและบริจาคอยู่มาก
- เตรียมบุคลากร คณะกรรมการหมู่บ้าน ต้องช่วยบริหารงานจัดการให้งานสำเร็จลุล่วง ซึ่งบุคลากรด้านต่างๆ มีตั้งแต่งานประชาสัมพันธ์ รณรงค์ให้ความรู้กับชาวบ้านในการอนุรักษ์ เชิญชวนมาร่วมกันซ่อมบูรณะ บุคลากรทางด้านช่างฝีมือ งานไม้และงานปูน นอกจากการเตรียมบุคลากรจากหมู่บ้าน ควรจะมีการเชิญผู้เชี่ยวชาญเทคนิคการอนุรักษ์ วิศวกร นักโบราณคดีซึ่งสามารถขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่สำนักงาน โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่มีอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือนักวิชาการที่มีความรู้จากสถาบันการศึกษา หรือบุคลากรจากองค์กรเอกชน
- เตรียมเครื่องมือ พิจารณาเครื่องมือในการดำเนินการซ่อม เทคนิคพิเศษอื่นๆ ซึ่งในการอนุรักษ์สีมพื้นบ้านซึ่งมีขนาดไม่ใหญ่โตมากนัก ประกอบกับปัญหาทางด้านโครงสร้างไม่รุนแรง เครื่องมือที่จำเป็นต้องใช้เกี่ยวกับการอนุรักษ์จึงเป็นแบบพื้นบ้านธรรมดาที่ช่างและชาวบ้านสามารถหาได้ในท้องถิ่น
- เตรียมวัสดุ ก็เช่นเดียวกัน พิจารณาความต้องการขอปริมาณวัสดุและชนิดของวัสดุที่จำเป็น หากเป็นการซ่อมบูรณะในรูปแบบเดิมส่วนมากวัสดุที่ใช้เป็นวัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น แต่หากวิธีการซ่อมบูรณะเลือกใช้วัสดุทดแทนที่ไม่สามารถหาได้ในท้องถิ่น ก็ต้องมีการวางแผนล่วงหน้าในการจัดเตรียมวัสดุนั้น

4. จัดทำแผนงานต่างๆ

- จัดประชุมผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพื่อปรึกษาหารือ พิจารณากำหนดแผนงาน ตัดสินและชี้ให้เห็นว่าอาคารนั้นควรดำเนินการอนุรักษ์อย่างไร ด้วยวิธีการปฏิบัติอย่างไร ซึ่งแนวทางการอนุรักษ์สีมพื้นบ้านได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น

- ทำผัง และรูปแบบการบูรณะโบราณสถาน วิธีการและเทคนิคการอนุรักษ์ที่เลือกใช้ และทำการออกแบบซ่อมบูรณะ ซึ่งในความเป็นจริงในปัจจุบันการทำงานส่วนนี้อาจจะยังไม่สามารถทำได้สำหรับองค์กรชุมชน ดังนั้นส่วนนี้สามารถขอความช่วยเหลือหรือคำแนะนำจากองค์กรทางสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นหรือหน่วยงานที่ปรึกษา
- รวบรวมข้อมูลและแบบซ่อมบูรณะเพื่อแจ้งโครงการอนุรักษ์แก่หน่วยงานที่ควบคุมและดูแลอยู่ คือ กรมศิลปากรและกรมศาสนา และเมื่อพิจารณาเห็นว่า อาคารนี้เข้าข่ายเป็นโบราณสถาน ให้ทำการขออนุมัติ ความเห็นชอบในการดำเนินการอนุรักษ์ซ่อมบูรณะ จากผู้มีอำนาจพิจารณาโครงการตามพรบ.โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ ให้ถูกต้อง
- กำหนดขั้นตอนการบูรณะ พิจารณาส่วนต่างๆ ว่าควรทำอะไรก่อนหลัง ส่วนไหนที่ไต่บ่าง และอย่างไร

ขณะดำเนินการซ่อมบูรณะ

5. ดำเนินการอนุรักษ์

- ก่อนดำเนินการอนุรักษ์ จัดการประชุมสัมพันธ ธรณรงค์ ทำป้ายประกาศและเชิญชวนให้มาช่วยกันร่วมมือกัน จัดประชุมภายในหมู่บ้าน อบรมความรู้พื้นฐาน เชิญวิทยากรมาให้ความรู้
- คณะกรรมการและผู้จัดการโครงการ แบ่งงานและอธิบายหน้าที่ของแต่ละคนที่ต้องปฏิบัติ อธิบายขั้นตอนปฏิบัติก่อนหลัง และข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง
- ปฏิบัติงาน โดยอยู่ในความดูแลของหัวหน้าช่างประจำหมู่บ้าน โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆให้คำปรึกษา และดำเนินการอนุรักษ์ตามแนวทางที่วางไว้
- บันทึกหลักฐานการอนุรักษ์เกี่ยวกับสภาพวัตถุ วิธีปฏิบัติและวัสดุที่ใช้ในระหว่างการอนุรักษ์ทั้งหมด ด้วยเอกสาร รายงาน ภาพถ่าย ภาพเขียนลายเส้น

ขั้นตอนหลังการปฏิบัติงาน

6. ติดตามผล บำรุงรักษา และประเมินผล

- ทำการบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมไว้ให้ครบถ้วน
- จัดทำเอกสารทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เก็บไว้เป็นรายงานการบูรณะเพื่อใช้อ้างอิงและเป็นประโยชน์ต่อไปในการซ่อมแซมในอนาคต
- จัดทำแผนการดูแล บำรุงรักษาต่อไปในอนาคต โดยให้มีการดูแลเป็นระยะๆ ดังนี้
 ในทุกวัน ดูแลทำความสะอาดความเรียบร้อยรอบภายใน ภายนอกและบริเวณ ปัดกวาดเช็ดถูให้ นำดูอยู่เสมอ รักษาความเรียบร้อยหลังจากการใช้สอย หรือประกอบกิจกรรมเช่น การจัดรูปเทียน โดยเป็นหน้าที่ของทางวัดจะต้องดูแลความเรียบร้อยในทุกๆวัน
 ในแต่ละเดือน ซึ่งโดยปกติจะมีงานบุญตามประเพณีสิบสองเดือน ก็ให้จัดกิจกรรมหรือประกอบพิธี ให้มีการใช้สอยอาคารตามความเหมาะสม เพื่อให้มีการใช้งานและรักษาคุณค่าทางสังคมเอาไว้ เช่น การประพรมรดน้ำพระประธานในเทศกาลสงกรานต์

สามารถใช้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ จัดอบรมการนั่งสมาธิวิปัสสนา หรือศึกษาหลักธรรมต่างๆ

ในส่วนนี้ องค์กรชุมชน หรือคณะกรรมการหมู่บ้านสามารถเข้ามาช่วยเสนอความคิดเห็น ปรีกษาการจัดกิจกรรมกับทางวัด

ในระยะ 6 เดือน คณะกรรมการหมู่บ้านควรจะมีมอบหมายงานให้ช่างเข้ามาตรวจตรา โดยการตรวจเช็คสภาพวัสดุ เช่นองค์ประกอบที่เป็นไม้ ที่ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพเนื่องจากการโดนแดด ลมฝนอยู่เป็นประจำ ตรวจเช็คสภาพพื้นที่ถูกการใช้งานว่ามีความเสียหายมากน้อยเพียงไร และทำการซ่อมแซมแต่เนิ่นๆ

ในระยะ 1 ปี ตรวจสภาพอาคารทั้งหลัง ส่วนโครงสร้าง การทรุดตัวหรือปัญหาเรื่องปลวก โดยช่างหมู่บ้านหรือเชิญผู้เชี่ยวชาญจากองค์กรท้องถิ่น หากมีความเสียหายจะได้ซ่อมแซมได้ทันท่วงที

ในแต่ละปี ชาวบ้านในหมู่บ้านควรจะมีรวมตัวกันจัดกิจกรรมเฉลิมฉลอง หรือร่วมกันทำบุญเพื่อหาปัจจัยในการบำรุงรักษาต่อไป โดยประสานกับองค์กรท้องถิ่น หรือระดับจังหวัดในการออกราย ข่ายของที่เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านของหมู่บ้าน นำรายได้ส่วนหนึ่งมากเป็นปัจจัยในการอนุรักษ์ต่อไป

- ติดตามผลการใช้งานของอาคาร ประเมินผลกิจกรรมกับการใช้พื้นที่อาคาร สังเกตความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต เพื่อเป็นข้อมูลในการอนุรักษ์ครั้งต่อไป และสำหรับการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต่อไปในอนาคต
- ในอนาคต เมื่อพิจารณาศักยภาพทางด้านการท่องเที่ยวและเส้นทางการเดินทาง หากมีเหมาะสมและเป็นไปได้ ควรมีการสนับสนุนให้พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมได้อีกทางหนึ่ง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.2.3 มาตรการและการสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์

ในการอนุรักษ์ริมพื้นบ้าน นอกจากการวางแผนความคิด แนวทางในการอนุรักษ์แล้ว การเตรียม มาตรการ และสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์ จะเป็นควรจะต้องกระทำควบคู่กันไปเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพใน กระบวนการอนุรักษ์ให้ประสบความสำเร็จมากขึ้น จึงขอเสนอแนวทางของการวางแผนมาตรการและการสร้าง แรงจูงใจต่อการอนุรักษ์ริมพื้นบ้าน ซึ่งสามารถทำได้ดังนี้

1. การขึ้นบัญชีรายชื่อและการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานเป็นกลไกในการควบคุมอาคารที่ภาครัฐนำมาใช้กับอาคารหรือ โบราณสถานที่มีคุณค่าควรได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิด ควรได้รับการป้องกันจากการถูกทำลาย โดยมีพระ ราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑน์ พ.ศ.๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕) คุ้มครองและควบคุม การขึ้นทะเบียนอาคารมีวัตถุประสงค์² เพื่อ

1. คุ้มครองทรัพย์สินนั้นมีให้ถูกทำลายทั้งทางตรงและทางอ้อม
2. ทราบจำนวนโบราณสถานและทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ
3. ส่งเสริมรักษาบริเวณไว้เพื่อการชูดค้นทางโบราณคดีในอนาคต
4. ลงโทษแก่ผู้ทำลายหรือทำให้เสื่อมค่าแห่งโบราณคดีในอนาคต
5. ใช้ประโยชน์แห่งทรัพย์สินนั้นทั้งทางการศึกษา สังคมและเศรษฐกิจ
6. จัดทำแผนงานการอนุรักษ์ได้อย่างถูกต้อง

ซึ่งมีขั้นตอนการทำงาน ดังนี้

1. **สำรวจศึกษาและบันทึกข้อมูล** ในการอนุรักษ์ริมพื้นบ้าน ขั้นตอนนี้ให้ขอความร่วมมือจาก องค์กรท้องถิ่น ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดในการดำเนินการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น แล้วแจ้งให้ทาง กรมศิลปากรทราบ เพื่อส่งเจ้าหน้าที่ออกไปดำเนินการประเมินขั้นต้น
2. **วิเคราะห์ประเมินค่าทรัพย์สิน** โดยกรมศิลปากรมีเกณฑ์ในการพิจารณาด้านอายุของ โบราณ, รูปแบบการก่อสร้างรวมทั้งสภาพแวดล้อม, คุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม เทคนิคการก่อสร้าง รูปแบบประเพณีแห่งการก่อสร้าง, ความสำคัญ ประวัติศาสตร์ความเป็น มาของโบราณสถานนั้นและพิจารณาโครงการอื่นๆ ของรัฐที่ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการว่า ประสานงานหรือขัดแย้งหรือไม่
3. **การวินิจฉัยของอธิบดี** ซึ่งเมื่อวินิจฉัยแล้วจะต้องแจ้งทางหนังสือให้ผู้ครอบครอง (กรม ศาสนาและวัด) ทราบ และหากไม่เห็นด้วยจะต้องยื่นคัดค้านต่อศาลภายใน 30 วัน คำวินิจฉัย ของศาลถือว่าสิ้นสุด ทั้งนี้ ผู้ครอบครองโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนคงดำเนินการทำนิติกรรม ได้ตามปกติ
4. **ประกาศในราชกิจจานุเบกษา** ซึ่งจะถือว่ามีความสมบูรณ์และมีผลใช้บังคับเช่นกฎหมายทั่วไป
5. **การปักหมุดและติดตั้งสัญญาณ** หลังจากประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว จะต้องประกาศ ให้ประชาชนทราบ โดยติดตั้งสัญลักษณ์โบราณสถานแห่งชาติไว้ที่บริเวณสถานที่นั้นโดยทำ

² ศิลปากร กรม, หนังสือทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี, 2533.

รูปแบบสัญลักษณ์ 3 ประการ คือ หลักหมุดตราแผ่นดินลายดุน(ตราครุฑ)ซึ่งแสดงขอบเขตโบราณสถานตามผังที่กำหนด, แผ่นทองแดงลายดุนสัญลักษณ์โบราณสถานแห่งชาติ ติดผนังอาคารหรือทางเข้าให้เห็นเด่นชัด, แผ่นประกาศวิธีการปฏิบัติของผู้ครอบครองที่ดิน ตามพรบ.โบราณสถานฯ กำหนดโทษและวิธีการดำเนินการต่างๆ เพื่อควบคุมโบราณสถานนั้นๆ เอาไว้

6. การควบคุมแฟ้มประวัติ เป็นจัดการด้านงานทะเบียน มีเอกสารเกี่ยวกับคุณค่าของโบราณสถาน การประกาศขึ้นทะเบียน การขุดแต่งบูรณะ หรือการเปลี่ยนแปลงต่างๆ งานทะเบียนประวัติมีเอกสาร 3 กลุ่มคือ สมุดบัญชีทะเบียน, บัตรประจำโบราณสถาน และแฟ้มประวัติ

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานเป็นมาตรการหนึ่งในการอนุรักษ์สัมพันธภาพ เพื่อป้องกันการถูกทำลาย ซึ่งสัมพันธภาพในปัจจุบันที่ได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานมีอยู่เพียงไม่กี่หลัง อาจเนื่องจากการสำรวจของทางภาครัฐยังไม่ครอบคลุมและลงรายละเอียดถึงพื้นที่ทางภาคตะวันออกเฉียงมากนัก และเมื่อประเมินคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์แล้ว สัมพันธภาพมีความสำคัญในระดับพื้นที่และภูมิภาคมากกว่าในระดับชาติ ดังนั้น นอกจากการขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว แนวทางที่องค์กรท้องถิ่นสามารถทำได้คือการขึ้นบัญชีรายชื่อสัมพันธภาพที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ โดยมีกฎหมายท้องถิ่นรองรับ

มาตรการในการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ต้องสร้างความเข้าใจในเรื่องการปฏิบัติสำหรับอาคารที่ขึ้นทะเบียนให้กับท้องถิ่นด้วย เนื่องจากประชาชนมักจะเข้าใจว่าการขึ้นทะเบียน หมายความว่ากรมศิลปากรเป็นเจ้าของและเป็นหน้าที่ของกรมศิลปากรในการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นการเข้าใจผิด หน้าที่ในการอนุรักษ์เป็นหน้าที่ที่ทุกคนต้องช่วยเหลือกัน ส่วนการขึ้นบัญชีรายชื่อสัมพันธภาพที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ เพื่อเป็นการรวบรวมรายชื่อสัมพันธภาพที่มีคุณค่าทั้งหมดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีเหลืออยู่³ และเป็นการแสดงถึงความสำคัญและคุณค่าที่ควรจะต้องเก็บรักษาไว้ โดยการขึ้นบัญชีรายชื่อสัมพันธภาพนี้ ควรจะมีกฎหมายของท้องถิ่นรองรับและส่งเสริมการอนุรักษ์ด้วย

2. การพัฒนากฎหมายท้องถิ่น

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่แปด (พ.ศ.๒๕๔๐-พ.ศ.๒๕๔๔) ส่งเสริมให้มีการพัฒนาศักยภาพของครอบครัวและชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตัวเองได้ สร้างโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองให้เข้มแข็ง ตลอดจนมีส่วนช่วยเหลือและทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น⁴ ขณะที่รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ก็ได้มีการเน้นและให้ความสำคัญต่อการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น โดยส่วนราชการท้องถิ่นสามารถออกกฎหมายท้องถิ่นเพื่อพัฒนาควบคุมดูแลการบริหารส่วนท้องถิ่น

ในการอนุรักษ์สัมพันธภาพที่ได้เสนอแนวทางการอนุรักษ์ในเรื่องขององค์กรไว้แล้ว ได้เสนอให้มีการจัดตั้ง องค์กรชุมชนในการดูแลการอนุรักษ์ซึ่งก็เป็นการสนองตอบต่อแนวทางและนโยบายของภาครัฐ ขณะเดียวกัน การขึ้นบัญชีรายชื่อสัมพันธภาพที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ก็ต้องการการพัฒนากฎหมายในส่วนนี้ขึ้นมารองรับ ดังนั้นกฎหมายท้องถิ่นควรจะมีการพัฒนาเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการอนุรักษ์สัมพันธภาพ โดยมีกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ให้เอื้อต่อการดำเนินการขององค์กรท้องถิ่นและองค์กรชุมชน ซึ่งควรจะเป็นในลักษณะที่ดูแล ส่งเสริม สร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์มากกว่าการบังคับ ควบคุม

ในการดูแลวัดในพุทธศาสนา ยังมีการตรากฎหมายขึ้นเพื่อวางข้อปฏิบัติเฉพาะ คือ ควบคุมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งควรจะมีการเพิ่มเติมเนื้อหา ส่งเสริมการอนุรักษ์ เก็บรักษาสัมพันธ

³ รายชื่อสัมพันธภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แบ่งตามประเภท สิมโปรงและสิมทึบ ดูในภาคผนวก

⁴ ข้อมูลอ้างอิงจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ http://www.nesdb.go.th/New_menu/plan8_data/c3.html

บ้าน และบทบาทหน้าที่การดูแลโบราณสถานของท้องถิ่น โดยกำหนดหน้าที่ของวัดและบทบาทเจ้าอาวาสให้ชัดเจน

3. มาตรการด้านการเงิน

มาตรการทางด้านการเงินเป็นการสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์ ในทางเศรษฐกิจที่หน่วยงานของรัฐในระดับชาติ ระดับภาคหรือระดับท้องถิ่น นำมาใช้เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจแก่ผู้ครอบครองหรือเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ซึ่งในการอนุรักษ์สิ่งมรดกวัฒนธรรมสามารถทำได้ใน 2 รูปแบบ คือ การให้เงินช่วยเหลือ และระบบภาษี

การให้เงินช่วยเหลือ ทำได้ 2 ทาง คือ จากการผ่านเงินช่วยเหลือลงมาให้กับส่วนราชการท้องถิ่น จากเงินงบประมาณของรัฐ และจากความช่วยเหลือขององค์กรท้องถิ่นอื่น ๆ ซึ่งสามารถเสนอเป็นแนวทางหรือกำหนดเป็นนโยบายได้ดังนี้

1. การให้เงินช่วยเหลือส่วนราชการหรือองค์กรท้องถิ่นในการอนุรักษ์ โดยให้เงินช่วยเหลือโครงการอนุรักษ์สิ่งมรดกวัฒนธรรมโดยตรง ซึ่งในปัจจุบันทางกรมศาสนา ก็ให้ความสนใจในการอนุรักษ์โบราณสถานภายในวัด โดยได้มีการจัดตั้งโครงการต่างๆ เพื่อสนับสนุนการบูรณะปฏิสังขรณ์วัด (รายละเอียดโครงการ ใน บทที่ 2) ดังนั้นสามารถดำเนินนโยบายการให้เงินช่วยเหลือ โดยการพิจารณาให้งบประมาณอุดหนุนแก่วัดที่มีความตระหนัก มองเห็นคุณค่าของสิ่งมรดกวัฒนธรรม และมีการรวมตัวขององค์กรชุมชนเพื่อซ่อมบูรณะ เป็นการส่งเสริมกิจกรรมชุมชนด้วย

ทางองค์การบริหารส่วนตำบล ก็ได้รับงบประมาณในการบริหารจัดการส่วนท้องถิ่น ซึ่งสามารถจัดสรรเงินงบประมาณบางส่วนมาใช้ในการอนุรักษ์ โดยทางรัฐสามารถส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปกรรมท้องถิ่นได้ในลักษณะเดียวกับกรมศาสนา คือการจัดตั้งโครงการบูรณะโดยมอบหมายให้หน่วยงานท้องถิ่นของกรมศิลปากรดูแล

2. การให้เงินช่วยเหลือการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ ในส่วนของอบต. สามารถขอเงินสนับสนุนพิเศษจากรัฐ สำหรับโครงการที่มีการส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น โครงการซ่อมบูรณะสิ่งมรดกวัฒนธรรม โครงการฝึกอบรมช่างฝีมือ กิจกรรมในการส่งเสริมอาชีพของชุมชนเพื่อการรายได้มาทำนุบำรุงสิ่งมรดกวัฒนธรรม โครงการในการจัดตั้งองค์กรชุมชน เป็นต้น นอกเหนือจากนี้ องค์กรเอกชนในระดับประเทศหรือระดับท้องถิ่น สามารถช่วยเหลือได้โดยการจัดตั้งกองทุนในการอนุรักษ์สิ่งมรดกวัฒนธรรม อาจจะทำในรูปแบบของการให้ทุนการศึกษาสำหรับเยาวชนที่มีความสนใจในเรื่องศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การแกะสลักไม้ เทคนิคซ่อมบูรณะ หรือการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งมรดกวัฒนธรรม เพื่อให้คนในท้องถิ่นได้มีความรู้เพียงพอที่จะนำกลับมาใช้อนุรักษ์มรดกของตนเอง

3. การให้เงินช่วยเหลือของภาครัฐต่อวัดที่ได้ทำการอนุรักษ์สิ่งมรดกวัฒนธรรมแล้วในทุกๆ ปี เพื่อที่จะนำเงินส่วนนี้มาใช้จ่ายในการดูแล บำรุงรักษา และซ่อมแซมอาคาร แนวทางการให้เงินช่วยเหลือแบบนี้ เพื่อเป็นการจูงใจให้วัดและชุมชนที่มีสิ่งมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ ได้หันมาสนใจที่จะทำการอนุรักษ์สิ่งมรดกวัฒนธรรมของตนเอง โดยเมื่อได้ทำการอนุรักษ์สิ่งมรดกวัฒนธรรม ซึ่งเป็นชุมชนที่ตระหนักและมองเห็นคุณค่า แล้วได้ทำการรักษาและส่งเสริมคุณค่าเหล่านั้น ทาง

ภาครัฐก็ได้สนับสนุนที่จะให้มีการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง จึงได้เสนอเงินช่วยเหลือส่วนหนึ่งในการดูแลต่อไป

ระบบภาษี เป็นการสร้างแรงจูงใจทางการเงินในอีกรูปแบบหนึ่งที่ทางต่างประเทศนิยมใช้กันมาก เราสามารถนำมาใช้กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่บ้านได้โดยร่วมมือกับการออกกฎหมายในเรื่องการเก็บภาษีรายได้ โดยสามารถนำเงินที่ได้มีส่วนในการร่วมอนุรักษ์สามารถลดหย่อนภาษี เช่นเดียวกันกับการบริจาคเงินเพื่อการกุศล เป็นต้นว่า องค์กรเอกชนรายได้ที่ได้เข้าร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่บ้าน โดยการบริจาคเงิน หรืออุปกรณ์การทำงาน สามารถนำจำนวนเงินสมทบเหล่านี้ไปเป็นส่วนลดหย่อนในการเสียภาษีรายได้นิติบุคคล ซึ่งแนวทางนี้ต้องมีการร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางภาษีของรัฐและมีกฎหมายท้องถิ่นรองรับ

4. การยกย่องและให้รางวัล

การยกย่องและให้รางวัลในการอนุรักษ์ เป็นอีกวิธีหนึ่งในการสร้างแรงจูงใจ เพื่อเป็นแบบอย่างของการอนุรักษ์ที่ดีต่อบุคคลและชุมชนอื่นๆ ซึ่งสามารถแบ่งเป็นการยกย่องและให้รางวัลบุคคลหรือองค์กร และการยกย่องให้รางวัลตัวอาคารสถานที่ ซึ่งเป็นการสร้างความภาคภูมิใจ กระตุ้นความรู้สึกรักและหวงแหน อีกทั้งยังเป็นการประชาสัมพันธ์ให้สาธารณชนได้รับรู้เป็นเยี่ยงอย่าง ซึ่งสามารถกระตุ้นจิตสำนึก และสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดการอนุรักษ์ได้อย่างกว้างขวาง การยกย่องและให้รางวัลในการอนุรักษ์สามารถทำได้ โดยองค์กรจากหลายหน่วยงานที่มีความน่าเชื่อถือ และเป็นที่รู้จักของสาธารณชน ซึ่งรางวัลที่ให้อาจเป็นเพียงการประกาศเกียรติคุณและโล่รางวัล แต่นั่นก็เป็นการสร้างความภูมิใจให้กับคนที่ได้รับ

การยกย่องให้รางวัลอาจแบ่งเป็นหลายแบบ เช่น

1. **วัดพัฒนาและอนุรักษ์ตัวอย่าง** โดยปกติมีการให้รางวัลวัดพัฒนาตัวอย่างอยู่แล้ว แต่การให้รางวัลแต่การพัฒนา จะทำให้คณะกรรมการวัดมองเห็นการพัฒนาเป็นไปในรูปแบบของการก่อสร้างอาคารใหม่ มากกว่าการอนุรักษ์ ซึ่งหากเปลี่ยนเป็นการให้รางวัลวัดพัฒนาและอนุรักษ์ตัวอย่าง ซึ่งเป็นการพัฒนาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์จะทำให้มีการส่งเสริมการอนุรักษ์มากขึ้น นอกจากนี้วัดอื่นๆ ที่มาเห็นก็สามารถนำแนวทางการปฏิบัติไปใช้ในการอนุรักษ์และพัฒนาวัดของตัวเองบ้าง เป็นการเปลี่ยนทัศนคติของเดิมคิดว่า การพัฒนาไม่ใช่แต่การสร้างใหม่แต่อย่างเดียว แต่เป็นการอนุรักษ์ของเก่าด้วยเช่นกัน
2. **บุคคลหรือองค์กรชุมชนตัวอย่าง** เป็นการให้รางวัลแก่บุคคลหรือองค์กรชุมชนที่มีส่วนสนับสนุน ช่วยเหลือในการพัฒนาการอนุรักษ์ในท้องถิ่น หรือองค์กรชุมชนที่ประกอบด้วยคณะกรรมการหมู่บ้านและอบต.ที่มีความพร้อมเพรียงกันในการร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่บ้านของตัวเองเอาไว้ เพื่อเป็นกำลังใจ และสร้างความภาคภูมิใจ ให้แก่กลุ่มคนเหล่านี้ อีกทั้งยังเป็นตัวอย่างให้คนอื่นได้เห็น และนำไปเป็นเยี่ยงอย่าง
3. **อาคารอนุรักษ์ดีเด่น** เป็นการประกาศย้ำความสำคัญและคุณค่าของอาคารที่ได้รับการอนุรักษ์ สร้างความรู้สึกหวงแหน เป็นเสมือนสมบัติล้ำค่าที่ตกทอดมาจากบรรพชน ทำให้ชุมชนเกิดความรัก หวงแหนตั้งเป็นเจ้าของ ทำให้สนใจ ใส่ใจในการดูแลรักษามากขึ้น สามารถเป็นที่รอดตาคนผ่านไปผ่านมา สร้างความภูมิใจตั้งเป็นสมบัติของตน

5. การมีส่วนร่วมของประชาชน

การอนุรักษ์โดยให้มีส่วนร่วมของชุมชน เป็นเสมือนการใช้กระบวนการทางจิตวิทยาในการสร้างความรู้สึกของการเป็นเจ้าของ ตั้งแต่เริ่มการดำเนินการตั้งแต่ต้น มีส่วนร่วมของชุมชนและคนในหมู่บ้านในการแสดงความคิดเห็น ร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้สึกและความต้องการเพื่อประมวลแนวความคิดและแนวทางที่จะดำเนินการ โดยจัดการเก็บบันทึก ตลอดจนการทำงานก็มีการรายงานความคืบหน้าให้ชาวบ้านได้มีส่วนรับรู้ความเป็นไป ชักชวนให้เข้าร่วมการปฏิบัติงานในส่วนต่างๆ ตามความสามารถและสภาพของแต่ละคน เช่น ผู้หญิง ที่มีได้มีความรู้ พลังกำลังในการปฏิบัติงานก็ให้อยู่เป็นฝ่ายสนับสนุน ในส่วนงานบริการแทน ช่วยกันคนละมือละไม้ การทำงานเป็นไปในลักษณะของการทำงานเพื่อร่วมกันทำนุบำรุงพุทธศาสนา เพื่อผลบุญกุศล เป็นการร่วมงานที่เกิดจากแรงศรัทธา มีใช้การจ้างแรงงานด้วยเงินเป็นหลัก

การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมของงานอนุรักษ์ (ดังได้กล่าวรายละเอียดใน บทที่ 2 และบทวิเคราะห์กรณีศึกษา) จะทำให้ชาวบ้านถูกกระตุ้นจิตสำนึกของความเป็นเจ้าของ เกิดความรู้สึกหวงแหน และเอาใจใส่ที่จะทำการดูแลรักษาต่อไปในอนาคต เพื่อเป็นมรดกให้ลูกหลานต่อไป

6. การพัฒนาช่างท้องถิ่น

ช่างฝีมือท้องถิ่นเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การอนุรักษ์สิมพื้นบ้านสามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน เพราะในอนาคต สิมพื้นบ้านเหล่านี้ก็ต้องมีการเสื่อมสภาพไปตามคุณสมบัติของวัสดุ ไม่สามารถมีอะไรคงทนถาวรได้อย่างจริงจัง คงจะมีแต่การพัฒนาและสืบต่อของช่างฝีมือที่จะตกทอดต่อไปจนรุ่นหลัง และสามารถอนุรักษ์ความเป็นเอกลักษณ์ของศิลปกรรมท้องถิ่นและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานเอาไว้ได้

การอบรมและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารของช่างจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะอนุรักษ์สิมพื้นบ้านได้ในระยะยาว สามารถทำได้โดยการ

1. **ฝึกอบรมช่าง** เนื่องจากในปัจจุบัน ช่างท้องถิ่นขาดแคลนและหายากลงไปในทุกขณะ ช่างที่เหลืออยู่ก็กำลังจะหมดไป ดังนั้นจำเป็นที่จะต้องมีการฝึกอบรมช่างในท้องถิ่นเพื่อที่จะตอบสนองกับความต้องการในการอนุรักษ์งานพื้นบ้าน ซึ่งมีงานหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นงานแกะสลัก การเขียนภาพจิตรกรรม การทาลวดลายปูนปั้น เทคนิคการก่อสร้างต่างๆ เป็นต้น และการอนุรักษ์มิได้เพื่ออนุรักษ์แต่ของเก่าเท่านั้น การอบรมจะต้องสร้างทักษะและความรู้ในการอนุรักษ์ด้วย ซึ่งสามารถเปิดอบรมได้ทั้งในหลักสูตรระยะสั้น ระยะยาว ในหลายระดับการศึกษา

ในระยะสั้น อาจเป็นการอบรมเทคนิค ทักษะความชำนาญเฉพาะทาง สำหรับช่างที่มีความรู้อยู่แล้วบ้าง เพื่อเป็นการเสริมความรู้ รวมทั้งแทรกความรู้ในเรื่องคุณค่าและความสำคัญของงานศิลปกรรมท้องถิ่นไปด้วย เพื่อให้เข้าใจแนวความคิดและกระบวนการอนุรักษ์มากขึ้น

ในระยะยาว สามารถเปิดเป็นโรงเรียนสอนงานช่างต่างๆ ได้โดยเฉพาะ ให้มีความรู้และอบรมเกี่ยวกับสิมพื้นบ้าน และศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นทั้งหมด มีการฝึกฝนเพิ่มทักษะในการปฏิบัติงาน ให้รู้และเข้าใจถึงคุณค่าและความสำคัญของงานพื้นถิ่น ซึ่งจะสามารถจบออกมาทำงานอนุรักษ์ได้โดยตรง โดยที่สามารถเป็นได้ทั้งผู้ลงมือปฏิบัติงานและหัวหน้าช่างควบคุมการดำเนินงานได้อีกด้วย

2. **ให้ทุนการศึกษา** สำหรับเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ที่มีความสนใจในการพัฒนางานฝีมือท้องถิ่นในการศึกษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยตั้งเงื่อนไขในการกลับมาทำงานให้เป็นประโยชน์กับท้องถิ่น การให้ทุนการศึกษาสามารถสนับสนุนการอนุรักษ์สิมพื้นบ้านด้วยการให้ทุนด้านการวิจัยทางการช่าง หรือการศึกษาศิลปกรรมท้องถิ่น ให้กับช่างในการพัฒนาฝีมือ หรือดูงานในที่ต่างๆ ได้ด้วย

3. **ผลิตตำราทางการช่าง** เป็นการรวบรวมผลงานของช่างฝีมือท้องถิ่นตั้งแต่ในสมัยก่อน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา รวมทั้งรวบรวมคติความเชื่อ รูปแบบและลวดลายของงาน วัสดุและวิธีการก่อสร้าง เพื่อใช้อ้างอิงในการศึกษา เป็นต้นแบบของตำราในการเรียนการสอน และสามารถนำความรู้ที่ได้รวบรวมเหล่านี้มาพัฒนาในการทำงานของอนุรักษ์ในปัจจุบัน

4. **หาแหล่งงานรองรับ** การพัฒนาช่างฝีมือ ยังต้องประกอบกับการหาแหล่งงานรองรับช่างเหล่านี้ด้วย เพื่อความอยู่รอดและสืบทอดต่อไปของงานช่าง ซึ่งในปัจจุบันยังมีงานที่ต้องการช่างฝีมือท้องถิ่นมาทำการอนุรักษ์อยู่มาก ต้องมีการประสานงานร่วมกับองค์กรท้องถิ่นเพื่อหางานให้กับช่างเหล่านี้ ซึ่งจะสามารถนำความรู้ที่ได้จากการเรียนมาปฏิบัติใช้งานจริง

5. **การพัฒนาวัสดุ** สอดคล้องกับการพัฒนาฝีมือช่างที่ควรจะทำควบคู่กันไป สามารถทำได้โดยอนุรักษ์และพัฒนาวัสดุเดิมที่จะมาใช้ร่วมกับลิมพื้นบ้าน และการพัฒนาวัสดุใหม่ที่จะนำมาทดแทนในการอนุรักษ์

การอนุรักษ์และพัฒนาวัสดุเดิม เช่น ไม้ชนิดต่างๆ ที่ใช้ในอดีตประกอบอาคาร เริ่มต้นด้วยการใช้ไม้ที่มีอยู่อย่างประหยัดและให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด การปลูกไม้เหล่านี้ขึ้นทดแทนเพื่อจะได้มีไม้ไว้ใช้ในอนาคต หรือในเรื่องของปูนฉาบ ให้มีการศึกษาลักษณะและคุณสมบัติของปูนฉาบในสมัยโบราณเพื่อหาคุณสมบัติเด่นและข้อดีในการทำงาน ความคงทนต่อสภาพแวดล้อม แล้วนำมาพัฒนาส่วนประกอบและสัดส่วนของการใช้งาน เพื่อให้วัสดุดังกล่าวมีการใช้งานอย่างต่อเนื่อง และถูกพัฒนาให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

นอกจากวัสดุแบบดั้งเดิมของพื้นถิ่น การพัฒนาวัสดุที่นำมาใช้ทดแทนการทำงานของวัสดุเดิมก็จำเป็น เนื่องจากวัสดุบางอย่างหายากยิ่งขึ้น และการอนุรักษ์วัสดุเดิมไม่อาจทำได้ในทันทีที่จะสนองตอบประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน เช่น กระเบื้องแบนเกล็ดไม้ ที่ขาดแคลนทั้งวัสดุและช่างในการทำชิ้นส่วนสามารถเลือกหาหรือพัฒนาวัสดุอื่น ๆ ที่มีความใกล้เคียงในเรื่องรูปแบบ สุนทรียภาพ และไม่เป็นการทำลายส่วนประกอบเดิมของอาคารมาใช้ทดแทนกันได้ หากวัสดุใหม่ที่จะนำมาใช้ทดแทน มีใช้วัสดุในท้องถิ่นและช่างพื้นถิ่นมิได้มีความรู้เกี่ยวกับวัสดุนั้นเช่น ไฟเบอร์กลาส ก็ควรมีการศึกษาถึงข้อดีข้อเสีย วิธีการใช้และฝึกอบรม เทคนิคการก่อสร้างให้กับช่างในท้องถิ่นก่อนนำมาใช้งาน แต่อย่างก็ตาม การเลือกใช้วัสดุในท้องถิ่นจะเป็นการแสดงถึงลักษณะเฉพาะของงานและเอกลักษณ์ท้องถิ่นได้มากกว่าวัสดุจากวิทยาการสมัยใหม่ จึงควรคำนึงถึงและเลือกพิจารณาให้เหมาะสม

7. ส่งเสริมกิจกรรมและให้การศึกษาแก่ชุมชน

การส่งเสริมกิจกรรมและให้การศึกษาแก่ชุมชน เป็นการสร้างแรงจูงใจและกระตุ้นในการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมให้สืบเนื่องต่อไป การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมประเพณี วัฒนธรรมของชาวบ้านควรที่จะดำเนินอย่างต่อเนื่อง ดังเช่นในงานบุญซึ่งเป็นประเพณีสำคัญของชาวอีสานทั้งสิบสองเดือน ในปัจจุบัน บางหมู่บ้านไม่สามารถจัดงานบุญได้อย่างต่อเนื่อง เพราะสภาพเศรษฐกิจที่ไม่เอื้ออำนวย การส่งเสริมกิจกรรมเหล่านี้สามารถทำได้โดยการรวมตัวของหลายๆ หมู่บ้านในการจัดงานประเพณีขึ้น สามารถทำได้ในลักษณะของงานบุญท้องถิ่นในระดับตำบล หรืองานบุญที่ใหญ่ขึ้นหน่อยก็ทำได้ในระดับอำเภอหรือจังหวัด ซึ่งเป็นโอกาสที่จะประชาสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยวได้ด้วย ชาวบ้านสามารถรวมตัวกันออกธรรมาภิบาลของหมู่บ้าน ขายสินค้าหัตถกรรมพื้นถิ่น หรือผ้าไหม เพื่อหารายได้และแบ่งผลกำไรส่วนหนึ่งมาเป็นกองทุนสำหรับการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้านของตนเอง

การศึกษาเป็นแนวทางที่จะทำให้กระบวนการอนุรักษ์บรรลุผลสำเร็จในระยะยาว หากชุมชนมีความเข้มแข็งและตั้งใจจริงที่จะดำเนินการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง ก็จะประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน การศึกษาต้องมีการเริ่มปลูกฝังตั้งแต่เด็กและเยาวชน เพื่อที่จะปลูกจิตสำนึกและทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ศิลป

วัฒนธรรมท้องถิ่น การศึกษาที่จะให้แก่ชุมชน ไม่จำเป็นต้องเป็นเฉพาะของการเรียนในห้องเรียนเท่านั้น สามารถทำได้โดยการเผยแพร่เอกสารวิชาการ ความรู้ต่างๆ รวมทั้งการจัดทัศนศึกษาเพราะการสัมผัสกับของจริงนั้น จะทำให้เกิดความรู้ลึกซึ้ง และซึมซับได้มากกว่าการเรียนและอ่านหนังสือในห้องเรียนแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ ยังสามารถทำได้โดยการจัดงานประชาสัมพันธ์ นิทรรศการตามสถาบันการศึกษา หรือศูนย์วัฒนธรรมในแต่ละจังหวัด เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้เข้ามาศึกษางานและข้อมูลที่ได้เป็นประโยชน์

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การอนุรักษ์จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งประชาชนที่อยู่ในพื้นที่จะต้องตระหนักและมีความเข้าใจถึงคุณค่าของสิมพื้นบ้านที่เขาที่อยู่ หากการอนุรักษ์เริ่มต้นจากความพร้อมเพรียงกันของคนในท้องถิ่นแล้ว ก็จะสามารถนำพาให้การอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน

หัวใจของการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน อยู่ที่การดูแลรักษา และสืบทอดเอกลักษณ์ คุณค่าและความหมายทางวัฒนธรรมของงานพื้นถิ่นที่สอดคล้อง และตอบสนองกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน การอนุรักษ์เป็นทั้งเพื่ออดีตและอนาคต โดยการส่งผ่านของบุคคลในปัจจุบัน ซึ่งคือการป้องกันอดีตที่เหลือนอยู่และเป็นสร้างรากฐานสำหรับอนาคต การอนุรักษ์งานพื้นบ้านไม่หยุดนิ่งและตายตัว มีการปรับเปลี่ยนเพื่อการใช้งานอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ควรมีการศึกษาการอนุรักษ์เพื่อพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต่อไป

ในการศึกษาคั้งนี้ มุ่งเน้นศึกษาภาพรวมและแนวความคิดในการอนุรักษ์งานพื้นถิ่น มิได้ครอบคลุมการศึกษาในส่วนอื่นๆ และเนื่องจากถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขของเวลา งบประมาณในด้านการเงิน และความพร้อมในการออกเดินทางสำรวจที่จำกัด รวมทั้งข้อจำกัดทางด้านอื่นอีกหลายประการ ทำให้ไม่สามารถลงลึกในรายละเอียดบางส่วนได้มาก เช่น ในเรื่องของเทคนิควิธีการซ่อมบูรณะ การศึกษาถึงสภาพสังคมอีสาน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์สิมพื้นบ้าน จึงควรจะทำการศึกษาอย่างต่อเนื่องต่อไปในอนาคต สุดท้ายนี้ ด้วยความสำนึกและความตระหนักที่สังคมเริ่มมีต่อการอนุรักษ์ สิมพื้นบ้าน ประกอบกับแรงศรัทธาในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศูนย์รวมที่พึ่งทางใจของชาวอีสานและชาวไทยมาเนิ่นนาน ผู้เขียนเชื่อว่าสิมพื้นบ้านจะสามารถดำรงอยู่ต่อไป ตราบนานเท่านาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมศาสนา, [http:// www.moe.go.th/webrad/](http://www.moe.go.th/webrad/)

จิราภรณ์ อรัณยะนาถ. การเสื่อมสภาพของโบราณสถาน ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ใน เอกสารการศึกษา
สำรวจและวิจัย เล่ม 3: คณะกรรมการดำเนินการจัดทำผังแม่บท โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเท
พ. กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529.

จิราภรณ์ อรัณยะนาถ. บทบาทของเกลือและความชื้นในการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน ใน การประชุมทาง
วิชาการ วิทยาศาสตร์กับศิลปวัฒนธรรม 6-9 มิถุนายน พ.ศ.2537. กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรม
ศิลปากร, 2537.

จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ การอนุรักษ์
สถาปัตยกรรมและชุมชน. (ม.ป.ท.), 2540.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา พรพีไล เลิศวิชา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. สถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน. บริษัท อทิต
ตา พรินติ้ง(ประเทศไทย) จำกัด, 2537.

ชลิต ชัยครวชิต, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ใน คู่มือแผนที่ประวัติศาสตร์อีสาน. (ม.ป.ท.)
2531.

ชำนาญ เล็กบรรจง. การศึกษาลักษณะและรูปแบบลวดลายประดับสถาปัตยกรรม ทางศาสนาในภาคอีสาน.
ภาควิชาทัศนศิลป์และศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม, 2540.

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. สำนักพิมพ์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2513.

ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. สถาปัตยกรรมอุบลราชธานี. หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น สำนักศิลปวัฒน
ธรรม สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี. ยงสวัสดิ์ออฟเซท, 2541.

ปราวณรักษ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด. รายงานการบูรณะอุโบสถวัดจักรวาฬภูมิพินิจ บ้านหนองหมื่นถ่าน ตำบล
หนองหมื่นถ่าน อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด. (ม.ป.ท.), 2542.

ธาดา สุทธิธรรม. สถาปัตยกรรมไทย. บริษัท ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา จำกัด, 2541.

ธาดา สุทธิธรรม. การประชุมวิชาการนานาชาติ เรื่อง การอนุรักษ์และฟื้นฟูสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและการประชุม
สมัยสามัญ ICOMOS-CIAV ใน อาษา. ฉบับที่ 8 สิงหาคม, 2540.

ธาดา สุทธิธรรม. การอนุรักษ์สิม(โบสถ์) รุ่นเก่าที่สุดในภาคอีสาน ใน อีสาน-สถาปัตยกรรม. คณะสถาปัตยกรรม
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ฉบับที่ 1, 2541.

ธาดา สุทธิธรรม. การอนุรักษ์(บูรณะปฏิสังขรณ์) สิม(โบสถ์) เก่า วัดสุวรรณवास ใน อีสาน-สถาปัตยกรรม. คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ฉบับที่ 1, 2542.

พรณรงค์ ชาญนวงค์. 'ถาปัด ม.ขอนแก่นกับงานค่ายอาสาพัฒนา ใน อีสาน-สถาปัตยกรรม. คณะสถาปัตยกรรม
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ฉบับที่ 2, 2541.

พระญาณวโรดม. ศาสนาต่างๆ. สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา. โรงพิมพ์
กิตติวรรณ, 2532.

ไพโรดา ห้างหุ้นส่วนจำกัด. รายงานการบูรณะอุโบสถ วัดเสมათ่าค้อ บ้านท่าค้อ ตำบลบ้านแจ้ง อำเภอลำ
สามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด. (ม.ป.ท.), 2542.

มานิช ต้นชวนิชย์. บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสังคมชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. รายงานการ
วิจัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะศึกษาศาสตร์, 2529.

วิวัฒน์ เตมีพันธ์. เรือนพักอาศัย รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ใน อาษา. ฉบับที่ 11 พฤศจิกายน, 2537.

วิโรฒ ศรีสุโร. ธาดา สุทธิธรรม. ธนสิทธิ์ จันทะรี และพรณรงค์ ชาญนวงค์. หลากหลายนิเวศกรรม นฤมิตรกรรมอีสาน.
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540.

วิโรฒ ศรีสุโร. การศึกษาและสำรวจลักษณะและรูปแบบอาคารศาสนาในภาคอีสาน เฉพาะจังหวัดร้อยเอ็ด. ราย
งานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2535.

วิโรฒ ศรีสุโร. เรือนไทย. บริษัทฉลองรัตน์ จำกัด, 2536.

วิโรฒ ศรีสุโร. สิมอีสาน. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. บริษัทเมฆาเพรส จำกัด, 2536.

ศิลป์ พีระศรี. คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง. กรมศิลปากร, 2502.

ศิลปากร กรม. หนังสือทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี. บริษัท หิรัญพัฒน์ จำกัด, 2533.

ศิลปากร กรม. เอกลักษณ์ไทย ในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. บริษัท กราฟิคฟอร์แมท (ไทยแลนด์) จำกัด, 2540.

ศิลปากร กรม. สถาปัตยกรรมไทย. บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), 2538.

ศิลปากร มหาวิทยาลัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด เล่มที่ 3 : วัดในภาคอีสาน. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2535.

ศิริชัย หวังเจริญตะกุด. การประยุกต์นำชนนมาใช้ในการอนุรักษ์ไม้ ใน การประชุมทางวิชาการ วิทยาศาสตร์กับ ศิลปวัฒนธรรม 6-9 มิถุนายน พ.ศ.2537. กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2537.

สมชาย นิลอาลี. ข้อสังเกตเกี่ยวกับจิตรกรรมลืออีสาน ใน ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 4, ฉบับที่ 5, 2526.

สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์. การอนุรักษ์โครงสร้างและวัสดุของโบราณสถาน. มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม, 2540.

สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์. หลักการ องค์กร และกฎหมายในการอนุรักษ์โบราณสถาน. มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม, 2540.

สุนนท์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา. Venice Charter ใน อาษา. ฉบับที่ 8 สิงหาคม, 2541.

สุวิทย์ จิระมณี. ประเพณี คติความเชื่อ ที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรม พื้นถิ่นอีสาน ใน สถาปัตยกรรมอีสาน. บริษัท เมฆาเพชร จำกัด, 2530.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์,ม.ล. วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. สถาปัตยกรรมล้านนา บทบาทในสังคมเชียงใหม่จากอดีตถึงปัจจุบัน ใน สยามอารยะ. ปีที่ 3, ฉบับที่ 25 มกราคม, 2538.

สุรัตน์ วราภรณ์. วัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีผลต่องานสถาปัตยกรรมอีสาน ใน การสัมมนาทางวิชาการ "อีสาน-ล้านนา แนวประสาน...ทางสถาปัตยกรรม". กรมการศิลปากร สำนักอีสาน สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2534.

สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, [http:// www.nesdb.go.th/](http://www.nesdb.go.th/)

สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี. สถาปัตยกรรมอุบลราชธานี. ยงสวัสดิ์ออฟเซต, 2541.

องค์การบริหารส่วนตำบล, ข้อมูลเกี่ยวกับ อบต., [http:// www.siamlocal.th.org/](http://www.siamlocal.th.org/)

อรศิริ ปาณินท์. เรือนพื้นถิ่นลุ่มแวงเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา. (ม.ป.ท.), 2541.

อรศิริ ปาณินท์. การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม ใน หน้าจั่ว, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. ฉบับที่ 5, โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2528.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. จุดเด่นในงานสถาปัตยกรรมอีสาน ใน กำหนดการบรรยายพิเศษ เรื่อง ศิลปและสถาปัตยกรรมพื้นบ้านอีสาน. วิทยาลัยครูอุดรธานี, 2531.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย ใน เมืองโบราณ. ปีที่ 11, ฉบับที่ 2, 2528.

อุทัยทอง จันทภรณ์. องค์ประกอบสถาปัตยกรรมอีสาน. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูสกลนคร, 2535.

อุไรวรรณ ตันติวงษ์. การอนุรักษ์โบราณสถาน ใน สถาปัตยกรรมไทย. บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), 2538.

ภาษาอังกฤษ

Christian Norberg-Schulz. Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture. New York ; Rizzoli International Publications, Inc., 1984.

Fine Art Department. Conservation and Revitalization of Vernacular Architecture and ICOMOS-CIAV Annual Meeting 1997. Bangkok: Pre Scale Co.,Ltd., 1997.

Kay D.Weeks and Anne E.Grimmer. The Secretary of the Interior's Standards for the Treatment of Historic Properties with Guidelines for Preserving, Rehabilitating, Restoring & Reconstructing Historic Building. 1995.

Harry Launce Garnham. Maintaining the Spirit of Place: a Process for the preservation of Town Character. Arizona: PDA Publishers Cooperation, 1985.

Paul Oliver. Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World. Cambridge University Press, 1997.

Paul Oliver. Shelter and Society. London: Barrie & Rockliff: The Cresset Press, 1969.

The Fine Arts Department, [http:// www.fad.moe.go.th/](http://www.fad.moe.go.th/)

The Thailand Environment Institute, [http:// www.tei.or.th/](http://www.tei.or.th/)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘

เนื่องด้วยกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ควบคุม ดูแล รักษา โบราณสถานอันเป็นสมบัติและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติ ดังนั้น เพื่อให้การอนุรักษ์โบราณสถานเป็นไปด้วยความถูกต้องทั้งทางด้านศิลปะประวัติศาสตร์ และโบราณคดี รวมทั้งให้มีความสัมพันธ์กับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม

อาศัยอำนาจตามความมาตรา ๑๐ และมาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ จึงออกระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียกว่า "ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘"

ข้อ ๒ ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับ ตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป

ข้อ ๓ ในระเบียบนี้

(๑) "การอนุรักษ์" หมายความว่า การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการป้องกันการรบกวน การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย

ก. การสงวนรักษา หมายความว่า การดูแล รักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

ข. การปฏิสังขรณ์ หมายความว่า การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

ค. การบูรณะหมายความว่า การซ่อมแซม และปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิม และสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

(๒) "โบราณสถาน" หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี และให้หมายรวมถึง ศิลปวัตถุที่ติดตั้งประจำที่บอสังหาริมทรัพย์นั้นด้วย

(๓) "คณะกรรมการ" หมายความว่า คณะบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่พิจารณาควบคุมดูแล การอนุรักษ์โบราณสถาน

ข้อ ๔ ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานใดๆ ต้องปฏิบัติดังนี้

(๔.๑) ทำการสำรวจศึกษาสภาพเดิม และสภาพปัจจุบันของโบราณสถานทั้งด้านประวัติการก่อสร้างและการอนุรักษ์ซึ่งรวมถึงรูปทรงสถาปัตยกรรม การใช้วัสดุ และสภาพความเสียหายที่ปรากฏอยู่โดยการทำเป็นเอกสาร บันทึกภาพ และทำแผนผังเขียนรูปแบบไว้โดยละเอียดเพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับนำมาประกอบการพิจารณาทำโครงการอนุรักษ์ และเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ต่อไป

(๔.๒) ทำโครงการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยพิจารณาว่าโบราณสถานนั้นมีคุณค่าและลักษณะความเด่นในด้านใดบ้าง อาทิเช่น ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี จิตรกรรม ประติมากรรมหรือ

สถาปัตยกรรม ฯลฯ เป็นต้น แล้ววางแผนรักษาคุณค่า และความสำคัญที่เด่นที่สุดเป็นหลักไว้ แต่ทั้งนี้ ต้องคำนึงถึงคุณค่าและความสำคัญในด้านที่รองลงมาด้วย

(๔.๓) พิจารณาก่อนว่าโบราณสถานนั้นๆ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมมาแล้วหรือไม่ เพียงใด หากได้ถูกแก้ไขและส่วนแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นใหม่รั้นทำให้คุณค่าของเดิมเสียไป ควรพิจารณาหรือสิ่งที่แก้ไขเพิ่มเติมออก และบูรณะให้เหมือนเดิม

ข้อ ๕ การอนุรักษ์โบราณสถานใดๆ ก็ตามจะต้องคำนึงถึงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมโดยรอบ โบราณสถานนั้นด้วย สิ่งใดที่จะทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ ให้ดำเนินการปรับปรุงให้เหมาะสมด้วย

ข้อ ๖ โบราณสถานที่มีการอนุรักษ์โดยมีการเปลี่ยนแก้ไขมาก่อนแล้ว จะต้องพิจารณาศึกษาให้ละเอียดว่าได้บูรณะแก้ไขมาแล้วกี่ครั้ง ผิดถูกอย่างไร ระยะเวลาานเท่าใด การอนุรักษ์ใหม่ที่จะทำนี้ไม่จำเป็นจะต้องใช้แบบใดแบบหนึ่งเสมอไป แต่ให้พิจารณาเลือกแบบที่เหมาะสมที่สุดเป็นหลักในการอนุรักษ์เพื่อให้โบราณสถานนั้นมีคุณค่าและความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้ จะต้องทำเป็นหลักฐานแสดงให้ปรากฏถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไขจะด้วยวิธีการบันทึกเป็นเอกสาร เขียนแบบไว้ ทำหุ่นจำลอง หรือโดยวิธีการอนุรักษ์ก็ได้

ข้อ ๗ โบราณสถานที่มีคุณค่าความสำคัญเยี่ยมยอด ควรทำแต่เพียงเพิ่มความมั่นคงแข็งแรง หรือสงวนไว้เท่านั้น

ข้อ ๘ การนำวิธีการและเทคโนโลยีฉบับใหม่มาใช้ในงานในงานอนุรักษ์ เพื่อความมั่นคงแข็งแรง จะต้องมีการศึกษาและทดลองจนได้ผลเป็นที่พอใจแล้ว จึงจะนำมาใช้ได้ โดยไม่ทำให้โบราณสถานนั้นเสื่อมคุณค่าไป

ข้อ ๙ การต่อเติมเพื่อความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถาน ควรทำเท่าที่จำเป็นให้ดูเรียบง่ายและมีลักษณะกลมกลืนกับของเดิม

ข้อ ๑๐ ในกรณีที่ทำจำเป็นต้องทำชิ้นส่วนของโบราณสถาน ที่ขาดหายไปขึ้นให้เพื่อรักษาคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และให้การอนุรักษ์โบราณสถานนั้นสามารถดำเนินการได้ต่อไป การทำชิ้นส่วนขึ้นใหม่นั้นอาจทำได้โดยวิธีการออกแบบที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการทำชิ้นใหม่ จะด้วยวิธีการใช้วัสดุต่างๆ กัน การใช้สีต่างกัน หรือการทำพื้นผิวให้ต่างกับของเดิมก็ได้ แต่ต้องเป็นไปในลักษณะที่มีความผสมกลมกลืนกับของเดิม

ข้อ ๑๑ การอนุรักษ์ชิ้นส่วนที่มีคุณค่าเยี่ยมยอดทางจิตรกรรม ประติมากรรม และโบราณวัตถุ ซึ่งติดหรืออยู่ประจำโบราณสถานนั้นๆ ทำได้แต่เพียงการสงวนรักษาหรือเพิ่มความมั่นคงแข็งแรงขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อคุณค่าของเดิมให้ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด ยกเว้นปูชนียวัตถุที่มีการเคารพบูชาสืบเนื่องมาโดยตลอดและได้รับการพิจารณาเห็นชอบจากคณะกรรมการแล้ว

ข้อ ๑๒ ชากโบราณสถานควรอนุรักษ์โดยการรวบรวมชิ้นส่วนต่างๆ ที่มีผู้มาประกอบชิ้นไว้ให้เหมือนเดิม หรืออาจจะเป็นเพียงการรวบรวมชิ้นส่วนต่างๆ มาประกอบชิ้นไว้เป็นบางส่วน สำหรับชิ้นส่วนที่ขาดหายไปซึ่งจำเป็นในการสงวนรักษานั้น ก็อาจทำเพิ่มขึ้นใหม่ได้

ข้อ ๑๓ การอนุรักษ์ซากโบราณสถาน ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีนั้นทำได้โดยรักษาไว้ตามสภาพเดิมหลังการขุดแต่ง แต่ต้องป้องกันมิให้เสียหายต่อไปด้วยวิธีที่ไม่ทำให้โบราณสถานเสียคุณค่า

ข้อ ๑๔ โบราณสถานที่เป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชา ซึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันดีของประชาชนโดยทั่วไป จะต้องบูรณะไว้โดยไม่มี การแก้ไขเปลี่ยนแปลงลักษณะสีและทรวดทรง ซึ่งจะทำให้โบราณสถานนั้นหมดคุณค่า หรือเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ไป

ข้อ ๑๕ เพื่อป้องกันมิให้ชิ้นส่วนของโบราณสถานที่มีคุณค่าทางศิลปะ ซึ่งรวมถึงประติมากรรมจิตรกรรม และศิลปกรรม เกิดการชำรุดเสียหาย หรือถูกโจรกรรม จะต้องนำชิ้นส่วนนั้นมาเก็บรักษาไว้ในสถานที่อันปลอดภัยและถูกต้องตามกฎหมาย พร้อมทั้งทำแบบจำลองให้เหมือนของเดิมไปประกอบไว้ในที่โบราณสถานนั้นแทน ซึ่งวิธีการนี้จะปฏิบัติได้ก็เมื่อไม่สามารถรักษาได้โดยวิธีอื่นแล้ว

ข้อ ๑๖ โบราณสถานใดที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่ จะกระทำการอนุรักษ์โดยการเสริมสร้างหรือต่อเติมสิ่งที่จำเป็นขึ้นใหม่ก็ได้เพื่อความเหมาะสม ทั้งนี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องทำให้เหมือนของเดิมทีเดียว แต่สิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้นจะต้องมีลักษณะกลมกลืนและไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ

ข้อ ๑๗ โบราณสถานต่างๆ ทั้งที่ขึ้นทะเบียนแล้ว และยังไม่ขึ้นทะเบียน จะต้องมีการบำรุงรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงแข็งแรง สวยงามอยู่เสมอ

ข้อ ๑๘ กรณีที่โบราณสถานใดมีสภาพชำรุดทรุดโทรม อาจจะเป็นอันตราย การดำเนินการในเบื้องต้น ควรใช้มาตรการอันเหมาะสม ทำการเสริมความมั่นคงแข็งแรงไว้ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์ เพื่อป้องกันมิให้เสียหายไป

ข้อ ๑๙ โบราณสถานใดจะต้องดำเนินการติดต่อขอความร่วมมือกับหน่วยราชการอื่นหรือสถาบันเอกชน ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบ หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมของชาติ

ข้อ ๒๐ งานทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์หรือการขุดค้น จะต้องทำรายงานในรูปของการวิเคราะห์และวิจัย โดยมีภาพประกอบซึ่งเป็นภาพถ่ายและภาพถ่าย และต้องรายงานสิ่งที่ได้ปฏิบัติทุกขั้นตอนโดยละเอียด เช่น งานแผ้วถาง การจัดบริเวณ งานเสริมความมั่นคงขึ้นส่วนต่าง ๆ ฯลฯ เป็นต้น และการบันทึกรายงานนี้จะต้องเก็บรักษาไว้ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ข้อ ๒๑ ให้อธิบดีกรมศิลปากร รักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้

ประกาศคณะสงฆ์
เรื่อง ระเบียบควบคุมโบราณวัตถุ
และศิลปวัตถุภายในวัด

คณะสงฆ์มนตรีพิจารณาเห็นว่า เจ้าอาวาสต่างๆ บางวัดได้ทำการรื้อของเก่าในวัดนั้นๆ และในวัดร้างที่มีได้ขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ทำให้โบราณวัตถุและศิลปวัตถุของชาติเสียหาย เพื่อเป็นการรักษาของเก่าอันมีค่าของชาติไม่ให้ถูกทำลาย จึงวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

๑. ถ้าวัดใดจะเจาะ ขุด รื้อ ปูชนียสถาน เช่น เจดีย์ ปราสาท ประติมากรรมหรือภาพฝาผนังอุโบสถวิหาร ตลอดจนซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของเก่าอื่นๆ ให้รายงานขออนุญาตต่อคณะกรรมการสงฆ์อำเภอและจังหวัดโดยลำดับ
 ๒. ให้ส่งรูปถ่ายของเก่าที่จะเจาะ ขุด รื้อ หรือเปลี่ยนแปลงสภาพนั้น พร้อมด้วยประวัติของโบราณวัตถุและศิลปนั้นมาด้วยโดยย่อ กับให้มีแผนผังแบบแปลนที่จะก่อสร้างเปลี่ยนแปลงใหม่แนบมาด้วย
 ๓. จะเจาะ ขุด รื้อ ปูชนียวัตถุ หรือซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุนั้นได้ ต่อเมื่อได้รับอนุญาตแล้ว
 ๔. ให้คณะกรรมการสงฆ์จังหวัดกับผู้ว่าราชการจังหวัด ร่วมกันพิจารณาแล้วแจ้งกรมการศาสนา
 ๕. ให้กรมการศาสนากับกรมศิลปากรร่วมกันพิจารณา แล้วนำเสนอองค์การสาธารณูปการเพื่อพิจารณาสั่งการ
- อนึ่ง ในบางกรณีให้เห็นสมควรจะเสนอคณะสงฆ์มนตรีพิจารณาอนุมัติก็ได้
๖. ผู้ใดฝ่าฝืนล่วงละเมิดประกาศนี้ ให้เจ้าคณะผู้บังคับบัญชาลงโทษตามควรแก่กรณี
 ๗. ประกาศฉบับนี้ให้ใช้บังคับเฉพาะวัตถุที่มีได้ขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานแห่งชาติ

ประกาศ ณ วันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๐๓

ลงนาม สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า

สังฆนายก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕
แก้ไขเพิ่มเติมโดย
พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่๒) พ.ศ.๒๕๓๕
เรียงตามลำดับมาตรา

* มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า "พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕"

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในพระราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔

มาตรา ๔ ภายในระยะเวลาหนึ่งปี นับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ บรรดา กฎกระทรวง สังกาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ข้อบังคับและระเบียบเกี่ยวกับคณะสงฆ์ที่ใช้บังคับอยู่ในวันประกาศพระราชบัญญัตินี้ในราชกิจจานุเบกษา ให้คงใช้บังคับต่อไปเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับพระราชบัญญัตินี้ ทั้งนี้จนกว่าจะมีกฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ข้อบังคับ หรือระเบียบของมหาเถรสมาคม ยกเลิก หรือมีความอย่างเดียวกัน หรือขัดหรือแย้งกัน หรือกล่าวไว้เป็นอย่างอื่น

มาตรา ๕ เพื่อประโยชน์แห่งมาตรา ๔ บรรดาอำนาจหน้าที่ซึ่งกำหนดไว้ในสังกานัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ข้อบังคับและระเบียบเกี่ยวกับคณะสงฆ์ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของพระภิกษุตำแหน่งใดหรือคณะกรรมการสงฆ์ใดซึ่งไม่มีในพระราชบัญญัตินี้ ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจกำหนดโดยกฎมหาเถรสมาคมให้เป็นอำนาจหน้าที่ของพระภิกษุตำแหน่งใดรูปใดหรือหลายรูปรวมกันเป็นคณะตามที่เห็นสมควรได้

* มาตรา ๕ ทวิ ในพระราชบัญญัตินี้

คณะสงฆ์ หมายความว่า บรรดาพระภิกษุที่ได้รับบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือตามกฎหมายที่ใช้บังคับก่อนพระราชบัญญัตินี้ ไม่ว่าจะปฏิบัติศาสนกิจในหรือนอกราชอาณาจักร

คณะสงฆ์อื่น หมายความว่า บรรดาบรรพชิตจันนิกาย หรือ อนัมนิกาย

พระราชาคณะ หมายความว่า พระภิกษุที่ได้รับแต่งตั้งและสถาปนาให้มีสมณศักดิ์ตั้งแต่นั้นสามัญจนถึงชั้นสมเด็จพระราชาคณะ

สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ หมายความว่า สมเด็จพระราชาคณะที่ได้รับสถาปนาก่อนสมเด็จพระราชาคณะรูปอื่น ถ้าได้รับสถาปนาในวันเดียวกัน ให้ถือรูปที่ได้รับสถาปนาในลำดับก่อน

* มาตรา ๕ ตริ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการแต่งตั้งสถาปนาและถอดถอนสมณศักดิ์ของพระภิกษุในคณะสงฆ์

มาตรา ๖ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้และให้มีอำนาจออกกฎกระทรวงปฏิบัติการเพื่อให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

หมวด ๓

การปกครองคณะสงฆ์

* มาตรา ๒๐ คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม
การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม

* มาตรา ๒๐ ทวิ เพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาคให้มีเจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ การแต่งตั้งและการกำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะใหญ่ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม

มาตรา ๒๑ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ให้จัดแบ่งเขตปกครอง ดังนี้

- (๑) ภาค
- (๒) จังหวัด
- (๓) อำเภอ
- (๔) ตำบล

จำนวนและเขตปกครองดังกล่าวให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม

มาตรา ๒๒ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ให้มีพระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้น ตามลำดับดังต่อไปนี้

- (๑) เจ้าคณะภาค
- (๒) เจ้าคณะจังหวัด
- (๓) เจ้าคณะ อำเภอ
- (๔) เจ้าคณะตำบล

เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะนั้น ๆ ก็ได้

มาตรา ๒๓ การแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุอันเกี่ยวกับตำแหน่งปกครอง คณะสงฆ์ตำแหน่งอื่น ๆ และไวยาวัจกรให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม

หมวด ๕

วัด

* มาตรา ๓๑ วัดมีสองอย่าง

- (๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา
- (๒) สำนักสงฆ์

ให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป

มาตรา ๓๒ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

ในกรณียุบเลิกวัด ทรัพย์สินของวัดที่ถูกยุบเลิกให้ตกเป็นศาสนสมบัติกลาง

* มาตรา ๓๒ ทวิ วัดใดเป็นวัดร้างที่ไม่มีพระภิกษุอยู่อาศัย ในระหว่างที่ยังไม่มีการยุบเลิกวัด ให้กรมการศาสนามีหน้าที่ปกครองดูแลรักษาวัดนั้น รวมทั้งที่วัด ที่ธรณีสงฆ์และทรัพย์สินของวัดนั้นด้วยการยกวัดร้างขึ้นเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๓๓ ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัด มีดังนี้

- (๑) ที่วัด หรือ ที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น
- (๒) ที่ธรณีสงฆ์ คือ ที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด
- (๓) ที่กัลปนา คือ ที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

* มาตรา ๓๔ การโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ศาสนสมบัติกลางให้กระทำได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติ เว้นแต่เป็นกรณีตามวรรคสอง

การโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ศาสนสมบัติกลาง ให้แก่ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจหรือหน่วยงานอื่นของรัฐ เมื่อมหาเถรสมาคม ไม่ขัดข้องและได้รับคำผัดกรรมจากส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานนั้นแล้ว ให้กระทำโดยพระราชกฤษฎีกา

ห้ามมิให้บุคคลใดยกอายุความขึ้นต่อสู้กับวัดหรือกรมการศาสนา แล้วแต่กรณีในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือ ที่ศาสนสมบัติกลาง

* มาตรา ๓๕ ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ และที่ศาสนสมบัติกลาง เป็นทรัพย์สินซึ่งไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี

มาตรา ๓๖ วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง และถ้าเป็นการสมควรจะให้มีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้

มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

- (๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

(๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติ ตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งมหาเถรสมาคม

(๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

(๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

มาตรา ๓๘ เจ้าอาวาสมีอำนาจดังนี้

(๑) ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด

(๒) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด

(๓) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือให้ทำ

ทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ

ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วย พระธรรมวินัย

กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

มาตรา ๓๙ ในกรณีที่ไม่มีเจ้าอาวาสหรือเจ้าอาวาสไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งผู้รักษาการแทน เจ้าอาวาส ให้ผู้รักษาการแทน เจ้าอาวาสมีอำนาจและหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าอาวาส

การแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หมวด ๖

ศาสนสมบัติ

มาตรา ๔๐ ศาสนสมบัติแบ่งออกเป็นสองประเภท

- (๑) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมิใช่ของวัดใดวัดหนึ่ง
- (๒) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

การดูแลรักษาและการจัดการศาสนสมบัติกลางให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมการศาสนา เพื่อการนี้ให้ถือว่ากรมการศาสนาเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางนั้นด้วย

การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๔๑ ให้กระทรวงศึกษาธิการจัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกลางด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมและเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้งบประมาณนั้นได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข.

กฎบัตรสากลแห่งเมืองเวนิซ ว่าด้วยการสงวนรักษาและบูรณะอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง (International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and sites) มีดังนี้

มาตรา 1 ความหมายของอนุสรณ์สถาน และแหล่งประวัติศาสตร์นั้น มิได้ครอบคลุมแต่เฉพาะงานก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังหมายถึงสถานที่ตั้งของเมืองหรือชนบท ซึ่งพบพยานหลักฐานของอารยธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นพิเศษ และหลักฐานของความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญ หรือของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ความหมายนี้ไม่แต่นำมาใช้กับงานศิลปะที่ยิ่งใหญ่เท่านั้น แต่ยังใช้กับผลงานธรรมชาติในอดีตกาลที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมขึ้นเมื่อกาลเวลาล่วงเลยไปอีกด้วย

มาตรา 2 การสงวนรักษาและบูรณะอนุสรณ์สถาน จะต้องอาศัยวิทยาการและเทคนิคที่ปรับปรุง ซึ่งอาจช่วยในการพินิจศึกษาและคุ้มครองมรดกทางสถาปัตยกรรมได้

มาตรา 3 ความมุ่งหมายในการสงวนรักษา และบูรณะอนุสรณ์สถาน ก็เพื่อการรักษาทั้งฐานะที่เป็นงานศิลปะ และเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

มาตรา 4 การสงวนรักษาอนุสรณ์สถานนั้นจำเป็นต้องปฏิบัติให้เป็นงานที่ถาวร

มาตรา 5 การสงวนรักษาอนุสรณ์สถานมักจะทำให้ง่ายสะดวก โดยนำอนุสรณ์สถานมาใช้เพื่อจุดประสงค์ที่จะให้เป็นประโยชน์ทางด้านสังคมบางประการ แม้ประโยชน์ดังกล่าวจะเป็นที่ปรารถนา แต่จะต้องไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ หรือเปลี่ยนแปลงเครื่องตกแต่งเมื่อจำเป็นจะต้องดัดแปลงเพราะมีการเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยก็น่าจะอนุญาตให้ทำได้ หากได้ปฏิบัติภายในข้อจำกัดเหล่านี้

มาตรา 6 การสงวนรักษาอนุสรณ์สถานหมายถึง การสงวนรักษาสิ่งแวดล้อมเดิมเอาไว้ซึ่งไม่เกินสัดส่วน หากเป็นสิ่งแวดล้อมที่สืบต่อตามจารีตประเพณีก็ต้องคงไว้ จักต้องไม่มีการอนุญาตให้มีการสร้างขึ้นใหม่ รื้อถอน การดัดแปลง ซึ่งอาจทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนรวมและสืพิดแผกไป

มาตรา 7 อนุสรณ์สถานนั้นไม่สามารถแยกออกจากประวัติศาสตร์ ซึ่งมีอนุสรณ์สถานนี้เป็นพยานอยู่ หรือแยกจากสิ่งแวดล้อมที่อนุสรณ์สถานตั้งอยู่ การเคลื่อนย้ายอนุสรณ์สถานไปทั้งหมด หรือเพียงบางส่วนนั้นอนุญาตให้ทำไม่ได้ ยกเว้นในกรณีที่ทำจำเป็น ทำเพื่อความคุ้มครองป้องกันอนุสรณ์สถานนั้น หรือมีเหตุผลที่ต้องทำ เพื่อประโยชน์อันสำคัญยิ่งในระดับชาติ หรือนานาชาติ

มาตรา 8 บรรดาชิ้นประติมากรรม จิตรกรรม หรือมณฑนศิลป์ ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญของอนุสรณ์สถาน การเคลื่อนย้ายออกจากที่อนุสรณ์สถานนั้น ควรทำได้ในกรณีเดียว คือนำไปบูรณะซ่อมแซม หรือสงวนรักษา หากพิจารณาเห็นว่า เป็นเพียงวิธีเดียวที่จะสงวนรักษาสิ่งเหล่านี้ไว้ได้อย่างแน่นอน

มาตรา 9 กรรมวิธีการบูรณะเป็นงานที่จะต้องการควาชำนาญอย่างสูงในการปฏิบัติจุดมุ่งหมายก็เพื่อสงวนรักษาและแสดงให้เห็นคุณค่าทางสุนทรียภาพและทางประวัติศาสตร์ของอนุสรณ์สถาน

โดยยึดถือวัตถุประสงค์เดิมและเอกสารอันเชื่อถือได้เป็นหลัก การบูรณะนั้นจะต้องยุติลง ณ จุดที่จะต้องเริ่มใช้ และในกรณีงานบูรณะที่ทำพิเศษออกไปโดยไม่จำเป็นนัก จะต้องให้แตกต่างเห็นได้ชัดเจนจากองค์ประกอบสถาปัตยกรรม และให้มีเครื่องหมายประทับแจ้งเวลาที่บูรณะ ในการบูรณะไม่ว่ากรณีใดก็ตามสิ่งที่จะต้องมาก่อนและติดตามภายหลังด้วย คือการศึกษาอนุสรณ์สถานทั้งในแง่โบราณคดี และประวัติศาสตร์

มาตรา 10 เมื่อเห็นว่าเทคนิคที่เคยใช้ปฏิบัติสืบกันมานั้นไม่เหมาะสมในการบูรณะอนุสรณ์สถานเพื่อให้มั่นคง ย่อมใช้เทคนิคสมัยใหม่วิธีหนึ่งวิธีใดเข้าช่วยในการสงวนรักษาและการสร้างได้ หากประสิทธิภาพของวิธีนั้น ๆ มีข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ยืนยัน และพิสูจน์แล้วด้วยโดยประสบการณ์

มาตรา 11 จักต้องยึดถือเคารพสิ่งที่ช่วยให้ทราบแบบก่อสร้างทุก ๆ สมัย ของอนุสรณ์สถานนั้น ๆ เพราะเอกภาพของแบบก่อสร้างมีใช้จุดมุ่งหมายของการบูรณะ เมื่ออาคารแห่งใดรวมงานสมัยต่าง ๆ สร้างซ้อนทับกันไว้ การที่เผยให้เห็นสิ่งก่อสร้างที่อยู่ชั้นล่าง ย่อมทำได้เฉพาะกรณีพิเศษเท่านั้น และเมื่อสิ่งที่เคลื่อนย้ายออกมีคุณค่าน้อยและวัตถุที่เคยให้ทราบมีคุณค่ายิ่งในโบราณคดีและทางสุนทรีย์ และสภาพของการสงวนรักษาดีพอที่จะทำเช่นนั้นได้ การประเมินคุณค่าความสำคัญของส่วนประกอบที่เกี่ยวข้อง และการตัดสินใจว่าสิ่งใดอาจจะถูกทำลายนั้น จะมอบให้บุคคลผู้รับผิดชอบงานนั้นแต่ผู้เดียวไม่ได้

มาตรา 12 การสร้างแทนส่วนที่ขาดหายไปนั้นจะต้องครบบริบูรณ์ กลมกลืนเข้ากับส่วนใหญ่ทั้งหมด แต่ในขณะที่เดียวกันจะต้องมองเห็นได้ชัดเจนว่าต่างจากของเดิม เพื่อการบูรณะนั้นจะได้ไม่เป็นการปลอมหลักฐานทางศิลปกรรมหรือทางประวัติศาสตร์

มาตรา 13 ไม่อนุญาตให้มีการต่อเติม นอกเสียจากการต่อเติมนั้นไม่ก่อให้เกิดความแก่ส่วนที่น่าสนใจของอาคาร สิ่งแวดล้อมที่ทำสืบกันมา บริเวณสมดุลงค์ประกอบและความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อม

มาตรา 14 สถานที่ตั้งของอนุสรณ์สถาน จะต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษเพื่อป้องกันไว้อยู่ในสภาพที่มั่นคง แข็งแรงและเพื่อให้เรียบร้อยไม่รกรุงรัง และอยู่ในสภาพที่เหมาะสม งานสงวนรักษาและบูรณะซึ่งดำเนินอยู่ในสถานที่ดังกล่าว ควรจะต้องยึดหลักการซึ่งกำหนดไว้ในมาตราข้างต้น

มาตรา 16 งานทั้งปวงที่เกี่ยวกับการรักษา การบูรณะหรือการขุดค้นจะต้องจัดทำเอกสารที่มีความถูกต้อง ในรูปของรายงานแบบวิเคราะห์และวิจารณ์ รวมทั้งภาพประกอบ ซึ่งเป็นภาพถ่ายและภาพถ่าย

ในเอกสารนั้นจะต้องรวมงานที่ปฏิบัติทุกขั้นตอนของงานแล้วถาง งานเสริมความมั่นคง การปรับปรุงจัดบริเวณ และการประกอบให้สมบูรณ์ รวมทั้งเทคนิคและแบบแผนต่าง ๆ ที่ได้กำหนดขึ้นใช้ในระหว่างที่ปฏิบัติงาน รายงานบันทึกจะต้องพิมพ์เผยแพร่ด้วย

ภาคผนวก ค.

รายชื่อสิมพื้นบ้านที่มีอยู่ในภาคอีสาน¹

ประเภทที่ 1 สิมโปร่ง

๑ สิมโปร่งพื้นบ้านบริสุทธิ์

๑.๑ แบบไม่มีเสารับปีกนก

ตัวอย่าง

สิมวัดโพธิ์ชัยเสมาราม บ.เสมา อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์

สิมวัดโพธิ์พัฒนาาราม บ.สูงเนิน อ.คำม่วง จ.กาฬสินธุ์

สิมวัดลัญจิกวัน บ.ชะโนด อ.หว้านใหญ่ จ.มุกดาหาร

สิมวัดศรีชัยราช บ.โนนผึ้ง อ.กันทรารมณธ์ จ.ศรีสะเกษ

สิมวัดบ้านส้มป่อย บ.ส้มป่อย อ.อุทุมพรพิสัย จ.ศรีสะเกษ

๑.๒ แบบมีเสารับปีกนก

ตัวอย่าง

สิมวัดโพธิ์ชัย บ.โพน อ.คำม่วง จ.กาฬสินธุ์

สิมวัดโพธิ์ชัย บ.นาทัน อ.สมเด็จ จ.กาฬสินธุ์

สิมวัดกลางโคกค้อ บ.โคกค้อ อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์

สิมวัดห้วยสนุก บ.เปือย อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด

สิมแก้ววัดทุ่งสว่างปะโค บ.ปะโค อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี

ประเภทที่ 2 สิมทึบ

๑ สิมทึบพื้นบ้านบริสุทธิ์

๑.๑ สร้างด้วยไม้

ตัวอย่างเช่น

สิมวัดด่านม่วงคำ บ.ด่านม่วงคำ อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร

สิมวัดชูประศาสนาราม อ.ศรีขรภูมิ จ.สุรินทร์

สิมแก้ววัดประทุมธรรมชาติ บ.แกใหญ่ อ.เมือง จ.สุรินทร์

สิมวัดโพธิ์ราษฎร์สามัคคี บ.ตะบัล อ.เมือง จ.สุรินทร์(รื้อแล้ว 2530)

สิมวัดศรีธรรมาราม บ.โดนโอก อ.เมือง จ.สุรินทร์

สิมวัดโพธิ์หิมวันต์ บ.บะ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์

สิมวัดบ้านลิ อ.ขุนหาญ จ.ศรีสะเกษ

สิมแก้ววัดโพธิ์ข้อย อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์

สิมวัดกุดชุมใน บ.กุดชุมใน อ.กุดชุมใน จ.ยโสธร

¹ วิโรฒ ศรีสุโร, สิมนิสถาน, 2536

๑.๒ สร้างก่ออิฐถือปูน

๑.๒.๑ แบบไม่มีเสารับปีกนก

แบบไม่มีมุขหน้า

ตัวอย่าง

สิมวัดใหญ่ บ.ปะโค อ.เมือง จ.หนองคาย

สิมวัดศรีฐาน บ.หนาด อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด

สิมวัดพุทธสีมา บ.เปือยน้อย อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด

สิมวัดหนองนางตุ้ม บ.หนองอีตุ้ม อ.เมือง จ.ยโสธร

สิมวัดสระทอง บ.บัว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น

สิมวัดศรีชมชื่น บ.แดงน้อย อ.เมือง จ.ขอนแก่น

สิมวัดสว่างอารมณ์ บ.โนนทัน อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น

สิมวัดโคกศรีสะเกษ บ.โคก อ.ปักธงชัย จ.นครราชสีมา

สิมวัดปทุมคงคา บ.นกออก อ.ปักธงชัย จ.นครราชสีมา

แบบมีมุขหน้า

ตัวอย่าง

สิมวัดศรีมหาโพธิ์ บ.ห้วยใหญ่ อ.ห้วยใหญ่ จ.มุกดาหาร

สิมวัดจักรวาลภูมิพิณีจ บ.หนองหมื่นถ่าน อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด

สิมวัดราษฎร์ไศล บ.ฟ้าเลื่อม อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด

สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ บ.ตากแดด อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด

สิมร้างข้างวัดแจ้ง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

สิมวัดแจ้ง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

สิมวัดบ้ายตำแย บ.ตำแย อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

สิมวัดเวฬุวัน บ.ไผ่ใหญ่ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี

สิมวัดใหม่อัมพวัน อ.เมือง จ.นครราชสีมา

สิมวัดหน้าพระธาตุ บ.ตะคุ อ.ปักธงชัย จ.นครราชสีมา

สิมวัดโพธิ์ชุม บ.ปวนพ อ.ภูกระดึง จ.เลย

สิมวัดมหาธาตุ อ.เชียงคาน จ.เลย

๑.๒.๒ แบบมีเสารับปีกนก

ตัวอย่าง

สิมแก้ววัดโพธิ์ศรี บ.ศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น

สิมแก้ววัดศรีบุญเรือง บ.ทุ่ง อ.เมือง จ.ขอนแก่น

สิมวัดชัยศรี บ.สาวะถี อ.เมือง จ.ขอนแก่น

สิมแก้ววัดศรีบุญเรือง บ.ชาด อ.พล จ.ขอนแก่น

สิมวัดสระบัวแก้ว บ.วังคูน อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น

สิมวัดบึงแก้ว อ.ชนบท จ.ขอนแก่น

สิมวัดบ้านหนองตุม อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น

สิมวัดโพธาราม บ.ตงบัง อ.นาตุน จ.มหาสารคาม
สิมวัดป่าเรไรย์ บ.หนองพอก อ.นาตุน จ.มหาสารคาม
สิมแก้ววัดปทุมคงคา บ.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
สิมวัดมาลาภิรมย์ บ.หนองहुลิง อ.โพธิ์ชัย จ.ร้อยเอ็ด
สิมวัดโนนถาษี ค.บ้านไผ่ อ.วาริชภูมิ จ.สกลนคร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประเพณี 12 เดือนของชาวอีสาน

เดือนอ้าย (เดือนธันวาคม)

หรือเดือนเจียง เป็นงานบุญเข้ากรรม เป็นการออกจากอาบัติประจำปีตามวิธีการของสงฆ์เป็นเวลา ๖ วัน ประเพณีนี้คือการปลงอาบัติของสงฆ์นั่นเอง ชาวบ้านที่มีใจศรัทธาจะทำของมาถวายพระอันประกอบด้วยข้าวปลาอาหาร เครื่องอัฐบริขารต่างๆ ไปถวายเพื่ออนุโมทนาให้การเข้ากรรมลุล่วงไปด้วยดี และชาวบ้านก็ได้มีโอกาสฟังเทศน์ฟังธรรมไปด้วยในเวลาเดียวกัน ประเพณีบุญเข้ากรรมนี้บางแห่งเชื่อว่าเป็นการทดแทนบุญมารดา เพราะถือว่ามารดาเคยรับกรรมนี้มาแล้ว พระสงฆ์เวลาบวชตามคติความเชื่อแบบไทยถือว่าทดแทนคุณ เมื่อพระบวชให้มารดาก็ต้องอยู่กรรมทดแทนคุณไปด้วย

พื้นที่ในวัดที่ใช้กับพิธีเข้ากรรมนี้ นอกจากใช้ในโบสถ์แล้ว บางแห่ง เช่นที่จังหวัดเลยนิยมสร้างกุฏิเล็กๆ ชั่วคราวให้พระสงฆ์ทำการปลงอาบัติรอบๆ โบสถ์

เดือนยี่ (เดือนมกราคม)

ทำบุญคุณลาน ประเพณีนี้เป็นการแสดงลักษณะเฉพาะของสังคมเกษตรกรรม ซึ่งมีความเชื่อและความเคารพในบุญคุณของธรรมชาติที่ส่งผลถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จจะทำให้ท่านเป็นสิริมงคลโดยการทำบุญที่วัดและฟังเทศน์ หรือบางครั้งอาจทำบุญกันที่ลานนวดข้าวเพื่อบูชาแม่โพสพ หากชนข้าวขึ้นยุ้งแล้วก็จะร่วมกันทำบุญที่วัด

ในกรณีทำบุญที่วัด พื้นที่ที่ใช้ คือ ในโบสถ์ และลานวัด

เดือนสาม (เดือนกุมภาพันธ์)

ทำบุญข้าวจี คือการนำข้าวเหนียวที่ได้จากการเก็บเกี่ยวมาปั้นแบบข้าวเหนียวปิ้ง สอดไส้ด้วยน้ำตาลหรือน้ำอ้อย ไปถวายพระพร้อมๆ กับอาหารคาวหวานและเครื่องอัฐบริขารอื่นๆ พร้อมกับมีการฟังเทศน์และเชนสรวงบูชาผีปู่ย่าตายาย ซึ่งชาวอีสานเรียก ผีปู่ตา อันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ

พื้นที่ที่ใช้ในการทำบุญข้าวจี ก็คือ ในโบสถ์ และลานวัด

เดือนสี่ (เดือนมีนาคม)

เป็นงานบุญใหญ่ของชาวอีสาน ลักษณะเดียวกับงานปอยหลวงของทางภาคเหนือ งานบุญเดือนสี่ของชาวอีสาน เรียกว่า งานบุญพระเวส (พระเวท) หรือ งานบุญคบงัน คืองานเทศน์มหาชาตินั้นเอง เนื่องจากงานบุญพระเวสเป็นงานใหญ่ ซึ่งร่วมใจกันทำทั้งหมู่บ้านและมีการเฉลิมฉลองถึง ๓ วัน

การใช้พื้นที่ของงานบุญนี้มีความเกี่ยวพันระหว่างหมู่บ้านและวัด คือ

วันที่หนึ่ง เป็นวันที่ชาวบ้านมารวมกัน เรียกว่า วันโฮม(รวม)

วันที่สอง มีการแห่พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหาและชาติลี มีการเชิญนำขบวนจากหมู่บ้านมาวัด

วันที่สาม เป็นวันฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งตามประเพณีกำหนดว่าต้องฟังให้ครบกัณฑ์ในวันเดียว การฟังเทศน์ในงานบุญพระเวสนี้ ถือว่าได้บุญใหญ่หลวงพร้อมทั้งมีการบริจาคเงินในการสร้าง และบูรณะปฏิสังขรณ์วัดด้วย

พื้นที่ในการใช้เพื่องานนี้ จะใช้ถนนเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านและวัด ลานวัดในการรวมผู้คนและโบสถ์ในการฟังเทศน์

เดือนห้า (เดือนเมษายน)

งานบุญสงกรานต์นั้นเอง ในงานสงกรานต์หรืองานบุญสงกรานต์ของชาวอีสานนี้ ชาวบ้านจะหยุดงานมาทำบุญและสนุกสนานร่วมกัน มีการสงกรานต์พระพุทธรูป พระสงฆ์ โดยการทำผาม(ประรำ) ชั่วคราวโดยช่วยกันสร้าง ๒ ผาม และอัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานผามหนึ่ง และสร้างผามสำหรับพระสงฆ์ผามหนึ่ง โดยเริ่มแต่เช้า มีการทำบุญตักบาตรในบริเวณวัด ถวายจันทน์เช้า ถวายเพล พอเที่ยงก็เริ่มสงฆ์น้ำพระ รดน้ำผู้ใหญ่ และไปเก็บดอกไม้มาบูชาพระ คำฟังพระเทศน์ ปฏิบัติเช่นนี้ ๗ วัน วันสุดท้ายมีการก่อพระเจดีย์ทรายริมน้ำหรือบริเวณวัด

พื้นที่ที่ใช้ในการบุญสงกรานต์นี้ ลานวัดจะเป็นส่วนสำคัญของงาน เพราะใช้เป็นพื้นที่สร้างผาม ๒ ผาม และก่อพระเจดีย์ทราย นอกจากนั้นก็ใช้โบสถ์ หรือวิหาร หรือศาลาการเปรียญตามแต่สะดวกเพื่อการฟังเทศน์

เดือนหก (เดือนพฤษภาคม)

งานบุญวิสาขบูชา มีการฟังเทศน์และเวียนเทียนรอบโบสถ์หรือเจดีย์ ดังนั้น พื้นที่ที่ใช้ในงานวิสาขบูชาคือลานรอบโบสถ์หรือเจดีย์เพื่อเวียนเทียน และโบสถ์หรือวิหารเพื่อการฟังเทศน์

นอกจากงานบุญวิสาขบูชาแล้ว ในเดือนหกยังมีงานบุญที่น่าสนใจ คือบุญสงจจะหรือบุญบังไฟ ซึ่งถือว่าเป็นการบูชาเทวดาเพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งเป็นประเพณีเพื่อการอยู่รอดตามลักษณะของสังคมเกษตรกรรม บังไฟที่ยิ่งขึ้นไปจะแสดงถึงความสมบูรณ์ของข้าวปลาอาหารในปีต่อไป

พื้นที่งานบุญบังไฟนี้ ใช้ลานวัด เพราะต้องการใช้พื้นที่รวมคนจำนวนมาก และต้องการพื้นที่ลานขนาดใหญ่เพื่อการยิงบังไฟที่มีหลายขนาด และมีประเพณีเกี่ยวเนื่อง คือแข่งและเกิดเหิงเป็นหมู่ๆด้วย

เดือนเจ็ด (เดือนมิถุนายน)

งานบุญซำฮะ หมายถึงการชำระจิตใจให้เบิกบานผ่องใส หลังจากทำการเกษตรกรรมได้ผล ทำงานบุญอื่นๆ ไปแล้ว รวมทั้งมีการสนุกสนานรื่นเริงต่างๆ มาแล้ว ก็เข้าวัดฟังเทศน์ และทำบุญทำทานเตรียมตัวทำงานอาชีพต่อไป

พื้นที่ใช้โบสถ์วิหารในการทำบุญและฟังเทศน์

เดือนแปด (เดือนกรกฎาคม)

งานบุญเข้าพรรษา มีงานในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ โดยมีการจัดทำเทียนพรรษาอย่างสวยงาม และประกวดประชันกันระหว่างหมู่บ้านเพื่อแห่ไปวัดเป็นพุทธบูชา พร้อมมีขบวนแห่ และการฟ้อนรำตามประเพณีเพื่อทำเทียนพรรษาไปยังวัด พร้อมการทำบุญเลี้ยงพระและฟังเทศน์ เวลากลางคืนมีการงานฉลองสมโภชต้นเทียน

พื้นที่ที่ใช้ในงานบุญเข้าพรรษาจะใช้ถนนต่างๆ ในหมู่บ้านเป็นการทำขบวนแห่มาถึงวัด และใช้บริเวณลานวัดและโบสถ์วิหารเพื่อทำพิธีสมโภชและพิธีสงฆ์

เดือนเก้า (เดือนสิงหาคม)

บุญข้าวประดับดิน กำหนดจัดงานในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ โดยชาวบ้านจะจัดอาหารคาวหวานหมาก พลุ บุหรี่ใส่กระถางหรือห่อเตรียมไว้ตั้งแต่วันคืนแรม ๑๓ ค่ำ พอตี ๔ ของแรม ๑๔ ค่ำ ก็นำของไปวัด วางไว้ตามใต้ต้นไม้ ตามโบสถ์ หรือบนลานดิน เพื่อเป็นการให้ทานแก่เปรตหรือวิญญาณต่างๆ ที่ตก

ทุกซั้ได้ยาก เป็นการแผ่ส่วนบุญตามความเชื่อถือของไทย พอช่วงสายชาวบ้านก็ออกไปทำบุญที่วัดโดยการฟังเทศน์อีกหนหนึ่ง

พื้นที่ที่ใช้ในงานบุญนี้ ใช้ลานวัดและบริเวณทั่วไปในวัดเพื่อเช่นวิญญูณ และใช้โบสถ์วิหารในการทำบุญและฟังเทศน์

เดือนสิบ (เดือนกันยายน)

งานบุญข้าวสาก กำหนดงานในวันเพ็ญ เดือน ๑๐ ซึ่งทำกันทุกคร้วเรือน โดยการจัดทำข้าวสากหรือที่ภาคกลางเรียกว่า การกวนกระยาสารนั่นเอง ข้าวสากนั้นกวนแล้วจะนำไปแจกจ่ายญาติพี่น้องส่วนการทำบุญที่วัดชาวบ้านจะจัดเตรียมหาเนื้อปลาไว้ทำทาน โดยจะนำเอาเนื้อปลาไปพร้อมกับอาหารถวายพระ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว การถวายพระพร้อมเครื่องอัฐบริขารนี้จะทำลากติดชื่อเจ้าของใส่ลงไปในบาตร เมื่อพระองค์ใดจับลากได้ชื่อผู้ใด ก็จะมีรับของถวายจากคนชื่อนั้น ประเพณีนี้ก็คือ ประเพณีต๋านก๋วยสลากของภาคเหนือ หรือสลากพัศค์์ของภาคกลางนั่นเอง

พื้นที่ที่ใช้ในงานบุญนี้ ใช้ลานวัดและโบสถ์วิหาร

เดือนสิบเอ็ด (เดือนตุลาคม)

งานบุญออกพรรษา เป็นงานใหญ่และสนุกสนานรื่นเริงของชาวบ้าน เพราะนอกจากทำบุญทำทานฟังเทศน์ตามปกติแล้ว ยังมีการเล่นประเพณีซึ่งทำกันเป็นงานใหญ่ เช่น การแข่งเรือ ไหลเรือไฟ แห่ปราสาทผึ้ง และการจุดไม้ประทีบ การไหลเรือไฟจะกระทำหลังจากการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารและสวดมนต์รับศีล คือระหว่าง ๑๙.๐๐ - ๒๐.๐๐ น. จึงจะเริ่มพิธีไหลเรือไฟเพื่อเป็นการขอขมาและระลึกถึงพระคุณของแม่คงคา และบูชาพระพุทธรเจ้าในวันเสด็จจากดาวดึงส์ คือบูชารอยพระพุทธรบาทของพระพุทธรเจ้า ณริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที สำหรับการแห่ปราสาทผึ้งเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษโดยถวายปราสาทผึ้งให้แก่วัด โดยการแห่แห่นมมีการพ้อนรำตามประเพณี เพื่อนำปราสาทผึ้งมายังวัดพร้อมทำบุญ ฟังเทศน์ และเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ

พื้นที่ที่ใช้ในงานบุญออกพรรษานี้ ใช้พื้นที่มากมายตั้งแต่ถนนเพื่อการแห่แห่น ลานวัดเพื่อเป็นที่รวมคนในหมู่บ้าน โบสถ์ในการฟังเทศน์ วิหารหรือศาลาการเปรียญในการทำบุญ เลี้ยงพระ รวมทั้งการใช้พื้นที่รอบอุโบสถในการเวียนเทียน

เดือนสิบสอง (เดือนพฤศจิกายน)

งานบุญกฐิน มีการจองกฐิน แห่และการสมโภชกฐินเช่นเดียวกับของภาคอื่นๆ

พื้นที่ที่ใช้ ใช้ลานวัดและโบสถ์ วิหารในการทำบุญ เลี้ยงพระและฟังเทศน์

ประเพณีทั้ง ๑๒ ชนิดที่กล่าวมา เป็นเฉพาะประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่หลักของวัด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นของประเพณีและวัดของทางภาคอีสาน ซึ่งมีอยู่ตลอดปี เป็นการทำบุญที่วัดมากกว่าภาคอื่นๆ ของไทย

ภาคผนวก.

การบริหารราชการแผ่นดินของไทย

ประเทศไทยจัดระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินของไทยออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. **ราชการส่วนกลาง** หมายถึงหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายในการบริหารประเทศได้แก่ กระทรวง ทบวง กรม

2. **ราชการส่วนภูมิภาค** หมายถึงหน่วยงานของทางราชการที่ได้รับมอบอำนาจจากส่วนกลางให้ไปปฏิบัติงานในพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของประเทศ และทำหน้าที่ในการกำกับ ดูแลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ปฏิบัติตามหน้าที่โดยไม่ขัดต่อระเบียบ กฎหมายหรือฝ่าฝืนต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน ได้แก่ จังหวัด อำเภอ

3. **ราชการส่วนท้องถิ่น** หมายถึง หน่วยงานที่รัฐบาลกระจายอำนาจให้คนในท้องถิ่นบริหารงานเพื่อแก้ไขปัญหาพัฒนาและให้การบริการแก่คนในท้องถิ่นเองปัจจุบัน มี 5 รูปแบบได้แก่ อบต. เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

อบต.

อบต. คือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 มีฐานะเป็นนิติบุคคล(ประกาศจัดตั้งในปี 2538 จำนวน 617 แห่ง,ปี 2539 จำนวน 2,143 แห่ง ,ปี 2540 จำนวน 3,637 แห่งรวม 6,397 แห่ง ซึ่งในปี 2542 ยังมีสภาตำบลนิติบุคคลเหลืออยู่ 586 แห่งคาดว่าจะได้รับการจัดตั้งเป็น อบต. ประมาณ 350 แห่ง)

จากจำนวน อบต.ทั้งหมดได้มีการจัดลำดับชั้นเป็น ชั้น 1,ชั้น 2,ชั้น 3,ชั้น 4และชั้น 5 โดยพิจารณาจากปัจจัยต่าง ๆ ประกอบกันคือ

- ด้านเศรษฐกิจ
- ด้านการปกครอง
- ด้านสังคม
- ด้านการบริหารและการจัดการ

วัตถุประสงค์

- 1.เพื่อให้คนในท้องถิ่นมีโอกาสพัฒนาและแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นตนเอง
- 2.เพื่อให้การแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นตรงตามความต้องการของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง
- 3.เป็นเสมือนโรงเรียนฝึกสอนประชาธิปไตยแก่คนในท้องถิ่น
- 4.เป็นแหล่งสร้างผู้นำทางการเมือง และการบริหารของประเทศไทยในอนาคต

พื้นที่รับผิดชอบของ อบต.

อบต.แต่ละแห่งจะมีพื้นที่รับผิดชอบในเขตตำบลที่ไม่อยู่ในเขตของเทศบาลหรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น อื่นยกเว้นองค์การบริหารส่วนจังหวัด

การมีส่วนร่วมกับ อบต.

1. ช่วยเสียภาษีตามกฎหมาย
2. ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภา อบต. หรือสมัครรับเลือกตั้ง
3. ให้ความร่วมมือในการพัฒนา กับ อบต.
4. ปฏิบัติตามข้อบังคับตำบลที่ อบต. กำหนด
5. ติดตามการบริหารงานของคณะกรรมการบริหารและสภา อบต.
6. ประชาสัมพันธ์ ชักชวน ให้ประชาชนสนใจเข้าร่วมกิจกรรมของ อบต.

โครงสร้างการบริหาร

อบต. มีรูปแบบคล้ายการปกครองส่วนระดับชาติกล่าวคือ ประกอบด้วย 2 ส่วน

1. สภา อบต. ประกอบด้วยสมาชิกซึ่งได้รับการเลือกตั้ง จากราษฎรในหมู่บ้านในตำบลนั้น ๆ หมู่บ้านละ 2 คน สภา อบต. มีหน้าที่ให้ความเห็นชอบแผนพัฒนาตำบล ร่างข้อบังคับตำบล ร่างข้อบังคับงบประมาณรายจ่ายประจำปี และควบคุมการปฏิบัติงานของคณะกรรมการบริหาร อบต.

2. คณะกรรมการบริหาร อบต. สภา อบต. เป็นผู้เลือกคณะกรรมการบริหาร อบต. ประกอบด้วยประธานกรรมการบริหาร 1 คน และกรรมการบริหาร 2 คน คณะกรรมการบริหารอบต. มีหน้าที่บริหารงานอบต. จัดทำแผนพัฒนาตำบลและงบประมาณรายจ่ายประจำปี รายงานผลการปฏิบัติ และการใช้จ่ายเงินให้สภา อบต. ทราบ และปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามกฎหมาย อบต.

รายได้

เพื่อให้การดำเนินงานของ อบต. สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีงบประมาณในการดำเนินงานอย่างเพียงพอ ซึ่งการได้มาของงบประมาณสามารถดำเนินการดังนี้

1.อบต. เก็บเอง ภาษีโรงเรือนและที่ดิน ภาษีป้าย ภาษีบำรุงท้องที่ อากาศสัตว์และค่าธรรมเนียมใบอนุญาต

2.ส่วนราชการจัดเก็บให้ ค่าธรรมเนียมจดทะเบียนสิทธิและนิติกรรม ที่ดิน อากาศรังนกนางแอ่น ค่าภาคหลวง และค่าธรรมเนียมตามกฎหมายป่าไม้ ค่าธรรมเนียมน้ำบาดาล ค่าประทานบัตร ใบอนุญาตและอาชญาบัตรตามกฎหมายว่าด้วยการประมง รายได้จากทรัพยากรธรรมชาติ (แร่ , น้ำมัน) ภาษีและค่าธรรมเนียมรถยนต์และล้อเลื่อน ภาษีสุรา ภาษีสรรพสามิต ภาษีมูลค่าเพิ่ม ภาษีธุรกิจเฉพาะ

3.รัฐบาลอุดหนุน

4.รายได้อื่น ๆ เช่น ทำกิจการพาณิชย์ เงินบริจาค รายได้จากทรัพย์สินของ อบต.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาว สิริภรณ์ สีहनันทวงศ์ เกิดวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๗ จบการศึกษาระดับมัธยมที่ โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปีการศึกษา ๒๕๓๓ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สถาปัตยกรรมบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา ๒๕๓๘ และทำงานในตำแหน่งสถาปนิก ที่บริษัท Four Aces Consultants Co.,Ltd เป็นเวลา 1 ปีครึ่ง

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้รับทุนการศึกษาต่อต่างประเทศ ระดับปริญญาโท-เอก จากทบวงมหาวิทยาลัย และเข้าทำงานในตำแหน่งอาจารย์ ที่ภาควิชาพื้นฐานสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ต่อมาเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจชะลอตัว จึงได้รับทุนพัฒนาอาจารย์ ศึกษาต่อในประเทศ ระดับปริญญาโท จึงได้เข้าทำการศึกษาต่อในหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย